ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

ISSN 1011-727X

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

CİLT: XVIII KASIM 2002 SAYI: 54

Levent Sahverdi Arşivi

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

ISSN 1301-

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

CİLT: XVIII KASIM 2002 SAYI:

Levent Sahverdi Arşivi

Levent Sahverdi Arşivi

İÇİNDEKİLER

PROF. DR. HAMZA EROĞLU : Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetini Yaratan Tarihi Süreç ve Son Gelişmeler 735

DOÇ. DR. ADNAN SOFUOĞLU : Kurtuluş Savaşı Döneminde Kocaeli-Yalova-İznik Çevresinde Rum ve Ermeni Terörü 795

DOÇ. DR. ADİL DAĞISTAN : Hamdullah Suphi'nin Romanya Büyükelçiliği ve Gagauz Türkleri 815

YRD. DOÇ. DR. SELMA YEL : Brest - Litovsk Barış Konferansında Sovyet Rusya'nın Ermeni Politikası 829

YRD. DOÇ. DR. HALUK SELVİ : Sivas Kongresi ve Damat Ferid Hükümeti'nin İstifası 849

YRD. DOÇ. DR. RAMAZAN ÇALIK: Atatürk'ün Ölümü Üzerine Alman Basınında Yer Alan Haberler 875

YRD. DOÇ. DR. YAŞAR SEMİZ - YRD. DOÇ. DR. OSMAN AKANDERE: Millî Mücadele'de Mehmet Akif (Ersoy) Beyin Faaliyetleri 903

Levent Sahverdi Arşivi

DOÇ. DR. HASAN CİCİOĞLU
DOÇ. DR. GÜL CELKAN : Mektuplarda Atatürk "Kırk Yıllık Mektup Açıklanınca..." 953

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİNCE DÜZENLENEN KONFERANS, PANEL VE VB. FAALİYETLER

ORD. PROF. DR. REŞAT KAYNAR : Atatürk Düşüncesinde Ulusçuluk ve Çağdaşlaşma ...965

PROF. DR. SADIK TURAL-
PROF. DR. REŞAT GENÇ : İle Nutuk konulu söyleşi Işık TV "Merhaba" Programı ..973

PROF. DR. SALİM CÖHCE : Atatürkçü Düşünce Sistemi 999

YRD. DOÇ. DR.
EROL KÜRKÇÜOĞLU : Atatürk İlke ve İnkilâpları Işığında Türkiyenin Geleceği Başöğretmen Atatürk ve Türk Millî Eğitimi 1025

PROF. DR. ENVER KONUKÇU : Atatürk ve Bolu 1035

PROF. DR. MUHTEŞEM GİRAY : Atatürk, Bilim ve Sanat 1047

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİNDEN HABERLER

SEMA ATABAY : Atatürk Araştırma Merkezi Kütüphanesine 2002 Yılında Gelen Kitaplar 1061

KAYBIMIZ : Vehbi Tanfer 1079

Levent Sahverdi Arşivi

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

CİLT: XVIII KASIM 2002 SAYI: 54

KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİNİ YARATAN TARİHÎ SÜREÇ VE SON GELİŞMELER

Prof. Dr. Hamza EROĞLU

ÖZET

Kıbrıs uyuşmazlığı özellikle 1950'li yıllardan beri Türk dış politikasının önemli konularından biri olmuştur. Uyuşmazlık, Kıbrıs'ta yaşayan Rumların adayı Yunanistan ile birleştirme (ENOSIS), Türklerin ise Türkiye'nin güvenliğini ve Türk cemaatinin varlığını korumak için bu birleşmeye karşı koyma çabalarından çıkmıştır.

Bu çalışmada, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetini yaratan tarihi süreç; Kıbrıs uyuşmazlığının tarihçesi, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonraki gelişmeler ve çıkarılan güçlükler, Kıbrıs'a Yunan askerî cuntasının müdahalesi ve Kıbrıs, Birinci ve İkinci Barış Harekatı, Barış Harekatının sonuçları ve Kıbrıs Türk Federe Devletinin kuruluşunu izleyen gelişmeler, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinin kuruluşu, tanınması, ambargo ve jenosid çerçevesinde incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler

Türkiye, Yunanistan, Kıbrıs, ENOSIS, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti.

Levent Sahverdi Arşivi

ABSTRACT

The discord of Cyprus especially, became the important issue of Turkish foreign policy since 1950's. The discord was created from the efforts of resisting against the unification to protect the Turkish existence and Turkey's security by Turkish society and the unification of the island with Greece (ENOSIS) by the Greeks living in Cyprus.

In this work, the historical process that created the Turkish Republic of North Cyprus; the history of the discord of Cyprus, the progresses aftermath of the foundation of Republic of Cyprus and the difficulties, the interference of Greek military junta and 1st and 2nd Cyprus Peace Operations, the results of the Peace Operations, the progresses following the foundation of the State of Cyprus Turkish Federation, the foundation of Turkish Republic of North Cyprus, recognizing of it, are scrutinized in the frame of embargo and genocide.

Key Words

Turkey, Greece, Cyprus, ENOSIS, Turkish Republic of North Cyprus.

Levent Sahverdi Arşivi

Giriş

"Kıbrıs bizim millî davamızdır. Bu dava milletimizin şeref ve haysiyetinin gerektirdiği şekilde neticelenmelidir. Bunun aksi bir hal çaresine bizi razı etmeye hiç kimsenin gücü yetmeyecektir. Topraklarına bağlılıklarını kanlarıyla ispat etmiş olan Kıbrıslı Türkler vatanları olan yerlerinde bütün haklarına sahip olacaklar, hür ve güven içinde yaşayacaklardır. Bunu temin etmek Türkiye için bir şereftir" [1].

Bu söz, İsmet Paşanındır. 5 Mayıs 1964'te Başbakan İsmet İnönü, bu sözü Millet Meclisinde Kıbrıs'la ilgili açıklama yaparken Türk milletinin sesini dünyaya duyurmak amacı ile söylemiştir. Bu değerlendirme incelememizin her safhasında konuya ışık tutacaktır.

Kıbrıs sorunu öncelikle bir Türk -Yunan uyuşmazlığıdır. Türk -Yunan ilişkilerinde can alıcı bir unsurdur.

Türkiye ile Yunanistan arasındaki uyuşmazlık, herşeyden önce, politik hedefler ve ideolojik anlayış ve değerlendirme bakımından görülmektedir. Ortada iki ayrı, farklı toplum ve bu iki toplumun tarih içinde oluşan hürriyeti ile iki farklı millet vardır. Kıbrıs'ta yaşayan ve Türk milletinin uzantısı olan Türk milleti ve Kıbrıs'ta yaşayan Yunanlıların uzantısı kalarak Rumlar (Yunanlılar), Kıbrıs'ta varlıklarını sürdürmektedirler.

Türkiye'nin dış politikadaki ideolojisi, hedefi, Kurtuluş Savaşı yılları içinde ortaya atılan, benimsenen ve uygulanan "Misâk-ı Millî" ile Anayasalarımızda da yer alan "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh"dur.

Misâk-ı Millî'de sınırları belirlenen toprak parçasını vatan sayan Türkler barış politikası ile yurtta olduğu gibi, dünyada da barış, huzur ve güvenlik aramaktadır.

Yunanistan'ın ideolojisi, hedefi ise genişleme ve yayılma politikasıdır. Megali İdea parolası ile ülkesine ülke katmaktır.

---

1 Metin için Bk. Nihat Erim, **Gizli Yönleriyle Kıbrıs Meselesi, Günaydın,** 18 Mart 1975. Tefrika halinde çıkmıştır. Nihat Erim, **Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs,** Ajans-Türk Matbaacılık Sanayi, Ankara, s. 272.

Levent Sahverdi Arşivi

Bizans İmparatorluğunu bir Helen İmparatorluğu olarak kabul eden Yunanlılar, Megali İdea adını verdikleri büyük düş, büyük hayalleri ile eski Bizans'a ait toprakları ülkesine katarak Helen İmparatorluğunu yeniden kurmayı tasarlamaktadırlar.

Yunanistan'ın bağımsızlığını kazandıktan sonra gelişen ve gerçekleşmeye çalışan Megali İdea ülküsü özellikle Ortodoks Kilisesi tarafından beslenmiş, yayılmış ve desteklenmiştir.

Enosis ise ilhâk anlamında kullanılmaktadır. Özellikle siyasî hayatta, literatürde, Kıbrıs'ın Yunanistan'a katılması anlamına gelir. Megali İdea ve Enosis, her devirde, Yunanistan'ın millî politikasını ifade etmiştir[2].

Osmanlı döneminin büyük bir bölümünde birlikte ve barış içinde yaşayan Kıbrıs Türkleri ile Rumlar, 1821'den ve özellikle Kıbrıs'ın İngiliz idaresine bırakılışından itibaren, Enosis yüzünden birbirleri ile devamlı çatışma içinde olmuşlardır.

Yunanistan'ın 1950'li yıllardan itibaren Eoka Terör Örgütünü kurması. Enosis'e yönelik tedhiş ve katliama başlamaları, Kıbrıslı Türkleri ve Türk kamuoyunu çok yakından ilgilendirmiştir[3].

Kıbrıs uyuşmazlığı özellikle 1950'li yıllardan beri Türk dış politikasının önemli konularından biri olmuştur. "Uyuşmazlık, Kıbrıs'ta yaşayan Rumların adayı Yunanistan'la birleştirme (Enosis), Türklerin ise Türkiy'e'nin güvenliğini ve Türk cemaatinin varlığını korumak için bu birleşmeye karşı koyma çabalarından çıkmıştır.[4]

Kıbrıs uyuşmazlığı, tarihi gelişmelerin içinde şekil almıştır. Osmanlıların Kıbrıs'ı fethi ile Kıbrıs, Türk Kıbrıs olmuştur.

---

2 Sabahattin İsmail, **Kıbrıs Sorununun Kökleri, İngiliz Yönetiminde Türk - Rum İlişkileri ve İlk Türk - Rum Kavgaları,** Lefkoşa, 2000. s. 5-16.

3 Sabahattin İsmail, **a.g.e.,** s. 216 ve sonrası.

4 A. Suat Bilge, **Ankara, Atina, Lefkoşa Üçgeni,** İmge Kitabevi, Ankara. 1996. s. 65.

Levent Sahverdi Arşivi

A- Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Tarihçesi[5]

Kıbrıs aslında bir Osmanlı ülkesidir. Osmanlı Türk İmparatorluğu Kıbrıs'ı 1571'de her karış toprağını Türk kanı ile sulayarak fethetmiştir. Bu yönüyle Kıbrıs, fethedilen bir ülkedir. Tarihî bakımdan Türklerin üzerinde fetih hakkı vardır. 30 bin kadar Kıbrıs fatihi aileleriyle birlikte oraya yerleşmişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu, Kıbrıs'ta 307 sene hukuken ve fiilen hükümran olduktan sonra, Ada'yı 1878'de siyasî ve askerî zaruretlerle emaneten İngiltere'ye terketmiştir.

1877 Osmanlı - Rus savaşı sonunda, Osmanlı ordusunun yenilmesi, Rus ordularının İstanbul kapılarına kadar gelmesi (Yeşilköy'e), başkent İstanbul'u ve Boğazları ciddî bir şekilde tehdit ve tehlike altına sokmuştur. İngilizler, Rusların Akdeniz ve Hindistan yolunu kontrolleri altına geçirmeleri ihtimali karşısında heyecan ve telaşa düşmüşlerdir. İngiliz Dışişleri Bakanlığı, sömürgelerini korumak, Akdeniz'de önemli, bir stratejik mevki olan Kıbrıs'ı ele geçirmek amacıyla Osmanlı Devletinin içinde bulunduğu bunalımdan da faydalanarak Bab-ı Ali'ye ittifak teklif etmiş ve zor şartlar altında bulunan Sultan da bunu kabul etmek zorunda kalmıştır. 4 Haziran 1878'de imza edilen İttifak Andlaşması ile İngiltere Osmanlı Devletine yardım edecek ve Asya'daki topraklarının geleceğini güven altına alacaktır. Osmanlı Devleti de Ruslar, Batum, Kars ve Ardahan'ı terk edinceye kadar Kıbrıs Adasının idaresini geçici olarak İngiltere'ye bırakacaktır. Osmanlı Devleti ayrıca Anadolu'daki Hıristiyan teb'anında korunacağını taahhüt ediyordu. 1 Temmuz 1878'de imzalanan Ek-1 sözleşme ile de Kıbrıs'ın idaresi geçici olarak İngiltere'ye bırakıldığı gün hukuken de Osmanlı Devletine bağlı olduğu açıkça Andlaşma'da belirtilmiştir.

İngilizler, Ada'ya yerleşir yerleşmez, Ada'nın Osmanlı Devletine ait olduğunu düşünmeden Kıbrıs'ın İngiliz İmparatorluğunun bir parçası olduğu görüşü ile hareket etmişlerdir. Birinci Cihan Harbi'nde, Osmanlı Dev-

5 Bk. Ahmet Gazioğlu, **İngiliz İdaresinde Kıbrıs (1878 -1960)**; Şükrü Torun, **Türkiye, İngiltere ve Yunanistan Arasında Kıbrıs'ın Politik Durumu,** İstanbul, 1956. (Doktora Tezi); Halil İbrahim Salih, **Cyprus, An Analysis of Cyprus Political Discord,** Brooklyn, 1968.

Levent Sahverdi Arşivi

letinin İngiltere aleyhine harbe girmiş olması, Kıbrıs'ın İngiltere'ye katılmasına, 5 Kasım 1914 tarihli bir beyanname ile ilânına sebep olmuştur. Aynı beyanname Kıbrıs'ın İngiliz İmparatorluğunun bir parçası olduğunu ve 1878 Andlaşması'nın hükümsüz olduğunu da ilân etmekte idi.

24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Andlaşması 20 nci maddesinde, Türk Hükümetinin, Kıbrıs'ın Britanya Hükümeti tarafından 5 Kasım 1914'te ilân olunan ilhakını tanıdığı beyan olunmaktadır. Ortada fiilî bir durum olduğundan, dış politik ilişkilerde fiilî durum da hakim olduğundan ve hukukî düzenlemelere yön verdiğinden yeni Türkiye için Kıbrıs'ın kaderi üzerinde söz söylemek mümkün olmamıştır. Böylece Kıbrıs bu tarihten itibaren İngiliz Tac'ına bağlı bir ülke olarak yönetilmiştir.

Kıbrıslı Rumlar, İngiliz idaresindeki Kıbrıs'ı Enosis politikası ile Yunanistan'a bağlamak istemişlerdir. İngiliz idaresine karşı, 1931'deki isyan hareketini 1950 de Kiliseler eliyle gerçekleşen referandum izlemiştir. Kıbrıs'ta Megali İdea'nın diğer deyimle Büyük Yunanistan'ın gerçekleşmesine Kıbrıs Ortodoks Kilisesi önayak olmuştur, destek vermiştir.

Milletlerin kendi kaderine hakim olması, kendi kendilerini yönetmeleri prensibinin (self - determination) milletler arası hayatta gelişme göstermesi, özgürlük ve bağımsızlık anlayışının güç kazanması İngiltere'ye bağlı sömürgelerde olduğu gibi Kıbrıs'ta da özgürlüğe kavuşma yolundaki akımı güçlendirmiştir.

Kıbrıs'ta Yunan yayılmacılığı (Megali İdea) ve Kıbrıs'ı Yunanistan'a katma (Enosis) politikası izlenirken, Kıbrıs Türkleri de, Yunan tehdit ve baskısı altında, direnme gücünü, örgütleşerek bulmuşlardır.[6]

Atlantik Beyannamesi'nin yayınlanması üzerine, Kıbrıs'ta da siyasî partiler kurulmuş ve siyasi faaliyetlere izin verilmiştir. Rumlar örgütlenerek, Enosis yolunda mücadelelerine devam etmişlerdir. 1942 yılında da Türklerle Rumlar müştereken Kıbrıs Çiftçiler Birliği'ni kurmuşlardır.

6 Ayrıntılı bilgi için BK. Sabahattin İsmail, **Kıbrıs Barış Harekâtının Gelişimi, Sonuçları,** Akdeniz Haber Ajansı Yayınları, İstanbul 1998, s. 52-75.

Levent Sahverdi Arşivi

Rumların bu mesleki teşekkülü politikaya karıştırmaları ve bunu Enosis mücadelesine alet etmeleri, Türklerin protestolarla bu kuruluştan ayrılmalarına sebep olmuş ve hemen ardından Kıbrıs Türk Çiftçiler Birliği'ni kurmuşlardır. Ayrıca bu Çiftçi birliğinin yanı sıra 1943 yılında da KATAK adı altında siyasî bir cemiyet kurulmuştur. KATAK'ın başkanlığına da Avukat Fadıl N. Korkut getirildi. KATAK içinde anlaşmazlık 23 Nisan 1944'te Kıbrıs Millî Halk Partisinin kuruluşuna imkân vermiştir. Bu Partinin kurucuları arasında Dr. Fazıl Küçük, Faiz Kaymak, Eczacı Münir ve A. Pertev gibi tanınmış kişiler yer almıştır.

Partinin Genel Sekreteri olarak Dr. Fazıl Küçük, 1945'te Ankara'yı ziyaret ederek Başbakan Şükrü Saraçoğlu ile görüşerek Kıbrıs konusunu dile getirmiştir.

16 Şubat 1946'da İstanbul'da kurulan, Kıbrıs Okullarından Yetişenler Cemiyeti, 1949'a kadar, İzmir, Antalya, Adana ve Mersin şubelerinden sonra Kıbrıs'ta da bir şube açmıştır. Cemiyetin faaliyetleri arasında özellikle 1948'te Nevzat Karagil tarafından çıkarılan, "Yeşilada" dergisi Türk kamuoyunun Kıbrıs'la ilgilenmesini sağlamıştır.

18 Aralık 1948'te de Ankara'da Kıbrıs Türk Kültür Derneği kurulmuştur.

Kıbrıs Okullarından Yetişenler Cemiyetinin birleştirici çabası ile 8 Eylül 1949 tarihinde Kıbrıs'taki bütün Türk kurumların temsilcileri Kardeş Ocağında toplanarak Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonunu kurmuşlardır. Bu toplantıda ayrıca, KATAK'la Kıbrıs Millî Türk Partisi birleşerek Kıbrıs Milli Türk Birliği partisini oluşturmuşlardır[7]. Bu çalışmalar, Kıbrıs Türklerini moral bakımından güçlendirmiştir.

İngiliz idaresi altında da Kıbrıs'ta bağımsız ve etkin bir Türk toplum ve hukuk düzeni mevcuttur. İngiltere, Kıbrıs'ta Türk unsurunu ne icat etmiş ne de keşfetmiştir. Türk toplumunu tarihi, sosyolojik ve hukukî bir varlık olarak kabul etmiştir[8].

---

7 Derviş Manizade, **Kıbrıs, Dün, Bugün, Yarın,** İstanbul, 1975. s. 420-422.

8 İzzettin Doğan, **Kıbrıs Sorununun Milletlerarası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi,** İÜHFM. C. XLI. Sayı: 3-4, İstanbul, 1976, s. 169 - 171.

Levent Sahverdi Arşivi

Kıbrıs davasının, Türkiye açısından değerlendirilmesinde Türk basını ve gençlik önemli rol oynamıştır. Basın ve gençlik, kamuoyunu hazırlamış ve davayı üstlenme görevini ve sorumluluğunu yüklenmiştir.

Op. Dr. Kaya Bekiroğlu'na göre "Sedat Simavi ve Gazetesi Hürriyet, Türkiye'de Kıbrıs davasının öncüsü olmuştur".

"Kıbrıs Türktür, Türk kalacaktır" düsturunun öncüsü Hürriyet ve Yeni Sabah Gazeteleri, bu ölüm kalım davamızda bilhassa hassas davranarak, Hariciyemizi Kıbrıs Meselesini millî bir dava olarak resmen ele almaya davet etmiştir"[9]

Şevket Süreyya Aydemir, Türkiye'nin 1954'e kadar Kıbrıs'taki olaylara ilgisiz kalışını, mağaralarda uyuyan bir takım insanlara benzetmiştir.

30 Ocak 1950'de CHP'li Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak ve iktidar değişikliği sonucu DP'li Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, Kıbrıs meselesi diye bir mesele yoktur demişlerdir.

Gerçekte bir Kıbrıs meselesi vardı. Ancak böyle bir meselenin olduğunu, yalnız T.C. Hükümeti ile O'nun Hariciye Vekilleri ve Birleşmiş Milletler Temsilcileri bilmiyorlardı.

Kıbrıs Meselesinin BM Genel Kurulu gündemine 24 Eylül 1954'te alınması ile Türkiye Kıbrıs meselesinin olduğunu kabul etmiştir.[10]

Türk dış politikasında Kıbrıs sorununun geç ele alınmasını Melih Esenbel şöyle açıklamaktadır:

"1951 ve 1952 yıllarında Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya girme çabası içinde olmaları, 1953 yılında da Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında Balkan İttifakı kurulması olayının ön plana çıkması, Kıbrıs sorununu bir ölçüde perdelemişti."[11]

---

9 **Halkın Sesi Gazetesi (Kıbrıs)** 17 Temmuz 1952. (Hasan Demirağ tarafından zikredilmiştir. Kıbrıs, Onlar ve Biz, a.g.e., s. 82-83.

10 Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam.** C. III. 1950-1964, İstanbul 1968, s. 212-214.

11 Hasan Demirağ, **Kıbrıs; Onlar ve Biz (1571 - 1956),** Lefkoşa Kıbrıs T.M.T. Derneği Yayınları No 1. s. 82. Melih Esenbel, 16 Kasım 1922, **Sabah Gazetesi,** (H. Demirağ'dan naklen).

Levent Sahverdi Arşivi

Aynı görüşü paylaşan Fahir H. Armaoğlu farklı bir şekilde değerlendirmektedir: "1945'ten 1951'e kadar olan devrede, Türkiye için birinci plânda önde gelen mesele, kendi varlığını tehdit eden tehlikeye karşı bir güvenlik unsuru aramak olmuştur. 1952-1954 arasında da, faaliyetini, elde edilen bu güvenliğin daha da genişletilmesi ve kuvvetlendirilmesine yöneltmiştir. Bu gelişmeler, Türk hükümetlerinin Kıbrıs meselesindeki hareketsizlik ve ilgisizliğinin başlıca sebebini teşkil etmiştir"[12].

Yunanistan, II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra Kıbrıs meselesini kurcalamaya başlamış ve bu Ada'yı kendisine ilhak etmek, diğer deyimle Enosis için çabalar göstermiştir. Kıbrıs üzerindeki Yunan iddiaları Türk -Yunan münasebetlerini etkilediği gibi, NATO'nun da sağ kanadını sarsmıştır. 5 Aralık 1958'de, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 1287 Sayılı Kararı ile taraflara barışçı, demokratik ve adil bir çözüme ulaşmak için sürekli çaba göstermelerini tavsiye etmiştir. Birleşmiş Milletler ve NATO'nun da tavsiyeleri ile Kıbrıs meselesinin Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında görüşülerek halledilmesi kabul edilmiştir.

Önce Türkiye ile Yunanistan arasında bir anlaşmaya varılmıştır. Rumlar Enosis'ten, Türkler ise taksimden vazgeçmiştir.

5 -11 Şubat 1959'da Zurich'te iki devlet temsilcileri Kıbrıs'ın geleceği üzerinde anlaşmaya vardılar. Londra'da İngiliz temsilcisi ile Türk ve Rum Cemaat temsilcilerinin de katıldıkları toplantıda Zurich'te anlaşmaya varılan esaslar kabul edilerek kurulacak devletin bağımsızlık ve kuruluş temelleri atıldı.

B- Kıbrıs Cumhuriyeti, Kuruluşu, Anayasası[13]

Zurich ve Londra Andlaşmalarına göre Devlet, iki cemaatin ortaklaşa yetki, hak ve sorumluluklarına dayanmaktadır. Kıbrıs Devleti ve Anayasası Türkiye, İngiltere ve Yunanistan'ın ortaklaşa garantisi altına alınmıştır.

---

12 Fahir H. Armaoğlu, **Kıbrıs Meselesi, 1954-1959,** Sevinç Matbaası, Ankara. 1963. s. 3.

13 Hamza Eroğlu, **Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Kıbrıs Barış Harekâtı,** Ankara. 1975; Fahir H. Armaoğlu, **Kıbrıs Meselesi, (1954-1959),** Ankara, 1963. A. Suat Bilge, **Le Confin de Chypre et Les Chypriotes Turcs,** Ankara, 1961. Sevin Toluner, **Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk, İstanbul,** 1977. Ahmet C. Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs, Son İki Yıl (1958-1960), Enosis Çemberinden Kıbrıs Cumhuriyetine,** Ankara, 2000; Murat Sarıca, Erdoğan Teziç ve Özer Eskiyurt, **Kıbrıs Sorunu,** İstanbul, 1975.

Levent Sahverdi Arşivi

Zurich ve Londra Andlaşmaları ile Türkiye'nin Ada'daki menfaatleri olduğu kadar Kıbrıs'ta yaşayan soydaşlarımızın da hakları güven altına alınmış bulunmaktadır. Yeni kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti, hiçbir başka devletle birleşmeyecektir. Bu husus açıkça yalnız Andlaşmalarda değil, Kıbrıs Devletinin Anayasasında da belirtilmiştir. Ayrıca, Kıbrıs Devleti ile Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında imzalanan ve Anayasanın ihlali halinde bu üç devlete müştereken ve münferiden müdahale hakkı tanıyan hükümde, Kıbrıs'ın geleceğinin güvence altına alınması bakımından önem arz etmektedir.

Bir diğer önemli nokta da Kıbrıs Devletinin memleketimiz aleyhinde olabilecek siyasî faatiyetlere girişmeyeceğidir. Örneğin Kıbrıs Yasama Meclisi veya Hükümeti, Türkiye'nin menfaatleri aleyhine bir karar aldığı takdirde bir Türk olan Cumhurbaşkanı yardımcısı böyle bir kararı her zaman nihai olarak veto edecek ve böylelikle bu karar da hükümsüz kalacaktır. Keza, andlaşmalara Kıbrıs Devletinin Türkiye ve Yunanistan'ın dahil olmadıkları paktlara veya siyasî teşekküllere giremeyeceği yolunda hükümler de yer almaktadır.

Bir diğer önemli nokta da yeni kurulan Kıbrıs Cumhuriyetinde Türkler bir azınlık durumunda değildirler. Ada'nın idaresine Rumlarla eşit şartlar ve aynı haklarla katılan bir cemaat niteliğindedir. Andlaşmalarda Kıbrıs'da bulunan Türkler için azınlık deyimi kullanılmamıştır. Kıbrıs'ta bağımsızlığa Rumlarla birlikte Türkler de kavuşmuşlardır. Kıbrıs'ta Kıbrıs Türk'ü Kıbrıs Rum'undan ayrı, farklı bir millî varlıktır. "Entitée Nationale"dir. Türkler Ada'da her bakımdan, ırk, din, dil, kültür, örf ve adetleriyle yasama, yürütme ve yargı yetkileri ile bağımsız bir varlık halindediriler.

Türkçe ve Rumca resmî dildir. Kıbrıs Bayrağı yanında Türkler Türk, Rumlar Rum bayrağı çekebileceklerdir. Türklerin Ada'nın beş büyük şehrinde ayrı belediye teşkilâtları bulunacaktır .

Zurich ve Londra Konferansları sonucu, Kıbrıs'ta Mart ayı sonunda geçici bir Hükümet kurulmuş ve gene aynı kararlar gereğince gerekli çalışmalar yapılarak Kıbrıs Anayasası hazırlandıktan sonra imzalanan Lefkoşa

Levent Sahverdi Arşivi

Andlaşmaları ile bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti 16 Ağustos 1960'ta ilân edilmiştir.

Kıbrıs Anayasası diplomatlar ve danışmanlardan oluşan karma bir komisyonda uzlaşmalar sonucu kabul edilmiş bir belgedir. Garanti Andlaşması ve İttifak Andlaşması, Anayasaya ek metinlerdir.

Anayasanın değiştirilmesi çok güç koşullara bağlanmıştır. Anayasada yer alan değiştirilemeyecek hükümler Zurich Andlaşması'ndan alınan hükümlerdir. Değiştirilemeyen hükümler iç hukuk işlemine tabi olamayacaklardır. Değiştirilemeyecek hükümler, taraflar anlaştıkları takdirde Andlaşmaya konu olarak değiştirilebilecektir.

Türk ve Rum topluluklarından oluşan ikili unsur bütün devlet hayatının temelini oluşturmaktadır.

Kıbrıs Cumhuriyeti, İngiltere, Yunanistan ve Türkiye'nin ortak iradeleri ile kurulmuştur. Bu ortak iradeye Kıbrıs Türk ve Kıbrıs Rum toplumlarının liderleri de, Andlaşma imza etmeye yetkili temsilciler olarak katılmışlardır.

Lefkoşa Andlaşması, (Zürich ve Londra Andlaşmaları bütünü ile) iki taraflı ve çok taraflı andlaşmalardan farklı sui géneris (kendine özgü) bir andlaşmadır.

Siyasî eşitlik, iki toplumluluk, kurulan Cumhuriyetin başta gelen özelliğidir. İki toplumun kurucu ortaklığı ve siyasi eşitliği Kıbrıs Cumhuriyetinin temel yapısını teşkil etmektedir.

Kıbrıs tam bağımsız bir devlet değildir. Bağımsızlığı kısıtlıdır. Kısıtlı bağımsızlık, garanti eden üç devletin ortak iradeleri ile oluşmuştur.

Sevin Toluner'in belirttiği gibi, "Kıbrıs Devleti, bu milletlerarası statünün kabul edilmesi ile varlık kazanmıştır; varlığını devam ettirmesi, bu statünün "devam etmesine bağlıdır. Çünkü, Anayasanın Temel Maddeleri uyarınca kurulmuş ve düzenlenmiş olan Kıbrıs Cumhuriyeti, yalnız Kıbrıs halkını meydana getiren iki toplumun çıkarlarına hizmet etmek için değil, Kıb-

Levent Sahverdi Arşivi

rıs halkı yanında başlangıçtan beri bu uyuşmazlığa taraf olan İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'ın karşıt çıkarlarını bağdaştırmak ve böylece, ortak çıkarlarına hizmet etmek için kabul edilmiştir"[14]

C- Kıbrıs Cumhuriyetinin Kuruluşundan Sonraki Gelişmeler ve Çıkarılan Güçlükler

Güçlükle varılan ve uzun çalışmalardan sonra tespit edilen Anayasa ve Milletlerarası Statü yürürlüğe konduktan az sonra Kıbrıs Rum Cemaati Liderleri, bu statüyü ihlâl etmişlerdir. Türk Hükümeti 1961 yılından itibaren uyarmalar yapmak zorunluluğunda kalmıştır. Türk Hükümetinin Kıbrıs Anayasasının ihlâline karşı uyarmaları birbirini izlemiş, Kıbrıs Rum cemaatinin liderleri de Anayasayı ihlâlden ve tedhiş hareketlerine devam etmekten geri kalmamışlardır.

Dışişleri Bakanı Selim Sarper, 5 Ağustos 1961 tarihinde verdiği demeçte; "Bu andlaşmaların tatbiki için hüsnüniyetle çalışıyoruz. Bu andlaşmaları ihlal etmek isteyenler olursa netice onların lehine olmayacaktır. Temenni ederim ki, Kıbrıslılar, ellerindeki nimetin kıymetini bilerek Zurich ve Londra Andlaşmalarını başarıyla tatbik etsinler"[15].

1963 yılında Kıbrıs Anayasasının uygulanmasından çıkan anlaşmazlıklar devam etmiştir. Durumun gittikçe ağırlık arzetmesi, Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'in 9 Ocak 1963'te, Türkiye'nin yeni fiilî durumları kabul etmeyeceğini ve taviz vermeyeceğini ifade etmesine olanak kazandırmıştır.

En önemli uyuşmazlık konularından biri olan ayrı belediyelerin kurulması ve sınırlarının tespiti olmuştur. Anayasaya aykırı olarak Rum bakanların çoğunluk kararı ile Türk Belediyelerini genel ve ortak yönetim konularına almaları, Türk Cemaati Temsilcilerini Anayasa mahkemesine müracaata sebep olmuştur.

---

14 Sevin Toluner, **Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk,** İstanbul, 1977, s. 85.
15 **Olaylarla Türk Dış Politikası,** (Kolektif Eser), Ankara, 1974, s. 402-403.

Levent Sahverdi Arşivi

Türk Cemaatine hak veren, Anayasa mahkemesi kararının uygulanmaması, Anayasa mahkemesi başkanı tarafsız Alman Profesörü Fasthoff'un istifaya zorlanmış olması, Türk ve Rum Cemaati arasındaki gerginliği daha çok arttırmıştır.

Anayasa ihlalleri ile yetinmeyen Rumlar, 30 Kasım 1963'te Kıbrıs Anayasasının değiştirilmesi, Türk Cemaatine tanınan hakların sınırlanmasını teklif etmişlerdir. Bu teklifin amacı Türk Cemaatini azınlık durumuna getirmektir. Kıbrıs Devletinin kuruluşunu hazırlayan Zurich ve Londra Andlaşmalarına aykırı olan, Türklerin hayati hak ve menfaatlerini zedeleyen böyle bir teklifin müzakere konusu dahi olması söz konusu olamayacağından Türk Hükümeti tarafından reddedilmiştir. Makarios'un tekliflerinin reddi, hukukî alanda başarı elde edemeyen Kıbrıslı Rumları, bu defa işi fiili tecavüze dökerek Kıbrıs Türklerini yıldırma ve saldırma yolunda fiili yollara başvurmaya yöneltmiştir.

1963 yılbaşı sırasında Kıbrıslı Rum milisler bütün Ada'ya yayılıp Kıbrıs Türk topluluklarına saldırdılar. Yüzlerce erkek, kadın ve çocuk öldürüldü ve yaralandı, evler yağmalandı ve 107 cami yerle bir edildi.

Daha sonra Kıbrıs Türk Polisi, hakimler ve diğer memurlar güç kullanılarak görevlerini yerine getirmekten alıkonuldu ve yıldırıldı. Kıbrıslı Türkler savunulan yerleşim birimlerine çekildiler. Bu baskı ve katliam İngiltere'de yankı buldu.

Michael Stephhen'in açıkladığına göre, "İngiltere eski Başbakanı Sir Alec Douglas Home'nin, eminim Makarios Kıbrıslı Türklere insanî şekilde davranmazsa, Ada'nın işgali ve bölünmesine davetiye çıkarabilir".[15a]

Makarios'un Anayasa değişiklikleri tekliflerinin reddinden 24 Aralık 1963 gününe kadar, Kıbrıslı Rumlar tarafından 24 Türk'ün öldürülmesi, 40'ının da yaralanması, garantör üç devletin Türkiye, İngiltere ve Yunanistan'ın fiili duruma son vermek üzere müştereken teşebbüste bulunmaları-

15a Michael Stephen, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 186 ve 541 Sayılı Kararları, a.g.m., s. 314 ve KKTC'nin Tanınması" **Kıbrıs'ın Dünü Bugünü ve Geleceğine İlişkin Vizyonu Konulu Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı**, Yakın Doğu Üniversitesi Lefkoşe, KKTC, Türkçe Metin, 2002. s. 314.

Levent Sahverdi Arşivi

na ve bu teşebbüsten bir sonuç alınmaması karşısında 25 Aralık 1963'te Türk Hava Kuvvetlerine mensup jet uçaklarının ihtar uçuşları yapmalarına sebep olmuştur. Daha sonra Kıbrıs'ta üç garantör devletin müşterek müdahalesi, Kıbrıs'ta asayiş ve güvenliğin sağlanması için sorumluluğu üzerlerine almalarını gerekli kılmıştır.

15 Ocak 1964'te toplanan ve uyuşmazlığı çözümlemeye yönelen, Londra Konferansı bir sonuca varmadan dağılmıştır. Londra Konferansı'nda, Rum cemaati temsilcisi bağımsız Kıbrıs parolası ile, Zurich ve Londra Andlaşmalarında mevcut garantileri bir tarafa iterek Enosis'i gerçekleştirmeye yönelen bir politika izlemiştir. Türkiye ve Kıbrıs Türkleri ise Zurich ve Londra Andlaşmalarının Türk cemâtinin haklarını koruyamadığı bu sebeple Türklere fiilî garantiler verilmesi, bunun da ancak Kıbrıs Türklerini bir araya getirecek bir federal yönetimle mümkün olabileceği görüşünü savunmuşlardır.

Londra Konferansı'nın bir sonuç vermemesi karşılıklı görüşmelerle meseleye bir çözüm yolu bulunamayacağı gerçeğini ortaya koymuştur.

4 Mart 1964 tarihinde toplanan Güvenlik Konseyi, 8 maddelik bir karar almıştır.[16] Kararda, gerek ilgili devletlerden, gerek Türk ve Rum toplumlarından barış, huzur ve güveni bozacak hareketlerden kaçınmaları istenmekte ve barış gücü ile bir arabulucunun tayini öngörülmekte idi.

Ayrıca Kıbrıs hükümetinden şiddet ve kan dökülmesini önleyecek her türlü tedbiri alması da istenmekte idi.

Karar metninde Kıbrıs Hükümeti deyiminin kullanılmış olması, Rum yönetiminin yasal Kıbrıs Hükümeti olarak tanınmasına vesile olmuştur.

Güvenlik Konseyi 4 Mart 1964 Tarihli 186 Sayılı Kararı ile Kıbrıs'ta yasal düzenin güç kullanarak yıkılmasını kınamamakta kalmamış, "Kıbrıs Hükümeti" kelimesinin anlamını açıklamadan kullanarak dünyayı Kıbrıs Rum Yönetimini hükümet olarak muhatab almaya teşvik etmiştir.[16a]

---

16 4 Mart 1964 tarih ve 168 No'lu kararın Türkçe metni ve değerlendirilmesi için Bkz.Nihat Erim. **Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs,** Ankara, s. 253 ve devamı. Halil İbrahim Salih, **Cyprus, An Analysis og Cypriot Political Discord**, New York, 1968, s. 141 ve devamı.

16a Michael Stephen, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 186 ve 541 Sayılı Kararları ve KKTC'nin Tanınması a.g.e., s. 312.

Levent Sahverdi Arşivi

Türkiye, Kıbrıs'ta kan dökülmesini önlemek ve bir an önce ateşkes durumu sağlamak amacıyla bu kararı olumlu karşılamıştır.

Kararda, andlaşmalara ve anayasaya aykırı olarak Türklerin haklarını gasbetmiş olan Kıbrıs Rum yönetiminden bahsederken "Kıbrıs Hükümeti" deyiminin kullanılmış olması, vahim bir hata olmuştur. Yalnız Rumları temsil eden bir yönetimi bütün Kıbrıs halkının temsilcisi gibi görmek, bugün de Kıbrıs sorununun çözümünü güçleştiren en büyük engel olmaya devam etmektedir.

Bu karar, bundan sonra gaspçı Rum yönetiminin tüm Kıbrıs'ın meşru hükümeti olarak tanınmasına ve güçlenmesine sebep olmuştur. Güvenlik Konseyi saldırgan, vahşet ve cinayetlerin yapımcısı, tahrikçisi ve uygulayıcısı Makarios yönetimini bu haksız kararla mükâfatlandırmıştır.

Güvenlik Konseyinin 4 Mart 1964 tarihinde 186 Sayılı Kararı bir çok yönden sakıncalı ve olayları değerlendirmesi yönünden de hatalıdır.

a) Güvenlik Konseyi, Kıbrıs'ta yasal düzenin zor kullanılarak devrilmesini kınamamıştır. Makarios yönetiminin gayrimeşru işlerini cezalandırmamıştır.

b) Gayrimeşru Kıbrıs Rum Yönetimini sanki meşru Kıbrıs Hükümetiymiş gibi görmeye ve dünyaya da göstermeye çalışmıştır [17].

Hukuken hatalı ve yanlış olan bu karar, gayri meşru Rum yönetimini tanımakla, 1960 Andlaşmaları ile kurulan Kıbrıs Cumhuriyetini kuran düzeni hiçe saymakta, bu düzenin meşruluğuna gölge düşürmektedir.

Prof. Dr. Clement Dodd'a göre de "Kıbrıs Rum Hükümetinin Kıbrıs Cumhuriyetinin Hükümeti olarak tanınmasının ne ahlakî, ne da yasal dayanağı yoktur."[17a]

Birleşmiş Milletler Barış Gücü'nün Ada'ya gelmeye başlaması, Kıbrıs Rumlarını kısmen frenlemiş ise de, Makarios, 4 Nisan 1964'de, Zürich ve

17 Michael Stephen, The **Cyprus Question**, London, 1997, s. 20 ve devamı.

17a Clement Dodd, "İngiltere, Birleşmiş Milletler ve Kıbrıs Sorunu", **Kıbrıs'ın Dünü, Bugünü, ve Geleceğe İlişkin Vizyonu Konulu Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı**, Lefkoşe, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, 2002, s. 341.

Levent Sahverdi Arşivi

Londra Antlaşmalarının ayrılmaz bir parçası olan İttifak Andlaşmasını feshettiğini ilân etmiştir. Bu karara Yunanistan destek vermiştir. Makarios'un Kıbrıs'ta mecburî askerliği kabul etmesi silâhlanmaya yönelmesi, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale kararını kesinleştirmiştir. 7 Haziran 1964 tarihinde plânlanan hareket, ABD Başkanı Johnson'un 5 Haziran 1964 tarihli mektubu ile önlenmiştir.

Başkan Johnson'un mektubu ağır ve sert ifadeler içermekte, Türkiye'yi insanî amaçla ve Zürich ve Londra Andlaşmalarına dayanan meşru müdahale kararından vazgeçirmekte idi.

Başbakan İsmet İnönü, Johnson'un mektubuna 13 Haziran 1964'de cevap vermiştir. Aradaki anlaşmazlık Başkan Johnson'un İnönü'yü Washington'a davet etmesi ve karşılıklı görüşmelerle çözümlemeye çalışmıştır.

Amerika'nın eski Dışişleri Bakanlarından Dean Acheson Kıbrıs meselesine bir çözüm bulmak için arabuluculuk faaliyetine 10 Temmuz 1964'de Cenevre'de başlamıştır.

Cenevre görüşmeleri devam ederken, Kıbrıs'ta yeni bir kriz baş göstermiştir.

Kıbrıslı Rumlar, 1964 yılında da Erenköy ve Mansura'ya saldırmışlardır Kıbrıs'ta barışı sağlamakla görevli barış gücü saldırıyı önleme gücü olmadığını açıkça göstermiş, saldırıyı önlemek amacı ile Türk jetleri 8 ve 9 Ağustos 1964 günleri Rum mevzilerini bombalamışlardır.

Kasım 1967'de Kıbrıs'ta yeni bir tedhiş ve saldırı harekatı olmuştur. Birleşmiş Milletler Barış Gücü'nün gözleri önünde, tıpkı 1964'te Erenköy'de olduğu gibi Yunan Alayı subayları ve askerlerinin de katılması ile Eokacı Grivas, ağır silahlarla donatılmış 5000 - 6000 kişilik bir kuvvetle önemli stratejik bir mevzi olan Geçitkale ve Boğaziçi köylerine saldırmıştır. Bu vahşi saldırı sonunda, her iki köy de Eokacılar tarafından işgal edilmiştir. Bu çarpışmalarda 30 Türk mücahidi şehit olmuş, köy halkı ise başka bir köye sığınmaya mecbur olmuştur.

Levent Sahverdi Arşivi

1963 - 1964 bunalımında vatansız ve devletsiz bir halk durumuna düşen Kıbrıslı Türkler, bunalımı izleyen ekonomik ablukadan kendilerini kurtarmak için teşkilâtlandılar.

Önce Kıbrıs Cumhuriyeti Başkan vekili, üç Türk kabine üyesi ve Kıbrıslı Türk Temsilciler Meclisi üyeleri, ülkenin yönetimini sağlamak için Genel Komiteyi kurdular.

Grivas'ın Kıbrıslı Türklerin yerleşme bölgelerine saldırısı üzerine Kıbrıslı Türk liderleri daha etkili idari bir mekanizmaya ihtiyaç duydular. 28 Kasım 1967'de Geçici Kıbrıs Türk Yönetimi kuruldu.

Geçici Kıbrıs Türk Yönetiminin kurulması ile iki toplumun birbirinden ayrılmaları tamamlanmış oldu.

Makarios idaresinin yarattığı fiili durumların hukuka aykırı olduğunu belirtmek ve bu fiili durumların ortadan kaldırılması olanağının bulunmaması ve Türk toplumunun eşit hak sahibi olduğu Ada'nın idaresine katılamaması sebebi ile kamu hizmetlerinin görülmesi gereği Türk Toplumu teşkilâtlanmaya mecbur bırakılmıştır. Yönetim bakımından ortada bir boşluk, kamu hizmetleri bakımından da eksiklik ve yokluk söz konusu olmuştur. Geçici Türk Yönetimin ilânı ve bu yönetimin tâbi olacağı esasları belirleyen 19 maddelik bir Anayasa geçici yönetimin dayanacağı hukukî esasları belirlemiştir [18].

1967 bunalımından sonra Kıbrıs sorununa barışçı usullerle bir çözüm getirilmesi yolundaki çalışmalar, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterinin girişimleri sonucunda Haziran 1968'de başlamıştır[19].

24 Haziran 1968'de başlayan ve 8 Haziran 1972 tarihinden itibaren genişletilmiş toplumlararası görüşmeler biçiminde 1974 Temmuzuna kadar devam eden görüşmelerin amacı, Zurich Andlaşması'nın uygulamada

18 Sevin Toluner, **Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk,** İstanbul, 1977, s. 241-242.

19 Fahir H. Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1990).** C. 1. (1914 - 1980). Türkiye İş Bankası, Ankara. 1991, s. 794-800.

Levent Sahverdi Arşivi

uyuşmazlık yaratmış olan esasların tespiti ve bu esasların değiştirilmesi konusunda bir anlaşmaya varılması idi.

Bütün bu görüşmelerden çıkan sonuç, Kıbrıs Rum tarafının üniter devlet teziyle, Türk toplumunu mahallî muhtariyet teziyle azınlık statüsü içinde değerlendirmiş olmasıdır.

Kıbrıs Türk toplumunun tezi ise, 1960 Andlaşmaları düzeninde öngörülen iki toplumun eşitliği ve ortaklığı esasına dayalı dengenin korunması, 1960 Andlaşmaları ile tanınmış haklardan ödün vermek değil, Tük toplumunun millî bir toplum olarak varlığını ve ortaklık haklarını koruyacak ve güvenliğini sağlayacak bir düzenin sağlanmasıdır.

Sürümcemede kalan genişletilmiş toplumlararası görüşmeler 1974 yılına kadar devam etmiş, silah zoru ile bir sonuca varmanın güçlüğü, hatta imkânsızlığı Makarios yönetiminin, Kıbrıs Türklerini ekonomik bakımdan da abluka altında bulundurmaya yöneltmiştir.

Böylece 1974 Temmuz ayına gelinmiş, Kıbrıs Rum yönetimi bir türlü uzlaşmaya yanaşmamış, buna karşılık her fırsatta Kıbrıs'ın Yunanistan'a katılması çarelerini aramıştır.

D- Kıbrıs'a Yunan Askerî Cuntasının Müdahalesi ve Kıbrıs Birinci ve İkinci Barış Harekâtı

NATO Bakanlar Konseyi'nin 1974 Ottawa konferansının toplantısından henüz bir aylık bir süre bile geçmeden, Yunan askeri rejiminin Kıbrıs'taki temsilcileri harekete geçerek Makarios'u devirdiği gibi Türklere karşı da eylemlere başvurmuşlardır.

Olay 15 Temmuz 1974'te cereyan eylemiş, Rum Milli Muhafızları, Yunan subaylarının emrinde harekata geçerek Makarios'u devirmişlerdir. Bu olay açıkça bir Yunan müdahalesidir. Böylece Ada'daki anayasal düzen yıkılmış gayrimeşru bir askeri yönetim kurulmuştur. Türkiye bunu anlaşmaların ve garantilerin ihlâli saymıştır.

Levent Sahverdi Arşivi

19 Temmuz 1974'te toplanan Güvenlik Konseyinde Makarios, Eoka B'yi terörist bir örgüt olarak niteleyerek Yunanistan'ın Kıbrıs'ta darbe yaptırarak adayı işgale yeltendiğini vurgulamıştır.

Makarios'a göre, "Darbe, Yunanistan'daki askerî rejim tarafından plânlanmış ve Rum Millî Muhafız Ordusu yönetimindeki Yunanlı subaylar tarafından gerçekleştirilmiştir.

Yunan askerî rejimi Kıbrıs'ın bağımsızlığını acımasızca katletmiştir. Kıbrıs halkının demokratik haklarını ve bağımsızlığı ile egemenliğini çiğneyerek, kendi diktatörlük sistemini Kıbrıs'a yaymıştır."

"Darbe, dışarıda yapılan çok açık bir işgal olayıdır ve aşikar bir şekilde Kıbrıs'ın , bağımsızlığı ile egemenliğini çiğnemiştir."[20]

Türk Hükümetinin görüşü hemen o gün, Ankara'da bulunan İngiliz ve ABD'nin yetkililerine bildirilmiş, bunu Ada'da fiili bir Yunan müdahalesinden başka bir şey olmadığı, Türkiye'nin bunu kabul edemeyeceği kesinlikle açıklanmıştır.

İngiltere bu durumda fiili iktidara gelen darbecileri tanımıyor, Ada'da Anayasa düzeninin ihlal edildiğini kabul ediyordu. ABD ise Yunanlıları açıkça kınamamakla beraber, Kıbrıs'ta Anayasal düzenin bozulduğuna, statükonun değiştiğini itirafla bu durumu kabul etmeyeceğini açıklıyordu. Moskova ise Yunan Juntasını suçlayarak, Kıbrıs olup bittisini reddediyordu.

Türkiye 16 Temmuz 1974'de, İngiltere'ye bir nota vererek Kıbrıs'taki gayrimeşru darbenin sonuçlarının ortadan kaldırılmasını ve Anayasal düzenin iadesi için iki garantör devletin işbirliği yapmasını teklif etmiştir. İngiltere buna yanaşmamıştır.

Aynı gün, Türk Hükümeti, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri ile NATO Genel Sekreterine Türkiye'nin haklı görüşünü açıklayan mesajlar göndermiştir.

---

20 Sabahattin İsmail, **150 Soruda Kıbrıs Sorunu, a.g.e.,** s. 125-126.

Levent Sahverdi Arşivi

Zurich ve Londra Andlaşmaları ile 16 Ağustos 1960 Lefkoşe Andlaşmaları gereği Garanti Andlaşmasının dördüncü maddesine uyarak Türk Hükümetinin İngiltere Hükümeti ile istişare teklifi olumlu karşılanmış ve bu amaçla Başbakan Bülent Ecevit temaslar yapmak üzere Londra'ya hareket etmiştir.

17 Temmuz 1974 Londra'da İngiltere Başbakanı H. Wilson ve Dışişleri Bakanı Callaghan'la yapılan müzakereler olumlu sonuç vermemiş, İngiltere ortak müdahaleyi kendi yönünden sakıncalı bulmuştur. Türkiye barışçı yollardan çözüm bulunacağını ümit etmekle beraber Kıbrıs Cumhuriyetinin bağımsızlığının, toprak bütünlüğünün ve güvenliğinin yeniden tesisi ve korunması için Garanti Andlaşmasının dördüncü maddesinin ikinci fıkrası hükmüne de uygun olarak harekete geçmede kararlı olduğunu göstermiştir. Yunan Hükümeti, ABD Temsilcisi Sisco'nun da aracılığı ile yapılan son çağrıya uymamış ve Kıbrıs'ın bağımsızlığının iadesi için gerekeni yapmayacağını açıkça ifade etmiştir.

Türk Hükümeti, demokratik rejimin gereği ve onun sağladığı güçle, bir taraftan TBMM'ni toplantıya çağırırken, diğer taraftan da siyasî parti liderlerinin Kıbrıs'la ilgili politik tutumu için de tam muvafakatini almıştır.

Türkiye'nin Kıbrıs politikası iktidarı ve muhalefeti ile bütün siyasî partilerin tam bir işbirliği ve oybirliği ile başarıya ulaşmış, milletçe izlenmiş bir politikanın sonucu olmuştur. TBMM'nin 20 Temmuz 1974 tarihli toplantısında Hükümete yetki verilmesinin oybirliği ile sağlanması, Türkiye'de Kıbrıs'la ilgili millî bir politikanın izlendiğini göstermektedir. Aynı konu Sayın Cumhurbaşkanı Amiral Fahri Korutürk'ün de 21 Temmuz 1974 tarihli açıklamasında yer almıştır. Daha sonra da Sayın Cumhurbaşkanı 2 Ağustos 1974 tarihinde Kıbrıs olayları dolayısıyla Türk Milletine yolladığı mesajında Türk Milletinin gösterdiği birlik ve beraberliği açıklayarak "son olaylar, Türk Milletini, başta siyasî partiler olmak üzere bütün kamu ve özel sektör kuruluşlarının, bu hayati davada kenetlenerek, Kurtuluş Savaşı sonunda Cumhuriyet idaresine geçtiği yıllarda olduğu gibi millî davalarda bütünleşmek, maziden gelen manevî değerlerinin kudretini

Levent Sahverdi Arsivi

dünyaya göstermek imkânını vermek bakımından, bizim için çok değerli olmuştur" demiştir.

Amerika Dış İşler Yardımcısı Sisco'nun Atina ve Ankara temasları bir sonuç vermemiştir. Yunan Cuntası, Ada'dan Yunan subaylarının çıkarılması ve Sampson yönetimi yerine meşru yönetimin iş başına getirilmesi teklifini reddetmiştir. 20 Temmuz 1974 Cumartesi sabahı Türk ordusu Garanti Andlaşmasının kendisine yüklediği görevi yerine getirmek üzere Kıbrıs'a asker çıkarmıştır. Hükümetin 20 Temmuz 1974 tarihli bildirisi, Kıbrıs'a yapılan haklı müdahalenin nedenlerini ortaya koymaktadır. Bu bildirinin dikkati çeken önemli noktaları şunlardır:

1- Kıbrıs'ta bulunan Yunan Alayı ile anayasa dışı bir kuruluş olan Rum Milli Muhafız Kuvvetlerini kontrol altında bulunduran Yunanlı Subayların idaresinde Kıbrıs'ta bir hükümet darbesi yapılmıştır. Hükümet darbesini yapan kuvvetler doğrudan doğruya dış devlete (Yunanistan'a) bağlı askerî güçlerdir.

2- Yapılan askerî darbe ile Kıbrıs'ın bağımsızlığı ve ülke bütünlüğü tehlikeye düşmüştür.

3- Ada'da vukuu bulan olaylardan sonra 1960 tarihli Garanti Andlaşmasının öngördüğü şekilde garantör devletlerden biri olan Türkiye yaptığı istişarelerden ve giriştiği gayretlerden bir sonuç alamadığından, Kıbrıs'ın bağımsız bir devlet olarak yaşamasını sağlamak ve ülkenin bütünlüğü ile Türk Cemaatinin can ve mal güvenliğini korumak için Garanti Andlaşmasının 4 üncü maddesinin 2 nci fıkrasından doğan vecibelerini yerine getirmeye karar vermiştir.

4- Bu barış harekatının amacı, Kıbrıs Cumhuriyetinin varlığına ve tüm Kıbrıs halkının haklarına yönelik tehlikeyi bertaraf etmek ve Kıbrıs'ın bağımsızlığını, toprak bütünlüğünü, güvenliğini ve Anayasanın temel maddeleriyle ihdas edilen düzeni yeniden kurtarmaktır.

K[illegible]rıs'a yapılan askerîmüdahalenin hukukî dayanağı, Garanti Andlaş[illegible]ncü maddesinin ikinci fıkrasındaki hükümdür. Ayrıca bu müda-

Levent Sahverdi Arşivi

halenin insanî olan bir yönü de vardır. Zurich ve Londra Andlaşmaları ve daha sonra Lefkoşe'de imzalanan ve aynı gün yürürlüğe giren Andlaşmalar Kıbrıs'ta huzur ve düzeni sağlayamamış, Kıbrıs'ta Türk toplumunun hakları Andlaşmaların daha mürekkebi kurumadan ihlâl edilmiş, çiğnenmiş, hiçe sayılmıştır. Devamlı katliam olayları ise Kıbrıs'a insanı amaçlarla insan haklarını korumak amacıyla da müdahale yapılmasını gerekli kılmıştır. Hiç bir andlaşma hükmüne dayanmasa bile Kıbrıs'a yapılan müdahale tarihte örnekleri görüldüğü üzere insani ve meşru bir harekettir.

İzzettin Doğan'a göre, "Türkiye'nin, Sampson olayından sonra 20 Temmuz 1974'de, Kıbrıs'a müdahalesi milletlerarası andlaşmalardan doğan bir zorunluluktur. Türkiye'nin hedefi ve niteliği böyle bir olay karşısında müdahale etmek ya da etmemek hususunda takdir yetkisi yoktur. Olayın Enosis yahut Enosis'e teşvik niteliği taşıdığı, yahut mevcut nizamı tehdit ya da tehdit edebileceğini müşahade ya da tespit ettiği anda, Türkiye, andlaşmalarla yüklendiği müdahale etme görevini yerine getirmekle mükellef bulunmakta idi."[21]

İzzettin Doğan'a göre, "Garanti Andlaşmasının 4. maddesi bizce Birleşmiş Milletler Şartı'nın 51 ve 52 maddelerinin milletler arası alandaki uygulama biçimlerinden bir tanesidir. Binaenaleyh, Garanti Andlaşması aktedilirken Kıbrıs Türk ve Rum toplumları ile Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında kurulan ve barışın sağlanmasını ve bozulmasını önlemeyi amaçlayan ve andlaşmalarla kurulan hukuki düzenin teminatı ve ayrılmaz bir unsuru olmak üzere vazedilmiş bulunan Garanti Andlaşmasının 4. maddesinin Birleşmiş Milletler şartının hükümlerine aykırılığı ileri sürülemez'.'[22]

Makarios, 15 Temmuz 1974 darbesinden sonra, Kıbrıs'tan ayrılmıştır. 19. 7. 1974 tarihinde Güvenlik Konseyi'nde yaptığı konuşmada, 15 Temmuz darbesini bir istila olarak nitelendirmiştir.

21 İzzettin Doğan, a.g.m., s. 181-182.
22 İzzettin Doğan, a.g.m., s. 183.

Levent Sahverdi Arşivi

"Darbe Kıbrıs Rumlarının iç meselesi değildir. Açıktır ki darbe dıştan yapılmış bir müdahaledir. Kıbrıs'ın bağımsızlık ve egemenliği ihlal edilmiştir ve hem Türk, hem de Rumlara acı verecektir."[23]

Kıbrıs Barış Harekatı'nın değerlendirilmesi bakımından Atina Yargıtayının (Court of Appeals) Karar No: 2658/79, 21 Mart 1979 tarihli kararı büyük önem arzetmektedir:

"Zürich ve Londra Andlaşmasına göre, Kıbrıs'a yapılan Türk askerî müdahalesi yasaldır. Türkiye, yükümlülüklerini yerine getirme hakkı olan garantör devletlerden biridir. Esas mücrimler, darbeyi hazırlayan ve icra eden ve bu suretle de bu müdahalenin koşullarını hazırlayan Yunan subaylarıdır."[24]

Kıbrıs Barış Harekâtı 20 Temmuz 1974 sabahı erken saatte başlamıştır. 22 Temmuz 1974 saat 17'ye kadar devam etmiştir. Tam bir başarı ile sonuçlanan Kıbrıs Barış Harekâtı bir çok yönden özellikler arzetmektedir.

Öncelikle Kıbrıs Barış Harekâtı askerî bakımdan tam bir baskın harekatıdır. Düşman çıkartma yapacağımız yeri kestirememiştir. Magosa ve Omorfo'ya çıkartma harekatı hazırlıklarına karşı tedbir almıştı. Düşman havadan paraşütle ve helikopterle ineceğimizi tahmin etmemiştir. Lefkoşe'nin kuzeyine Beşparmak Dağları ile Lefkoşe arasındaki düzlüğe havadan iki tabur indirilerek karada başarı sağlanmıştır.

20 Temmuz 1974 sabahı saat 6'da Girne'nin batısında denizden yapılan harekatla karaya çıkarma sağlanmış, 21 Temmuz 1974 öğle üzeri Beşparmak Dağları aşılarak, boğaz temizlenmiş, hakim tepeler ele geçirilmiş, Güneydeki ve Kuzeydeki birliklerimiz birleşmişlerdir. Harekat daha önce hazırlanan plâna tamamen uygun olarak gerçekleştirilmiştir. Birinci Barış Harekâtının en başta gelen özelliği tipik bir anfibik harekat olması yani kara, deniz ve hava kuvvetlerinin tam bir işbirliği ile sonuç almış olmasıdır.

---

23 Sabahattin İsmail, **Kıbrıs Barış Harekatının Nedenleri, Gelişimi ve Sonuçları,** Kastas Yayınları, İstanbul, 1988, s. 125.

24 Pierre Oberling, **a.g.e.,** s. 138. Sabahattin İsmail, **150 Soruda Kıbrıs Sorunu,** 1998, İstanbul, s. 151.

Levent Sahverdi Arşivi

Türk Silâhlı Kuvvetlerinin, denizaşırı bir adaya indirme ve çıkarmayı bu kadar kısa bir zamanda ve tam bir zaferle sonuçlandırması dünyanın önce hayretine mucip olmuş, sonra da hayranlığını kazanmıştır.

Bir Alman gazetesinde askerî uzman Adelbert Weinstein, Kıbrıs Barış Harekâtını askerî bakımdan şöyle değerlendirmiştir:

"Türk Birliklerinin Kıbrıs'a yaptıkları çıkartma harekatı, askerî yönden büyük bir başarı olmuştur. Türk Silâhlı Kuvvetlerinin zaferi, Alman kamuoyunu şaşırtmıştır. Türk askeri cesurdur, Anavatanını sever ve onun için gerekirse çekinmeden canını feda eder. Kore'de yapılan savaşta, Türk Tugayının, Amerikan birliklerini bir çok kez tehlikeli durumlardan dahiyane bir şekilde kurtarmasını kimse henüz unutmamıştır."

Kıbrıs'ta bu olaylar cereyan ederken, Güvenlik Konseyi de toplanıp ateşkes çağrısında bulunmuştur. Türk askeri birlikleri bu çağrıya uymuştur. Uyuşmazlığın barışçı yollarla çözümlenmesi için Cenevre'de toplanan konferans güç dahi olsa önce bir sonuca varmış, Türkiye, İngiltere ve Yunanistan arasında imzalanan (Protokol) ateşkesi izleyen dönemde yeni duruma uyma zorunluğunu ortaya koymuştur.

Başbakan Bülent Ecevit, 20 temmuz 1974'te Cenevre görüşmeleri sırasında, yaptığı açıklamalarla, Kıbrıs sorununun değerlendirmesinde Türk görüşüne açıklık getirmiştir.

"Hiç kimse Kıbrıs sorunu görüşülürken, Kıbrıs'ta hiç bir şey olmamış gibi, hiç bir şey değişmemiş gibi düşünemez, konuşamaz. 20 Temmuz 1974 sabahından bu yana Kıbrıs'ta çok şey değişmiştir. Bu gerçek, herkes tarafından gerçekçi bir şekilde gözönünde tutulmadıkça Kıbrıs sorununa anlaşma yoluyla çözüm bulunamaz."[25] Birinci Cenevre görüşmelerinde Kıbrıs'ta kurulan Özel Türk Yönetimi tanınmış, Türk Silâhlı Kuvvetlerinin Kıbrıs'ta varlığı kabul edilmiştir.

30 Temmuz 1974 akşamı sona eren Cenevre Konferansı, Türkiye'nin isteklerinin büyük bir kısmının kabul edilmesiyle ve bir Protokol imza edil-

25 Keesing's, 1974 vol. XX. 5. 26709 Sevim Toluner tarafından zikredilmistir. a.g.e. s. 207

Levent Sahverdi Arsivi

mesiyle sonuçlanmıştır. Türkiye Barış Harekatı'nın hukuki temellerini bu protokolla pekiştirmiş ve Kıbrıs'ın yeni statüsünün kurulmasına doğru bir adım daha atılmıştır.

İmzalanan Protokol salt bir ateşkes anlaşması olarak nitelendirilemez. Kıbrıs Cumhuriyetinin anayasal düzenine ilişkin hükümleriyle ve geleceğe dönük izlenecek yolu çizmekle de Kıbrıs'ın gelecekteki statüsünün temel taşlarını ortaya koymaktadır[26].

30 Temmuz 1974 Cenevre Protokolü, 16 Ağustos 1960 Lefkoşe Andlaşmalarını tasvip ve teyit etmekle, bu andlaşmaların meşruluğunu kabul etmekte ve yürürlüğünü öngörmektedir.

Protokolun 1 nci maddesinde öngörülen hükme göre de, Türkiye'nin Garantör devlet olarak haklılığı resmen ve hukuken tescil edilmiş bulunmaktadır.

Cenevre Protokolü'nde önemli bir diğer hüküm de, Kıbrıs Cumhuriyetinde fiiliyatta Türk ve Rum olmak üzere iki muhtar idarenin mevcut bulunduğunun taraflarca kabul edilmesidir[27].

Cenevre Protokolü'nün Rumlar tarafından uygulanmaması, İkinci Cenevre görüşmelerinin sonuçsuz kalması, 14 Ağustos 1974 İkinci Kıbrıs Barış Harekatı'nı zorunlu kılmıştır. Başarı ile sonuçlanan İkinci Barış Harekatı'nın tamamlanmasından sonra çözümlenmesi ivedilik arzeden en önemli sorun savaş esiri, yasaklar ve göçmenlerin istedikleri bölgeye aktarılmaları idi. Birinci Barış Harekatı gibi İkinci Barış Harekatı da Türkiye'de dış politika alanında, siyasî partiler arasında millî birlik ve beraberliği göstermesi bakımından büyük önem ve değer arzetmiştir.

İkinci Barış Harekatı ile Türklerin yerleşim alanları daha açıkça belirlenmiş, ilerde ilân edilecek Kuzey Kıbrıs Türk Devleti'nin sınırları aşağı yukarı çizilmiştir.

---

26 Murat Sarıca, Erdoğan Teziş, Özer Eskiyurt, **Kıbrıs Sorunu,** İstanbul, 1975, s. 200.
27 Murat Sarıca, Erdoğan Teziş, Özer Eskiyurt, **Kıbrıs Sorunu,** s. 204-205.

Levent Sahverdi Arşivi

Kıbrıs Barış Harekâtının en önemli sonuçlarından biri de Nüfus Mübadelesi Anlaşması'dır.

Kıbrıslı Türkler bir bütün olarak Kuzey'de toplanmışlar, sınırlar belirlenmiş ve kurulacak devletin fiziki unsurunu oluşturan ülke (vatan) ortaya çıkmıştır.

Nüfus mübadelesi anlaşması Viyana'da yapılan toplumlararası görüşmelerin 3 ncü turunda, 31 Temmuz - 2 Ağustos 1975 tarihleri arasında imzalanmıştır. a) Güneyde yaşayan bütün Türklerin Kuzeye geçmelerine izin verilecektir. Bu işlem Birleşmiş Milletler yardımı ile yapılacak ve 1975 yılının Eylül ayı sonundan önce sonuçlandırılacaktır. b) Kuzeyde olup da Güneye geçmek isteyen Rumlar BM aracılığı ile geçebilecektir.

Nüfus aktarması ile Güneyde esir olarak tutulan Türklerin özgür bölgeye geçmesi sağlanmış ve iki toplumlu, iki kesimli federal bir yapının oluşturulması mümkün olmuştur[28].

E- Kıbrıs Barış Harekâtının Sonuçları ve Kıbrıs Türk Federe Devleti[29]

Kıbrıs Otonom Türk Yönetimi, Kıbrıs Barış Harekâtından sonra ortaya çıkan yeni durumun gerçeklere uyan fiilî durumun, hukukî durum olması için, toplumda huzur ve güveni sağlamak ve toplumun düzene, düzenli bir statüye kavuşmasını sağlamak için, 13 Şubat 1975 tarihinde Kıbrıs Türk Federe Devletini ilân etmişlerdir.

Bu karar, Kıbrıs'ta yaşayan Türklerin kendi kaderlerini kendilerinin tayin etmesi prensibinin tabiî bir sonucu ve haklı bir uygulaması olmuştur.

Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasasının Rumlar tarafından ihlâli ve uygulanmaması 1967 olaylarından sonra Türk Toplumuna Geçici Türk Yönetimi ilânı sonucunu doğurmuştur. Geçici Türk Yönetimi bu tarihten itibaren

28 Sabahattin İsmail, **150 Soruda Kıbrıs Sorunu,** s. 158-159.

29 Hamza Eroğlu, **Kıbrıs Türk Federe Devleti, Kuruluşu, Anayasası ve Bağımsızlığı,** Ankara, 1976.

Levent Sahverdi Arşivi

Makarios yönetiminden bağımsız olarak devlet yetkilerini kullanmaktadır. Barış Harekatı ile Geçici Türk Yönetimi, Kıbrıs Otonom Türk Yönetimi adını almıştır. Kıbrıs Türk Federe Devletinin kuruluşu, Otonom Türk Yönetiminin hukukî bir niteliğe kavuşmasıdır. Kıbrıs Türk Federe Devleti Anayasasını hazırlayarak kuruluşunu ve düzenini anayasa kurallarına bağlamıştır.

13 Şubat 1975 tarihinde kuruluşu ilân edilen Kıbrıs Türk Federe Devleti, yasama görevi gören 50 üyeli bir kurucu Meclisi oluşturarak, Anayasasını hazırlamıştır. 8 Haziran 1975 tarihinde halk oylamasına sunulan ve geçerli oyların salt çoğunluğunu sağlayan Kıbrıs Türk Federe Devleti Anayasası 17 Haziran 1975 tarihli Kıbrıs Türk Federe Devleti Resmi Gazetesinde yayınlanarak da yürürlüğe girmiştir.

Kıbrıs Türk Federe Devletinin kuruluşu tarihî aşamadan geçerek sonuca ulaşmıştır. 16 Ağustos 1960 Lefkoşe Andlaşmalarında ve Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasasında, Türk toplumuna (Cemaatine) tanınan yetkiler, yasama, yargı ve yürütme alanlarında tanınan bu yetkiler bir idarîmuhtariyete ulaşmış değildi. Milletler arası andlaşmalar ve Anayasa Türk toplumuna, idarî otonomiden çok daha ötede devlet yetkileri kullanma hakkını tanıyordu. Ancak Türk toplumunun yerleştiği coğrafi sınırlar belirli değildi. 1963 olaylarından sonra öncelikle Lefkoşe'de "Yeşilhat"tın sınır olarak saptanması ile Türk toplumu ile Rum toplumu arasında sınırlar da belli olmaya başlamıştır. Kıbrıs Barış Harekatından sonra da coğrafi sorunlar açıkça ortaya konmuştur. 16 Ağustos 1960 Lefkoşe Andlaşmalarında fonksiyonel federalizm tipi olarak doğan Kıbrıs Cumhuriyeti bu defa sınırların ve yetkilerin belirlenmesi ile coğrafi federalizme kavuşmuştur.

Kıbrıs Türk Federe Devleti Anayasası bir başlangıç ve 139 maddeden oluşmaktadır. Kıbrıs Türk Federe Devletinin Anayasasının Anayasa metnine dahil olan başlangıç kısmında Devletin kuruluş nedeni ile birlikte, Anayasanın dayandığı temel görüş ve ilkelere yer verilmektedir. Anayasanın

30 Turhan Feyzioğlu'nun demeci, **Milliyet** 14 Şubat 1975.

Levent Şahverdi Arşivi

keza başlangıç kısmının 1nci paragrafında Kıbrıs Türk Toplumunun Büyük Türk Ulusunun ayrılmaz bir parçası olduğu ifade edilmektedir.

Keza Başlangıç Kısmında Kıbrıs Türk Federe Devletinin kuruluş amacı belirtilmekte ve "kendi devlet sınırları içinde tam bir güvenlikte yaşamasını sağlamak, insan hak ve özgürlüklerini, sosyal adaleti, kişilerin ve toplumun huzur ve refahını, demokratik, lâik ve sosyal hukuk devletini gerçekleştirmek olduğu dile getirilmektedir.

Anayasada, Kıbrıs Türk Federe Devletinin yetkilerini uyguladığı alan Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin yurdu sayılmaktadır. Federe Devletin Anayasası, Federal Devletin yetkilerini genel ve özel olarak öngörmediğinden Federal Devletin yetkileri, her iki toplum tarafından anlaşarak düzenlenecek, Federal Devletin Anayasasında yer alacaktır.

Federe Devletin Anayasasında temel hak ve özgürlükler, en geniş ve anlamlı şekilde yer almış bulunmaktadır. Demokrasi en garantili şekilde bu Anayasa ile uygulama alanı bulmaktadır.

Federe Devletin yasama yetkileri, beş yıl için genel oyla seçilen milletvekillerinden oluşan Kıbrıs Türk Federe Devletine aittir. Kıbrıs Türk Federe Devletinin yürütme görev ve yetkisi Devlet Başkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından yerine getirilmekte ve kullanılmaktadır. Yargı yetkisi ise, bağımsız mahkemelerce kullanılmaktadır.

Kıbrıs Türk Federe Devleti Anayasasının bir diğer özelliği de, T.C. Anayasasında olduğu gibi, devletin niteliklerini belirtirken demokrasi, sosyal adalet, hukukun üstünlüğünü ilkelerine yer vermesi, lâik ve sosyal hukuk devletini benimsemiş olmasıdır.

Devletin ve toplumun birliğini ve bütünlüğünü temsil eden Kıbrıs Türk Federe Devleti Başkanı ile milletvekillerinin görevlerine başlarken, "Atatürk ilkelerine" de saygı göstereceklerine dair and içmeleri ve söz vermeleri yasama ve yürütme organlarının açıkça Atatürk'e ve onun insanlığa ışık tutan fikir ve idealine bağlılığını belirtmektedir.

Kıbrıs Türk Federe Devletinin Anayasasının bir diğer özelliği de, Anavatanın, Kıbrıs Türk Toplumu üzerinde doğal, tarihsel ve yasal garantörlük

Levent Sahverdi Arşivi

hakkının bulunduğuna dair bir hükmün Anayasanın Başlangıç kısmında yer almış olmasıdır.

Kıbrıs Barış Harekâtının yasal dayanağı, Garanti Andlaşmasının 4 ncü maddesinin 2 nci fıkrasıdır. Bu Andlaşma ortadan kalksa dahi, Kıbrıs Türk Federe Devleti Anayasası, Anavatanın yasal garantörlük hakkını bir kamu hukuku kuralı haline getirmektedir. Ayrıca Anayasa bu garantörlüğü tarihsel nedenlere ve doğal hukuka dayandırmaktadır. Böyle bir hükmün Kıbrıs Türk Federe Devleti Anayasasında yer alışı, Kıbrıs Türk toplumuna güven verdiği kadar, Kıbrıs Türk Toplumunun haklarını yok etmeye yönelen mütecavize karşı da cesaret. Kırıcı bir kamu hukuku kuralıdır.

Kıbrıs Türk Federe Devleti Anayasası, insan hak ve özgürlüklerini, sosyal adaleti, kişilerin ve toplumun huzur ve refahını, demokratik, lâik ve sosyal hukuk devletini gerçekleştirmeye çalışan, kendi Devlet sınırları içinde tam bir güvenlikle yaşamak isteyen Kıbrıs Türk Toplumunun azim ve iradesini belgeleyen bir hukukî vesikadır, bir senettir.

Kıbrıs Türk Federe Devletinin ilânı, Ada'nın bağımsızlığı için bir garanti teşkil etmiştir.

Kıbrıs Türk Federe Devletinin kuruluşu ve ilânı Atina'da şok etkisi yapmıştır. Yunanistan Hükümeti, Kıbrıs Türk Federe Devletinin kurulmasını kınamış, "Helenizmin çıkarlarını savunma hakkını mahfuz tuttuğunu" dile getirmiştir.[31]

Kıbrıs Türk Federe Devletinin ilânı, Sovyet Rusya, ABD ve Yugoslavya'da olumlu karşılanmamıştır. İngiltere'de ise basın coğrafi bölünmenin kaçınılmaz olduğunu ifade etmiştir. Liberal eğilimli İngiliz Guardian Gazetesi "beraber yaşamak istemeyen iki toplumu zorla birlikte yaşatmaya çalışmak, yarardan çok zarar getirecektir. Bu bakımdan coğrafi bir bölünme kaçınılmazdır ve Rumlar, yeni bir çatışma tehlikesi alevlenmeden önce, bu gerçeği gömek zorundadır" diye açıklamada bulunmuştur.[32]

31 **Milliyet**, 14 Şubat 1975.
32 **Milliyet**, 15 Şubat 1975.

Levent Sahverdi Arşivi

Muhafazakâr, "Daily Telegraph" Gazetesi de olayı, Kıbrıslı Türklerin on yıldan beri hakları olan payları alamamalarına karşı bir tepki olarak yorumlamıştır.[33]

Fransız Le Figaro Gazetesi durumu gerçekçi açıdan görebilmekte ve politik değerlendirmeyi de şu şekilde yapmaktadır:

"Kıbrıs'ın Kuzey bölgesinde Federe bir Türk yönetiminin resmen kurulacağını Rauf Denktaş geçen yıldan bu yana en az üç defa tekrarlamıştı. Kıbrıs'ta Federe Türk Cumhuriyetinin ilânının bugüne kadar gecikmiş olmasının nedeni siyasî krizden ötürü bir türlü teşkil edilemeyen Ankara Hükümeti'nin kararsızlığına bağlanmalıdır, yoksa bu "ilân" çok daha önce bir tarihte ortaya çıkabilirdi. Bu oluşumun bugün aşikar olması üzerine Kıbrıs Otonom Türk Yönetimi artık Federe bir Devlet şekline dönüşmüş bulunmaktadır. Ancak, Denktaş'ın belirttiği gibi bu "Tek yönlü bir bağımsızlık ilânı değil, sadece Federal Kıbrıs Cumhuriyetinin doğuşuna hazır olmanın bir ürünüdür.[34]

Kıbrıs Türk Federe Devleti, toplum düzeninde barış ve güvenlik içinde yaşayabilmek için, dış alemle ilişkiler kurmaya, ticaret yapmaya mecburdur. Kıbrıs Türk Federe Devleti varlığını devam ettirmek için içerde olduğu gibi dışarıda da serbestçe devlet yetkilerini kullanmak zorundadır. Federal Devletin kurulamaması karşısında Federe Devletin varlığını savunmak güçtür. Federe Devlet, Federal Devletin varlığı içinde söz konusudur. Kıbrıs Türk Federe Devleti adeta Kıbrıs Federal Devletinin kuruluşunu zorlamıştır. Üniter Devlet ve O'nun içinde Türk azınlığı hayalinden vazgeçemeyen Rum yönetimine verilecek en iyi cevap, bağımsızlığı ilân etmekti. Nitekim Rauf Denktaş, Kıbrıs Türk Federe Devleti Başkanı olarak, "derhal bağımsızlığımızı ilân etmeliyiz" sözü ile parolayı açıklamıştı[35] Rauf Denktaş, bir başka konuşmasında da, "Kıbrıs'ta bağımsız Türk Devleti ilân etmenin taksim anlamı taşımadığını" da belirtmiştir[36].

33 **Milliyet**, 15 Şubat 1975.
34 **Günaydın**, 16 Şubat 1975.
35 **Milliyet**, 14 Eylül 1975.
36 **Günaydın**, 20 Eylül 1975.

Levent Sahverdi Arşivi

F- Kıbrıs Türk Federe Devletinin Kuruluşunu İzleyen Gelişmeler[37]

Kıbrıs Rumlarını Türk toplumu ile müzakerelere zorlayan olay 13 Şubat 1975'te Kıbrıs Türk Federe Devletinin kuruluşu olmuştur. Güvenlik Konseyi 12 Mart 1975 günlü ve 367 sayılı kararı ile iki toplumu eşitlik içinde en kısa zamanda görüşmelere çağırmıştır.

Viyana'da başlayan bu görüşmeler, Denktaş - Makarios arasında 12 Şubat 1977 tarihinde dört maddelik bir anlaşma ile sonuçlanmıştır. Bu anlaşmada yer alan en önemli unsur, iki topluma dayalı federal bir cumhuriyet kurulmasıdır. İkinci önemli nokta da toprak düzenlemesinin ekonomik yeterlilik veya verimlilik ve toprak mülkiyeti prensiplerine göre yapılmasıdır.

1978'de Amerikan Kıbrıs plânı başarısızlığa uğrayınca, tekrar ikili müzakerelere geçilmiştir. Bu defa Makarios'un ölümünden sonra yeni seçilen Cumhurbaşkanı Spyros Kyprianu ile Denktaş bir araya gelerek görüşmelere egemen olacak temel prensipleri bir anlaşma ile tespit ettiler.

19 Mayıs 1979 tarihli Denktaş - Spyros Kyprianu Anlaşması, Denktaş - Makarios Anlaşmasını esas almakta ve Birleşmiş Milletlerin Kıbrıs'la ilgili kararlarının ışığı altında, anayasa ve toprak meselelerini kapsamlı bir şekilde incelemeyi öngörmekte idi. Kıbrıs'ın şu veya bu devletle hemen veya tamamen birleşmesi reddedilmekle, Kıbrıs Cumhuriyetinin bağımsızlık, egemenlik, toprak bütünlüğü ve bağlantısızlığının korunması da, Anlaşmada yer almakta idi. Bu anlaşmada yer alan en önemli bir husus da, nihai statü olarak Ada'nın askerden arındırılmasıdır. Görüşmelerde Anayasa ve toprak meselelerine paralel olarak Maraş'ın yerleşim birimi olarak ele alınması idi.

Güvenlik Konseyi tarafından da uygun görülen Denktaş - Kyprianu Anlaşması, 15 Haziran 1979 tarihinde toplumlararası görüşmelere konu ol-

37 Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi,** Cilt I. s. 814-817 ve C. II, s. 275-295.

Levent Sahverdi Arşivi

du. Ancak taraflar arasında çıkan uyuşmazlık, görüşmelerin bir türlü sonuca ulaşmasına imkân vermemiştir .

1980, 1981 ve 1982'de yapılan toplumlararası görüşmelerle bir sonuca varmak mümkün olmamıştır.

Türkiye'nin Kuzey Kıbrıs'ta bir Merkez Bankası kurması ve Türk lirasının da resmi para olarak kabul edilmesi Kıbrıs Rumlarının Güvenlik Konseyi'ne şikâyetine konu oldu.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 13 Mayıs 1983 tarihli kararı, Kıbrıs Türkleri ve Türkiye'de tepki ile karşılanmıştır. 13 Mayıs 1983 tarihli kararda, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bütün ada toprakları üzerinde egemenlik ve kontrol hakkı vurgulanıyor, Kıbrıs Cumhuriyeti halkı deyimi kullanılıyordu. Ayrıca Ada'dan bütün işgal kuvvetlerinin çekilmesi isteniyordu. Karar, Güvenlik Konseyinin meseleye el koymasını, iki toplumun Genel Sekreterin himayesinde anlamlı, neticeye yönelik, yapıcı görüşmeler yapılmasını tavsiye ediyordu.

Karar, Türkiye ve Kıbrıs Türk Federe Devleti tarafından reddedildi. Kıbrıs Federe Meclisi ise 17 Haziran 1983'te bir deklarasyonda Kıbrıs Türkünün self-determination hakkını ilân etti.

15 Kasım1983'te de, Kıbrıs Türkü, bağımsızlığını ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinin kurulduğunu ilan etti.

Prof. Dr. A. Suat Bilge'ye göre, 'Kıbrıs'taki fiilî durum bir federasyonun kurulmasını güçleştirmektedir. 1974'te sıcağı sıcağına bir anlaşmaya varılamadığı için Türk ve Rum bölgesi"ndeki yönetimler ayrı yaşamaya alışmışlar, yeni siyasi çıkar sınıfları oluşmuştur. Durum kemikleşmiştir. İki bölgede de demokrasi vardır. Olağanüstü bir değişme olmadıkça demokrasilerde kemik kırmak güçtür."[38]

38 A. Suat Bilge, **a.g.e.,** s. 90.

Levent Sahverdi Arşivi

G- Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinin Kuruluşu

Kıbrıs Türk Federe Devleti Meclisi 15 Kasım 1983 tarihinde olağanüstü bir toplantı yaparak oybirliği ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetini ilân etmiştir.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinin ilânından sonra Kıbrıs Türk Federe Meclisi 2 Aralık 1983'te 3 sayılı kararı ile yeni bir anayasanın hazırlanması için Kurucu Meclis oluşturmuştur. Bu Meclis, Kıbrıs Türk Federe Devleti Meclisi 40 üyesi ile Devlet Başkanı Rauf Denktaş tarafından atanan 30 üye olmak üzere 70 üyeden oluşmuştur.

Anayasayı hazırlamakla görevlendirilen Kurucu Meclis bir yıl kadar devam eden bir çalışma süreci sonunda 12 Mart 1985 tarihinde yeni bir Anayasa hazırladı. Bu Anayasa 5 Mayıs 1985 tarihinde tüm seçmenlerin % 78'inin katıldığı bir referandum (halk oylaması) sonucu geçerli oyların % 70'inin onayı ile kabul edilmiştir. Anayasa'nın 164 ncü maddesi hükmü uyarınca 7. 5. 1985 tarih ve 43 sayılı Resmi Gazete'de yayımlandı.

Anayasa referandumunun arkasından 9 Haziran 1985'te yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Rauf Denktaş, oyların % 70'ini alarak Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinin ilk seçilmiş Cumhurbaşkanı olmuştur.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Anayasası, bir başlangıç ve 164 madde ve 13 geçici maddeden oluşmaktadır. 1961 ve 1982 Türkiye Cumhuriyetinin Anayasalarının etkisi ile hazırlanmış, Kuzey Kıbrıs Türk Devletinin özelliklerini içeren demokratik bir Anayasadır.

Kuzey Kıbrıs Türk Devletinin Anayasasının, Başlangıç kısmı,

"Tarihi boyunca bağımsız yaşamış, hak ve özgürlükleri için savaşım vermiş büyük Türk Ulusunun ayrılmaz bir parçası bulunan;" denilmekle bir tarihi kararı ve parolayı dile getirmektedir. Aynı hüküm ufak bir değişiklikle 1961 ve 1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasaları ile Kıbrıs Türk Federe Devletinin Anayasasında da mevcuttur.

Bu hükmün çeşitli yönlerden önemi vardır. Önce Türk ulusunun bir karakteri olarak bağımsızlık dile gelmiş, ikincisi Kıbrıs Türkünün Türk Ulu-

Levent Sahverdi Arşivi

sunun ayrılmaz bir parçası olarak aynı karakterin Kıbrıs Türkünün de özelliğini teşkil ettiği vurgulanmıştır.

Kıbrıs'ta yaşayan Türk Toplumu, Kuzey Kıbrıs Türk Devletinin Anayasasına göre, Türk halkı olarak anılmaktadır. Halk, soy ve dil birliği olan insan topluluğudur. Rum topluluğundan ayrı ve farklı kültür ve ideali olan insan topluluğudur. Kıbrıs Türk halkının self-determination hakkı vardır. Bu hak, Milletler arası Hukukun ve milletlerarası ilişkilerin tanıdığı, yer verdiği, bir haktır. Bu ha'kkın temeli bir milletlerarası andlaşmaya yani 1960 Lefkoşe Andlaşmasına dayanmaktadır.

Anayasada kanaatimce, federal devlet deyimi yerini konfederasyona bırakmıştır. Konfederasyon Kıbrıs sorununun çözümünde daha sağlıklı, daha istikrarlı bir düzenin kurulmasını sağlayacaktır.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinin bağımsızlığının ilânı özellikle Yunanistan, Kıbrıs Rum Yönetimi ve İngiltere'de sert tepkilere sebep oldu.

Güvenlik Konseyi 18 Kasım 1983'te toplanarak Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinin bağımsızlık ilânını 541 Sayılı kararı ile geçersiz saymış, geri alınmasını ve bütün devletlerden Kıbrıs Cumhuriyetinden başka bir devleti tanımamalarını istemiştir. Güvenlik Konseyinin bu kararı, Avrupa Ekonomik Topluluğu tarafından da aynen benimsenmiştir.

ABD, bağımsızlığın tanınmasına karşı olmakla beraber, görüşmelerin kesilmemesini ve Türkiye ile ilişkilerinin zedelenmemesini istemiştir.

Yeni adı ve hüviyeti ile KKTC Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş, Rum Yönetimine yeniden müzakerelere başlamak amacı ile bir takım "İyi Niyet Tedbirleri" teklif etti. Gerek ikili görüşmeler ve gerekse dolaylı görüşmeler, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ile Rum Yönetimi arasında bir anlaşma zeminine varılmasını mümkün kılmamıştır.

Körfez krizi, Amerika ve diğer NATO üyeleri gözünde Türkiye'nin politik önemini artırmıştır. Ayrıca Sovyet Rusya'nın kabuk değiştirmesi, federal sistemin yıkılışı ve yerine Bağımsız Devletler Topluluğunun kurulması milletlerarası politikada ve düzende yeni gelişmelere ışık tutacak bir hüviyet kazanmıştır.

Levent Sahverdi Arşivi

Türkiye, Kuzey Kıbrıs Türk Devletine daha çok güç kazandıracak, yüksek moral ve güvenlik sağlayacak tedbirleri almaya başlamıştır. Bu amaçla Türkiye Cumhuriyeti ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti arasında 20 Ocak 1997 tarihinde bir bildiri imzalanmıştır. Bu bildiri ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetine yapılacak bir saldırı, aynen Türkiye Cumhuriyetine yapılmış bir saldırı telakki edilecektir sözü bir teminat ve güvenlik vesikası olmuştur.

Bu Deklarasyon, açıkça bir işbirliğini ifade etmekte sadece iki Cumhurbaşkanının değil iki devletin karşılıklı taahhütlerini ve yükümlülüklerini de dile getirmektedir.

Türkiye ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinin ilişkileri her alanda derinleştirilmiş ve daha ileri götürülmüştür. 20 Ocak 1997 Deklarasyonuna ek olarak 24 Nisan 1998 Deklarasyonunun imza ve yayınlanması ile iki Cumhurbaşkanı, siyasî ve askerî alanda beliren tehlikelere karşı daha sıkı işbirliğini gerekli görmüşlerdir.

Deklarasyonda yer alan önemli konulardan biri de, Avrupa Birliğinin Lüksemburg Zirvesinde Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile tam üyelik başlatma kararı alması bu kararın milletlerarası hukuka ve 1959 - 1960 Kıbrıs Andlaşmalarına aykırı olduğunun belirtilmesidir. Avrupa Birliği, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile tüm Kıbrıs adına üyelik müzakererleri yaparak ve Kıbrıs Türk Halkını azınlık statüsü içinde görerek hem hukukî, hem de tarihî bir hata yapmıştır.

Deklarasyonda, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinin bağımsız ve egemen bir devlet olarak varlığını sürdürdüğü açıklanarak Türkiye ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti arasındaki bağların güçlendirileceği de belirtilmiştir.

Deklarasyonda yer alan en önemli hükümlerden biri de, Türkiye'nin Kıbrıs Adası üzerinde uluslararası andlaşmalardan doğan hak ve sorumlulukların olduğudur.

Türkiye Cumhuriyeti ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti arasında imzalanan ortak deklarasyonlar, Yunanistan'la Güney Kıbrıs Rum Yönetimi-

Levent Sahverdi Arşivi

ni uyarmakta maalesef başarılı olamamıştır. Kıbrıs sorunu daha çok çıkmaza sürüklenmiştir.

Türkiye ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti arasında sürekli danışma ve savunma konularını içeren işbirliği ve dayanışma sağlanması Kıbrıs Türklerini moral bakımından güçlendirmiş, daha huzurlu ve güvenilir ortamın rahatlığını hissettirmiştir.

H- Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinin Tanınması

Kuzey Kıbrıs Türk Devleti meşru bir devlettir; sınırları belirli bir toprak parçası üstünde, özgür ve bağımsız yaşayan örgütlenmiş insan topluluğudur. Halk, sınırları belirli toprak parçası ve siyasi otorite ile devleti oluşturur. Kuzey Kıbrıs Türk halkı, belirli bir toprakta, Kuzey Kıbrıs'ta oturmaktadır. Cumhuriyet yönetim biçimidir. Kendi iradesi ile devlet yönetimini, serbestçe yerine getirmektedir. Düzenli şekilde devlet hizmetlerini yerine getirmektedir.

Prof. Dr. Suat Bilge'ye göre, "Kıbrıslı Türklerin kurdukları bu devlet meşrudur ve uluslararası hukuka uygundur. Türkiye'den başka devletlerin Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetini tanımamaları keyfidir, takdirin kötüye kullanılmasıdır. Ada bölünmesin diye Türk devletini tanımamaktadırlar. Ada'yı Rumlar bölmüştür. Türkler de bölünmeyi kabullenmişlerdir. Bölünmeyi tanımamak gerçekçi değildir.

Kıbrıslı Türklerin kuzeyde kurdukları yönetim uluslararası hukukta "devlet" olarak nitelendirilir.[39]

Yine Suat Bilge'ye göre tanıma konusunun uluslararası hukukun iyi niyet, ayırım yapmama ve hukukun üstünlüğü gibi ilkeleri ile bağlantılı olarak da ele alınması gerekmektedir.

Takdir hakkını kötüye kullanma, iyi niyet ilkesine aykırıdır. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni tanımamakta direnen hükümetler yalnız iyi niyet ilkesine aykırı hareket etmeyip ayrıca ayırımcı davranmaktadır. Zira tanıma

39 A. Suat Bilge, **Ankara Atina, Lefkoşe Üçgeni**, s. 87-88.

Levent Sahverdi Arşivi

yalnız Türkler için değil, rumlar için de bahis konusudur. Her iki toplum benzer şartlara sahiptir. Birini tanıyıp diğerini tanımamak ayrımcı bir davramştır. Rumların tanınmaya ihtiyacı yoktur, çünkü Rumlar, Kıbrıs Cumhuriyetini devam ettiriyorlar demek gerçeklere aykırıdır. Bugün devam ettiği söylenen Kıbrıs Cumhuriyetinin Zurich ve Londra Andlaşmaları ile kurulan Cumhuriyete adından başka benzer niteliği yoktur. İki toplumun ortaklığına dayanan devlet 1963 yılı sonunda ortadan kaldırılmıştır. Bu yüzden 1974 'te toplanan Cenevre Konferansında adada iki yönetim olduğu kabul edilmiştir. Bir yönetimi tanıyıp diğerini tanımamak ayırımcı bir işlemdir."[40]

Devletlerin tanınması kurucu değil beyan edici bir işlemdir. Tanıma çeşitli şekillerde olur. Ferdi tanıma, kolektif tanıma ve açık (sarih) tanıma, zimni tanıma gibi. Tanıma tamamiyle takdiri bir işlemdir.

Sabahattin İsmail'in açıkladığı üzere, ABD'nin tanıma ile ilgili resmî hukuk görüşünün kriterleri, Kuzey Kıbrıs Cumhuriyetinin diğer devletlerce ve özellikle ABD tarafından tanınmasını gerektirir. [41]

Devletleri etki ve baskı altında bulundurarak Kuzey Kıbrıs Türk Devleti'nin tanınmaması yolunda yapılan ayırımcı işlemler, huzuru değil, huzursuzluğu sağlar. Kuzey Kıbrıs'ta yaşayan, Kıbrıslı Türklerin İnsan Haklarından tam olarak, eksiksiz yarar sağlamasını önler.

Michael Stephen'e göre, Kuzey Kıbrıs'ın belirlenmiş sınırları vardır. "Hesperides Hotels" olayında belirtildiği üzere, halkının uyduğu, kanunlar yapan bir de hükümeti vardır.

Kuzey Kıbrıs'a Türkiye bağımsız devlet gözüyle bakmaktadır. Türk Hükümeti Kuzey Kıbrıs'ın politik işlerine karışma arzusunu göstermemektedir. Kuzey Kıbrıs'ın askerî ve ekonomik yaşam kabiliyeti vardır. Bu kıstas Birleşmiş Milletler Teşkilâtı üyesi olan pek çok devlette dahi mevcut değildir.[42]

---

40 A. Suat Bilge, **Ankara Atina, Lefkoşe Üçgeni,** s. 87-88.
41 Sabahattin İsmail, **150 Soruda Kıbrıs Sorunu,** s. 184.
42 Michael Stephen, **The Cyprus Question,** London, 1997, s. 93 ve devamı.

Levent Sahverdi Arşivi

Güvenlik Konseyi, 541 Sayılı Kararı ile Kıbrıs Türk Toplumunun 15 Kasım 1983'te, serbestçe seçilmiş yasama organının kararı ile politik tercihini yaparak bağımsızlık ilânını geçersiz saymıştır. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinin tanınmaması için de diğer devletlere çağrıda bulunmuştur. Güvenlik Konseyi'nin bu kararı yetki sınırlarını aşan bir davranışı olmuştur. Güvenlik Konseyi bu kararı ile, gayri meşru Kıbrıs Rum yönetimini teşvik ve tahrik etmektedir. Milletler arası barış ve güvenliği korumakla görevli Güvenlik Konseyi kendi kararı ile barışı tehlikeye atmaktadır. Yeni doğan bir devletin devletler hukukundan doğan haklarından O'nu yoksun bırakmaktadır. Güvenlik Konseyi, Milletler arası Camianın üyesi olan devletleri, tanıma gibi her bağımsız devlete özgü bir hakkı, yetkiyi, kararı ile baskı altında tutmakta ve bu hakkı serbestçe kullanımına engel olmaktadır. Güvenlik Konseyi'nin bu kararı hukuken sakat bir karardır, geçerliliği söz konusu değildir. Hukuken geçersiz olan bir karar, siyasî hüviyet taşıyarak da geçerli olamaz.

Aslında Bangladeş Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetini tanımıştır. Ancak ABD tehdidi karşısında, bunu geri almıştır. Pakistan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetini tanımaya istekli olduğunu belirtmiş, aynı şekilde tehdit edilmiştir. Bir çok ülke, özellikle de İslâm dünyasındaki ülkeler, İngiltere ve Amerika'nın diplomatik baskısı altında kalmasalardı Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetini tanıyacaklardı.

İ- Ambargo ve Jenosid

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinin geleceği ile ilgili iki konuya da burada açıklama getirmek, Kuzey Kıbrıs Cumhuriyetinin kaderi ilgili bulunmaktadır.

1- Ambargo[43]

Kıbrıslı Türkler, Rumların uyguladıkları ambargolar nedeni ile ağır kayıplara maruz kalmıştır. Dün olduğu gibi bu günde bu ambargolar en ağır şekilde uygulanmaktadır.

---

43 Turhan Feyzioğlu, **Chypre, Mythos et Realités, Documents sur le Probléme de Chypre,** 2 nci baskı. Ankara, 1984, s. 63 - 73 ve 119 - 120; Sabahattin İsmail, **150 Soruda Kıbrıs Sorunu,** s. 416-417. Michael Stephen, **The Cyprus Question**, s. 68 - 71.

Levent Sahverdi Arşivi

Uygulanan ambargolar 1974 Kıbrıs Barış Harekatı öncesi ve sonrası olmak üzere zaman bakımından ve uygulama alanı bakımından ikiye ayrılmaktadır.

1974 öncesi Kıbrıs Rum Yönetimi, Türk bölgelerinde uyguladığı insanlık dışı kuşatma yolu ile 37 çeşit malın Türk bölgelerine girişini yasaklamıştır.

Kıbrıs Türklerinin 1964 -1974 döneminde çektiği ekonomik sıkıntıları ve uygulanan ekonomik ablukaları, 1954'ten itibaren izleyen Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri, raporlarında bu durumu açıkça belirtmektedir.

10 Eylül 1964 tarihli ve S/5950 sayılı rapordan alınan örnekler, insanlık dışı bu baskıları açıklamaktadır.

"Durum endişe yaratmaktadır. Kıbrıs'taki Türk toplumuna uygulanan ekonomik kısıtlamalar, Kıbrıs Hükümetinin ekonomik baskı yolu ile olası bir çözümü zorlayarak kabul ettirmeye çalıştığını gösterir."

"Temmuz ayının ortalarında hükümet (Kıbrıs Rum Hükümeti), Kıbrıs Türk toplumuna daha fazla zorluk yaratmak için iki önlem daha aldı. 17 Temmuz'da Barış Gücü'ne resmen 25 maddenin daha Kıbrıs Türk bölgelerine girmesinin yasaklandığını bildirdi. Bu maddeler, çimento, demir, elektrikli malzemeler, bataryalar, odun, otomobil aksesuarları, lastikler, kimyasal maddeler, akaryakıt vb. idi."

New York Herald Tribune'ün 16 Eylül 1964 tarihli sayısında yayınlanan bir yazıda, uygulanan haksız kısıtlamaları ve ambargoları dile getiriliyordu.

"Ambargo herhangi bir amaç için kabul edilebilir bir araç olarak görülebilir. Ta ki bu uygulama insan haklarına ve insan yaşamını tehdit eder boyuta ulaşmasın.

Kıbrıs'taki Birleşmiş Milletler Barış Gücü'nün Hindistanlı Komutanı General Thimayya'nın belirttiği gibi Koçcino bölgesinde kapana kıstırılmış olan 1500 Kıbrıslı Türk'e uygulanan kuşatma, artık kabul edilebilir boyutları aşmış ve insan hakları ile yaşamını tehdit eder bir boyuta ulaşmıştır.

Levent Sahverdi Arşivi

Bu durum Kıbrıs'taki Uluslararası Kızıl Haç'ın İsviçreli başkanı Max Stolder tarafından da teyit edilmiştir."[44]

1974 Barış Harekatından sonra, ambargoların mahiyeti değişmiş, dıştan gelen desteklerle ağırlaşmıştır. Rum Yönetimi Kuzey Kıbrıs Türk Devletini ekonomik yönden yıkmak, Türk halkının direnme gücünü ve maneviyatını zayıflatmak amacı ile çok yaygın tedbirler almışlardır. Kıbrıslı Türklerden mal alan ve mal satan her firmaya başvurarak baskı ve şantaj yolu ile bu ilişkileri önlemek istemişlerdir.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti limanları yasa dışı ilân edilmiş, yabancı gemi ve uçak seferleri düzenlenmesi önlenmiştir. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetine gelen uçak pilotları ve gemi kaptanları tutuklanıp hapis ve para cezasına çarptırılmakla tehdit edilmiştir.

Kıbrıs Rumları, Kuzey Kıbrıs turizmini baltalamak için, seyahat acentalarına baskı yapmaktadırlar.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ile haberleşme engellenerek, Dünya Posta Birliğinin, Kıbrıs Türk Posta Pullarının geçersizliği sağlanmak istenmiştir. Kuzey Kıbrıs'la bütün haberleşmeler Türkiye üzerinden yapılmaktadır.

Ambargo sadece ekonomik ve turistik alanda değil, sosyal, kültürel ve sportif alanlarda etkili olmaktadır. Kuzey Kıbrıslı gençlerin uluslar arası alanda sportif ilişkileri engellenmekte ve spor kuruluşlarının uluslar arası federasyonlara üye olmaları önlenmektedir.

İngiltere ekonomik baskılar uygulayarak, Kıbrıs Rum Yönetimine destek olmaktadır. Asil Nadir'in İngiltere'de kurduğu Polly-Peck firması çökertilerek Kıbrıs'a Asil Nadir'in yaptığı yardım, destek önlenmiştir. Ayrıca İngiltere'ye Kıbrıs'tan yapılan narenciye, patates ve konfeksiyon ihracatı da, İngiliz Mahkemelerine dava açılarak alınan kararlarla önlenmiştir.

Kıbrıs Rum Yönetimi tarafından uygulanan ambargo, bir zor kullanım tedbiridir. Birleşmiş Milletler Şartının yasakladığı kuvvet kullanım yönte-

44 Sabahattin İsmail, **150 Soruda Kıbrıs Sorunu,** s. 98-104.

Levent Sahverdi Arşivi

midir (m. 2/4). Bu durum, Birleşmiş Milletler Şartının VII nci bölümünde öngörülen barış ve güvenliğin ağır ihlâlidir, tehdididir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, barışın bozulması, tehdidi ve saldırı fiili halinde, m. 41'e göre, diğer tedbirler arasında ekonomik ambargo da uygulayabilir. Kuzey Kıbrıs'a, etki ve baskı yaparak, bir takım milletlerarası kuruluşları da ambargo oyununa ortak etmekten Kıbrıs Rum Yönetimi sorumludur.

Ambargo uygulamanın haksızlığı bir İngiliz yazarı da harekete geçirmiştir. Michael Stephen'e göre, "Rumlar 37 yıl boyunca" Kıbrıs Hükümeti Statüsünü kullanarak istedikleri uluslar arası ve mahkeme kararlarını çıkarmış ve de Birleşmiş Milletler Anayasasının (Birleşmiş Milletler Şartının) yedinci kısmındaki yetkilerden herhangi biri olmaksızın Kıbrıslı Türkler üzerinde uluslar arası ticaret ve haberleşme ambargosu uygulamışlardır. Daha önemlisi, Kıbrıslı Türklere tüm uluslar arası haberleşme kanallarının önünü tıkamışlar ve böylece dünyanın Kıbrıs'a tek taraflı bir şekilde bakması da sürpriz olmaktan çıkmıştır.[44a]

Konunun insan hakları açısından da incelenmesi, insan kişiliğine vurulan ağır darbenin bedelinin de ödenmesini gerektirmektedir.

2- İnsanlık Aleyhine İşlenen Suçlar-Soykırım

''Chypre, Mythes et Réalités" adlı 2 nci baskısı 1984 yılında yayınlanan eserinde Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu. Türk Toplumuna karşı suç (cürüm) işlemekten sorumluların cezalandırılıp cezalandırılmadığını haklı olarak soruyor[45].

Uzun yıllardan beri sistemli bir şekilde Türk toplumuna karşı işlenen bu ağır suçlar (cürümler) cezasız kalmıştır.

1975'te yayınlanan, "Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Kıbrıs Barış Harekatı" adlı eserimde, insanlık aleyhine işlenen bu suçlara karşı Türk resmî makam-

---

44a Michael Stephen, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 186 ve 541 Sayılı Kararları, a.g.m., s. 312

45 Turhan Feyzioğlu, **Chypre, Mythes et Realites, Documents sur le Probléme de Chypre,** 2nci baskı, Ankara, 1984., s. 61.

Levent Sahverdi Arşivi

larının Birleşmiş Milletler Teşkilâtına müracaatlarını gerekli gördüğümü ifade etmiştim[46]. Birleşmiş Milletlerin insanlık aleyhine işlenen suçlara gereken dikkatle eğilmesini, insanlığın faydasına, yararına dün olduğu gibi bugün de dilemekteyim.

Birleşmiş Milletler Şartı'nın amaçları arasında yer alan ırk, cinsiyet, dil ve din farkı gözetmeksizin insan haklarına saygıyı geliştirmek, Kıbrıs'ta olduğu gibi dünyanın her yerinde bu tür cinayetlerin önlenmesi ve suç işleyenlerin cezalandırılması gereğini barış için, insanlık için dilemek bir vazifedir.

Ortada insanlığa karşı işlenmiş ağır ve vahim suçlar vardır. Bunlar cezasız kalmamalıdır. İnsanlık vicdanını sızlatan, bu ağır suçları işleyenler, mutlaka, dünya kamuoyu önünde gereken tepkiyi görmelidirler.

İnsanlık vicdanını sızlatan bu suçlar tipik soykırım (jenosit) suçudur. 1948 tarihli Jenosit Sözleşmesi, soykırımı, ister barış, ister savaş zamanında işlensin, uluslararası hukuk suçu saymakta ve bu suçu önlemeyi ve cezalandırmayı üstlenmektedir. Diğer taraflan 1968 tarihli "Savaş Suçlarına ve İnsanlığa Karşı Suçlara Zaman Aşımının Uygulanamazlığına İlişkin Sözleşme"nin m.1.b. hükmüne göre, 1948 tarihli Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesinde tanımlanan soykırım suçuna zamanaşımı uygulanmaz[47] denilmektedir.

Bu açıklamaların ışığı altında bizim, Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve Kuzey Kıbrıs Türk Devleti olarak insanlık suçu işleyenlerin cezasız kalmaması için harekete geçmemiz, en azından yürekleri rahatlatacak bir harekettir. Ayrıca bu tehdit, terör ve kitle halinde soykırımın verdiği maddi ve manevi zararların da telafisi hakkaniyet ve adaletin sağlanması bakımından

46 Hamza Eroğlu, **Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Kıbrıs Harekatı,** s. 179.

47 Bu sözleşmeler için BK. Muzaffer Sencer, **Belgelerle İnsan Hakları,** İstanbul. 1988, s. 139 - 149. Not: Savaş Suçlarına ve İnsanlığa Karşı Suçlara Zamanaşımı Uygulanamayacağı Sözleşmesine, Türkiye henüz katılmamıştır. Ancak Sözleşmede yer alan hükümler genellikle bir Devletler Hukuku kuralı olarak kabul edilmektedir.

Levent Sahverdi Arşivi

önem arzetmektedir. Kıbrıs'ta Kıbrıs Rumlarının Kıbrıs Türklerine saldırıları, Akritos adı ile anılan Türkleri imha planına uygun olarak yapılmıştır[48].

Kıbrıs Cumhuriyetinin 1963'te yıkılmasından sonra EOKA-B 1963 ve 1964 döneminde Türklere yapılan saldırılarda başrolü oynamıştır.

İngiliz yazar ve araştırmacı Harry Scott Gibbons Kıbrıs'ta Soykırım adlı eserinde olayların şahidi olarak gerçekleri dile getirmektedir.

"Kıbrıs'ta soykırım Aralık 1963'de patlak verdiği zaman, ben oradaydım ve olayların şahidiyim. Bütün dünyayı şoka uğratan bu canavarca kıyım ve yağma, hayatta kalabilen Türklerin, kendilerini emniyete alabilecekleri bir bölgeye sığındıkları 1974 yılına kadar devam etti."[48a]

Yunanlıların ve Kıbrıslı Rumların Kıbrıs'ta Türklere karşı giriştikleri tehdişçilik ve katliam haberine bir iki örnek vererek bu konu ile ilgili ayrıntılı açıklamalar için aşağıdaki eserlere atıfta bulunacağım.[49]

Coşkun San, 1963 Noel'inde Kıbrıslı Türklere karşı girişilen sistemli imha hareketini bir jenosit saymakta ve görüşünü şöyle izah etmektedir:

"Gerçekten, 1963 Noel'ini takip eden günlerde Kıbrıs Türkleri, Kıbrıs Rumlarının silahlı saldırısına uğramış, kadın, erkek, çocuk, ihtiyar farkı gözetilmeksizin yüzlerce Türk hunharca öldürülmüştür. Bu dehşet ve vahşet günlerini takip eden günlerde ise ulaşım yollarını tutan Rumlar, Türkleri tam bir ekonomik ablukaya almış, zaman zaman her türlü gıda maddelerinin naklini önlemiş ve hatta içme sularını bile kesmişlerdi."[50]

---

48 Akritos Planı hakkında gerekli açıklamalar Bk, Rauf R. Denktaş, **The Cyprus Problem, Public Information Office Turkish Cyprniot Administration,** 1974, s. 41-51 ve özellikle Akritos Planı, "Türkü İmha Planı, Ergenekon Yayını, Lefkoşe, 1972.

48a Harry Scott Gibbons, **Kıbrıs'ta Soykırım, (The Genocide Files)**, İngilizce'den Tercüme, Ankara, 2003, s. 4

49 Hamza Eroğlu, **Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Kıbrıs Barış Harekatı,** Ankara 1975, s. 164 -179; Fikret Kürşat, Mustafa H. Altan, Sabahattin Egeli, **Belgelerle Kıbrıs'ta Yunan Emperyalizmi,** İstanbul, 1978, (Emperyalizm ve Rum Katliamı iç içe incelenmektedir:) Pierre Oberling, **Bellapais'e Giden Yol,** (İngilizce'den Tercüme: Mehmet Erdoğan) Ankara, 1988, s. 69 ve devamı; Michael Stephen, **The Cyprus Question,** s. 14-17 ve 25-28. Turhan Feyzioğlu, **Chypre, Mythes et Réalités,** s. 81-84 ve s. 93-94. Sebahattin İsmail, **Kıbrıs Barış Harekatının Nedenleri, Gelişimi, Sonuçları,** İstanbul, 1988, s. 199-224. Harry Scot Gibbons, **Peace Without Honour**, Ankara 1969.

50 Coşkun San, **İnsanlık Aleyhine Suçlar ve Jenosit Sözleşmesi**, Ankara. 1966, s. 35.

Levent Sahverdi Arşivi

Bir ikinci vahşet örneğini de Pierre Oberling vermektedir:

"Bir Alman turist; "Yunanlıların kasaplığını insan zekası kavrayamaz" demiş ve şöyle devam etmiştir: Magosa etrafındaki köylerde Rum Millî Muhafızları vahşetin eşsiz örneklerini gösterdiler. Türk evlerine girdiler acımasızca kadın ve çocuklara mermi sıktılar bir çok Türkü gırtlağından kestiler Türk kadınlarını toplayarak ırzına geçtiler.[51]

Kıbrıslı Türkler, Soykırım sözcüğünü, Yani Kıbrıslı Türklerin soykırımını, dünyanın unutmasına asla fırsat vermemelidirler. Türkler, Kıbrıslı Rumların ve onların yandaşlarının geçmişi unutmak, ölüm, ümitsizlik, sefalet ve açlıkla geçen ve hayvan statüsüne kondukları 11 yılı (1963 - 1974 yılları arası) silmek için ardı arkası kesilmeyen çabalarına ancak bu şekilde karşılık verebilirler. Soykırım gerçek bir tarihtir ve tekrarına olanak bırakmayacak bir gelecek plânlanırken asla hatırdan çıkarılmamalıdır."[51a]

Sonuç

1- Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti uzun mücadelelerle kurulmuştur. Kurulan devlet yeni bir devlettir. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, devlet kurma yeteneğine sahip bir toplumun iradesi ile kurulmuştur. Bu devlet yoktan var edilmemiştir.

Zürich ve Londra Andlaşmaları ile oluşan Kıbrıs Cumhuriyeti, ilgili Türkiye. Yunanistan, İngiltere ve Kıbrıs Türk ile Kıbrıs Rum toplumlarının ortak iradesi ile teşekkül etmiş, 1960 Lefkoşe Andlaşmaları ile tekemmül ederek hayatiyet kazanmıştır. Kıbrıs Cumhuriyeti milletlerarası andlaşmalardan ve tarafların ortak iradelerinden doğmuştur. İrade birliği iki taraflı andlaşmalarda olduğu gibi karşı karşıya değil, çok taraflı andlaşmalarda olduğu gibi irade birliği birbirine paralel de değildir. Ortada tek bir hedef ve ilgililerin aynı hedefe yönelik ortak irade birliği mevcuttur.

Zürich ve Londra Andlaşmaları ile doğan yeni devlet, Kıbrıs Türk ve Kıbrıs Rum toplumlarına dayanmaktadır. Devlet fonksiyonlarının yerine

51 Pirerre Oberling. **Bellapais'e Giden Yol,** s. 133.
51a Harry Scott Gibbons, **Kıbrıs'ta Soykırımı, a.g.e.,** s. 398

Levent Sahverdi Arşivi

getirilmesinde iki toplumun eşitliği prensibi ile işbirliği yapmaları esasına dayalı bir düzen öngörülmüştür.

Bu düzen ile her iki topluma ayrı ayrı varlıklarını korumak olanağı sağlanmış ve bir toplumun diğer topluma tahakküm etmesi yolları anayasal garantilerle önlenmiştir .

Zürich ve Londra Andlaşmalarına dayalı 1960 tarihli Kıbrıs Cumhuriyeti, fonksiyonel federasyona dayalı bir devlet yapısı oluşturmuştur. Fonksiyonel federasyon, iki toplumun ayrı ayrı yerlerde değil, iç içe yaşamaları nedeni ile Kıbrıs'ın gerçeklerine uygun bir çözüm olarak değerlendirilmişti. Ancak bugün, iki topluma belirli amaçlar için onları birleştirecek fonksiyonel bir federasyon biçimi, her iki toplum içinde istenen bir çözüm değildir. Rum toplumunun gerçekte istediği, çoğunluk prensibine geçerlilik tanıyarak üniter devlet yapısını kurmak ve sonra da Enosis yolunu açmaktır.

Türk toplumu ise kendini güvence altına alacak ve bağımsızlık ve egemenlik haklarının kullanılmasını sağlayacak bir düzenin kurulmasını istemektedir.

1974 Sampson darbesi ve Türk askerî hareketinden sonra yeni bir durum doğmuştur, bir düzen değişikliği söz konusu olmuştur. Her düzen değişikliğinin bir ölçüde mevcut hukukun öngördüğü hak dağılımını değiştirmiş olması doğaldır.

Kıbrıs Türk toplumu kendi vatanları olan Kıbrıs'ta can ve mal güvenliğine sahip olarak eşit ve hür yaşamak hakkına aslen haizdir. Bu haklar, Kıbrıs Devletinden kazanılmış haklar değildir. Bu haklar insan haklarının doğal sonucudur. İnsan haklarından kaynaklanmaktadır. 1963 - 1974 yılları arasında sürdürülen hukuka aykırı uygulamadan tek zarar gören taraf Türk tarafıdır. Buna rağmen 1960 Andlaşmalarında öngörülen eşitlik ve ortaklık haklarını kısıtlayacak bir çözüm, hukuku ihlal etmiş tarafı mükafatlandırmak olmuştur.

Kıbrıs Türk toplumunun kuzeyde, Rum toplumunun güneyde yerleştirilmesi artık gerçekleştirilmiştir. Bunu tersine döndürüp eski duruma getir-

Levent Sahverdi Arşivi

meye çalışmak, ikinci bir göç hareketini başlatmak olur. Doğuracağı sonuçlar, ağır haksızlıklara sebebiyet verir.

1975'te kurulan Kıbrıs Türk Federe Devleti, 8 yıllık bir süreçten sonra, Kıbrıs Rumları ile anlaşarak hukukî ve siyasiîeşitliğe dayalı iki kesimli Federal Devleti kurmak imkânına kavuşamamıştır. Kıbrıslı Rumlar, Türklere azınlık hakkı tanıyarak, üniter devlet yapısı içinde, Enosis'e açık bir devlet kurmak istemişlerdir.

Kıbrıs Türk Toplumunu inkâr etmek, andlaşmalardan doğan meşru haklarını, müktesep haklarını reddetmek, Kıbrıs Türk Toplumunu, 15 Kasım 1983 tarihinden itibaren bağımsız Kuzey Kıbrıs Türk Devleti'ni kurmaya yöneltmişir.

Genel Komite, Geçici Kıbrıs Türk Yönetimi, Otonom Kıbrıs Türk Yönetimi, Kıbrıs Türk Federe Devleti ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti kademe kademe, olayların yarattığı tarihi gelişmelere uyarak devlet yönetiminde Türk Toplumunun iradesini ve gücünü göstermiştir. Hukukî açıdan varlığı şüphe götürmeyen yeni devlet, bağımsızlığını ve devlet yetkilerini kullanmakta gücünü her zaman gösterecektir.

2- Birleşmiş Milletler Şartının esas amacı, milletlerarası barış ve güvenliği korumaktır. Herşeyden önce dikkatler, 1974 Kıbrıs Barış Harekâtından sonra, Kıbrıs'ta barış ve güvenliğin nasıl sağlanacağı sorusu üzerinde toplanmıştır.

Kıbrıs Barış Harekâtından sonra Kıbrıs'ta barış ve güvenlik tam anlamı ile sağlanmıştır. 30 yıla yakın bir süreden beri Kıbrıs huzur ve güvenlik içindedir. Artık Makarios zihniyetinin tedhiş ve terör yanlısı temsilcileri ile Akritos imha planının uygulayıcıları, Barış Harekâtından sonra sahnede görünmemektedirler.

1950'li yıllardan sonra ortaya çıkan Türk - Yunan anlaşmazlığı, Zürich ve Londra Andlaşmalarıyla sonuçlanmış. 1960 Lefkoşe Andlaşması ile de Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuştur. Hak ve yetkilerde eşitlik ve iyi niyet esasına dayanan Kıbrıs Cumhuriyeti üç yıllık bir ömür sürmüş, Kıbrıs Rum ta-

Levent Sahverdi Arşivi

rafının tecavüzü ile son bulmuştur. Kıbrıs Türk toplumu ile Kıbrıs Rum toplumu ve Türkiye ile Yunanistan yeniden bir anlaşmazlığa düşmüşlerdir.

Bu anlaşmazlık, Birleşmiş Milletler Şartı'nın VI nci bölümünde öngörülen uzaması dünya barış ve güvenliğini tehdit eden uyuşmazlıktır. 1974 Sampson darbesi ile uyuşmazlık vahamet kesbetmiş, Kıbrıs Barış Harekâtı ile, Kıbrıs Rum Yönetimine karşı bir tür müeyyide uygulanmıştır. Güvenlik Konseyi'nin, Kıbrıs Barış Harekatı sonucu, aldığı ateşkes kararı taraflarca uygulanmıştır. Güvenlik Konseyi'nin ateşkes kararından sonra, uyuşmazlık alınan kararlar ve sağlanan tedbirlerle, barışı tehdit eden, bozan ve bir saldırı durumundan çıkmış, karşılıklı görüşmelerle barışın sağlanması yolundaki çabalarla vahamet niteliğini kaybeden bir uyuşmazlık haline dönüşmüştür. Uyuşmazlık böylece tehlikeli olmaktan çıkmış, mahiyeti itibariyle ağır ve vahim uyuşmazlık değil, uzaması dünya barış ve güvenliğini tehdit eden bir uyuşmazlık olmuştur.

Sürümcemede kalan bu uyuşmazlık milletlerarası barış ve güvenliği tehdit de etmemektedir. Güvenlik Konseyi, bu durumda, uyuşmazlığa taraf olanların hepsi arzu ettikleri takdirde, işbu uyuşmazlığın barış yolu ile çözülmesi için taraflara tavsiyelerde bulunabilecektir. Tavsiye yolu şimdiye kadar gereği gibi değerlendirilmemekte çok defa Güvenlik Konseyi aldığı kararlarla yetki aşımında bulunmaktadır. Bu konuda Güvenlik Konseyi'nin 186 ve 541 sayılı kararları dikkati çekmektedir.

Kıbrıs uyuşmazlığının barışçı yollarla çözümü, öncelikle tarafların dış etkiler altında kalmadan, hakkaniyet ve adalete dayalı, milletlerarası hukuk kurallarına da uygun olarak çözülmesine bağlıdır. Öncelikli çözüm şekli ise konunun Güvenlik Konseyi'nin ve Genel Kurulun gündeminden çıkarılması ile mümkündür. Güvenlik Konseyi'nin tavsiye kararının yanlı olması, yerine getirilmesini güçleştirmektedir. NATO içerisinde dost ve müttefik iki devlet, Türkiye ve Yunanistan iyi niyetle sorunun çözümünü, milletlerarası andlaşmalara saygıyı da dikkate alarak çözümlemek zorunda olacaktır. Bu tür bir çözüm tarzı tarafları daha çok tatmin edecektir.

Levent Sahverdi Arşivi

Bugün uygulanan durum çok farklıdır. Kıbrıs Rum Yönetimi ve Yunanistan, uyuşmazlığın çözümünden yana değildirler. Tek hedef üniter bir Kıbrıs Rum Devleti ve sonuç olarak da Enosis'tir. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu ve Güvenlik Konseyi eliyle yaptıkları baskılar sonuç vermemiştir. Ekonomik abluka uygulaması, Kıbrıs Türk Toplumuna büyük zarar vermesine rağmen, Kıbrıs Türkleri bu uygulamalara direnmişlerdir. İnsan hakları ile bağdaşmayan ambargo uygulaması, insanlık vicdanını sızlatmaktadır. Ambargo yanında, Kıbrıslı Rumlar için önemli bir diğer ekonomik sebep de Kıbrıs'a yapılan yardım konusudur.

Kıbrıs Rum tarafı dünyanın en fazla, nüfusuna oranla malî destek gören ülkelerinden birisidir. ABD, Yunanistan, Birleşmiş Milletler, İngiltere, Almanya ve başka kaynaklardan yılda takriben 54 milyon dolar karşılıksız yardım ve ortalama 12 milyon dolar da uygun ödeme koşullu borç almaktadır.

Ekonomiye yapılan bu katkılarla, Kıbrıs Rum ekonomisi dinamik bir yapıya sahip olmuştur. Yapılan yardımların çoğunun geliş nedeni, Ada'nın bölünmüş olmasından gelmektedir. Dış katkılarla canlanan ve güçlenen Kıbrıs Rum ekonomisi, Kıbrıslı Rumları ekonomik nedenlerle bir anlaşmaya gitmeye zorlamamaktadır[52].

Bir diğer önemli sebep de, Kıbrıs Rum Yönetiminin kendisini bütün Kıbrıs'ın Hükümeti olarak görmesi ve bu yolla milletlerarası planda kararlar almaya muvaffak olmasıdır.

Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Avrupa Birliğine katılmak için müracaatta bulunmuştur. Kıbrıslı Rumlar şu anda Avrupa Birliğini amaçlarını gerçekleştirebileceği bir vasıta olarak görmektedirler. Kıbrıslı Rumlar, Avrupa Birliğine girmeden önce Kıbrıs Türkleri ile anlaşmaya varmayı pek düşünmemektedirler. Amaçları, Kıbrıs'ı bütünü ile birlikte, Avrupa Birliği'ne kat-

52 Macleano's Magazine, 25 Haziran 1979,s. 29. (Pierre Oberling tarafından zikretilmiştir. **Bellapais'e Giden Yol, a.g.e.,** s. 158.)

Levent Sahverdi Arşivi

maktır. Sorunu, Avrupa Birliğine katılmakla en kısa yoldan siyasî baskılar sağlayarak çözmeyi tercih etmektedirler.

Michael Stephen'e göre de, Kıbrıslı Rumlar anlaşma yanlısı değillerdir. "Herkes açıkça bilmelidir ki, Rumlar kendilerine, Kıbrıs Hükümeti" olarak davranılacağına inandıkları sürece ve Kıbrıslı Türkleri istedikleri kadar ambargo altında tuttukları müddetçe Kıbrıslı Türklerle anlaşma niyetleri yoktur. Rumlar şu anda Avrupa Birliğini istediklerini elde etmek için bir araç olarak görmektedir."[52a]

Kıbrıs Rum Yönetimi, tam üyelik statüsünü 1997'de Lüksemburg zirvesinde aldıktan sonra AB ile tam üyelik müzakerelerine 1998 Mart ayında başlamıştır. Müzakereleri olumlu tamamlayan Kıbrıs Rum Yönetimi, Kopenhag zirvesinde de son formaliteleri tamamlamış ve 2004 Mayıs ayında Avrupa Birliği üyeliğinin yolunu açmıştır.

Bu gelişmelere karşı sorun nasıl çözülecektir? Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, bağımsız bir devlettir, Türkiye Cumhuriyeti ile milletler arası andlaşmalardan doğan siyasî, hukukî ve askerî ilişkileri vardır.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Avrupa Birliğinin kararını kabul etmiş değildir. Kofi Annan Plânı yolu ile yapılan zorlama olumlu karşılanmamıştır. Türkiye'nin üye olmadığı AB'ye Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti nasıl üye olabilir? Avrupa Birliği nasıl bir zorlama yolu ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetini, Kıbrıs Cumhuriyetinin (Kıbrıs Rum Yönetiminin) bir parçası olarak kabul edebilir?

Kıbrıslı Rumlar ve Yunanistan'ın Kıbrıs sorununu sürümcemede bırakmalarının bir diğer sebebi de Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin aldığı kararlarla Türkiye'yi ağır tazminata mahkum ettirmek ve böylece yıldırmaktır.

52a Michael Stephen, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 186 ve 541 Sayılı Kararları, a.g.m., s. 312.

Levent Sahverdi Arşivi

Bütün bu haksız, gayri adil eylemler karşısında Türk Kıbrıs davasını cesaret ve güçle savunmak bizim görevimizdir.

İncelememize, İsmet Paşanın TBMM'nde yaptığı bir konuşma ile başlamıştım. Ve yine İsmet Paşanın aynı gün yaptığı konuşmasının sonunda Türk ve Dünya kamuoyuna açıkladığı veciz konuşmasıyla bitiriyorum.

"Kıbrıs davası millet için her evi, her insanı her gün meşgul eden acı olduğu kadar aziz bir dava olmuştur. Haklıyız, bu davayı haklı bir neticeye vardırmak için karalıyız, bu uzun sürecektir, milletten çok fedakarlık isteyecektir, milletimiz bu fedakarlığı yapmak için kararlıdır." [53]

53 Bkz. Nihat Erim, **Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs,** s. 282.

Levent Sahverdi Arşivi

EK

Kofi Annan Plânı ve Eleştiriler

Kıbrıs uyuşmazlığına bir çözüm bulmak için bir araya gelen Türk ve Rum liderler, bazı konularda anlaşma sağlasalar bile, bütünü üzerinde anlaşmaya varamadılar.

Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan acil bir çözüm bulmak üzere taraflara kendi adını taşıyan bir plân sundu. 12 Aralık 2002 tarihinde her iki tarafça da kabul edilmesi istenen bu plân, Kıbrıs Cumhuriyetinin Avrupa Birliğine girişini sağlayacak bir belge niteliğindeydi. Kıbrıs'ın bir bütün olarak Avrupa Birliğine girişini sağlayacak bu plân, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinin de varlığına son vermekte idi.

Kıbrıs'ın kaderi ile çok yakından ilgili olan bu plân ciddi araştırma ve incelemelere konu olmuştur.

Kıbrıs belgeseli olarak anılan Kofi Annan Plânı, kamu oyunda olumlu ve olumsuz yankılar yapmıştır. Cumhuriyet'te Oral Çalışkan, Kıbrıs Türk Ticaret Odası Başkanı Ali Erel'in "Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan'ın sunduğu Kıbrıs'ta çözüm ve Avrupa Birliği Üyeliği Andlaşması hemen kabul edilmelidir" sözünü dile getirerek "Çözümsüzlük hem Türkiye'nin hem de Kıbrıs'lı Türklerin geleceğini karartır" değerlendirmesini yapmış ve Kofi Annan Plânını savunmuştur.[1] Eleştiri sınırını aşan bir eda ile Hürriyet'te Hadi Uluengin, "Evet evet, Bülent Ecevit'lerin, Sina Gürel'lerin, Mümtaz Soysal'ların yani ahı gitmiş vahı kalmış ve kasten körükledikleri şovenizmin, tek çözüm, çözümsüzlüktür, kısırlığı üzerine kariyer inşa etmiş muhteremlerin şamatısı artık vız gelir, tırıs geçer." Çünkü onların defterinin zaten dürülmüş olması bir yana, hafta içinde de yazdığım gibi, Kofi Annan'ın "Kıbrıs Plânı, en önce taraflar için son şanstır" diyerek plâna tam destek olmuştur.[2]

"Ben 156 sayfalık metni tabii görmedim. BM'ce hazırlanan 9 sayfalık özeti inceledim" diyen, diplomat, Büyük Elçi ve eski Dışişleri Bakanı İlter Türkmen'de, "Annan'ın önerileri Türk tarafının kaygılarının büyük kısmına

1 **Cumhuriyet**, 16 Kasım 2002.
2 **Hürriyet**, 16 Kasım 2002.

Levent Sahverdi Arşivi

cevap vermektedir" diyerek Annan Plânının kabulünü uygun görmektedir. "Ayrıca, gereken siyasî cesareti gösterelim demekle" de siyasî iktidarı teşvik etmektedir[3].

Olayları daha temkinli bir gözle yanaşan Sami Kohen, "Plânın reddedilmesi, kesinlikle Türkiye'nin ve Kıbrıs Hükümeti'nin yararına değildir" diyerek müşahadesini dile getirmektedir[4].

Bu görüşlerin karşısında olaylara çok farklı gözle bakan yazarlar ise, Annan Plânı ile ilgili endişelerini dile getirmektedirler. Fikret Bila'ya göre, "Plâna, Türkiye'den alkış tutulmasının nedeni, bu işi çözerek AB'ye gireriz beklentisidir."

Oysa, AB sözcüleri, Kıbrıs'ı çözseniz de, çözmeseniz de biz Güney Kıbrıs'ı alacağız diye aylardır söylüyorlar. Tavırları, işinize gelirse diye özetlenebilir.

Annen Plânına gelince, Ankara'nın olumlu bulabildiği tek yön, Türk tarafına da egemenlik tanınmış olması. İki devletin varlığının nihayet kabul edilmiş olması.

Ancak, diğer hususlar Türk tarafının alkışlarla kabulleneceği hükümler değil.

Fikret Bila, son sözünü şöyle bitiriyor. "Ortada sevindiricik olacak bir plân yok"[5]

Yılların birikimi, tecrübesi ve araştırmaya dayanan incelemesi ile, Oktay Ekşi, "Buradan bakınca", adlı baş yazısı ile Annan Plânı hakkında görüşlerini dile getirmektedir.

Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan bilindiği gibi birkaç gün önce Kıbrıs konusunun taraflarına 150 küsur sayfalık bir plaâ sundu. "Bunu inceleyin. Avrupa Birliği zirvesinden önce (12 Aralık) yanıtınızı bildirin" dedi.

Daha önce bu sütunda "resmi özet" metnini okuduğumuzu ve ilk bakışta "iyimser" sonuçlara ulaştığımızı yazdık. Ayrıntılar içine saklanmış tu-

3 **Hürriyet**, 16 Kasım 2002.
4 **Milliyet**, 15 Kasım 2002.
5 **Milliyet**, 15 Kasım 2002.

Levent Sahverdi Arşivi

zaklar ve plânın tam metni ortaya çıkınca söylenebilecekler için hakkımızı saklı tuttuk.

Şimdi plânla birlikte Annan'ın önerdiği harita da biliniyor.

Öyle bir harita ki, Kuzey'deki soydaşlarımıza göre, zaten su sorunu yaşayan Ada'nın yer altı suları yönünden en önemli yeri olan Güzelyurt'u Rumlara bırakıyor. Kuzey'in savunması açısından önemli tüm yerleri Güney'e veriyor. En az 60 bin kadar Türk'ün yerinden yurdundan çıkıp başka yere yerleşmesini ve oraları Rumlara terk etmesini istiyor. O kadar çok girinti çıkıntı yapılmış ki, yarın iki toplum arasında yeni ve ciddi bir çatışma çıksa, Türklere kendilerini savunacak güvenli sınır vermiyor. Magosa'yı bile Güney'deki yönetimin çemberi içine alıyor. Lefkoşa'dan Magosa'ya gidecek bir Türk'ün dört kere Rum toprağından ve denetiminden geçmesini zorunlu kılıyor.

Deneyimli bir diplomat dostumuzla konuşurken, okuduğumuz resmî özette iki tarafa eşit egemenlik verildiğini söyleyecek olduk.

"Metin çok ustaca yazılmış. O yüzden dikkati çekmiyor ama öneride egemenlik (sovereignty) sadece ortak devlete tanınıyor. Ötekiler (KKTC ve Rum yönetimi) kendi bölgelerinde egemence (sovereignty) yönetim hakkına sahip kılınıyor. Zaten egemen devlet olmadıkları, ortak devletin, onu oluşturan devletler tarafından bozulmayacağı (indissoluble olacağı) bildiriliyor. Bu temel hakkı olmayan devletin egemenliğinden söz edilebilir mi? Metinde böyle çok tuzak olabilir. Dikkatle bakmak, çok iyi değerlendirmek lâzım" Dedi.

Bunlara bakınca Rumların neden önerinin üstüne atlayıp "biz kabul ediyoruz" dedikleri daha iyi anlaşılmıyor mu?[6]

"Kıbrıs'ta Tarihsel Stratejiye Dikkat" başlığı yazısında Emin Gürses, Kofi Annan'ın raporunu psikolojik yıpratma kampanyasının yeni bir aşaması olarak değrlendirmektedir. Gürses'e göre AB, her nedense Rum saldırıları nedeniyle ayrı devlet kurmak zorunda kalan Kıbrıs Türkü'nün kurduğu devleti tasfiye etmek için ortak bir dayanışma içine girmiştir. AB ye-

6 **Hürriyet**, 16 Kasım 2002.

Levent Sahverdi Arşivi

ni bir taraf olarak bölgede söz sahibi olmak çabası içine girmiştir. Bu durum Türkiye'nin Akdenizde güvenliğini tehlikeye sokmaktadır[7].

Emin Gürses, söz konusu müşahedesinde, Annan Plânını çok tehlikeli bulmaktadır.

Gelişmelerden endişe duyan Öztin Akgüç, "Kıbrıs konusu AB düşüyle olup bittiye getirilmemelidir. Türkiye'de ve Kuzey Kıbrıs'taki umursanmaz (fütursuz) AB yanlılarına bir atasözümüzü hatırlatalım. Dimyat'a pirince giderken evdeki bulgurdan olmayalım"[8] demektedir.

3 Kasım 2002 seçimleri ile iktidara gelen, AKP iktidarı, Kıbrıs'ta süratle barış ve AB sloganı ile ortaya çıkmıştır. Tayyip Erdoğan, her fırsatta, AKP olarak, Kıbrıs'ta çözümsüzlükten yana değil, çözüm üretmekten yanayız sözleri ile Kıbrıs'ı çözümleyerek AB yolunu açacağı intibaını vermiştir.

3 Kasım 2002 seçimlerinde kazandığı zaferle tek başına iktidara gelen AKP'nin ilk Dışişleri Bakanı Yaşar Yakış, New York'ta tedavisi devam eden KKTC Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş'ı ziyaret ederek yeni hükümetin görüşlerini yansıtmıştır. Yaşar Yakış, Milliyet'in de sorularını yanıtlarken, "Kıbrıs konusundaki fırsatlar penceresini açık tutmaya devam edeceğiz. Annan Plânının da tartışılması gereken pek çok noktası vardır, ancak müzakere yolunu kapalı tutmak istemeyiz."[9]

KKTC Başbakanı Derviş Eroğlu, Kofi Annan'ın Plânına karşı çıkarak, "Sadece Rum tarafını tatmin etmek için hazırlanmış bu plânı kabul etmemiz mümkün değildir. İnsanlarımız ikinci, üçüncü kez göçmen olmayı kabul etmeyecektir. Tepki göstereceklerdir. Sorunlar çıkabilir ve bu sorunlarda Türkiye ile Yunanistan'ın da başını ağrıtır" demişti[10].

Rauf Denktaş'ın görüşü ise, Derviş Eroğlu'nun görüşü ile tam bir paralellik arz etmektedir. "Annan Plânını müzakerelere zemin kabul edemeyiz. Kıbrıs Türklerini Ada'dan silebilecek tuzaklarla dolu bir plândır".

7 **Cumhuriyet**, 16 Kasım 2002.
8 **Cumhuriyet**, 17 Kasım 2002.
9 **Milliyet**, 25 Kasım 2002.
10 **Milliyet**, 25 Kasım 2002.

Levent Sahverdi Arşivi

CHP Genel Başkanı Deniz Baykal'ın 26.11.2002 tarihinde, Birinci AKP hükümetinin programı ile ilgili TBMM'deki eleştirisi, sadece politik bir hüviyet taşımamakta, ciddî araştırmaya yönelik hüviyetiyle de uyarı niteliğindedir:

"Önce, işin zamanlamasına bakalım. Bu öneriler, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Başkanı Sayın Denktaş'ın ağır bir ameliyattan sonra henüz iyileşmediği, Türkiye'de Yüce Meclisin çalışmaya başlamadığı, hükümetin henüz kurulma aşamasında olduğu bir zamana rastlatılmıştır; bir hafta içinde de bir prensip mutabakatı istenmiştir. Böyle bir zamanlama, uluslararası ilişkilerde geçerli olan kurallara uygun değildir. 12 Aralıkta yapılması gereken şey, Türkiye'ye tam üyelik için yakın bir gelecekte müzakerelere başlama tarihi vermek ve Kıbrıs'ın üyelik sürecini ertelemektir.

Biz defalarca söyledik, bir kere daha tekrarlıyorum: Kıbrıs'ta çözümden yanayız. Uzlaşmadan yanayız:

Çözüm, bugünkü sosyal dokuyu bozmadan, Kıbrıs'ta oluşan toplumsal yapıyı esas alarak, bir ortak devlet kurmaya çalışarak bulunabilir. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin önerilerinin temel felsefesi, temel mantığı ise, birbirinden farklı, ayrılmış, mütecanis iki toplumu, 1974 öncesindekine benzer bir yapıya dönüştürmeyi öngörmektedir. Yani tatbikatta ne olacaktır; yüz yıllardır Güneyde yaşadıkları toprakları terk etmek zorunda kalarak Kuzeye yerleşmiş, orayı vatan bilmiş, evini barkını kurmuş, toprağını işlemiş, yatırım yapmış, otuz yıla yakın bir süredir orada yaşamakta olan 55 - 60.000 Kıbrıs Türkü, bir kere daha herşeyini terk edip göçmen olacak. Sıfırdan yeni bir hayata başlayacaktır. Bunun yaratacağı insanî ve toplumsal ıstırapları görmemek, düşünmemek mümkün değildir. Mesele bununla de bitmiyor: Plân uygulanacak olursa birkaç yıl içinde yaklaşık 20.000 Rum, Türklerin boşaltacağı bölgeye yerleşecek, daha sonra bunların sayısı 60.000'e çıkacak. Türk kesiminin üçte 1'i Rum olacaktır. Rum kesiminin tümü Rum olmaya devam edecektir.

Peki bunca yılın acı tecrübelerinden sonra yeniden bir arada yaşamak zorunda bırakılan Türkler ve Rumlar barış ve huzur içinde yaşayacaklar mıdır; bunu, kimse beklemiyor, tahmin etmiyor. Bu, nereden belli; bizzat,

Levent Şahverdi Arşivi

Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin önerilerinden belli. Kuzeye bir Birleşmiş Milletler Barış gücü yerleşecek. Bu barış gücü ne yapacak; Türk kesimine yerleştirilecek Rumları koruyacak, gerekirse barikatlar kurulacak. Üstelik, Kıbrıs Türk Devletinin bu barış gücünün görevine son verme yetkisi de hiç olmayacak.

Sayın Başkan, değerli arkadaşlar; dünyanın yerleşmiş hiçbir demokrasisinde böyle bir sistem yoktur. Genel Sekreterin plânı sunulurken Belçika modelinden, İsviçre modelinden söz ediliyor. Belçika'da Flamanlara karşı Wallonları Birleşmiş Milletler Barış Gücü mü koruyor? İsviçre'de farklı kantonlarda yaşayanların güvenliğini barış gücü mü sağlıyor? Mesele bununla da bitmiyor. Kuzeye yerleşecek Rumlar, KKTC'nin vatandaşlığını kazanacak ve bütün siyasî haklara sahip olacaklar; yani, yirmi otuz yıl sonra belki de, Kıbrıs Türk Parlamentosunun üçte 1'i Rumlardan oluşacaktır ve böylece, başlangıçta kurulmuş gözüken siyasî eşitliğinin içi boşaltılmış olacaktır. Bu siyasî eşitlik varsayımına göre oluşturulmuş olan merkezi Kıbrıs devleti Rumların kontrolüne otomatik olarak geçecektir; ayrıca, bazı azınlıklara da parlamentoda yer ayrılacaktır. Türk Meclisindeki bu yapısal değişiklik, kuşkusuz merkezî devletin yapısına da yansıyacak ve orada bugün öngörülen sistem de işlemeyecektir.

Getirilmek istenen sistemin özü, 1960'ta kurulan başkanlık sisteminden farklıdır, birçok noktada bunun gerisine gitmektedir. Yönetim yetkisi altı kişilik bir konseye veriliyor, bunun ikisi Türk kesiminden olacaktır, bunlardan sadece birisinin onayıyla başkanlık konseyi istediği kararı alacaktır. Şimdi, bu sisteme bakarak, Kıbrıs Türk Halkının haklarının eşitliğinden söz etmek, bunun tam korunduğunu söyleyebilmek mümkün müdür?

Mesele bununla da kalmıyor, 1960 Anlaşmalarına göre gerektiğinde Ada'ya tek taraflı müdahale imkânına sahip olan Türkiye'nin bu hakkı da sulandırılıyor. 1960 Anlaşmaları, bu yeni koşullara uyduğu ölçüde uygulanacak. Ayrıca, Türklerin güvenliğini korumakla görevli Türk Silâhlı Kuvvetleri hem azaltılacak hem de Ada'da belli yerlerde konuşlandırılmak zorunda kalacaktır.

Levent Sahverdi Arşivi

Toprakla ilgili öneriler de başka bir olumsuzluk örneği oluşturuyor. Sayın Denktaş'a iki harita sunulmuş ve bunlardan birini kabul etmesi istenmiştir. Bu haritalardan birinde, Türkiye'nin stratejik menfaatları ve güvenliği açısından büyük önem taşıyan Karpas Burnu Rumlara bırakılıyor. Denktaş bunu kabul etmezse ikinci haritayı kabul etmek zorunda, orada da Ada'nın kuzeyindeki en verimli toprakların bulunduğu Güzelyurt ve Magosa'nın geniş bölgeleri Rumlara veriliyor. Bu kesimde, Kıbrıs'ın en büyük su kaynakları yer almaktadır. Bütün kuzeyin yer altı su kaynaklarının yaklaşık yarısı buradadır. Kıbrıs tarımının can damarı olan portakal bahçeleri buradadır. Kıbrıslı Türklerin bütün bu bölgeleri terk etmeleri kaçınılmaz olacak. Plâna göre, Barış Harekâtı'ndan sonra Türkiye'den Kıbrıs'a gidenlerin durumu daha da kötü olacak.

İşte, taraflara sunulan ve bazılarının kaçınılmaz gibi takdim etmeye çalıştığı plânın özü budur. Bütün bu nedenlerle genel sekreterin önerilerinde ciddî ve köklü değişikliklere ihtiyaç bulunmaktadır"[1].

Kofi Annan Plânı, Kıbrıs'ı çok iyi tanıyan ve plânı çok ciddi bir şekilde inceleyen emekli Orgeneral Kemal Yavuz tarafından da eleştirilere hedef olmaktadır:

Annan Plânının en az iki 'HİÇ OLMAZ' noktası mevcuttur. Bunlar plândaki TOPRAK TERKİ ve onun yaratacağı sorunlarla, İKİ KESİMLİLİĞİN zorunluluğudur.

Plânda öngörülen toprağın Türkler tarafından Rumlara terki, iki açıdan imkânsızdır:

Birincisi, terki istenen bölgenin Kıbrıs Türk kesiminin % 42'sini oluşturan toprağın ürün veren % 80'ini teşkil etmesi ve Türk tarafındaki toplam 93 milyon ton su rezervinin 84 milyon tonunu içermesidir.

İkincisi, bölgeden çıkarılacak 44 bin ila 55 bin Türk'ün durumudur.

Bu konuda tek bir noktaya değineyim. Sadece yerinden sökülüp atılacak köylerden bahsediyorum. Rum malı olduğu için, evinden ve işyerinden atılacak Girne'lileri dahil etmiyorum. Yaklaşık 50 bin insan, her biri

[1] **TBMM Tutanak Dergisi**, 26.11.2002 tarihli oturum.

Levent Sahverdi Arşivi

biner kişilik 50 köyün, Kıbrıs'ın Türk'e kalacak kesiminde yeniden kurulmasına ihtiyaç gösterecektir. Kıbrıs'ı bilenlere hitap ediyorum. Kıbrıs'ta üç gün tatil yapıp ahkâm kesenlere değil. Bana 50 köy bir yana, sadece beş köy kuracak bir yer gösterebilir misiniz? Hem sadece yerleşmekten bahsediyorum. Hani nerede bunların tarlaları, bahçeleri? Bu on binlerce insan Beşparmak Dağları'nda keçi boynuzu toplayarak mı karınlarını doyuracaklar?

İkinci olumsuzluk Rumlarla bir arada yaşanamayacağı gerçeğidir. Rum tarafında kilise, tam bir fesat ve düşmanlık kaynağıdır. Bu kaynaktan etkilenerek, hem 1974 öncesinin hem de sonrasının Rumu, Türkü birlikte yaşayabilir insanlar olarak kabul etmemektedir. Ayrıca, Plânda mevcut malların geri alınması usulleri, bu düşmanlığı daha da körükleyecektir.

Burada, göz ardı edilen bir noktaya da değinmek istiyorum. Plânın bu hali veya küçük tadillerle kabulü mümkün olsa bile, uygulanmaya başlanması için gerekli olan Referandumdan, en azından Türk tarafında geçmeyecektir."[12]

KKTC Cumhurbaşkanı Vekili ve Cumhuriyet Meclis Başkanı Vehbi Zeki Serter de, BM Genel Sekreterinin sunduğu plânı, iki toplumluluğu, iki bölgeliliği siyasal eşitliği, ayrı egemenlik haklarını ve Anavatan Türkiye'nin etkin ve fiilî güvencesini içermediği için kabul edilemez bulmaktadır. Ayrıca, "Halkımızı bir zamanlar eşit ortağı olduğu devlete yamalamanın ve kendi egemenliklerini tüm Ada'ya yaymanın hesaplarını yapıyorlar. Garantör ülke anavatanımız Türkiye'yi istilâcılıkla suçluyorlar. Türkiye'ye karşı düşmanca kampanyalar yürütülüyorlar" diyerek, Annan Plânını ve dayandığı temel düşünceyi kabul edilemez bulmaktadır.[13]

Kofi Annan Plânı, espirisi ve dayandığı temel ilkeler bakımından Kıbrıs sorununu çözmekte başarılı olamamıştır. Kofi Annan, Birleşmiş Milletler

12 Kemal YAVUZ, Kıbrıs'la ilgili gerçekler, 25 Aralık 2002, **Akşam Gazetesi** (Oktay Öksüzoğlu tarafından zikredilmiştir. **a.g.e.**, s. 102 - 103).

13 **Cumhuriyet**, 16 Kasım 2002.

Levent Sahverdi Arşivi

Genel Sekreteri olarak Kıbrıs uyuşmazlığını yetki sınırını aşarak, önerileriyle etki yaparak çözmeye çalışmıştır.

Denktaş'ın hastalığı adeta, Kofi Annan'ın önerilerini içeren Plânı bir emri vaki olarak Türk tarafına zorla kabule yöneltme fırsatını vermiştir. Denktaş hastalığı nedeni ile Kopenhag toplantısına katılamamıştır. Kofi Annan Plânı ve öngördüğü düzen Kıbrıs Türkleri tarafından kabul edilmemiştir. Ancak Güney Kıbrıs Türk Yönetimi, AB'ne giriş için gerekli formaliteleri tamamlamış, ilk adımını Kopenhag zirvesine atmıştır.

12 Aralık 2002 tarihinde, Kopenhag'da Kofi Annan Plânı Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti tarafından ret edildikten sonra, zaman sınırı olarak 28 Şubat 2003 ve daha sonra da 16 Nisan 2003 tarih olarak belirlenmişse de yine sonuç alınamamıştır. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinin ileri sürdüğü sakıncalara cevap vermeyen Rum Yönetimi, uyuşmazlığı sürümcemede bırakarak, 2004 yılında AB'ne katılarak, sorunu çözümlemeyi hedeflemektedir.

Kıbrıs'ta barış için sadece Türk tarafından taviz bekleyenler ise, AB sevdası için Türkiye buna mecburdur diyenler de yanılgı içindedirler.

Kofi Annan Plânı ile Kıbrıs sorununu çözmek, Kıbrıs'a barış, huzur ve güvenlik sağlamak olanaksızdır. Kıbrıs Cumhuriyetini kuran, kurucu devletlerin rızalarına değer veren kalıcı bir barış milletlerarası camiada huzur getirecektir. Kıbrıs'ta kurulan Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren gelişen olayları ve gerçekleri değerlendirerek, 1974 Kıbrıs Barış Harekatı'ndan şu ana kadar Kıbrıs'ta sağlanan barış ve huzuru da dikkate alarak, Kıbrıs sorununu, sorun olmaktan çıkarabilmek için, BM ve AB'nin etkisi dışında tarafların serbest iradelerine dayanarak ancak kalıcı bir düzen kurulabilir.

2004 yılında Kıbrıs Cumhuriyeti olarak Avrupa Birliğine girecek olan Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinin varlığını red ederek, güç kullanarak ortadan mı kaldıracaktır? Sorunun cevabını vermek için herşeyden önce akıl ve mantık yolunu seçerek, gerçekçi olmak ve ilgili devletlerin politik, stratejik ve son olarak askerî güçlerini de dikkate almak gerekecektir.

Levent Sahverdi Arşivi

Levent Sahverdi Arşivi

KURTULUŞ SAVAŞI DÖNEMİNDE KOCAELİ - YALOVA - İZNİK ÇEVRESİNDE RUM VE ERMENİ TERÖRÜ

Doç. Dr. Adnan SOFUOĞLU*

ÖZET

Mondros Mütarekesi'ni imzalayarak I. Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılan Osmanlı Devletinde Mütarekenin uygulanmaya konmasından sonra İtilâf Devletlerinden destek gören Rum ve Ermeni örgütlerinin desteğinde oluşan Rum ve Ermeni terör grupları Kocaeli Yarımadası ile Yalova ve Bursa çevresinde tedhiş hareketlerinde bulunmuşlardır. Bölgenin Yunan işgali altına girmesinden sonra da Yunanlıların da desteğinde tedhiş faaliyetlerini arttırmışlardır. Hatta bu olaylar yerili Rum ve Ermenilerin desteğinde Yunan zulmüne dönüşmüştür. Burada bu terör olayları arşiv belgelerine de dayanarak makale ölçüsünde ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Kurtuluş Savaşı, Kocaeli, Rum, Ermeni, Bursa, Terör.

* Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Öğretim Üyesi.

Levent Sahverdi Arşivi

ABSTRACT

Signing the Mudros Armistice, the Ottoman State let the first World War as a defeated, after puttung into practice of the Armistice, Greek and Armenian organizations supported by the Entente Powers passed into activitiy for their aims. In this connection, to be formed Greek and Armenian terror groups supported by Greek and Armenian organization, acted terror actions surroundings Bursa, Yalova and Kocaeli Penninsula. They increased their terror actions with the supporting of Greeks after the region had occupied by Greeks. Even these events with the support of native Greeks and Armenians had changed into Greek suppression. In this work, these terror actions are scrutinized as a article based on archive materials.

Key Words

Independence War, Kocaeli, Greek, Armenian, Bursa, Terrorism.

Levent Sahverdi Arşivi

Giriş

Bilindiği gibi Osmanlı Devleti 1. Dünya Savaşı sonunda 30 Ekim 1918 de Mondros Mütarekesi'ni imzalayıp savaştan yenik ayrılmasından ve Mütarekenin uygulanmaya konmasından sonra, bu durumdan cesaret alan, aynı zamanda İtilaâf Devletlerinden de destek gören azınlıklar özellikle Rum ve Ermeni örgütleri tekrar hedefleri doğrultusunda faaliyete geçtiler. Nitekim ilk etapta Mütareke gereği 13 Kasımda İstanbul'a gelen İtilaf Donanması içinde verdikleri sözün aksine Yunan zırhlısının bulunuşu, 18 Kasımda Yunan Amirali Kakoladis'in Beyoğlu Yunan Kulübünde tahrik edici konuşması, Rum kiliselerinde yapılan ayinlere İtilaf Devletleri subaylarının bir kısmının katılması gibi gelişmelerden cesaret alan cesaret alan İstanbul ve çevresindeki Rumlar çeşitli taşkınlık hareketlerine giriştiler.[1] Diğer taraftan Rum ve Ermeni Patrikhaneleri de ki Patrik Zaven Efendi Rum Patrikhanesinde düzenlenen, Türkler aleyhindeki toplantılara katılarak onlarla işbirliği yapıyordu, Rum ve Ermenilerin örgütlenmesinde önemli roller oynamaktaydı.[2] Nitekim bu doğrultuda Rum Patrikhanesinden yönlendirilen ve Etnik-i Eterya Cemiyetinin şubesi şeklinde çalışan başkanlığını Yunanlı Manuel Sozokos adlı birinin yaptığı Kordos Komitesi (Rum Muhacirleri Merkez Komisyonu) Adalardan ve Yunanistan'dan göçmen gibi gelen örgüt mensuplarını ayrıca 1. Dünya Savaşı'nda Anadolu'dan firar edip Yunan ve İtilaf Devletleri safında savaşmış Rumları Türkiye'ye sokup Anadolu'nun çeşitli yerlerine göndermekteydi.[3] Aynı şekilde Mavri Mira Cemi-

1 Ömer Sami Coşar, **İstiklal Harbi Gazetesi,** Milliyet Yayını No: 2 ve 15; 23 Kasım 1918'de İngiliz Birliklerinin İstanbul'a çıkmaları sırasında Rumlar son derecede yüksek sevinç ve neşe içinde gösterilerde bulundular. Gotthard Jaeschke, **Türk Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri,** Ankara 1986 s.49; Mondros Mütarekesi İçin bkz. Ali Türkgeldi, **Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, İstanbul 1948 s. 63 v.d.; Ahmet İzzet Paşa, **Feryadım,** Nehir Yayınları, İstanbul, 1993 s. 7 v.d.ve 283-286; Rauf Orbay, **Cehennem Değirmeni**, C. 1 İstanbul 1993 s. 89 v.d.; Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi,** C.(Cilt) 3 K.(Kısım) 4 Ankara 1983 s.742-746; Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, C.1 Ankara 1973 s. 10 v.d.;Tevfi Bıyıklıoğlu, **Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı; Türk İstiklal Harbi** (T.İ.H.) serisi C.1 Gnkur. Yayını Ankara 1962 s.33 v.d.; Sami Önal, **Hüsrev Gerede'nin Anıları, Kurtuluş Savaşı, Atatürk ve Devrimler**, 2. Baskı İstanbul 2002 s. 17-22.

2 Adnan Sofuoğlu, **Kuvay-ı Milliye Döneminde Kuzeybatı Anadolu**, Ankara 1994 s. 41-42; Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, C.1 İstanbul 1984 s. 2; Dimitri Kitsikis, **Yunan Propagandası**, Meydan Neşriyatı, Bası yeri ve tarihi belli değil, s. 341.

3 B. O. A. B. E. O. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Bab-ı Ali Evrak Odası) Umumi No: 343454; Tayyip Gökbilgin, **Milli Mücadele Başlarken**, C. 1 Ankara 1959 s. 154-155.

Levent Sahverdi Arşivi

yeti de Türkiye'den koparılması hedeflenen bölgelerde ki, Megali İdea doğrultusunda hareket eden Yunanistan Başbakanı Venizelos'un 3-4 Şubat 1919 günleri Paris Barış Konferansı huzurunda dile getirdiği isteklerinde İzmit'te dahil olmak üzere tüm Batı Anadolu bulunmaktaydı, dehşet meydana getirerek buradaki Türk nüfusunu kaçırtmak, buralara Rum nüfusu yerleştirmek, nitekim bu sırada Rusya Bolşevik Ordusu önünden kaçan Yunan Mültecisinin Yunanistan'a değil İstanbul'a gönderilmesi isteniyordu, bu sebeple aynı zamanda Mondros Mütarekesi'nin yedinci maddesine işlerlik kazandırarak işgale zemin hazırlamak düşünce ve gayesiyle Rum çeteleri yani terör örgütleri teşkil etmekteydi.[4] Gerçi Hükümet Nisan 1919 da bu olayları ve gelişmeleri engellemek üzere Harbiye Nezareti'nin teklifi üzerine, silah, cephane ve üniformanın ülkeye sokulmasının meni, Osmanlı Tebaasından olmayan sivil yabancıların seyahat maksadıyla ülkeye gelmeleri hakkında bazı kayıt ve şartların tatbiki, Balkan Muharebesi'nden sonra Yunanistan ve Bulgaristan Hükümetleri ile akdedilen antlaşmalar gereğince mübadele olunan ahalinin ülkeye dönmelerinin meni kararlarını aldı.[5] Ancak buna rağmen Hükümet 1. Dünya Savaşı sonunda Rusya'ya veya başka yabancı ülkelere kaçmış bulunan, adam öldürmüş veya bu derecede suç işlemiş olanlarla, Ülkenin sukün ve güvenini bozmaları ihtimali olan ve "Pasaport Kanununun 3. Maddesine nazaran" Ülkeye girmeleri yasaklananlar hariç diğerlerinin Ülkeye girmelerine müsaade etmek zorunda kalmaktaydı.[6] Çünkü Mondros Mütarekesi öncesi hükümet Savaş sebebiyle başka mahallere sevk ve nakledilen ahalinin memleketlerine dönmelerine müsaade etmişti. Ayrıca 18 Ocak 1919 da toplanan Paris Barış Konferansı da, göç etmiş olan Ermeni ve Rumların yerlerine dönmeleri konusunu ele alarak bu yönde karar almıştı.[7] Ayrıca Padişah ve Hükümet "Heyet

4 Mavri Mira hakkında geniş bilgi için bkz. Atatürk, **a.g.e.** C.3 vesika 1; Tansel, **a.g.e.** C.1 s. 92-95; Yunan talepleri ve Patrikhanenin faaliyetleri ve Mavri Mira için bkz. Adnan Sofuoğlu, **Fener Rum Patrikhanesi ve Siyasi Faaliyetleri**, İstanbul 1996 s. 81 v.d. Megali İdea için bkz. 22 v.d. ile Sofuoğlu, **Kuvay-ı Milliye Dönemi**... s. 31 v.d.

5 B.O.A.B.E.O. Umumi No: 345376; Gökbilgin, **a.g.e.** s. 60-62

6 Recep Karacakaya, **Kaynakçalı Ermeni Meselesi Kronolojisi (1878- 1923)** İstanbul 2001 s.139-140; Sina akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, C.1 İstanbul 1992 s. 32-33; Jaeschke, **a.g.e.** s. 36-37.

7 **H.T.V.D. (Harp Tarihi Vesikaları Dergisi)** S. (Sayı) 45 Belge 1050; B.O.A.B.E.O. Umumi No: 343317; Sofuoğlu, **Kuvay-ı Milliye Dönemi**... s. 38-39.

Levent Sahverdi Arşivi

Nasiha"lar vasıtasıyla gayri Müslimleri yeniden "sadık Osmanlılar" olarak Devlete bağlı hale getirilebileceğini düşünerek bu yolda girişimlerde bulundu.[8] Nitekim bu şekilde ilk nasihat heyeti 20 Mart 1919 da Şile ve civarında eşkıyalık yapan Rumları yola getirmek için Bölgeye gönderildi.Ancak bunun önemli bir etkisi olmadı.[9]Netice olarak Rum ve Ermeni faaliyetleri artarak devam etti. Bu çerçevede Kocaeli Yarımadası ile Yalova ve Bursa çevresinde Ermeni ve özellikle Rum faaliyetleri gittikçe genişleme istidadı gösterdi.[10]

Kocaeli Yarımadasında Rum Terörü

Paris Barış Konferansı'nda Yunan isteklerinin belirmesinden sonra Yunan istekleri arasında yer alan diğer bölgelerde olduğu gibi İstanbul'un Boğaziçi Anadolu kıyılarından başlayarak Şile, İzmit, Mudanya yöresine kadar uzanan bölgede de Yukarıda belirttiğimiz gibi burada yaşayan Türkleri insanlık dışı baskılarla sindirmek ve göçe zorlamak üzere Rum örgütleri ve çeteleri büyük bir tedhiş hareketi içine girdiler. Şile ve civarında, İngilizlerin himaye ve müzahereti altında çalışan ve Mavri Mira'nın elebaşılarından olanΔ Rum bakkal Todori'ye bağlı olarak hareket eden ki bu şahıs bakkal eşyası şeklinde el altından gerekli yerlere silah, cephane, bomba sandıkları gönderiyordu, irili ufaklı Rum çeteleri şunlardı: Tenasoğlu Gaylib, Hiristooğlu Dimitro, Aposoğlu Pandali, Hiristooğlu Gorki, Vasiloğlu Panayati, Alkismihanoğlu Nikola, Kastitaşoğlu Yani, Todoroğlu Vasil, Kimiyakoğlu Yani, Dimitrioğlu Yorgi, dimitrioğlu Yorki, Yoraloğlu İliya, Yinapatoğlu Hiristo, Hiristooğlu İspiro, Hiristooğlu İstilyanos; Yeniköy Rum Çeteleri de şunlardı; Hiristooğlu Petro, Zinmesioğlu Apostol, Petrooğlu Yorgi, Hiristooğlu Anesti, Penayotioğlu Yorgi, Nikolaoğlu Dimitro, Hamaoğlu Yorgi, İstadrioğlu Yani, Penlapeoğlu Zişti, Vangeloğlu İliya, Kastiziyeoğlu Vasil, Alkaoğlu Alkisandardi, Nikolaoğlu Yorgi.[11] İsimlerini verdi-

8 Jaeschke, **a.g.e.**, s. 37

9 Gökbilgin, **a.g.e.**, C.1 s.64; Ayrıca Nasihat Heyetleri için bkz. Sofuoğlu; Kuvay-ı Milliye Dönemi... s. 42-47; Mevlüt Çelebi; "İzmir'in İşgalinden Önce Şehzade Abdurrahim Başkanlığında Anadolu'ya Gönderilen Nasihat Heyeti", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi** , C.1 , S. 19 Temmuz 1990 s. 560 v.d.

10 B.O.A.B.E.O. Umumi No: 348871-348600-347328; Sofuoğlu; **Kuvay-ı Milliye Dönemi**... s. 38-39

11 B.O.A.B.E.O. Umumi No: 343871.

Levent Sahverdi Arşivi

ğimiz bu Rum çeteleri Osmanlı Hükümeti'nce yakalanan veya takip sonucu teslim olanlardı. Bunların dışında da bölgede faaliyet gösteren Rum çeteleri mevcuttu ve bunların tümü etrafa dehşet saçarak Türk ve Müslüman ahalinin öteye beriye dağılmasını sağlamak, onları sindirmek, böylece yerlerine yukarıda da belirttiğimiz gibi Rumları iskan etmek, ayrıca asayişsizliğin ortadan kaldırılmasının ancak bu bölgelerin müstakil idare şeklinde Yunanistan'a raptı ve ilhakı ile mümkün olacağı imajını yaratmak gayesi ile bölgede terör estiriyorlardı.[12] Nitekim 4 Mart 1919 da on iki kişilik Rum çetesi Bostancı'da Hariciye memurlarından Eşref Beyin köşküne baskın düzenleyerek Eşref ve Nidai beyleri öldürdüler.[13] İzmit civarında Mihaliç köyünden Kostantin, Yeniköy'lü Deli Yani, Kocabey Hiristo, Barbar Yani, Deli Hiristo çeteleri de ayni şekilde terör estiriyorlardı.[14] Bundan başka Büyük ve Küçük Bakkalköy Rumlarından Çakır Yorgi, Anesti Kaptan ve Karabacak çete reisleri yönetimindeki Rumlar bölgede terör estirerek,Türk köylerini basıyorlar, kadın, erkek demeden çoluk çocuğu öldürüyorlar ve aynı zamanda köyleri soyuyorlardı. Nitekim Üsküdar Ümraniye köyü ahalisinden erkek, kadın ve iki çocuktan mürekkep bir kömürcü kafilesini Ömerli kazasına bağlı Çavuşbaşı çiftliği mezrasına gitmekte iken Budakdere mevkiinde önlerine çıkan Paşaköy ile Yeniköy Rumlarından mürekkep takriben yirmi kişilik çete tarafından kolları bağlanarak kaçırılıp meçhul bir yere götürüldüler.[15] Bundan başka etrafa dehşet salmaya çalışan Rum eşkıyası tarafından Pendik ve Kartal civarlarında hayvan otlatmakta olan iki Türk kızı dağa kaldırıldı. Ayrıca 14 yaşlarında İsmail, 12 yaşında Recep oğlu Mustafa ve ismi belirlenemeyen 10 yaşlarında bir çocuk da çeşitli yerlerinden bıçaklanarak vahşice öldürüldüler.[16] Yine Gebze'nin Mudarh köyünden iki erkek çocuk ile iki yetişkin erkek başları parçalanmak suretiyle öldürüldüler.[17] Bundan başka Nisan 1919 ortalarında Milto adın-

12 B.O.A.B.E.O. Umumi No: 347328; İstanbul'daki Rum nümayişleri ve Patrik Kaymakamının Paris Barış Konferansına bu yöndeki müracaatı, bkz. Gökbilgin , **a.g.e.**, C.1 s. 59-60.

13 Gökbilgin , **a.g.e.** C.1 s. 33 , Önal , **a.g.e.** s.21.

14 Rıfat Yüce, **Kocaeli Tarih ve Rehberi**, İzmit 1945 s. 65.

15 B.O.A.B.E.O. Umumi No: 348071; Halide Edip Adıvar, **Türkün Ateşle İmtihanı**, 8. Baskı, İstanbul 1985 s. 76 v.d. ,İlhan Selçuk, **Yüzbaşı Selahattin'in Romanı**, 2. Kitap İstanbul 1987 s. 41.

16 Gökbilgin, **a.g.e.**, C.1 s.59-60.

17 Tansel, **a.g.e.**, C.1 s. 93.

Levent Sahverdi Arşivi

da bir Rum'un idaresinde oniki kişilik Rum çetesi Anadolu Hisarı'na saldırdı. Bu sırada yolda rastladıkları bir polis memurunu bağlayarak, üzerindeki silahını da aldılar.[18] Ülkenin diğer yerlerinde olduğu gibi bölgede tespit edilebilen Rum teröründe yukarıda belirttiğimiz gibi Rum Patrikhanesinin, özellikle Patrik Germanos V'in yerine "Locum Tenens" (vekil kaymakam) seçilen Dorotheos Mamelis'in de etkisi vardı. Bu Kişi aynı zamanda İtilâf Devletleri nezdinde politik alanda da etkili rol oynuyordu.[19]

İzmit, Bursa ve Çevresinde Ermeni Terörü

İzmit ve çevresinde Rumların yanı sıra yukarıda değindiğimiz gibi Rum Patrikhanesi ile işbirliği yapan Ermeni Patriki Zaven Efendi önderliğinde Ermeniler de faaliyet gösteriyordu.Nitekim Mütareke sonrasında Ermeni Komiteleri bölgede terör estirmeğe başladılar.

Esasında Bölgedeki Ermeni faaliyetleri yeni değildi. Daha 1913 Ekim ayında Ermeni harflerinin icadının 1500 . yıldönümü gerekçesiyle düzenledikleri gösterilerde taşkınlıklarda bulunmuşlar ve olaylar çıkarmışlardı.Olaylar sırasında birkaç Türk askeri ve polis hayatını kaybetmişti. Bu sebeple Hükümet tedbir olarak halkın elinde bulunan ateşli silahları toplama yoluna gitmiş, arkasından da takip sonucu katl ve yaralama olayına karışanları yakalamıştı.[20] Bundan sonra Bölgedeki Ermeniler Birinci Dünya savaşı sırasında Rusların Ereğli'yi bombalamaları üzerine taşkınlıklarını arttırarak Rusların karaya asker çıkaracakları ve bölgede tek Türk bırakmayacaklarını propaganda etmeye başlamişlar,düşman lehine casusluk yapmaya girişmişler, böylece açıkça düşmanlıklarını ortaya koymuşlardı.Bu gelişmeler üzerine Hükümetin Adapazarı ve İzmit'te başlattığı soruşturma sonucunda binlerce bomba, mavzer ve gras tüfekleri, jandarma üniformaları ile bomba yapımına yarayan makine ve araçlar bulunmuştur. Ayrıca ihtilal hareketlerine ait evrak da ele geçirilmişti. Soruşturma sırasında tutuklanan komite reisleri Rus askerlerinin Sakarya Bölgesine varır varmaz bölgede karışıklıklar çıkaracaklarını ve Osmanlı Ordusunun direncini kırmak

18 Gökbilgin, **a.g.e.**, C.I s. 60.
19 Bilgi için bkz. Sofuoğlu, **Fener Rum Patrikhanesi**... s. 99 v.d.; Jaeschke, **a.g.e.** s. 51 v.d.
20 Karacakaya, **a.g.e.**, s. 96-97; Gültekin Ural, **Ermeni Dosyası** , İstanbul 1998 s. 315-315.

Levent Sahverdi Arşivi

için silahlı harekete girişeceklerini itiraf etmişlerdi. Bu şekilde isyan hazırlıklarının ortaya çıkması üzerine komite reisleri, çeteler kurarak bunları Bahçecik ve Yalova üzerinden Bursa'ya doğru yaymışlar, bilahare bu çeteler İzmit'teki işçi gurupları ile birleşmiş ve 60 ile 70 kişilik çeteler kurarak Müslüman halka saldırmaya başlamışlardı.İzmit'ten sonra ayni şekilde terör olayları Bursa ve çevresine yayılmıştı. Bu isyan hareketlerinin merkezi olarak da İzmit ile dolayı ve özellikle Bahçecik seçilmişti.Diğer taraftan İstanbul'da Taşnaksutyun'u ve onun yayın organı Azadamard'ı yaşatan İzmit, Adapazarı, Bursa ile çevresi idi.[21] İşte bu gelişmeler sebebiyle bu bölgedeki Ermeniler de Hükümetçe 27 Mayıs 1915 de çıkarılan "Sevk ve İskan" kararı kapsamına alınarak tehcire tabi tutulmuşlardı.[22] Bilahare Savaşın sonunda Mondros Mütarekesini imzalayacak olan Ahmet İzzet Paşa Hükümeti Yukarıda belirtildiği gibi Savaş sebebiyle başka yerlere nakledilen Rum ve Ermenilerin emniyet içinde geri dönmeleriyle ilgili karar aldı ve bunu tatbike koydu. İşte şimdi bu karar doğrultusunda Ermeniler bölgeye dönmeye başlamıştı.Hükümet de aldığı karar doğrultusunda tehcirden dönenlerin ihtiyaçlarını karşılamaya çalışıyordu.Bununla beraber Ermeniler birer bahane ile Türkler aleyhine alacak iddiasında bulunuyorlar, ancak iddiaları hakikate dayanmadığından bunları hükmen değil idare ten almak istiyorlardı. Ayrıca Ermeniler bu çerçevede Türkleri İtilâf Devletleri nezdinde kötü göstermek için yalan haber yaymakta ve propaganda yapmaktaydılar.[23] Diğer taraftan yine yukarıda belirtildiği gibi komiteler oluşturma yoluna gitmişlerdi. Böylece bölgede yeniden ermeni terörü başladı.

Bu ortam içinde bölgede birçok Ermeni çetesi oluştu. Nitekim İzmit'in Yuvacık Köyü'nden olan Vahan Çetesi bunlardan biri idi. Bu çete Rum çeteleri ile işbirliği halinde bölgede terör estiriyor, Türk köylerine baskınlar

21 Alpay Kabacalı, **Talat Paşa'nın Anıları**, İstanbul 2000 s. 72-73; Ural, **a.g.e.**, s. 314-316; H. Erdoğan Cengiz, **Ermeni Komitelerinin A'mal ve Harekat-ı İhtilaliyesi** , Ankara 1983 s. 294.

22 Şenol Kantarcı, Kamer Kasım,...; **Ermeni Sorunu El Kitabı,** Ankara 2002 s. 31 v.d.; Ayrıca Ermeni meselesi için bkz. Esat Uras, **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**, İstanbul 1987; Mim Kemal Öke; **Ermeni Sorunu** , İstanbul 1996; Kamuran Gürün, **Ermeni Dosyası** , İstanbul 1983; Yusuf Halaçoğlu, **Ermeni Tehciri ve Gerçekler**, Ankara 2001, Azmi Süslü; **Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı**, Ankara 1990. Burada konuyla ilgili sadece birkaç kaynak zikredilmiştir. İstenirse daha çok kaynağa ulaşılabilinir.

23 Yüce, **a.g.e.**, s. 67; Karacakaya, **a.g.e.**, s.154 v.d.

Levent Sahverdi Arşivi

düzenliyordu.[24] Bunun dışında Karamürselli Artin ve Antranik çeteleri de bölgede ayni şekilde terör estiriyorlardı.[25] Antranik (Donik) çetesi 300 kişi ile bu çetelerin en büyüğü idi. Çetenin Reisi olan Donik aynı zamanda İstanbul Hükümetince gıyabında idama mahkum edilmişti. Kendisini İzmit'in Nahiyesi olan Derbent'den İstanbul'a kadar olan bölgenin kralı olarak tanıtan Donik çetesi ile birlikte bölgedeki Türk köylerini basıyor ve her türlü kötülüğü yapıyordu. Bir keresinde esir aldıkları Müslümanlardan on kişiyi önce ziyafet sofrasında zorla içki içirerek sarhoş etmişler sonra da kurşuna dizmişlerdi.[26] Bunların dışında Bahçecik Nahiyesi ve civarında, Kandıra kazası dahilinde, Adapazarı'nın karasu Nahiyesi ile çevresinde faaliyet gösteren Ermeni Çeteleri de vardı. Bunlar da yukarıda ifade edildiği gibi bölgelerinde terör estiriyorlardı.[27] Bölgede Rum ve Ermeni nüfusunun bulunduğu diğer bir yerleşim birimi de Geyve ve taraklı havalisi idi. Buradaki Ermeniler de daha 1. Dünya Savaşı sırasında bölgedeki Ermeni Komitelerine yardım ve yataklık etmişler bu sebeple kendilerinin tehcire tabi tutulması ile ilgili rapor tutulmuştu. Şimdi Mütareke sonrası Şubat 1919 da beş İngiliz subayı ile bölgeyi dolaşan bir ermeni papazının direktifleri doğrultusunda yeniden faaliyete geçmişlerdi ki, yörede faaliyet gösteren en azılı çete 40 kişilik Ermeni Haris çetesi idi.[28]

Bu gelişmeler karşısında Hükümet, pek etkili olamıyor, heyeti nasiha gibi bazı girişimleri de olumlu bir netice getirmiyordu. Bu sebeple savunma durumunda olan Türkler de kendi aralarında birlikler oluşturarak silahlandılar. Bu gelişme bölgede terör hareketlerinin hızını bir nebze olsun yavaşlattı.[29]

---

24 Sofuoğlu, **Kuvay-ı Milliye Dönemi**... s. 42

25 Yüce, **a.g.e.**, s. 65-68.

26 Yüce, **a.g.e.**, s. 81-82; Mehmet Arif; **Anadolu İnkılabı** , İstanbul 1976 s. 53.

27 Kazım Aras, **İstiklal Savaşında Kocaeli Bölgesinde Harekat**, İstanbul 1936 s. 5.

28 Rahmi Apak, **Garp Cephesi Nasıl Kuruldu** , İstanbul 1942 s. 118; Sofuoğlu, **Milli Mücadelede Kocaeli ve Sakaryada Kuvay-ı Milliye ve Karşı Faaliyetler** , (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara 1987 s. 54-57; Tehcir ile ilgili rapor için bkz. Karacakaya, **a.g.e.**, s. 134.

29 Yunus Nadi, **Ankara'nın İlk Günleri**, İstanbul 1955 s. 48-50; Avni Öztüre, **Nikomedia İzmit Tarihi**, İstanbul 1969 s. 159.

Levent Sahverdi Arşivi

Yunan İşgali Sırasında Bölgedeki Rum ve Ermeni Terörü

Mütareke sonrasında Haydarpaşa – Eskişehir demiryolu hattını İngilizler denetim altına almışlar İzmit'e de bir askeri birlik yerleştirmişlerdi. Ancak Kuvay-ı Milliye'nin Bölgede Nisan 1920 de baş gösteren Ankara'ya karşı çıkarılan ayaklanmayı bastırması ve yine Damat Ferit Hükümeti'nce Ankara'ya karşı harekete geçirilen Kuvay-ı İnzibatiye'nin harekatını etkisiz hale getirmesi sırasında İzmit önlerine kadar gelmiş olan Kuvay-ı Milliye birliklerinin İngiliz birlikleri ile çatışması karşısında kendilerini askeri yönden zayıf hisseden İngilizleri endişeye sek etmişti. Bu sebeple bölgedeki güvenlikleri için Yunan askeri kuvveti kullanma yoluna gitmişlerdi. Nitekim 8 Temmuz'da Bursa'yı işgal eden Yunan Kuvvetlerinin küçük bir kısmı yani 400 kişilik Yunan taburu 11 Temmuz'da kara yoluyla, bilahere 18 Temmuz'da İngiliz Torpidosunun himayesinde araba vapuruyla Karamürsel'e getirilmişlerdi. Bu kuvvetler her gelişlerinde bölgede birkaç gün kalmış, kasaba ve köylerde baskı ve çapulculuk yapmışlardı.Daha sonra 5 Eylül'de Yalova'yı işgal eden Yunan birliklerinin 11. Yunan Tümeni'ne ait birlikleri ayni ay içinde İzmit ve havalisine gelmişlerdi. Bundan sonra İngilizler Bölgeyi Yunanlılara terk ederek boşaltmaya başlamışlardır. Bundan sonra İzmit'i karargah merkezi yapan Yunanlılar Ekim Ayı içinde Akmeşe, Derince ve Kandıra'ya askeri birlikler yerleştirerek denetim altına almışlar, bilahare askeri işgallerini Sapanca, Arifiye ve Adapazarı'na kadar genişletmişlerdi. Yine 27 Ekimde Yenişehir ve İnegöl'ü de işgal etmişlerdi.13 Ekimden itibaren İngilizler nemli istasyonlarda İngiliz subayları bulunmak şartıyla Haydarpaşa- Adapazarı demiryolu hattının denetimini Yunanlılara teslim etmişlerdi.[30]

Daha Bölge Yunanlılar tarafından işgal edilmeden öce 1920 Mayısında, Kandıra ve havalisinde Yunanlılar Müslüman ahaliye karşı birçok cinayet ile baskılarda bulunmuşlardı. Nitekim bu olaylar üzerine, Sadaret'in isteği

30 Aras, **a.g.e.**, s. 39 v.d.; Apak, **a.g.e.**, s. 137-138; Yüce, **a.g.e.**, s. 74; Öztüre, **a.g.e.**, s.162-164; Sabahattin Özel, **Kocaeli ve Sakarya İllerinde Milli Mücadele,** İstanbul 1987 s.115-117; Sofuoğlu, **Kuvay-ı Milliye Dönemi**... s. 381 v.d.; Bölgelerin işgal tarihleri için ayrıca bkz. **Şehir ve Kasabaların işgal, İstirdat ve Bombardıman tarihleri** , Genkur. Bşk. Harp Tarih Encümeni , Ankara 1940.

Levent Sahverdi Arşivi

doğrultusunda Hariciye Nezareti'nin girişimleri sonucunda, meydana gelen olayları incelemek üzere İtilaf Devletleri Mümessillerince ayrı ayrı üç heyet oluşturularak muhtelif mahallere gönderilmesi kararı alınmıştı.[31]

İşgal edilen bölgelerde bilahare dışarıdan Rum nüfusu getirilerek yerleştirilmeye başlandı. Nitekim İzmit' dışarıdan bir çok tekneci ve küfeci Rumlar getirilerek, zorla alınan Türk evlerine ve camilere yerleştirildi. Aynı zamanda Yunanlılar işgal bölgelerindeki Rum ve Ermenileri silahlandırarak onların savunmasız Türk halkı ve köyleri üzerine saldırmalarına göz yumdular.Ayrıca Yunanlılar silahlandırdıkları Rum ve Ermenilerden kendilerine 700- 800 kişilik yardımcı kuvvet de oluşturdular.[32]

Biz burada makalenin boyutu gereği Yunanlıların İşgal bölgelerindeki tüm faaliyetlerini ele almayıp, sadece elimizdeki belgeler ölçüsünde yerli Rum ve Ermenilerin faaliyetlerine değineceğiz. Bu cümleden olarak, Bölgenin Yunan Birliklerince işgalinden sonra yerli Rum ve Ermenilerden oluşan çeteler şimdi Yunanlıların desteğinde yukarıda belirtildiği gibi sindirmek ve bölgeden kaçırtmak gayesiyle Türk halkına saldırmaya ve katliam yapmaya başladılar.

Nitekim Gebze ile Kandıra civarında Paşaköy ve Yeniköy Rumları Türk köylerini basarak katliam yapmağa ve aynı zamanda yağmalamağa devam etmekteydiler.[33] Yine Rum çeteleri 10-11 Temmuz günlerinde Budakdere'de Müslüman kömürcü kafilesinin önünü keserek onları meçhul bir semte götürdüler ve bir daha kendilerinden haber alınamadı.[34] İzmit'te de milli kuvvetlere mensup bir kişi Rumlar tarafından kurşuna dizildi. 24 Ağustos'ta ise Karsak Boğazı'nda yol kesen Ermeni çeteleri 20 Müslüman Türkü katletti.27-28 Ağustos'ta Nuhveren şimdiki Düzce Cumaova yakınlarında gezen ve çevrede terör estiren Rum ve Ermeni çeteleri ile Milli kuvvetler mensup birlikler arasında dört saate yakın şiddetli çarpışma meydana geldi.[35]

---

31 B.O.A.B.E.O. Umumi No: 351079.
32 Yüce, **a.g.e.** s. 76 v.d.; Özel, **a.g.e.**, s. 117-118.
33 B.O.A.B.E.O. Umumi No: 348600-348534.
34 B.O.A.B.E.O. Umumi No: 348071.
35 Sofuoğlu, **Kuvay-ı Milliye Donemi...** s. 403.

Levent Sahverdi Arşivi

Bursa'nın Yunanlılar tarafından işgalinden sonra da Şehir halkı, oldukça çok Yunan ve yerli Rum ile Ermeni zulmüne maruz kaldı. Nitekim işgal sırasında Yunanlılar tarafından şehirde üç yüzden fazla insan katledildiği gibi, Bursa Ovası'nda tarlalarında çalışırken tesadüf ettikleri aciz orakçı ve amele gibi yüzü aşkın kişi de yaralanmış ve katledilmiştir. Ayrıca işgalden hemen sonra Yunanlılar, diğer yerlerde olduğu gibi, Bursa ile çevresindeki köylerde sadece Müslümanlardan her türlü silahları toplayarak onları silahsızlandırma yoluna gittikleri gibi, onlar için herhangi bir savunma tertibatı da almamışlardı. Bu ortamdan da istifade ile civar Rum köyleri halkı Yunan askeri ile beraber Müslüman köylerine hücum ve tasallut ederek, köylülerin mal ve mülklerini gasp etmişlerdir. Ayrıca Yunan askerleri Bursa Ovası'ndaki her türlü mahsulatla bağ ve bahçelere tasallut ederek, külliyetli miktarda hasar vermişlerdir.[36]

Yine Yunan işgali altında olan Karamürsel, Yalova, Orhangazi,Yenişehir ve Orhaneli ile civarlarında Yunan işgal kuvvetleri desteğinde Rum ve Ermeni çeteleri katliam ve mezalimlerini sürdürmekteydiler. Nitekim Orhangazi ve Yalova havalisinden İstanbul'a gelen Heyet tarafından verilen bilgiler doğrultusunda Harbiye Nezareti'nin oluşturduğu rapordan anlaşıldığına göre 8 Eylül'de Orhangazi'nin Damlıca ile Yenişehir'in Bayır köyleri Ermeni çeteleri tarafından basılarak sakinleri toptan katledildi. Aynı zamanda da tüm eşya ve hayvanları yağmalandı. Bu sırada Orhangazi Kasabası Yunan birliklerince muhasara altına alındı. Aynı zamanda Orhangazi civarında Müslüman köylerinden silahlar Yunanlılar tarafından toplandı. Bu esnada Orhangazi'den yedi, Çakırlı Köyünden yirmi kişi kurşuna dizilerek öldürüldü. Üreyil ve Çakırlı köyleri halkı feci bir şekilde toptan katl ve idam edildi. Malları ise yağmalandı. Toplanan silahlar da Hıristiyan ahaliye dağıtıldı. Bu şekilde aynı zamanda bölgede Rum ve Ermeni çeteleri teşkil edildi ki, bunlar dışardan gelen Rum ve Ermenilerle de birleşerek bölgede terör ve yağmacılığa başladılar. Diğer taraftan Yunanlıların Karamürsel'i işgali sırasında Yalova'nın yerli Rumlarından iki bin kişi işgal kuvvetlerine katıldı. İşgal sırasında kara ve denizden icra edilen top ateşi

36 B.O.A.B.E.O. Umumi No: 348223.

Levent Sahverdi Arşivi

ile civardaki on dört köy yerle bir edildi. Aynı zamanda bütün çiftliklerle hayvanlar yağmalandı. Yine Katırlı taraflarından gelerek Yalova'yı işgal eden bir Yunan birliği bayram günü Zindan Köyü'nde camide toplanan halkı buradan kaldırarak bunlardan sekiz kişiyi süngü ile, on beş kişiyi de darp suretiyle öldürdüler. Gülek köyünde de odun tüccarı İbrahim Ağa darp suretiyle katledildi. Bütün bunların yanı sıra gerek Yunan işgal birlikleri gerekse Rum ve Ermeni çeteleri Müslüman kadınların namus ve ırzlarına da tasallut ediyorlardı. Nitekim Gemlik'ten kadınlar zorla götürülmüşlerdi.[37] Bu bölgedeki çeteleri Sisamlı bir papazın tahrik ve teşvik ettiği anlaşılıyor.Aynı zamanda bu baskılar ve katliamlar karşısında bölgeyi terk etmeğe çalışan Müslüman halka Yunanlılar, olayları gizlemek ve örtmek böylece aleyhlerinde oluşabilecek propagandayı engellemek gayesiyle olacak engel oluyordu. Nitekim 15 kasım 1920 de Harbiye Nezareti'nden Sadarete sunulan raporda (Yalova ve Karamürsel'de) Yunanlıların ve yerli Rumları Müslüman ahaliye karşı yaptıkları mezalim ve fecayinin 3-8-11 Kasım 1920 tarihli raporlarla bildirildiği ifade edildikten sonra," bu mezalimler günden güne kesbu şedit ve tevsi ettiği tevali eylemekte olan şikayet ve tezalümattan anlaşılıyor. Mütecavizeyn meyanında ön ayak olan Sisamlı bir papaz gayrı Müslimleri tesli ve Müslümanlara karşı enva-i habaset ve cinayet ikaına sevk ve tahrik eylemektedir. Bu zalimlerin ika eyledikleri havf ve dehşet ve irtikab ettikleri enva-i vahşet karşısında Müslümanlar inim inim feryad etmekte ve muhafaza-i namusu ve canları için terk-i dar ve diyara kalkışmakta iseler de Yunan kıtaatının muhalefet vakası üzerine hicrete de muvaffak olamamaktadırlar.." denmekteydi.[38]

Yine 11Kasım 1920 de Baytar Yüzbaşı Ali Efendinin Harbiye Nezareti'ne gönderdiği raporda da ifade edildiği gibi, Rum ve Ermenilerden müteşekkil çeteler Adapazarı ve civarında da katliamlarını sürdürmekteydiler.[39]

37 Sofuoğlu, **Kuvay-ı Milliye Dönemi**... s. 403-404.

38 B.O.A.B.E O. Umumi No: 349746; Belgenin kendisi için bkz. Sofuoğlu, **Kuvay-ı Milliye Dönemi**... ekler kısmı. Burada aynı belge bu sefer transkibi ile birlikte ekte verilmiştir.

39 B.O.A.B.E.O. Umumi No. 349671; Ayrıca İzmit ve Adapazarı Yöresindeki Yunan mezalimi için bkz. Özel, **a.g.e.**, s. 158-162.

Levent Şahverdi Arşivi

Bütün bu gelişmeler ve olaylar karşısında Sadaret, Harbiye Nezareti'nin raporları ve talebi doğrultusunda, Hariciye Nezareti'ne gönderdiği tezkere ile yukarıda içeriğini verdiğimiz Harbiye Nezareti tezkeresinin pek ehemmiyete haiz bulunduğunu ifade ederek bu tezkerenin tercüme ettirilerek bir suretinin İngiliz, Fransız, İtalyan sıyası mümessillerine gönderilmesi ile müessir teşebbüslerde bulunulup neticenin alınmasını istedi.[40] Hariciye Nezareti bunun üzerine ilgili devlet mümessillerine nota verdi. Ancak İtilaf Devletleri Mümessillerinin işi geçiştirdikleri anlaşılıyor. Nitekim İngiliz Yüksek Komiseri Notaya verdiği cevapta, notaların suretlerinin Yunan Yüksek Komiserliğine verildiğini beyan etmektedir. Bu girişimlere rağmen işgal bölgesinde mezalim ve feci vakaların günden güne şiddetlenerek artması üzerine, yine Harbiye Nezaretinin girişimleriyle Hükümetin 20 Kasım 1920 tarihinde aldığı karar doğrultusunda Hariciye Nezareti, 18 Aralık 1920 de Sadarete bildirdiğine göre, Bölgeye İngiliz Mümessili gönderilmesi veya daha Önce İzmir'deki katliamlar üzerine yapıldığı gibi, Fransız, İngiliz ve İtalyan memurlarından teşkil edilecek karma bir komisyonun bölgeye gönderilmesi girişimlerinde bulundu.[41] Ancak bu girişimlerden de olumlu bir netice alınmadığı anlaşılıyor.

Diğer taraftan Bölgedeki bu Yunan işgal kuvvetleri destekli Rum ve Ermeni çetelerine karşı Kuvay-ı Milliye birlikleri mücadele etmekte ve halkı korumaya çalışmaktaydı. Bu doğrultuda zaman zaman şiddetli çarpışmalar meydana gelmekteydi. Bu şekilde taraflar arasındaki çarpışmalar işgal boyunca Yani Adapazarı, Kocaeli ve çevresinde Yunan işgalinin son bulduğu haziran 1921 sonları, Bursa ve çevresinde ise yine işgalin son bulduğu Eylül 1922 ye kadar devam etmiştir.[42]

Bütün bunların yanı sıra Yunanlıların Bölgedeki işgal ve harekatları sırasında yerli Rum ve Ermeniler diğer yerlerde olduğu gibi aynı zamanda onlara istihbarat sağlamakta ve kılavuzluk da yapmaktaydılar. Nitekim Adapazarı yöresinde Yunanlılara kılavuzluk eden yerli bir Ermeni 24. Fırka birlikleri tarafından ölü olarak ele geçirildi. Aynı şekilde Gemlik ve Mudanya tarafında da bu yönde faaliyetler tespit edildi.[43]

40 B.O.A.B.E.O. Umumi No: 349589.
41 B.O.A.B.E.O. Umumi No: 349746.
42 Sofuoğlu, **Kuvay-ı Milliye Dönemi**... s. 404-405.
43 Sofuoğlu, **Kuvay-ı Milliye Dönemi**... s. 426-427.

Levent Sahverdi Arşivi

Sonuç olarak, Yunanistan ile Patrikhane desteği ve yönlendirmesinde Megali İdea peşinde koşan örgütlerle bağlantılı hareket eden yerli Rum çeteleri ile yine yukarıda belirtildiği gibi kendi Patrikhaneleri desteğinde ham hayal peşinde koşan Ermeni örgütleri ile bağlantılı hareket eden Ermeni çeteleri, Mütareke ortamından da istifade ederek terör estirmişlerdir. Terörlerini Yunan işgali sırasında Yunanlıların desteğinde de sürdürmüşlerdir. Yunan kuvvetlerinin Bölgeden çekilmesi esnasında da diğer bölgelerde de olduğu gibi Yunan birlikleri ile birlikte her tarafı yakıp yıkmışlar ve sayısız cinayetler işlemişlerdir. Nitekim İzmit katliamını haberini alan Ankara'nın İstanbul'daki temsilcisi Hamit Bey, buradaki Müslüman halkı kurtarmak üzere üç büyük vapur hazırlatmış ve General Pelle'den de bir torpido alarak gizlice İzmit'e doğru hareket etmiş, ancak gemiler İtilaf donanması tarafından Adalar civarında durdurulmuştur.[44] Bu arada doruk noktasına çıkan Yunan mezalimi karşısında İstanbul'daki Yüksek Komiserler 4 Eylül 1921 de mezalim ile ilgili bir nota vermek zorunda kalmışlardır.[45] Dahiliye Vekili Ali Fethi Bey'in 29 Aralık 1921 tarihinde Büyük Millet Meclisi'ne sunduğu bilgiden anlaşıldığına göre, İzmit, Adapazarı, Karamürsel, Kandıra, Yalova, İznik ve çevresinde Yunan Mezalimi ile Rum ve Ermeni terörü sonucu resmiyete intikal eden rakamlara göre ki, bu aslında çok daha fazla idi; toplam 1194 kişi öldürülmüş, 151 kişi kaybolmuş, 314 kişi esir veya kaybolmuş, 192 kız ile 530 kadın tecavüze uğramış, ayrıca toplam 63.630.250 lira taşınmaz, 92.350.480 lira taşınır mal kaybolmuştur.[46] Bölgedeki bu terör ve mezalim ancak Bölgenin tamamen Milli Kuvvetlerin denetimine geçmesinden sonra son bulacaktır. Bölgede terör eylemlerinde bulunan ve bir şekilde eylemlere karışan Rum ve Ermeniler, Yunan kuvvetlerinin çekilmesi ile birlikte çekilmiş ve çoğunlukla İstanbul'a kaçmışlardır.[47] Bölgede kalan diğer Rumlar ise Lozan Konferansı sırasında imzalanan Mübadele Anlaşması gereği Yunanistan'a gönderilmişlerdir.

---

44 Hamit Beyin Hariciye Vekili Kemal Beye gönderdiği 27 Haziran 1921 tarihli raporu. Bkz. Hüsnü Himmetoğlu, **Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları,** C.1 İstanbul 1965 s. 334.

45 Jaeschke, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi,** Ankara 1970 s. 160.

46 **TBMM, Zabıt Ceridesi**; C. 15 Ankara 1958 s. 238.

47 Himmetoğlu, **a.g.e.,** C.2 s.195-196.

Levent Sahverdi Arşivi

Ek. **B.O.A.B.E.O. UMUMİ NO: 349746**

HARBİYE NEZARETİ Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Şifre Kalemi

Numara

4156 Bir sureti ... Yüzbaşıya

Suretler: Paris'e İlh. Bî-taraflara ve her mahal ?

Maruz-u Çaker-i Kemineleridir Ki .

Bugün (2 Teşrin,i sani 336) Orhaneli Yalova havalisinden Makam-ı Çakeriye müracaat eden bir İslam heyeti tarafından Karamürsel Vak'yı ahiresi sırasında Yunan Kıtaat-ı işgaliyesiyle yerli Rum ve Ermeniler tarafından harekat-ı askeriyeye saha olan havali-i mezkurede i'ka edilen mezalim ve fecayi bervech-i ati telhisen arz kılındığı üzere izah eylemişlerdir:

1- Orhangazi civarında (Ureyil ve Çakırlı) İslam karyelerindeki silahlar toplanarak ahalisi feci bir surette kâmilen katl ve idam edilerek malları yağma ve haneleri ihrak olunmuştur. Müsadere edilen bu silahlar Hıristiyan ahaliye verilmiştir.

2- (Rodlice) Karyesi ile buna civar on bir İslam karyesi yerli Ermeniler tarafından kâmilen yağma edilmiş ve bu havalide ancak birkaç hane bu tecavüzden masun kalabilmiştir.

3- (Orhangazi) den yedi ve (Çakırlı) dan yirmi kişi kurşuna dizilerek (Orhangazi) Kasabası taht-ı muhasaraya alınmış ve sekiz yüz haneden ibaret olan bu köy karşısına top tabya edilerek sekiz yüz mavzer teslim edilmediği taktirde kasabanın ihrakı tebliğ olunarak tehdit olunmuştur.

4- (Gemlik) den gelen bir zatın ifadesine nazaran bu kasabadaki kadınların (fahişe oldukları) bahanesiyle cebren götürülmektedir.

Levent Sahverdi Arşivi

5- Yeniköylü Ahmet Bey namında bir zat beray-i şikayet Dersaadet'e geldiğinden ailesi Yunan kumandanlığınca tevkif edilmiştir.

6- (Katırlı) cihetinden gelerek (Yalova) ı işgal eden Yunan kıtaatı bayram günü (Zindan Karyesi)' nde bulunan camiye toplanan halkı camiden kaldırarak bunlardan sekiz kişiyi süngü ile ve on beş kişiyi de darp suretiyle itlaf etmişlerdir. Binbaşılıktan mütekait Memduh Bey o havalide bulunan bir İngiliz zabitiyle bu suretle idam edilenlerin cesetlerini bil muayene bir rapor istihsal ederek, Mümaileyh Zabit vasıtasıyla göndermiş ise de Yunanlılar Memduh Beyi (Armutlu) Karyesinde derdest etmişler ve (Çınarcık) Karyesi eşrafını da alıp götürmüşlerdir. Gerek Memduh Beyin ve gerek eşrafın akıbetleri meçhuldür.

7- (Gülek) Karyesinde odun tüccarı Pirinççi oğlu İbrahim Ağa darp edilerek itlaf edilmiştir.

8- (Orhangazi) den gelen bir müfreze bu havalide mevcut her karyedeki hayvanatı sürüp altmış ile seksen kıymetinde olmalarına rağmen sekiz ile on lira gibi pek cüzi bir ücret mukabilinde beğendiklerini cebren almışlardır. İş bu hayvanatın Yunanistan'a sevk olunduğu müstahberdir.

9- Mustafa Çavuş isminde bir zat (Yalova) da bulunan silahları teslim ettiği halde hayat ve memadı meçhuldür. Yalova'dan beş yüz (bomba) talep edilerek verilmediği taktirde köyün yakılacağı tebliğ ve eşrafı hapsedilmiştir.

10- Yunan Kıtaatının (Karamürsel'i) işgali esnasında (Yalova)' nın yerli Rumlarından iki bin kişi bu kıtaata iltihak ederek (Karamürsel) de iki yüz kişi idam edilmiş kara ve denizden icra edilen ateşlerle on dört köy hak ile yeksan ve bu havalideki bütün çiftlikler ve hayvanlar yağma olmuştur.

11- (Kurt Ali'nin topçu çiftliğinden) üç yüz sığır ve beş yüz koyun alınarak (Elmalık) Rum Karyesine sürülmüş ve burada pastırma ve sucuk imaline başlanmıştır. Bu çiftlik ihrak ve bin kile zahiresi de müsadere olunmuştur.

12- Bu hadisatın cereyan ettiği sahada Rum ve Ermeni çeteleri teşkil edilmiş ve yağmacılık taammüm etmiştir. Hariçten gelen ve yerli olmayan Rumlar havali-i mezkuredeki zeytinleri toplamaktadır.

Levent Sahverdi Arşivi

13- Gerek Yunan kıtaatı ve gerekse yerli Rumlar tarafından İslam karyelerindeki kızlara tecavüz ede bulunularak bikrileri izale edilmektedir. Yunanlıların talep eyledikleri silah ve bomba gibi fecayi' bir bahane için ihdas edilmiş olup hakikat-ı halde Yunanlılar ahali-i İslam iyedeki eslihayı kâmilen alarak hiçbir silah bırakmamışlar ve aldıkları silahlarla ahali-i Hıristiyan iyeyi teslih eylemişlerdir.

Evvelce ve defaatle arz edildiği vechiyle işgâl ve istilaya maruz kalan mıntıkada Yunanlıların İslamları imha siyasetini takip eyledikleri bu vak'ayile de teyid etmektedir.

Keyfiyet İngiliz Mümessil-i Askeriyesiyle Fransa ve İtalyan İrtibat zabitlerine tebliğ ve hadisatın derce-i hakikati ve tarz-ı vukuu hakkında kanaat-ı kâmile tahsil edilmek üzere İngiliz, Fransız ve İtalyan Mümessilleri makama tından tayin edilecek zevattan mürekkep bir heyet teşkil ve mahallinde tahkikat ve tedkikat icrası lüzumu iş'ar kılınmıştır. Makam-ı Fehimanelerinden de teşebbüsat-ı siyasiye icrası ile meselenin hüsn-ü neticeye intac ve iktiranını ehemmiyetle arz ve istirham eylerim .Ol babda emr-u ferman Hazret-i Veliyyül emrindir.

11 Sefer 339 ve 3 Teşrin-i sani 336

Harbiye Nazırı
Bende
İmza
(Ziya)

Levent Sahverdi Arşivi

[illegible]

[illegible]

۱۱۵٦

[illegible]

[illegible]

۱ — [illegible]

۲ — [illegible]

۳ — [illegible]

٤ — [illegible]

٥ — [illegible]

٦ — [illegible]

۷ — [illegible]

۸ — [illegible]

۹ — [illegible]

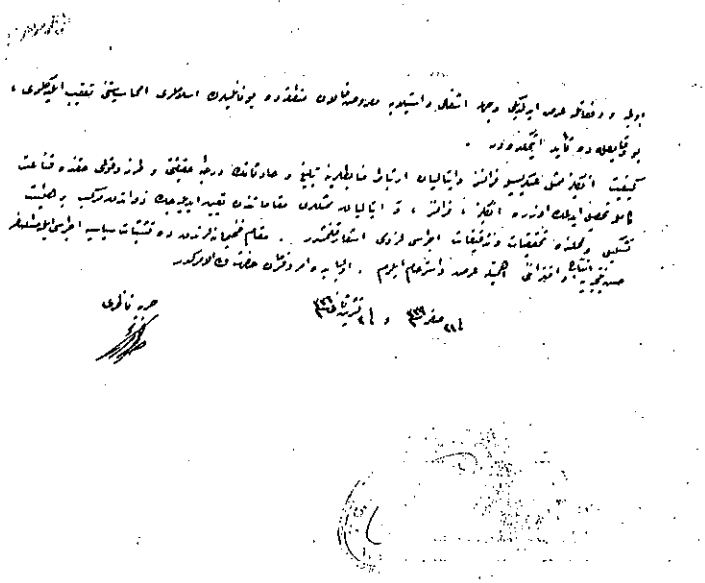
۱۰ — [illegible]

۱۱ — [illegible]

۱۲ — [illegible]

۱۳ — [illegible]

Levent Şahverdi Arşivi

HAMDULLAH SUPHİ'NİN ROMANYA BÜYÜKELÇİLİĞİ VE GAGAUZ TÜRKLERİ

Doç. Dr. Adil DAĞISTAN*

ÖZET

Atatürk kurmuş olduğu Yeni Türkiye devletini, ulusal kimlik üzerine oturtmuştur. Millî sınırlar dışında kalan Türkler için de uluslar arası hukuka ve antlaşmalara bağlı kalarak kültür birliğini sürdürmeye çalışmıştır.

Bu çerçeveye uygun olarak, dönemin önemli devlet ve fikir adamlarından biri olan Hamdullah Suphi Tanrıöver de, 1931 yılında Romanya'da Bükreş Büyükelçiliği'ne atanmıştır. Tanrıöver, geniş tarih bilgisi, kültürü, güzel konuşma yeteneği ile Rumen siyasi çevrelerin de güven ve sempati toplamıştır. Kazanmış olduğu bu nüfûzla Atatürk devrimine uygun olarak, bölgedeki Türklerin Türkiye ile kültürel bağlarının devamını sağlamak amacıyla çok önemli faaliyetlerde bulunmuştur. Özellikle Gagauz Türkleriyle yakinen ilgilenerek, bunlar için Türkçe eğitim veren okullar açmıştır. Türkiye'den getirttiği kitapları bu okullarda okutarak Türklük bilincinin yükselmesini sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler

Hamdullah Suphi Tanrıöver, Gagauz Türkleri, Bükreş Büyükelçiliği, Romanya Türkleri, Dış Politika.

---

* Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Öğretim Üyesi.

Levent Sahverdi Arşivi

ABSTRACT

This study aims at investigating the substential and invaluable activities of Hamdullah Suphi Tanriover, who was one of the prominent statesman and savants of the republican era since he was appointed to the Bucharest Embassy in 1931. He gained the admiration and trust of the Romenian political circles with his deep knowledge in history, his intelligence and good communication skills. This enabled him to establish cultural connections between Romenian Turks and Turkey, which is in conformity with Ataturk's Policy of culture within the frame of his principles and revolutions. During his good offices, he ensured the security and well-being of the Christian Gagaus Turks, provided facilities of education, helped them gain their historical origin and ties which can also be called historical consciousness, Hamdullah Suphi Tanriover furthered his efforts to have them to settle into Thracia region of Turkey, which unfortunately failed due to the wold war II.

This article is concerned with his life and work during his offices in the Bucharest Embassy.

Key Words

Hamdullah Suphi Tanrıöver, Gagauz Turks, Bucharest Embassy, Romanian Turks, Foreign Policy.

Levent Sahverdi Arşivi

Giriş

Osmanlı Devletinin en karışık ve bunalımlı döneminde dünyaya gelen Atatürk, yetiştiği ortamda, Devletin kurtuluşu için ortaya atılan Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük gibi üç önemli siyasi fikir akımları bulunmaktaydı. Fransız Devriminin ortaya çıkarttığı milliyetçilik akımı, diğer taraftan sanayi devrimi sonucu ortaya çıkan emperyalist devletlerin kışkırtmalarıyla Türk olmayan milliyetler devletten ayrılmaya başlamışlar, bunun sonucu olarak da Osmanlıcılık ve İslamcılık fikirleri iflas etmişti.

Bu ortamda görevi gereği cepheden cepheye koşan Mustafa Kemal Paşa, tek kurtuluş yolunun Türkçülük siyaseti olduğunu bizzat gördü. Bunun sonucunda Milli Mücadele sonrası kurmuş olduğu devleti ulusal kimlik üzerine oturtacaktır.

Daha sonra kurulan yeni Türkiye Devletinin millî sınırları dışında kalan Türkler için, "Pan-İslâmizm" ve "Pan-Türkizm" fikirlerinin siyasi açıdan yarattığı sakıncaları gören Mustafa Kemal Paşa, Türkler arasında siyasî birlik fikrini savunanlara karşı kültür birliği siyasetini savunacaktır.[1]

Kurmuş olduğu Türk Tarih Kurumu (1931) ve Türk Dil Kurumu (1932) ile de Türk Dünyası'nda kültür birliği üzerinde uluslararası hukuka ve andlaşmalara bağlı kalarak ilmi çalışmalar yaptırmıştır.

Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Büyükelçiliği

Atatürk'ün yukarıda belirttiğimiz siyaseti doğrultusunda özellikle Türklerin de yaşadığı ülkelerde görevlendirilen elçileri titizlikle seçecektir. Araştırma konumuz olan Hamdullah Suphi Tanrıöver (1885-1966) de bunlardan biridir.

Burada Hamdullah Suphi Tanrıöver'in kısa da olsa biyografisini vermek, çalışmamızın daha iyi anlaşılabilmesi için yerinde olacaktır. Seçkin bir aileye mensup olan Tanrıöver, büyük bir kültürel mirasa da sahip ola-

1 Atatürk'ün dış Türklerle ilgili politikası ile ilgili olarak geniş bilgi için bkz. Mehmet Saray, **Atatürk ve Türk Dünyası**, Ankara, 1995 ; Dönemin fikir akımları için bkz.Yusuf Akçura, **Üç Tarz-ı Siyaset**, Ankara 1976.

Levent Sahverdi Arşivi

rak dünyaya gelmiştir.[2] Özellikle baba tarafından âlimler, siyaset ve devlet adamları yetiştirmiş köklü bir aileye mensuptur. Dedesi, Tanzimat döneminin şair vezirlerinden Abdurrahman Sâmi Paşa, amcası Tanzimat edebiyatının tanınmış edebiyatçılarından Sâmi paşazade Sezai Bey, babası, çeşitli bakanlıklarda bulunmuş, değerli bir âlim Abdüllâtif Suphi Paşa, ailenin tanınmış isimlerinden bazılarıdır.

Hamdullah Suphi, 1885'te İstanbul'da babasının adıyla anılan konakta doğar. Bu konak o tarihlerde edebiyat, ilim, siyaset adamlarının sohbet ettikleri yerlerdendir. Nitekim Divan Edebiyatı'nın son şairleri; Nevres Efendi, Hakkı Bey, Kâzım Paşa, Avni Bey ve Nâmık Kemal'in sık sık bir araya geldikleri Sâmi Paşa Konağı adeta bir bilim yuvası gibidir.[3]

Ortaöğrenimini o denemde Osmanlı Devletinin batıya açılan tek sivil penceresi olan Galatasaray Sultanisi'nde tamamlar. Galatasaraya'da okumanın kendisine sağladığı çok iyi bir Fransızca bilgisi sayesinde zamanın fikir akımlarını ilgiyle takip eder.

1904'da Galatasaray Sultanisi'ni bitiren Hamdullah Suphi, 1905'te Tütün İnhisarı Merkez İdaresi Tercüme Kalemi'nde stajyer memur olarak çalışmaya başlar.İşini beğenmeyen Hamdullah Suphi, "en çok sevdiğim meslek" dediği öğretmenliğe geçer. 1908'den itibaren çeşitli okullarda farklı dersler veren Hamdullah Suphi, Darülfünun'da verdiği "Hikmet-i Bedâyi", (Estetik) dersinde çok başarılı olur. Asıl onu üne kavuşturan faaliyeti ise, Osmanlı Devleti içindeki azınlıkların dayanışmasına ve faaliyetlerine karşı bir tepki olarak ortaya çıkan, milliyet esasına dayanan Türk Ocağı Cemiyeti başkanlığıdır. Resmi olarak 1912'de kurulup 1931 yılında ocağın kapatılarak Halk Evleri'ne dönüştürülmesine kadar hep başkan olarak kalmıştır. Türk Ocağı başkanlığı sırasında teşkilat kurma ve yaşatmada istisna bir yetenek olduğunu göstermiştir. Çalışkanlığı, bilgisi ve hi-

2 Hamdullah Suphi Tanrıöver ile ilgili geniş bilgi için bkz. Fethi Tevetoğlu, **Hamdullah Suphi Tanrıöver**, Ankara 1995, İbnülemin Mahmut Kemal İnal, **Son Asır Türk Şairleri**, C –III, İstanbul 1988; Mustafa Baydar, "Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Hayatı", **Türk Yurdu**, C-6, S.2 (Şubat 1967)

3 Halim Serarslan , **Hamdullah Suphi Tanrıöver**, Ankara 1995, s.21.

Levent Sahverdi Arşivi

tabet gücü sayesinde Türkçülük hareketinin halka ulaşmasında önemli rol oynamıştır.

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalini protesto eden mitinglerin hem tertipleyicileri, hem de ateşli hatipleri arasında yer alır. Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'na Saruhan ve Antalya'dan mebus seçilir. Bu mecliste ve meclisin Felâh-ı Vatan Grubu'nda, bir yandan Misâk-ı Millî ile millî mücadele lehine, bir yandan da İngiltere aleyhine etkileyici konuşmalar yapar. Sarayın ihanet içinde olduğunu söyler.

23 Nisan 1920'de açılan Birinci Büyük Millet Meclisine Antalya milletvekili olarak girer. Meclisin en tesirli konuşan hatiplerinden biri olarak, devamlı Mustafa Kemal Paşanın etrafında kenetlenmeyi telkin eder. Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü yanında, iki kez mâarif vekili olarak vazife alır.

1931 yılına gelindiğinde, yurtdışında elçi olarak görevlendirilmesi kararlaştırılmıştır. Bu doğrultuda Kahire, Belgrad ve Bükreş elçiliklerinden birini seçmesi önerilmiş, o tercihini defalarca ziyaret ettiği ve özellikle Romanya sınırları içinde yaşayan 350 bini aşkın Müslüman ve Hıristiyan Türklerin yaşamakta olduğunu bildiği Romanya'yı tercih etmiştir[4]. Bunun üzerine 20.05.1935 tarihinde Bükreş'e Birinci sınıf elçi olarak atanmıştır[5]. Daha sonra 1939 yılında da aynı görev yerinde Büyükelçiliğe yükseltilmiştir.[6]

Elçilik Sırasındaki Faaliyetleri ve Gagauz Türkleri

Hamdullah Suphi, 1931'den 1944'e kadar on üç yıl geniş tarih bilgisi, kültürü ve hitabet yeteneği ile Türkiye'yi Romanya'da en iyi şekilde temsil etmiştir. Onun bu yetenekleriyle Romen Dışişleri Bakanı N. Nitulescu ile Türkiye Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ı birbirlerine fazla-

4 Mihail Guboğlu, "Atatürk'ün Cumhurbaşkanlığı Döneminden II. Dünya Savaşı'na kadar Türk Rumen İlişkileri (1923-1944)", **Belleten** , C.XLVII, s.188 (Ekim 1983), s.1051.

5 Birinci sınıf elçi olarak görevlendirilme kararnamesi için bkz. EKLER, BELGE NO: 1.

6 Büyükelçilik Kararnamesi için bkz. EKLER, BELGE NO: 2-3.

Levent Sahverdi Arşivi

sıyla yaklaştırmış, Romen Diplomatlarla, Türk Diplomatlar arasında samimî dostluklar kurulmasına vesile olmuştur. Zaman zaman da Ana Kraliçe Elena tarafından fikri alınmak üzere Saraya davet edilmiştir. [7]

Hamdullah Suphi'nin de katkılarıyla 17 Ekim 1933'te Türkiye-Romanya Dostluk, saldırmazlık, hakemlik ve uzlaştırma antlaşması imzalanmıştır[8]. İmzalanan bu antlaşma iki ülke arasındaki dostluk havasını geliştirmiş, bu gelişme Türk Büyükelçisinin Romanya'daki işlerini kolaylaştırmış ve onu daha itibarlı bir konuma getirmiştir.

Bu durumu çok iyi değerlendiren Tanrıöver, şahsi gayretiyle Bükreş'te büyük bir Türk mezarlığı meydana getirmiştir. Balkan ve Birinci Dünya Savaşı'nda Şehit olan 2714 kişiyi içine alan bu mezarlık 6 Nisan 1935'te muhteşem bir törenle açılacaktır. Burada oldukça etkileyici bir konuşma yapan Hamdullah Suphi sözlerini şu cümle ile bitirir. "Diriler ölüler sayesinde insan olarak, hür olarak yaşıyorlar"[9]

Onun önemli hizmetlerinden biri de, Romanya'da yaşayan Müslüman Türk Cemaâti'nin Türkiye ile kültürel bağlarının devamını sağlayacak tedbirleri almış olmasıdır. Nitekim bu doğrultuda, Müslüman Türklere ait olan "Seminarul Musulman" adlı yüksekokul da, Arap harfleri yerine Türk harflerinin kabul edilmesi ve Türk tarihinin okutulması sağlanmıştır.[10]

Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Gagauz Türkleri İle İlgili Faaliyetleri

Tanrıöver'in en çok sözü edilen ve özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla çok sık gündeme gelen Gagauz Türkleri ile ilgili olanıdır.

Ortodoks Hıristiyanlığına bağlı olan Gagauz Türklerinin menşei hakkında çok farklı görüşler olmasına rağmen, onların tarih boyunca Peçenek,

7 Müstecib Ülküsal, "Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Dobruca Türkleri" , **Emel Dergisi** (Temmuz-Ağustos 1966), S:35, s. 36.

8 İsmail Soysal,**Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, C:1, (1920-1945), Ankara 1983, s. 437.

9 Mustafa Baydar, **Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları**, İstanbul 1968, s. 158

10 Müstecib Ülküsal, "Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Dobruca Türkleri", **Emel Dergisi**, (Temmuz-Ağustos 1966), S:35 , s.36.

Levent Sahverdi Arşivi

Kıpçak ve Anadolu Selçuklu Türkleriyle karışan, hatta birleşen Gagauzların etnik çekirdeğini Oğuzların oluşturduğunu söyleyebiliriz.[11]

Gagauz Türkleri Anadolu ve Azerbaycan Türklerinden farklı olarak, Güneyden değil, Karadeniz'in Kuzeyi'nden batıya göçmüşlerdir. 1065 yılında Tuna'yı geçerek Kuzey-Doğu Bulgaristan ve Dobruca bölgesine yerleşmişlerdir.[12] Burada, daha sonra gelen Kıpçak (Kumanlar) ve Peçenek Türkleriyle kısmen karışmışlar ve daha sonra Bizans'ın etkisiyle de Hıristiyanlığın Ortodoks mezhebine girmişlerdir.

Gagauzlar 14. Yüzyıl başlarında Balkanlarda Hıristiyanlaşmış bir Türk ailesinden gelen Balık bey liderliğinde bir devlet kurmuştur. Bugünkü Bulgaristan sınırları içinde bulunan Balçık (Karvuna) şehrini de başkent yapmışlardır. Bu küçük Oğuz devletinin toprakları 1417 yılında Osmanlı Devleti topraklarına katılmıştır.[13] Osmanlı idaresi altında Gagauz Türkleri çok iyi muamele görmüşlerdir. [14]

18. Yüzyıla gelindiğinde, ortaya çıkan Osmanlı-Rus savaşları (1768-74, 1787-91, ve 1806-12), diğer taraftan Bulgarların baskıları ve Rusların teşviki ile Gagauz Türkleri, yurtlarını bırakarak Besarabya'ya göç etmişlerdir.[15]

1770'te Moldova'da ilk defa biri "çadır", diğeri de "orak" adlı iki köy kuran Gagauzlar, 1812 yılında yapılan Bükreş Antlaşması sonucu Nogay Tatarları'nın Bucak'tan çıkarılması üzerine buraya yerleşmişlerdir.[16]

Gagauzlar, Rus Çarlığı'nın ruslaştırma politikası karşısında, 06 Ocak 1906'da bugünkü başkentleri olan Komrat'ta bir devlet kurmuşlardır. Sa-

---

11 Gagavuzlarla ilgili olarak farklı görüşler için bkz. Atanos Manof, **Gagavuzlar(Hıristiyan Türkler)** Çev: Türker Acaroğlu, Ankara 1939; Mihail Ciachir, **Basarabiealâ Gagauzlarân Istorieasâ,** Chişinau 1934; Harun Güngör, Mustafa Argunşah, **Gagauzlar**, İstanbul 1934; Nikolay Baboğlu, **Gagauz Folkloru**, Kişinev 1969; Stephan Bulgar, **Canavar Yortuları**, Kişinev 1990; Yaşar Nabi Bayır, **Balkanlar ve Türklük**, Ankara 1936; Adil Dağıstan "Gagauz Türkleri" **Sabaa Yıldızı**, S: 13. (Bahar 2000).

12 Müstecib Ülküsal, **Dobruca ve Türkler** , Ankara 1987, s.30.

13 Monof, **a.g.e.**, s.25; Güngör, Argunsah, **a.g.e.**, s.34.

14 Ciachir, **a.g.e.**, s.5.

15 Olga Radova, "Bucak'taki Transtuna Göçmenlerinin ve Gagauzların Etnik Kimliği", **Avrasya Etüdleri**, S:13, (İlkbahar 1998), s.56.

16 Ciachir, **a.g.e.**, s.24.

Levent Sahverdi Arşivi

dece on gün yaşayabilen bu devlet, Çarın orduları tarafından işgal edilerek ortadan kaldırılmıştır.[17]

Gagauzlar, 1917 Ekim devrimiyle bağımsızlık yolunda tekrar umutlanmışlarsa da Çarlık Rusyası'nda olduğu gibi, Sovyetler Birliği döneminde de beklentileri boşa çıkmıştır.

Birinci Dünya savaşı sırasında Rusya'nın savaştan çekilmesiyle 1918 yılında Besarabya, Romanya tarafından işgal edilmişti. Böylece Ruslarla Romenler arasında el değiştiren Gagauz Türkleri için yeni bir dönem başlamış oluyordu.

Yukarıda kısaca tarihi geçmişini özetlemeye çalıştığımız Gagauz Türkleri için Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Bükreş Büyükelçiliğine getirilmesi büyük bir şans olmuştu. Suphi, Gagauz yerine "Gökoğuz" olarak hitap ettiği bu Türk topluluğuna tüm kalbiyle adeta bir baba şevkati ile sarılmıştır. Onun zamanında Türkiye'nin Bükreş Elçiliği neredeyse Gagauzların istilasına uğramış, Elçilik memurlarının hemen hemen hepsi Gagauzlardan oluşmuştur.[18]

Tanrıöver daha Bükreş'e gider gitmez Besarabya'da ve Dobruca'da yaşayan 250.000'i aşkın Gagauzlarla yakından ilgilenerek, Gagauz kasaba ve köylerini dolaşmıştır. Görev süresince Romen Hükümetine yirmi altı Gagauz kasaba ve köyünde Türkçe öğretim yapan okul açtırmıştır. Buralara öğretmen tayın ettirmiştir. Türkiye'den getirttiği kitapları bu okullarda okutturarak, onların Türklüklerinin bilincine varmalarını sağlamıştır. Bununla da yetinmeyen Tanrıöver, Gagauzları Türkiye'ye getirip, Trakya bölgesine yerleştirmek istemiştir. Ne var ki, bu konunun görüşüldüğü yıllarda İkinci Dünya Savaşı çıkmış ve onların yaşadığı bölgelerden Besarabya Rusların, Dobruca'da Bulgarların eline geçtiğinden, Hamdullah Suphi'nin Gagauz Türklerini Türkiye'ye getirme hayali gerçekleşememiştir. Ancak o herşeye rağmen yirmi kadar kız ve erkek Gagauz gencine Türkiye'de okuma imkânı sağlamıştır.

---

17 D.N. Tanasoğlu, "Gagauzların İstoryası", **Ana Sözü** (10 Ağustos 1991)

18 Bilal Şimşir, "Hamdullah Suphi Tanrıöver, Gagauz Metropoliti" , **Sabaa Yıldızı**, S:25.

Levent Sahverdi Arşivi

Hamdullah Suphi 05 Aralık 1944 tarihinde Romanya Büyükelçiliği'nden emekliye ayrılmıştır. Emekliliğine rağmen özellikle okumaya gönderdiği gençlerle adeta bir aile bağı çerçevesinde ilgisini sürdürmüştür. Bu öğrencilerle yazışmalarında "Aziz oğlum", "Sevgili oğlum" gibi hitapları ile mektuplarının içeriği, Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Gagauz Türklerine bir baba şefkati ile yaklaştığının açık bir kanıtıdır.[19]

Sonuç olarak Hamdullah Suphi Tanrıöver, I. ve II. Meşrutiyet, Milli Mücadele, Cumhuriyet gibi farklı dönemlerde yaşamıştır. Devlet işlerinde de önemli görevler üstlenmiştir. Bir aksiyon adamı oluşunun yanı sıra, hatipliği, idealist, inkılâpçı ve demokrat bir milliyetçi yapısıyla, Bükreş Büyükelçiliği süresince, burada yaşayan Türklerle yakından ilgilenmiştir.Onların Atatürk'ün inkılâpları ve dış politikası çerçevesinde bilinçlenmelerinde çok önemli katkılarda bulunmuştur.

19 Söz konusu mektuplar için bkz. Ekler: Belge 4-5.

Levent Sahverdi Arşivi

EK: 1

T. C.
BAŞVEKÂLET
MUAMELAT MÜDÜRLÜĞÜ
Şube: ———
Sayı: 770.43

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

KARARNAME

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Münhal bir Elçilik tahsisatının Bükreşe nakli ile sabık İstanbul Meb'usu Hamdullah Suphi Beyefendinin Bükreşe birinci sınıf Elçi olarak 125 lira maaş ve 45 lira tahsisatla tayini, Hariciye Vekâletinin 18/5/931 tarih ve 9348/247 numaralı tezkeresile yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetinin 20/5/931 tarihli içtimaında tasvip ve kabul olunmuştur .

20/5/931

REİSİCÜMHUR

Bş. V. Ad. V. M. M. V.

Da. V. Ha. V.V. Ma. V.

Mf. V. Na. V. İk. V. S. İ. M. V.

Levent Sahverdi Arşivi

EK: 2

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayısı
2
II379

Karaname

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Bükreşte birinci sınıf Orta Elçi olarak bulunmakta olan Hamdullah Suphi Tanrıöver 'in Büyük Elçiliğe terfi ettirilmesi,Hariciye vekilliğinin 26/6/939 tarih ve 4I649/255 sayılı teklifi üzerine İcra vekilleri Heyetince 28/6/939 tarihinde kabul olunmuştur.

REİSİCÜMHUR

Bş. V. Ad. V. M. M. V. Da. V. Ha. V.

Ma. V. Mf. V. Na. V. İk. V. S. İ. M. V.

G. İ. V. Zr. V. Mü. Mü. V. Ti. V.

Levent Sahverdi Arşivi

EK: 3

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
Sayı : 2

Dosya işaretleri
107

İrtibatın
Numarası 41649/255
Tarihi 26.6.939
Yazan memur
Yazı tarihi 26.6.939
Müavin
Beyaz eden
Beyaz tarihi
Karşılaştıranlar
Sadıra No. 3550
Merbutatı 1
Sevk tarihi 4-9-39
Kaydeden
Düşünceler

Kararname

DEVLET İŞLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Bükreşte Birinci sınıf Orta Elçi olarak bulunmakta olan Hamdullah Suphi Tanrıöver in Büyük Elçiliğe terfi ettirilmesi;Hariciye vekilliğinin 26/6/939 tarih ve 41649/255 sayılı teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 4.7.939 tarihinde kabul olunmuştur .

Hariciye vekilliğine
Neşriyata

Bükreşte Birinci Sınıf Orta elçi olarak bulunmakta olan Hamdullah Suphi Tanrıöver in Büyük Elçiliğe terfi ettirilmesi hakkındaki İcra Vekilleri Heyetinin kararnamesi sureti ilişik ola rak gönderilmiştir .
Hariciye vekilliğine ve Neşriyat ve Müdevvenat Müdürlüğüne yazılmıştır .

Başvekil yerine
Müsteşar

Levent Sahverdi Arşivi

EK: 4

TÜRKİYE CÜMHURİYETİ
BÜKREŞ BÜYÜK ELÇİLİĞİ

Hususî

Bükreş, 2 II-nci Teşrin 1939

Sevgili oğlum,

Sizin için ve arkadaşınız için mektubunuzu alır almaz mülkiye mektebi müdürü Mehmed Emin bey'e lâzım düşündüklerimi yazdım.

Bazı imtihanlarda iyi numara alamamışsınız. Fakat eski bir dostum olan mülkiye müdürü bana mektubla imtihan neticelerini bildirmişti. Türkçenizin çok ilmî meseleler için zayıf olması zarurî olduğunu anlattıktan sonra sizin için geniş davranılmasını rica ettim, ve bu sene zarfında tarfiki göstereceğinizi eski tecrubelerime güvenerek iddia ettim.

Şimdi cevap bekliyorum. Umarım ki, bu defa müsbet netice alırız. Muhabbetle sizin ve arkadaşlarınızın gözlerinden öperim.

M. Suphi Tanrıöver

Levent Sahverdi-Arşivi

EK: 5

1-5-1964

Aziz Oğlum

28-4-1964 tarihli Hürriyet gazetesinde hakkında bahseden yazıdan Amerikada yaptığın tahsilini ikmal ettiğini memnuniyetle öğrendim.
Geçirmiş olduğun rahatsızlık dolayısıyle bir ameliyat yapılması icab ettiğini ve bu sebeple Hastahaneye yatmış olduğunu ayrıca öğrenmekle kederlendim.
Ümit ederim ameliyattan sonrada tamamen iyi olmuş bir halde memlekete döneceksin ve mini mini yavrularını ve muhterem eşinle beraber seni görmek bana nasib olacaktır Mektubumu bitirirken içimde en kuvvetli hislerden husul olmuş dostluğum ve sevgilerimle hepinizin sıhhati afiyetine dua ettim.

Hamdullah Suphi Tanrıöver

BREST-LİTOVSK BARIŞ KONFERANSINDA SOVYET RUSYA'NIN ERMENİ POLİTİKASI

Yrd. Doç. Dr. Selma YEL*

ÖZET

1917 Bolşevik İhtilâli, I. Dünya Savaşı'nın gidişatına tesir etmiş olup, Türkiye'nin Doğu Cephesi'ndeki olumsuz durumuna son vermişti. Almanya, Rusya, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı Devleti arasında yapılan Brest-Litovsk Antlaşması ile I. Dünya Savaşı'nın ilk barışı akttedilmiştir. Fakat, bu durum bir şekilde sona ererken, antlaşmanın imzalanması ancak 3 Mart 1918'de mümkün olabilmiştir. Bu süreçte, Rus delegeleri sürekli olarak bir taraftan Bolşeviklik propagandası yaparken. Diğer taraftan da Ermeniler'i silâhlandırarak, Doğu Anadolu ve Kafkasya'da Türk-İslâm ahaliye mezalim uygulatmıştır. Amaçları, Elviye-i Selase'yi Türkiye'ye bırakmayacak Büyük Ermenistan Devleti'nin teşkilini sağlamaktır. Ancak, Türkiye'nin lüzû mlu politik ve askeri teşebbüsleri temini ile Amaçlarına nail olamamışlardır.

Anahtar Kelimeler

I. Dünya Savaşı, Osmanlı Devleti, Rusya, Brest-Litovsk Barış Konferansı, Büyük Ermenistan.

* Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.

Levent Sahverdi Arşivi

ABSTRACT

The 1917 Bolshevik Revolution has affected the way World War One was processing and the negative situation of Turkey in the Eastern Front. With the signing of the Brest-Litovsk Treaty between Germany, Russia, Austria-Hungary and the Ottoman Empire, the first treaty of World War One was undersigned. However, it was not easy to reach this result; the discussions ended in a negative fashion on February 1918, and it was possible to sign the treaty on March 3, 1918. During this process, the Russian delegation continued to make Bolshevik propaganda on one hand, continued to arm the Armenians on the other hand, and provoked persecution towards the Turkish-Muslim population of Eastern Anatolia and Caucasia. Their aims were not to leave the *Elviye-i Selase* to Turkey and to establish the Greater Armenia. However, they could not reach their aims due to the necessary political and military initiatives of Turkey.

Key Words

World War One, Ottoman Empire, Russia, Brest-litowsk Peace Conference, Greater Armenia.

Levent Sahverdi Arşivi

Giriş

Şubat 1917 Bolşevik İhtilâli, sadece Çarlık Rusya'sının değil, bütün dünya milletlerinin geleceği üzerinde kalıcı bir tesir yapacaktı. I. Dünya Savaşı'nın gidişatını etkilemesi açısından ise ayrı bir öneme sahipti. Osmanlı Devleti bu hadiseden olumlu etkilenen ülkelerin başında geliyordu. Çünkü, Doğu cephesinde Ruslar, Trabzon'un batısından başlayarak, Erzincan-Kemah yolundan, Dersim ve Murat Suyu'nun güneyine kadar ve Van Gölü ile Başkale'ye uzanan geniş bir hat boyunca kontrolü ele geçirmişlerdi.[1] 1877-78 Savaşı sonucunda Elviye-i Selâse de Rus hakimiyeti altına girmiş olduğu için, Anadolu coğrafyasının önemli bir bölümü Türk hakimiyetinden çıkmış oluyordu.

Çar hükümetinin yerine Krensky Hükümeti kurularak, ülkedeki asayişi temin çabası başlamıştı. Krensky'nin ilk icraatlarından biri de Kafkas Orduları Başkumandanı olan Grandük Nikola'yı görevinden alarak, yerine ordu kumandanı Yüdeniç'i getirmek olmuştu. İhtilalci olmadığı gerekçesi ile kısa bir süre sonra Yüdeniç de görevinden azledilerek, yerine Gnr. Perjevalski getirilecekti.[2]

Geçici hükümet, cephelerdeki askerlerin savaş istemiyoruz diyerek silah bırakmasına rağmen, savaşa devam kararı almıştı. Fakat bu durum ülkedeki karışıklıkların devamına sebebiyet verdiği için Bolşevikler 25 Ekim (7 Kasım) 1917'de hükümeti ele geçirmişlerdi.[3]

Bolşevikler görünüşte Çarlık Rusya'sının takip etmiş olduğu emperyalist politikayı reddederek, barışçı bir politika takip edecekleri izlenimini vermişlerdi. Tabi ki bunda 8 Kasım 1917'de Lenin'in yayınlamış olduğu barış dekreti tesirli olmuştur.[4] Bu dekrette şu görüşlere yer verilmişti. Bütün savaşan devletler hemen savaşa son vererek mütareke imzalamalılar ve ilhaksız, taz-

---

1 Stefanos Yerosimos, **Türk-Sovyet İlişkileri**, Ekim Devriminden Milli Mücadeleye, İst., 1979. s. 12, Selma Yel, **Yakup Şevki Paşa ve Askerî Faaliyetleri**, Ank., 2002, s. 32.

2 Genelkurmay Başkanlığı, **Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Kafkas Cephesi 3. Ordu Harekâtı**, C. II, Ank., 1993, S. 422.

3 Genelkurmay Başkanlığı, **Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Kafkas Cephesi**....., C. II Ank., s. 423.

4 Akdes, Nimet Kurat, "*Brest-Litovsk Müzakereleri ve Barışı*" **Belleten**, XXXI/121-124 (1967). Ank., s. 376.

Levent Sahverdi Arşivi

minatsız, demokratik ve adil barış antlaşmaları kabul etmeliydiler. Fakat Lenin'in çağrısına hiçbir devlet tarafından karşılık verilmeyecekti.

Rusya'daki son siyasî değişikler Osmanlı Devleti ve Kafkasya Müslümanlarında ümitli bir bekleyişe sebep olmuştu. Çünkü yıllardır bekledikleri fırsat kendiliğinden zuhur etmiş, ve işgal altındaki Müslüman Türk halkının kurtarılması için uygun bir zemin oluşmuştu. Bunun sebebi ise, Rusya'nın müracaatı üzerine 2 Aralık 1917'de Brest-Litovsk şehrinde Almanya, Avusturya-Macaristan, Osmanlı Devleti, Bulgaristan ve Rusya arasında Mütareke görüşmelerinin başlaması ve 15 Aralık'ta da mütarekenin imzalanmasıydı.[5] Ancak olumlu düşünmek için biraz erkendi. Çünkü Enver Paşa, Mütareke imzalanmadan bir gün önce 14 Aralık 1917'de Alman Gnr. Ludandorf'a bir mektup göndermiş ve Ermeniler'in faaliyetlerine değinerek, yardım istemişti. Mektupta şu ifadelere yer verilmişti: "...Kafkas cephesinde, Rus işgali altında bulunan memleketimizde sakin Müslümanlar'a, Rus ordusuna dahil Ermeni çete taburları tarafından bidayet-i işgalden beri tatbik olunan mezalim son alınan malumat-ı mevsuka'ya göre had gayesini aşmıştır ve bu son kış Rus Ordusu'nun aynı mıntıkada kalması halinde bu mezalim yüzünden Müslüman ahalinin kamilen mahvolacağı muhakkak bulunmuştur. Bunun için Rus Ordusu'nun Türkiye'den çekilmesini ve bu suretle tahliye edeceği mıntıkaya Osmanlı Ordusu'nun dahil olmayarak memurin-i mülkiye ile jandarma ikame olunacağını...." Enver Paşa bunlara ilaveten, en kısa sürede bu problemin halledilmesi için Almanya'nın yardımını rica ediyordu.[6]

Brest-Litovsk Mütarekesi'ne göre, Türkiye ile Rusya arasındaki fiili savaşa son vermek ve cephedeki mütareke hükümlerini belirlemek için ayrı bir görüşme yapılması gerekiyordu. Bu sebeple taraflar Erzincan'da bir araya gelmişlerdi. 15 Aralıkta başlayan görüşmeler, 18 Aralık 1917'de Erzincan Mütarekesi'nin imzalanması ile sona ermişti ve Birinci Dünya Savaşı'nın en çetin cephelerinden birisi olan Doğu Cephesi'nde Osmanlı

5 Kurat, "*Brest-Litovsk Müzakereleri ve Barışı*"..., s. 378, Mütarekeyi Türkiye adına Berlin askerî ataşesi Zeki Paşa imzalarken, Bolşevik Rus Hükümeti adına A. Joffe, L. Kamanev ile Bitsenko imzalamıştı.

6 **ATESE**, Kls, 152, D. 376-601, F. 4; Kls., 529, D. 357-2067, F. 14.

Levent Sahverdi Arşivi

Devleti barışa yaklaşmıştı. Erzincan Mütarekesi Sovyet Hükümeti ile değil, ihtilali müteakip Tiflis'te teşkil edilmiş olan Transkafkasya Komiserliği ve Kafkas Cephesi Rus Ordu Komutanlığı adına imzalanmıştı.[7] Böylece, Osmanlı Devleti, Transkafkasya Hükümeti'ni de resmen tanımış oluyordu.[8] Komiserlik, Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ın bir araya gelmesiyle teşkil edilmişti.[9]

Bolşevik Rusya'nın takip ettiği barışçı politika, Osmanlı Devleti için inandırıcı olmaktan çok uzaktı. Çünkü bir taraftan halklara özgürlük adı altında hakimiyetleri altındaki milletlere bağımsızlıklarını verirken, diğer taraftan da Ermeni ve Gürcüler'i silahlandırmaya devam ediyorlardı. Bilhassa Ermeni politikası konusunda Çarlık Rusya'sından farklı politika takip etmedikleri kısa bir süre sonra görülebilecekti. Lenin'in 2 (15) Kasım 1917'de yayınlamış olduğu beyannamede, "Her milletin kendi geleceğini tayin hakkı bulunmalıdır" ifadesi Osmanlı Devletine ait, fakat Rusya'nın işgali altındaki Doğu Anadolu toprakları üzerinde yaşayan Ermeniler'i yakından ilgilendiriyordu. Bolşevikler'in asıl amacı, yakın bir zamanda müttefik devletlerin yenileceğini düşündükleri için, Türkiye Ermenileri üze-

---

7 Fevzi Çakmak, **Büyük Harp'te Şark Cephesi Hareketleri, Şark Vilayetlerimizde Kafkasya'da ve İran'da**, Ank., 1936, s. 266

8 Serpil Sürmeli, **Türk-Gürcü İlişkileri (1918-1921)**, Ank., 2001, s. 29, 24 Kasım 1917'de Sovyet Güvenlik Komitesi'nin teşebbüsü ile Transkafkasya'da ülke hakimiyetinin temini için bir toplantı yapılmıştı. Bu toplantıya "Transkafkasya Komitesi(Ozakom) ve parti teşkilatlarının mümessilleriyle, Kafkasya Ordusu Başkumandanı Gnr. Przvalsky, Ordu Kurmay Başkanı Gnr. Lebedinsky, Gnr. Levandovsky ve ordu kurmaylığında bulunan İngiliz ve Fransız temsilcileriyle ABD konsolosu Stevensen'ın bulunduğu yüzden fazla kişi katılmıştır.

9 Sürmeli, **Türk-Gürcü ilişkileri**...., s. 9-10, Bölgede yapılan ilk seçimde oy dağılımı şöyle gerçekleşmişti.

Partiler	Alınan Oy Sayısı
Menşevik Sosyal Demokratlar	660.216
Milliyetçi Ermeniler (Taşnak Sütyun Partisi)	419.887
Milliyetçi Müslümanlar (Müsavat Partisi)	405.917
Diğer Müslüman Partiler	228.889
Milliyetçi Gürcüler	52.633
Ermeni Halk Partisi	12.928
İhtilalci Sosyalistler ve İşçiler	97.612
Bolşevikler	85.960
Anayasal Demokrat Siyonistler	32.221
Toplam	**1.996.263**

Levent Sahverdi Arşivi

rinde söz sahibi olmaktı.[10] Öncelikle de Kafkasya'yı yeniden kontrolleri altına almaları gerekiyordu. Lenin, bu amaçla Stepan Şaumyan'ı 18 Aralık'ta Kafkasya Fevkalâde Komiserliği'ne tayin edecekti.[11] Stepan Şaumyan'ın gizli görevi, Türk toprakları üzerindeki Ermeniler'i teşkilatlandırmaktı. Bu amaçla Erzincan Mütarekesi'ni müteakip Türkiye toprakları üzerinde mahallî teşkilatların başına Ermeni memurlar tayin etmeye başlamıştı.[12] İlerde ilhak etmeyi düşündükleri bu coğrafya üzerinde kurulmasını plânladıkları Ermenistan Devletinin temelleri böylece atılmış oluyordu. Zaten Ermeniler de, Eylül 1917'de yapmış oldukları Tiflis Kongresinde Kafkasya ve Doğu Anadolu'yu içine alan büyük Ermenistan Devleti'nin kurulması projesini kabul etmişlerdi.[13] Sovyet Rusya'nın Ermeniler konusunda takip ettiği politika, Brest-Litovsk barış görüşmeleri'nde alenî bir boyut kazanacağı için iki yüzlülükleri de açığa çıkmış olacaktı. Barış görüşmeleri Osmanlı Devleti için çok önem arz ediyordu. Görüşmelerin teknik yani diplomatik yönleri Hariciye Nazırı Ahmet Nesimi Bey ve Berlin Büyükelçisi İbrahim Hakkı Paşa tarafından yürütülecekti. Askerî meselelerin mütehassısı olarak da Gnr. Ahmet İzzet Paşa ve Berlin'deki askeri ateşe Zeki Paşa katılacaklardı.[14] Gerek katılacak delegeler, gerekse de Türk kamuoyunun özellikle ilgilendiği konu, Rus işgali altındaki bölgenin kurtarılıp kurtarılamayacağı hususuydu. Bu amaca ulaşabilirlerse, antlaşma başarılı kabul edilecekti. Elviye–i Selâse'nin kurtarılması da plânlanmakta olmasına rağmen, yüksek sesle telaffuz edilemiyordu. Fakat, Enver Paşa Elviye-i Selâse'nin kurtarılması hususunda kesin kararlıydı. Ancak başlangıçta Osmanlı Devletinin anlaşmadan bekledikleri bu düzeyde olmasına rağmen, Rusya'nın hatalı politikaları ile Osmanlı Devletinin önüne büyük fırsatlar çıkacaktı.

Enver Paşa konferansta Ruslar'dan talep edilecek hususları üç madde halinde Zeki Paşa'ya bildirmişti. Bu emrinde; "Mütareke görüşmelerinin

10 Esat Uras, **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Mezalimi**, İst., 1987, s. 335.
11 Mirza Bala Mehmetzate, **Milli Azerbaycan Hareketi** , Ank.,1991, s. 83.
12 Sürmeli, **Türk-Gürcü İlişkileri**, s., 17.
13 İhsan Sakarya, **Belgelerle Ermeni Sorunu**, Ank., 1984, s. 26.
14 Yerosimos, **Türk-Sovyet İlişkileri**..., s. 13 İhsan Sakarya, **Belgelerle**.... s. 167.

Levent Sahverdi Arşivi

başlamasıyla beraber, İran dahilindeki Rus kuvvetleriyle Kafkas Cephesi'ndeki II. ve III. Ordularımız karşısında bulunan Rus Ordusunun bulundukları yerlerden geriye, Rus sınırının dahiline alınması ve buna karşılık bizim birliklerimizin de İran'dan geri alınacağı, Kafkas Ordularımızın memleket dahilindeki hatta ileri alınacağı ve Rusları takip etmeyeceği yalnız Ruslar tarafından tahliye olunacak vilayetlerimize mülkî memurların gönderilmesiyle yetinileceği ve bu suretle adı geçen bölgede tarafımızdan da askerî harekat yapılmayacağı teklifini müttefik ve Rus murahhaslarına bildiriniz"[15] demekteydi. Enver Paşa, bilhassa da Ermeni katliamları üstünde durulmasını istiyordu.

Enver Paşa, Ermeniler konusunda haksız olmayıp, daha sonraki günlerde alınan istihbaratlarla da görülebileceği gibi, her geçen gün Müslüman-Türk halkı için oluşturmuş oldukları tehdidi artırmaya başlayacaklardı.[16] Fakat, konferans görüşmelerinde, bu hususta Alman delegelerinin desteğini temin etmek mümkün olamıyordu. Halbuki, Gnr. Ludendorf, Enver Paşa'nın 14 Aralık'ta göndermiş olduğu mektuba verdiği cevapta, bu problemin barış konferansında görüşülebileceğini söylemişti. Almanlar'ın bu hususta çekimser ve hatta tarafsız bir politika takip etmelerine rağmen, Zeki Paşa, konferansta Enver Paşanın direktifleri ve bilgisi dahilinde davranmaya devam ederek, Rusya'dan işgal altında bulunan Türk vilayetlerindeki Müslüman halka reva görülen zulme son verilmesini istemişti.[17] Enver Paşa bu meselenin halledilmesinde Ona tam yetki vermişti.[18]

Türk basınında ve kamuoyunda ise konferansın başlamasıyla olumlu bir hava hakim olmuş ve 93 Savaşı'ndan beri devam eden kötü gidişatın

15 **ATESE**. Kls., s. 529, D, 357-2067; F-2.

16 Sakarya, **Belgelerle Ermeni**...., s. 267, 29 Aralık 1917'de XXXVIII. Kafkas Tümeni Cephesinden Osmanlı Devletine sığınmış olan Rus Subayı Ralf, ifadesinde son derece önemli bilgiler vermişti. Buna göre "Bayburt ve Erzincan'a gönderilen bir istihbarat elemanı Ruslar'ın çekilmesiyle Erzincan'a bir Ermeni taburunun geldiğini söylemişti. Ermeniler, bu bölgenin kendilerine verildiğini, bir kısmından çekileceklerini ancak herhalde Müslümanlardan öç alacaklarını..." söylüyorlardı. Rus subayı Türkiye'nin acil olarak harekete geçmesini önermişti.

17 **ATESE**, Kls. 151, D. 200-678, F. 108-18.

18 **ATESE**, Kls. 529, D. 357-2067, F. 14-3.

Levent Sahverdi Arşivi

sona erdiğine inanılmaya başlanmıştı.[19] Fakat, ilerleyen günlerde bu duygu yerini karamsarlığa ve ümitsizliğe bırakacaktı. Çünkü ilk günden itibaren, Ruslar, bu hususta uzlaşmaz bir tavır sergilemeye başlamışlardı. Enver Paşa bu gelişme üzerine, Gnr. Ludendorf'a yazdığı mektubu müteakip, benzer mealde Doğu Cephesi III. Ordu Kumandanı olan Vehip Paşaya da bir şifre telgraf göndermiş ve Rus kumandanlığı nezdinde, Ermeni mezaliminin protesto edilmesini istemişti.[20] Fakat ne bu teşebbüs ve ne de konferansta Türk delegasyonunun gösterdiği yoğun çaba, problemin çözümü için yeterli olamamaktaydı. İşgal altındaki Türk topraklarının Ruslar tarafından tahliye edilmesi ve Ermeni terörünün yıkıcı faaliyetlerine son verilmesi bir türlü temin edilemiyordu. Rusya'nın bu hususta politikası anlaşılabilir olmasına rağmen, Almanya'yı anlamak mümkün değildi.

Zeki Paşa, Rus delegeleri içinde sözü geçen biri olan L. Kamenev ile özel bir görüşme yaparak, işgal altındaki bölgenin durumu hakkında detaylı bilgi vermiş, tahliyenin hem Rusya ve hem de Osmanlı Devleti için en doğru çözüm olduğunu iletmişti. L. Kamenev cevabında, Sovyetlerin prensip itibariyle Anadolu'yu tahliyeye hazır olduklarını belirtmişti.[21] Bu cevabı müteakip yaptığı açıklamada ise, Rusya'nın gerçek niyetlerini gösterecekti. Çünkü işgal altındaki Türk topraklarını tahliye etmeyi bazı şartların yerine getirilmesi halinde gerçekleştirebileceklerini ifade ediyordu. Buna göre; bölgeden göç etmiş veya başka yerlere zorla sevk edilmiş kimselerin mezhep ve milliyet ayrımı yapılmaksızın geri dönmelerinin temin edilmesi gerekiyordu. Türkler'den oluşmuş bir komisyon bu işle meşgul olacak ve halkın geri dönmesini müteakip bir plebisit yapılarak, Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmak ya da muhtariyetle idare edilmek seçeneğinden hangisini isterlerse, buna göre davranılması gerekiyordu.[22] Ermenilerin yaptığı katliamları engellemeye yönelik yapabildiği tek şey ise ancak şu olabilmişti: "Petersburg'a telgraf çekip, buna karşı tedbirler alacağım."

19 **Tasvir-i Efkar,** 19 Aralık 1917, No: 2315.
20 **ATESE,** Kls., 340, D. 406-1366, F. 1-9.
21 **ATESE,** Kls., 340, D. 406-1366, F. 1-18.
22 **ATESE,** Kls., 340, D. 406-1366, F. 1-18.

Levent Sahverdi Arşivi

L. Kamenev'in bu sözleri, daha sonraki günlerde yayınlanacak olan Doğu Anadolu'ya ilişkin beyannamedeki Sovyet görüşünden başka bir şey değildi. Hazırlanan bu plâna göre; Rus işgali altındaki Türk topraklarında Erzurum'dan Erzincan'a kadar Muş, Bitlis ve Van vilayetlerine her taraftan Ermeni geri getirilerek, nüfusları fazlalaştırılacaktı. Böylece bir plebisit yapılabilmesi ve muhtar Ermenistan'ın kurulması temin edilerek, bu bölgelerin Osmanlı Devleti'ne iadesi önlenecekti. Bu durum İngiltere ve Fransa'nın da politikalarına uygunluk arz ediyordu. Böylece, Osmanlı ordularına karşı Tiflis'teki temsilcileri aracılığıyla Kafkas ve Doğu Anadolu Hıristiyan Halklarından bir set oluşturmuş olacaklardı. Aynı zamanda yüz yıllık politikaları başarıya ulaşmış olacaktı.

Erzincan Mütarekesi'nin imzalanmış olması İngiltere'de büyük tepkiye sebep olmuştu. I. Dünya Savaşı'nın en ağır yükünü Almanya gibi Doğu Cephesine yüklemiş olan İngiltere, Rusya'nın savaş dışı kalmasıyla çok zor bir durumda kalmıştı. Rusya'dan boşalan Doğu Cephes'ini doldurması gerekiyordu. Bu hususta İtalya ve Fransa'dan yardım alması da mümkün değildi. Bu sebeple, burada Ermeniler'i kullanmayı plânlıyorlardı. Ermeniler ise bu durumu mümkün olduğu kadar kendi lehlerine kullanma niyetinde oldukları için bir taraftan Türk topraklarında misli görülmemiş bir katliama başlarken, siyasî imkanlarını zorluyorlardı. Stockholm'deki Sosyalist Konferansı'na Ermeniler adına Taşnaksütyun Partisi iki beyanname sunmuştu. Beyannamelerden birincisi, Ermeni meselesinin barış şartları çerçevesinde sonuçlandırması ile ilgiliydi. İkincisi ise, Ermeni meselesinin tarihçesine ait olup, genel olarak bağımsız Ermenistan amacına yönelik hazırlanmıştı.[23]

Ermeniler Doğu vilayetlerinde iyice etkili duruma geçmişler ve Erzincan Mütarekesi'nin[24] hemen ardından, Rus ordularının çekilmesinden istifade ile bölgeye Ermeni çetelerini sokmaya başlamışlardı. Bölgedeki Ermenileri silahlandırarak, genel bir saldırı için son hazırlıklarını yapıyorlar-

23 **ATESE**, Kls., s. 25, D. 1024 F. 23.

24 Genel Kurmay Başkanlığı, **I. Dünya Harbinde Türk Harbi Kafkas Cephesi**…., C. II, s. 426-427.

Levent Sahverdi Arşivi

dı.[25] Bu son gelişmelerin karşısında Enver Paşa, Brest-Litovsk'de bulunan Osmanlı murahhaslarından Ahmet Nesimi Beye: 1878'de Rusya'ya bırakılmış olan Elviye-i Selâse bölgesinin de geri istenmesi için özel talimat vermişti. 20 Aralık'ta Enver Paşaya cevap veren Ahmet Nesimi Bey, konuyu Alman Dışişleri Bakanı Von Kühlmann ile görüştüğünü, fakat destek göremediğini belirtmekteydi. Kühlmann, bu konu hakkında Rusya ile ayrı görüşülmesini söylemişti.[26] Bu cevapla birlikte, Enver Paşa kesin kararını verebilmek amacıyla Zeki Paşadan da, Gnr. Hoffmann ile aynı konuda görüşmesini isteyecekti. Fakat, bu görüşmeden de olumlu bir sonuç alınamayacaktı. Ermeni zulmüne son verilmesi istenmesine rağmen Gnr. Hoffmann da, Von Kühlmann gibi cevap vererek, Alman başkumandanlığından bu konuya ilişkin emir almadığını, problemin Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yapılacak ikili görüşmelerle çözülmesi gerektiğini belirtmişti.[27]

Barış konferansı görüşmeleri bu şekilde gergin bir ortamda devam ederken Ruslar, 22 Aralık'ta bir lâyiha ile barış için isteklerini ortaya koymuşlardı. Bu istekler şunlardı: [28]

1- Savaş sırasında işgal edilen toprakların zorla ilhakına müsaade edilmeyecek ve adı geçen topraklarda bulunan askerî kuvvetler kısa bir müddet için geri çekilecek,

2- Hali hazırda siyasî hakimiyetlerini ilân etmiş olan milletlerin istiklâlleri tamamıyla iade edilecek

3- Savaştan önce müstakil olmayan millî heyetler geleceklerini serbest şekilde tayin edecekler ve azınlıkların hukuku teminat altına alınacak[29]

Rusya'nın verdiği bu lâyiha ile birlikte Türk delegasyonuna 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan önceki Rusya sınırlarını gösteren haritanın kop-

25 **ATESE**, Kls., 524, D. 706-2044, F. 45.
26 Yerosimos, **Türk–Sovyet İlişkileri**...., s. 15.
27 Yerosimos, **Türk–Sovyet İlişkileri**...., s. 13.
28 **Sabah**, 24 Aralık 1917, No: 10097.
29 **İkdam**, 5 Şubat 1918, No: 7539

Levent Sahverdi Arşivi

yası da verilmişti.[30] İki gün sonra müttefik devletler ortak bir şekilde karara varmışlar ve bunu resmî olarak Rusya'ya bildirmişlerdi. Bu metinde özellikle müttefik devletlerin savaş sırasında işgal ettikleri toprakları Rusya'nın isteğiyle boşaltmak niyetinde olmadıklarını belirterek, tahliye konusunun daha sonra belirleneceğini ve savaş sırasında siyasî hakimiyetleri gasp edilen milletlerin hiçbirisini bağımsızlıklarından uzak tutmak niyetinde olmadıklarını, savaştan önce bağımsız olmayan millî heyetlerin bağımsızlıkları konusunun uluslararası görüşmelere konu edilemeyeceğini ve her devletin kanunlarıyla halledilecek dahili işlerden olduğunu ve azınlıkların hukuku meselesinin de aynı şekilde halledileceğini söylemişlerdi.[31]

Metnin son bölümü özellikle Ermeniler'le ilgili olup, Türk delegasyonunun ısrarı ile kabul edildiği görülmektedir. Çünkü Türk delegeleri, doğu illerinde plebisit yapılması önerisine şiddetle karşı çıkarak, konferansın başından itibaren Ermeni meselesinin aslında var olmadığını dile getirmişlerdi.[32] Barış müzakerelerinin birinci bölümü bu şekilde 26 Aralık'ta sona ermiş, fakat bir sonuç alınamamıştı. Ruslar, barış teklifleriyle ilgili karar verilmesi için 10 gün süre tanımışlardı. Sürenin bitmesini müteakip, müttefik devletlerle barış yapmak amacıyla ayrı ayrı görüşeceklerini belirten Rus heyeti, Petrograd'a dönmüştü.[33]

Rus talepleri, Osmanlı Devleti için kabul edilemezdi. Çünkü, Rusya mutlaka işgal ettiği Türk ve İran topraklarını tahliye etmeliydi.[34] Aksi takdirde anlaşma yapmak mümkün olmayacaktı. Enver Paşa Türk heyetine 29 Aralık tarihiyle gönderdiği şifresinde, yeni taleplerde bulunmuştu. Bu emrinde, Ruslar'ın tahliyeye başlamalarını müteakip, Ermeniler'in Osmanlı halkına muhtemelen tatbik edecekleri mezalimin engellenmesini ve bölgedeki Rus askerlerine ait bütün malzeme ve eşyaların, yiyecek maddeleri-

30 **BOA**., Belge No: 337222.
31 İkdam, 5 Şubat 1918, No: 7539.
32 Yerosimos, **Türk–Sovyet İlişkileri**...., s. 16.
33 Kurat, **Türkiye ve Rusya**..., s. 366-367.
34 **ATESE**, Kls. 529, D. 357-2067, F. 30.

Levent Sahverdi Arşivi

nin ve ayrıca bölgede Ruslar'ın yapmış olduğu demiryolu, köprü ve askerî binaların tahrip edilmeden teslim edilmesini istiyordu.[35] Fakat Rusya, Enver Paşanın taleplerini dikkate almadığı gibi, 31 Aralık 1917'de Doğu Anadolu ve Kafkasya hakkında bir bildiri yayınlayacaktı. Bildiri Ermenilere çağrı niteliğinde olup, özetle Ermeniler'e özgür bir şekilde kendi gelecekleri belirleyebilecekleri müjdesini veriyordu.[36]

Rusya'nın bu sonuçsuz çabaları, barış anlaşması yapmak hususunda samimi olmadıklarını gösteriyordu. Türk topraklarının tahliyesi konusunda sürekli problem çıkarıyorlardı. Bu yüzden de konferans görüşmeleri sık sık çıkmaza giriyor, yeniden savaşın başlama ihtimali güç kazanıyordu.[37] Rusya açıkça zaman kazanmaya çalışıyordu. Çünkü diğer cephelerde, Müttefik Devletler'in durumu son derece kritik bir mahiyet arz ediyordu.

Sadrazam Talat Paşa, gelişmelerden hiç memnun değildi. Sürekli Enver Paşa ile haberleşmek suretiyle, durumdan haberdar ediyordu. Brest-Litovsk Anlaşması'nın imzalanmasının ya da imzalanmamasının Osmanlı Devleti için çok da önemli olmadığını ifade ederek[38], bir taraftan Rusya'ya gözdağı vermeye çalışıyor, diğer taraftan da Türk kamuoyunda başlamış olan endişeleri gidermeye çalışıyordu. Çünkü, Türk halkının başlangıçtaki iyimser duyguları konferansın uzamasıyla değişmeye başlamış ve Osmanlı Devletinin bu konferanstan da elinin boş çıkacağı kanaati güçlenmeye başlamıştı. Talat Paşanın heyet başkanı Ahmet Nesimi Beyin yerine konferansa bizzat iştirak etmesinde bu gelişmeler de tesirli olmuştu[39]

Talat Paşa, Osmanlı Devletinin yapılacak antlaşmada mecbur ve mağlup durumdaymış gibi görünmesini istemiyor, dirayetli ve olayların kontrolünü elinde tutacak şekilde politika takip etmeye dikkat ediyordu.[40] Fa-

35 **ATESE**, Kls., 529, D. 357-20067, F. 38, 38-1.

36 Sürmeli, **Türk-Gürcü İlişkileri**..., s. 37, 18 Ocak 1918'de Bolşevikler kurucu meclisi dağıttıkları için Transkafkasya Komiserliği ile siyasî bağların kopmasına sebep olmuşlardı. Böylece Rusya, Kafkasya ve Doğu Anadolu politikasındaki en büyük desteğini kaybetmiş ve bu hususdaki plânı başarısız olmaya mahkûm bırakılmıştı.

37 **İkdam**, 7 Ocak 1918, No: 7510.

38 **Tasvir-i Efkar**, 8 Ocak 1918, No: 2335.

39 Kurat, **Türkiye ve Rusya**, Ank., 1990, s. 367, Selma YEL, Yakup Şevki Paşa...., s. 36.

40 **Tasvir-i Efkar**, 9 Ocak 1918, No: 2336.

Levent Sahverdi Arşivi

kat, bu tutum da Rusya'yı uzlaşmaz politikasından vazgeçiremeyecekti. Konferansın 11 Ocak görüşmelerinde Rusya temsilcisi Kamanov[41], Rus Hükümeti'nin asıl amacının, adı geçen toprakların zorla Rus Devletinin elinde kalmasını müdafaa olmayıp, her milletin kendi geleceğine hakim olması prensibinin yerine getirilerek, dahilî ve haricî işlerinde milletler arası hukuk kurallarına göre teşkilatlarını kurmaları için onlara müsaade edilmesi şeklinde olduğunu açıklamasıyla yine başa dönülmüştü.[42] Çünkü, burada kastedilen, Ermeniler'in kendi devletlerini kurabilme ve geleceklerini belirleyebilme hakkıydı. Bu açıklamayı müteakip, Sovyet Hükümeti Türkiye Ermenileri hakkında, 11 Ocak 1918'de beyanname yayınlayacaktı.[43] Beyannamede şu hususlara yer verilmekteydi:

"Halk Komiserleri Meclisi, Ermeni halka, Rusya işçi ve köylü hükümetinin, Rusya tarafından işgal edilmiş olan Doğu Anadolu Ermenileri'nin bağımsızlıkları da dahil olmak üzere özellikle hukukunu ve serbestçe kendi idarelerini kurmaları hakkını tanıdığını bildirir.

Komiserler Meclisi, bu haklar için teminat olup, bunların gerçekleşmesinin ve Ermeni halkının referandumu ile mümkün olacağını kabul eder. Komiserler Meclisi kısmen teminat olmak üzere aşağıdaki şartları uygun bulur.

1- Ermenistan'ın Rus askerleri tarafından boşaltılması ve Doğu Anadolu halkının maddî ve şahsî güvenlikleri için derhal bir Ermeni gönüllü ordusunun kurulması.

2- Ermeni kaçaklarının ve çeşitli ülkelere dağılmış Ermeni göçmenlerinin serbestçe Doğu Anadolu'ya dönmeleri.

3- Savaş sırasında Türk hükümeti tarafından Türkiye içlerine sürülmüş Ermeniler'in Doğu Anadolu'ya zorluk görmeden dönmeleri Komiserler Meclisi Türk delegeleriyle barış görüşmelerine başlayınca bu şartlar üzerinde ısrar edecektir.

41 Kurat, "**Brest-Litovsk Müzakereleri ve Barışı**"..., s. 46.
42 **Ati**, 16 Ocak 1918.
43 Sürmeli, **Türk- Gürcü İlişkileri**..., s. 34.

Levent Sahverdi Arşivi

4- Doğu Anadolu'da demokratik esaslara dayanarak seçilmek üzere halk delegelerinden oluşan geçici bir Ermeni hükümeti kurulması. Kafkas işleri için geçici ve olağanüstü komiser tayin edilmiş olan Stepan Şahumyan, Doğu Anadolu'daki halka 2. ve 3. maddelerin uygulanması, 4. maddeye göre, Rus askerlerinin buraları boşaltması vasıtalarını ve tarihini tayin edecek, bir karma komisyon kurulması için bütün yardımlarda bulunacaktır.

Doğu Anadolu'nun coğrafi sınırları, Ermeni-Müslüman halkı ve komşu bölgeler halkının demokratik bir şekilde seçecekleri delegeler ve komiser Şahumyan vasıtasıyla belirlenecekti.[44]

Rusya'nın bu plânına göre, Çarlık idaresi döneminde işgal edilmiş olan Doğu Anadolu topraklarından çekilecekler, fakat bu bölgenin Ermeni kolonizasyonuna açılmasını da Türkler kabul edecekti. Ermeni halkının yerleştirilmesinden sonra, topluluğun isteğine göre idare şekli tayin edilecekti. Uzun vadeli düşünülmesi halinde, bu tekliften çıkacak sonuç şuydu; Türk topraklarında büyük bir Ermeni nüfusu meydana getirilecek ve daha sonra yapılacak plebisit ile buralar Rusya'nın himayesine bağlanacaktı. Daha ileri safhada ise Doğu Anadolu Sovyetleştirilecekti. Böylece, Ruslar bir taşla iki kuş vurmuş olacaklardı. Hem Ermeni meselesini Kafkaslar'dan uzaklaştırmış olacaklar, hem de Doğu Anadolu'yu ele geçirerek, Büyük Rusya'nın hedeflerinden birini daha gerçekleştirmiş olacaklardı. Rusya'nın konferansın başından itibaren dile getirmiş olduğu bütün talepler, bu beyannamede son şeklini almıştı.

Taşnak-Sütyun Partisi daha Osmanlı Devleti ile Rusya arasında Mütareke imzalanmadan çok önce, bu amaçların gerçekleşmesi için Doğu Anadolu çevresinde katliama başlamıştı. Ermeni Ordusu teşkil edilerek, başına Gnr. Nazarbekof getirilmişti. Rus Kafkas Ordusu Genelkurmay Başkanı Gnr. Perjevaliski'nin onayı ile kurulmuş olan Ermeni ordusu, üç tugaydan oluşuyordu.[45]

---

44 Uras, **Tarihte Ermeniler ve**...., s. 642, İsmet Parmaksızoğlu, **Ermeni Komitelerinin İhtilal Hareketleri ve Besledikleri Emeller**, Ank., 1981, s. 131-132.

45 Sürmeli, **Türk-Gürcü İlişkileri**.... s. 16.

Levent Sahverdi Arşivi

Osmanlı Devletinin 11 Ocak Beyannamesi karşısında Kafkasya politikasında değişiklik yapması mecburiyeti hasıl olmuştu. Brest-Litovsk görüşmelerinin başlangıcında bir yandan Sovyet hükümeti ile hukuki bir zemine dayalı bir anlaşma imzalama çabası takip edilirken, diğer yandan da Kafkaslar'da Azeri, Ermeni ve Gürcüler'in henüz siyasî bir güç oluşturamamalarından istifade ile askerî olarak ilerlemek istenmişti. Bunun yapılabilmesi için Alman askerî gücüne güveniliyordu. Fakat, bu politikadan sonuç alınması giderek güçleşiyordu. Çünkü, konferansın ilk gününden itibaren Almanya'nın desteği temin edilememiş ve Rusya da bir türlü istikrarlı politika takip edememişti. Fakat, Rus delegasyonu başkanı Troçki, 13 Ocak görüşmelerinde, yeni Rusya'nın programının başında anlaşma kelimesinin bulunduğunu ifade ederek, problemleri kendilerinin çıkartmadığını belirtmişti. Ona göre, Rusya her halükarda uzlaşmayı temin etmek hususunda azimliydi ve ülkesi içinde bulunduğu keşmekeş hali dolayısıyla savaşa taraftar olamazdı.[46]

Bütün bu ifadelere rağmen, Rus delegasyonu bir taraftan da sanki kendileri Türk topraklarında galip durumdaymış gibi bir lisanla, Türk delegasyonuna emirname şeklinde kendi tekliflerini kabul ettirmeye çalışıyorlardı. Aynı durum Almanlar için de geçerliydi. Rusya, işgal ettiği Türk topraklarını boşaltmamak için direnirken, bir taraftan da Almanya'nın işgal etmiş olduğu sözde Rus topraklarının tahliyesini istiyordu. Bu çelişkili politika, Almanya'nın da tahammülünü zorlamaya başlamıştı. 18 Ocak oturumuna başkanlık yapan Gnr. Hoffmann, Rus heyetine bir ültimatom vererek, Almanya'nın şartlarının kabulünü istemiş ve Troçki, bu hususta yeni talimatları almak için Petrograd'a gitmek zorunda kalmıştı.[47] Bu anlaşmazlık, Osmanlı Devleti'nin işini kolaylaştıracak bir gelişmeydi. 19 Ocak'taki oturumda Türk delegeleri, son yayınlanan beyannameyi konu ederek, Rusya'nın istikrarsız politikasını eleştireceklerdi. Hariciye Nazırı Ahmet Nesimi Bey, bu durumu şiddetle protesto ederek, doğacak bütün olumsuz sonuçların sorumluluğunun Sovyet Hükümeti'ne ait olacağını bildirmişti. [48]

46 **İkdam**, 16 Ocak 1918, No: 7519.
47 Kurat, "**Brest-Ltovsk Müzakereleri ve Barışı...**", s. 390.
48 Yerosimos, **Türk–Sovyet İlişkileri...**, s. 18.

Levent Sahverdi Arşivi

Gerçekten de, olaylar bundan sonra farklı bir mahiyet arz edecekti. Çünkü Osmanlı Devleti ve Almanya, Kafkasya politikasında uzlaşma sürecine son vermeyi tasarlamaya başlamışlardı.

Talat Paşa, konferans görüşmelerinden bir türlü sonuç alınamaması ve Rusya'nın son yayınladığı beyannamede açık bir şekilde de görüldüğü gibi Ermeniler'i himayeden vazgeçmemesi sebebiyle, Doğu Anadolu ve Kafkasya'da askerî harekata devam edilmesini düşünmeye başlamıştı. Bilhassa Ermeni ordu ve komitacılarına karşı taarruz için ciddî bir şekilde hazırlanılması gerektiğini bildirmişti.[49] Enver Paşa'da bu hususta farklı düşünmüyordu. Zaten Ermeni ve Gürcülerin yaptıkları mezalim, Osmanlı Devleti'ne ileri harekat için haklılık kazandırıyordu. Enver Paşa 18 Ocak 1918'de Ahmet Nesimi Beye göndermiş olduğu telgrafta, Ermeniler'in Rus cephesi gerisinde Müslüman halka zulüm ettiklerinden bahsederek, Tiflis civarının Ermeni ve Gürcü birliklerinin toplantı merkezi olduğunu ifade etmişti. Ona göre; Rusya ile antlaşma imzalansa bile, Ermeni ve Gürcüler, Rus mevzîlerini işgal ederek, düşmanca tavırlarına devam edeceklerdi. Eğer, Ruslar bu durumu engellemezlerse Osmanlı Devleti büyük çapta askerî harekata başlamak mecburiyetinde kalacaktı. Enver Paşa, bu kararının Rus heyetine de bildirilmesini istemişti. [50]

Enver Paşanın bu kararını Talat Paşada destekliyordu. 16 Ocak'ta Kühlmann ile yaptıkları görüşme sonrasında, Enver Paşaya çektiği telgrafta, Türk Ordusu'nun Ermenilere karşı taarruza başlaması gerektiğini bildirmişti. Çünkü bu görüşmede Kühlmann, Ruslar'la anlaşma yapılmanın imkansızlığından bahsederek, mütarekenin her an sonra ereceğini ve Rus işgali altındaki Türk topraklarının kurtarılması için Osmanlı Devleti'nin askerî harekâta başlamasının mümkün olduğunu, bunu engelleyecek siyasî bir engel olmadığını belirtmişti.[51]

---

49 **İkdam**, 16 Ocak 1918, No: 7519.

50 **ATESE**, Kls. 2905, D. 443, F. 6-19; Kls. 153, D.380-682, F. 4-7; Kls. 529, D. 357-2067, F. 98.

51 Kurat, **Türkiye ve Rusya** ..., s. 368.

Levent Sahverdi Arşivi

Ahmet İzzet Paşa bu gelişmeler üzerine 20 Ocak'ta Rus heyetine Trocky'nin yerine başkanlık etmekte olan Joffe'ye bir protesto verdi. Bunda, Kafkas cephesinde silahlı Ermeni kıtaları teşkil edilmesinin, Osmanlı Devleti tarafından hoş görülmediği belirtilmekteydi. Aynı gün Joffe verdiği cevapta, bu kıtaların, Rusya'nın Kafkas cephesindeki kuvvetlerini millileştirme amacıyla yapılmış bir hareket olduğunu bildirecekti.[52] Bu açıklama ile, Rusya'nın Ermeni kıtalarını teşkil ettiği gerçeği resmi ağızdan doğrulanmış oluyordu. Osmanlı Devletinin bir an önce askerî harekâta geçmesinin önündeki tek engel olan Almanya'nın tutumu da, Kühlmann'ın yapmış olduğu son açıklama ile ortadan kalkmıştı. Fakat, Osmanlı Devleti yine de barış görüşmelerine son veren, sorun çıkartan bir ülke olmak istemiyordu. Bu sebeple de bir süre daha Brest-Litovsk'deki toplantılara iştirake devam edecekti.

Brest-Litovsk'ta 29 Ocak'tan itibaren görüşmeler yeniden başlamıştı.[53] İlk toplantı 30 Ocak 1918'de Talat Paşa başkanlığında yapılmıştı. Bu toplantıda görüldüğü kadarıyla Troçki'nin düşünceleri ve taleplerinde bir değişiklik olmamıştı. 3 Şubat 1918'de yeni bir görüşme daha yapıldı. Görüşmenin ana teması Türk heyetinin sunduğu rapor olmuştu. Raporda; mütareke şartlarına aykırı olarak Kafkaslar'da Ermenistan ve Gürcistan'ın işgali altındaki vilayetlerde yandaşları halktan taburlar teşkil etmek suretiyle, cephenin askerî dengesini bozduğuna ve Müslüman halka zulüm ettiklerine değinilmekteydi. Ayrıca bu duruma son verilmezse, Türk hükümetince gerekli tedbirlerin alınacağı da belirtilmişti.[54]

Aslında bu rapor, III. Ordu Komutanı Vehip Paşanın, İzzet Paşa'ya gönderdiği şifre telgrafla gündeme getirilmişti. Çünkü Vehip Paşa, Enver Paşa'ya da gönderdiği telgrafta, Rus delegasyonunun mütalaalarının zaman kaybettirmekten başka işe yaramadığından bahisle, bu süre zarfında Ermeni mezalimi engellenmez ve Ermeni askerleri geri çekilmezse, Müs-

52 Kurat, "**Brest- Litovsk Müzakereleri...**" , s. 390.
53 Yerosimos, **Türk-Sovyet İlişkileri...**, s. 18.
54 Kurat, **Türkiye ve Rusya...**, s. 375.

Levent Sahverdi Arşivi

lüman halkı himaye amacıyla, Türk ordusunun ileri harekâta başlayacağının bildirilmesi gerektiğini ifade etmekteydi.[55]

Rus delegasyonu, Türk tarafının şikayetlerini çözümleyebilecek teklifler sunamadığı için 3 Şubat görüşmeleri de sonuçsuz kalmıştı.[56] 9 Şubat'ta yeni bir komisyon çalışması daha yapılarak, Rus delegeleri, Türk tarafından gelen şikayetleri cevaplandırmaya çalışacaklar, fakat yine sonuç almak mümkün olmayacaktı. Çünkü açıkça görüldüğü gibi Rus makamları Doğu Anadolu ve Elviye-i Selâse'de bilinçli ve programlı bir şekilde Ermenilerin amacına uygun politika takip etmekte ve yayınladıkları beyanname ve bildirilerle desteklerini göstermeye devam etmekteydiler.

9 Şubat 1918'de Ukrayna ve Almanya arasında yapılmış olan anlaşmaya tepki gösteren Troçki, 10 Şubat'ta Rusya'nın tek taraflı olarak görüşmelere son verdiğini bildirmiş[57], bu beyanat Rusça olarak Türk delegasyonuna da gönderilmişti. Bu gelişme üzerine Brest-Litovsk'ta görüşmeler kesildiği için Troçki de yeni talimatlar almak üzere Petrograd'a gitmişti.[58]

Konferans görüşmelerinin bu şekilde kesilmesi, Almanlar için olduğu kadar, Türkler için de hareket serbestisî vermiş oluyordu. Siyasi herhangi bir engel kalmamış, mütareke hükümleri ortadan kalkmıştı. Enver Paşa, barış görüşmelerinin sona erdiğini haber alınca III. Ordu Kumandanı Vehip Paşa'ya Doğu Anadolu bölgesindeki Rus işgali altındaki mevzîlere taarruz emri vermişti.[59] Böylece bölgede aylardır sabırsızlıkla bekleyen Türk askeri birlikleri 12 Şubat 1918'den itibaren ileri harekata başlamıştı. Aslında, Türk birliklerinin bir bölümü daha konferans sona ermeden 5 Şubat'ta ilerlemeye başlamışlardı. Almanlar da 17 Şubat'ta ilerlemeye başlayacaklardı.[60]

---

55 **ATESE**, 3941, H. 13, F. 1-33, Kls., 3920, D. 86, F. 1-6.

56 Yerosimos, **Türk-Sovyet İlişkileri**..., s. 18.

57 **İkdam**, 17 Şubat 1918, No: 7551.

58 Yerosimos, **Türk-Sovyet İlişkileri**..., s. 18.

59 Kurat, **Türkiye ve Rusya**..., s. 381.

60 Kurat, **Türkiye ve Rusya**..., s. 292, Tevfik Bıyıklıoğlu , "**Mondros Mütrakenamesinde Elviye-i Selâse ile ilgili Yeni Vesikalar**" **Belleten** Ekim 1957 XXI / 84, s.570, Yel, **Yakup Sevki Pasa ve**..., s. 38.

Levent Sahverdi Arşivi

Brest-Litovsk görüşmelerinin bu şekilde sona ermesi, görünüşte barışın temin edilmemesi sebebiyle iyi olmadı görüntüsü arz etse de, sonuçları açısından Osmanlı Devleti'nin lehine olmuştu. Çünkü Osmanlı Devleti, görüşmelerin başlangıcında kendi toprakları işgal altında olduğu için menfaatlerini temin noktasında zayıf kalıyordu. Halbuki, şimdi hem kendi topraklarını işgalden kurtarma, hem de Ermeni komitacı ve askerlerini tard ederek, Elviye-i Selâse'yi de kurtarma gücü ve fırsatına sahip olmuştu. Böylece, barış görüşmeleri yeniden başladığında masaya daha güçlü bir şekilde oturabilecekti.

Nitekim Talat Paşa ve Ahmet Nesimi Bey'in İstanbul'a dönmesini müteakip, mesele derhal kabine toplantısında görüşüldükten sonra, Türk delegasyonunun Ruslara ültimatom mahiyetinde şu şartları bildirmesine karar verilmişti:

1- Ruslar'ın işgali altında bulunan Doğu Anadolu'nun en kısa sürede Rus kuvvetleri tarafından tahliye edilmesi,

2- 1877-78 Osmanlı-Rus savaşında, savaş tazminatı olarak Rusya'ya bırakılmış olan Kars, Ardahan, Batum sancaklarının Rus ordusu ve kızıl kıtaları tarafından tahliye edilerek, buralarda asayiş ve düzenin kurulmasını Türk polis ve jandarmasının üstlenmesi,

3- Rusya ile daha önce imzalanmış olan bütün muahede hükümlerinin geçersiz olduğu.[61]

Bu maddeleri ihtiva eden talimat derhal Brest-Litovsk'taki Hakkı Paşaya gönderilmiş ve kendisine gerekli açıklamada yapılmıştı. Rusya geçen zamanın aleyhine geliştiğini görerek yeniden görüşmelere başlanmasını talep ettiği için 27 Şubat 1918'de taraflar konferansa iştirak edecekti.[62] Türk heyetinin talepleri artık değişmişti. Bunun başında da Elviye-i Selâse'nin

61 Kurat, **Türkiye ve Rusya**..., s. 381-382.

62 Sürmeli, **Türk-Gürcü İlişkileri**..., s. 55, Rus heyetinde bu defa Sokolunikov, Çiçerin, Karahan ve Petrovski bulunuyordu. Türk heyeti ise Berlin Büyükelçisi İbrahim Hakkı Paşa ile Berlin Askerî Ataşesi Zeki Paşa'dan müteşekkildi. Alman heyetinde de Rosenberg ve Hoffmann bulunuyordu.

Levent Sahverdi Arşivi

Osmanlı Devletine bırakılması gerekiyordu. Bu bölge zaten vaktiyle savaş tazminatı olarak Rusya'ya bırakıldığı için Sovyetler'in bu karara itiraz etmemeleri gerekiyordu. Fakat, Rus delegeleri yine de bu talebe itiraz etmeyi deneyeceklerdi. Ancak bu defa Almanlar da Türkler'i desteklediği için daha sonra bu talebi kabul etmek mecburiyetinde kalacaklardı. Ancak, "milletlerin kendi mukadderatlarını kendilerinin tayini hakkının" üç sancak halkına tatbiki gerektiği bir madde ile açıkça antlaşma metninde yer alacaktı.[63] Bölge daha önceden Türk polis ve jandarmasının kontrolü altına girmiş olacağı için, bu karara itiraz edilme gereği duyulmamıştı.

Bütün maddeler üzerinde uzlaşma temin edildikten sonra, Ayestofonos Antlaşmasından kırk yıl sonra 3 Mart 1918'de Brest-Litovsk Antlaşması imzalanmıştı. Bu antlaşma ile 1699 Karlofça Antlaşması ile başlamış olan geri çekilme süreci sona ermiş ve Osmanlı Devleti o günden bu yana ilk defa kaybettiği toprakları geri alabilmişti. Elviye–i Selâse yeniden ana yurda ilhak edilmişti. Rusya'nın Ermeni politikası da bir kez daha başarısız olmuştu. Brest-Litovsk Antlaşması, hükümleri her ne kadar Mondros Mütarekesi sonrasında geçersiz sayılacaksa da, I. Dünya Savaşı içinde, Türkiye için en olumlu hadiselerden biri olarak kalacaktı.

63 Selma Yel, **Yakup Şevki Paşa ve...**, s. 62-63, Hilmi Uran, **Hatıralarım**, Ank., 1959, s. 96, 12 Haziran 1918'de Elviye-i Selase'de yapılan plebisit sonucuna göre, Kars, Ardahan, Batum halkı milletler arası gözlemciler nezaretinde hür iradeleri ile Osmanlı Devletine katılmayı kabul etmişlerdi.

Levent Sahverdi Arşivi

SİVAS KONGRESİ VE DAMAD FERİD HÜKÜMETİ'NİN İSTİFASI

Yrd. Doç. Dr. Haluk SELVİ*

ÖZET

Sivas Kongresi, Millî Mücadele Hareketi'nin en önemli aşamalarından birisidir. İstanbul Hükümeti bütün Anadolu'nun Kuva-yı Milliye Hareketi karşısında merkezi yönetim eksenli olmak üzere birleşmesi için çeşitli tedbirler almıştır. Bu tedbirlerden birisi belki de en önemlisi Ali Galip Beyin Elazığ'a vali tayin edilmesidir. Ali Galip Beyin çalışmaları ve Sivas Kongresi'ni basma teşebbüsü önceden haber alınarak Mustafa Kemal Paşa tarafından neticesiz bırakılmıştır. Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücadele'yi boğmak isteyen bu çabayı bütün belgeleriyle Anadolu'daki Müdafaa-i Hukuk cemiyetlerine açıklamış ve İstanbul Hükümeti'nin gerçek yüzünü onlara anlatmaya çalışmıştır. Bunun üzerine Anadolu'nun her yerinden İstanbul'a Damad Ferid Hükümeti'ni protesto eden telgraflar çekilmiş ve bu baskı sonunda Damad Ferid Hükümeti istifa etmiştir. Bu çalışmada Anadolu'dan İstanbul'a çekilen, Damad Ferid Hükümeti'nin istifasını isteyen telgraflar ele alınarak işlenmiştir.

Anahtar Kelimeler

Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücadele, Sivas Kongresi, Damad Ferid Paşa, Ali Galip Bey.

* Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

Levent Sahverdi Arşivi

ABSTRACT

Congress of Sivas is one of the most crucial phases in the National Struggle Movement. The Government of Istanbul took some precautions to be able to hinder to this Congress that materialized to unite for all Anatolia. One of these precautions and the most important one is the appointment of Ali Galip Bey to Elazığ. Beforehand Ali Galip Bey's activities and his attempt of occupation of the Congress became known for Mustafa Kemal and they became in vain. Mustafa Kemal Pasha proclaimed this effort, which wants to choke the National Struggle, with all documents to the Society of Defence and Jurisprudence in Anatolia and tries to show them the true face of Istanbul Government. Thereupon, the people, everywhere of the country sent telegrams to Istanbul and they protested the Government of Damat Ferit Pasha. Due to this pressure, the Government of Damat Ferit resigned.

Key Words

Mustafa Kemal Pasha, National Struggle, The Sivas Congress, Damad Ferid Goverment, Ali Galip Bey.

Levent Sahverdi Arşivi

Giriş

Osmanlı Devleti Mondros Mütarekesini imzaladıktan sonra her yönüyle İtilaf Devletlerinin etkisi altına girmişti. Özellikle İngilizler Damad Ferid Hükümeti'ne her istediklerini yaptırıyorlardı. Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkarak Amasya Genelgesi'ni yayınlaması ve ardından Erzurum'daki kongre çalışmalarına katılması hem İngilizleri hem de İstanbul Hükümeti'ni rahatsız etmişti. Damad Ferid Paşa, Mustafa Kemal Paşanın ve Rauf Beyin çalışmalarına engel olmak için çeşitli çözüm yolları aradı. 29 Temmuz 1919'da aldığı bir kararla Mustafa Kemal Paşa'nın ve Rauf Bey'in yakalanarak İstanbul'a getirilmesini vilayetlerden istedi, fakat bu kararını Erzurum ve Sivas'taki makamlara uygulatamadı[1].

İstanbul Hükümetine göre, Anadolu'da başlayan harekette İttihatçıların parmağı vardı ve Türk halkının çetecilikten başka bir şey olmayan bu hareketle hiçbir ilgisi yoktu. Masum halkı kandıran ve ülkeyi tehlikeye sürükleyen insanların yakalanarak gereken cezaya çarptırılması gerekiyordu. Hele bir de Sivas'ta bütün Anadolu vilâyetlerinden gelecek temsilcilerin katılacağı bir kongrenin düzenlenecek olması hem İngilizleri hem de İstanbul Hükümeti'ni telaşlandırıyordu. İngilizlere göre mevcut hükümet kendileri açısından en makbul hükümetti. Daha güçlü bir hükümet İtilaf devletlerine ve mütareke şartlarına karşı olabilirdi. Bu sebeple Damad Ferid Hükümeti'nin 1919 yılı Ağustos ayı itibariyle yerinde bırakılması gerekiyordu. İngilizler bu hükümeti zayıf bir hükümet olarak nitelendiriyorlardı[2].

Bu düşünceler içerisinde olan Damad Ferid Paşa İngilizlerin teşvikiyle, Ali Galip Beyi Sivas Kongresi'ne engel olmak, özellikle Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Beyi tutuklatmak üzere Elazığ'a vali tayin etti. Bu işi ba-

---

1 **Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). Dahiliye Şifre Kalemi (DH.ŞFR.)**, 101/70.

2 İstanbul'da İngiliz Yüksek Komiser Vekili Amiral Webb'den İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a 9 Ağustos 1919 tarihli yazı (Bilal Şimşir, **İngiliz Belgelerinde Atatürk**, c. I, Ankara,1992, s.74).

3 Cevat Yularkıran, **Reşit Paşa'nın Hatıraları**,İstanbul, 1939, s. 46, 131-132; Mim Kemal Öke, **Belgelerle Türk- İngiliz İlişkilerinde Musul ve Kürdistan Sorunu (1918-1923)**, Ankara 1992, s. 48-49. Ali Galip, 21 Ağustos 1919'da Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği bir telgrafla Kazım Karabekir Paşa'yı kastederek, vatana hizmet edebilecek kolordu komutanlarının tayininin gerekli olduğunu belirtiyor ve Paşanın görevden alınmasını istiyordu. (**BOA.** Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti DH. KMS.) 52-2/103, lef.3.

Levent Sahverdi Arşivi

şarabilmesi için Ali Galip Beye Sivas Valiliği ile birlikte Üçüncü Ordu Komutanlığı da teklif edilmişti[3]. Hükümet Ali Galip Beye, 3 Eylül 1919'da bir yazı göndererek, Erzurum Kongresi'ni toplayanların şimdi de Sivas'ta bir toplantı yapacaklarının anlaşıldığını, bu gibi hallerden endişelenen İtilâf Devletlerinin kıyılarımıza asker çıkarmaları ve bununla da yetinmeyerek memleketin iç kısımlarına nüfuz etmeleri ihtimalinin kuvvetli olduğunu, bu durumu önlemek için Sivas'ta bir kongre toplanmasına imkân vermemek gerektiğini, bundan dolayı Sivas'ta güvenilir bir valiye ihtiyaç olduğunu, bunun için oraya gönderildiğini belirterek, aşiretlerden toplayacağı 100-150 kişilik bir kuvvetle Sivas'ı basıp valiliği ve komutanlığı üzerine aldıktan sonra millî hareketle ilgili olanları tutuklamasını ve İstanbul'a göndermesini istiyordu[4]. Aynı gün, yani 3 Eylül 1919'da Malatya'ya gelen İngiliz Binbaşı Noel'in elinde, kendisine bütün kolaylıkların sağlanması, hatta nüfus kayıtlarının gösterilmesine dair İstanbul Hükümetince verilmiş olan bir belge mevcuttu. Onun bu tarihte Malatya'da bulunması ise Ali Galip Bey ile işbirliği yapacağını göstermekteydi[5].

Malatya'ya gelmiş olan Ali Galip Beyin Bedirhanîler ile iş birliği yaparak aşiretlerden kuvvet toplaması zor olmadı. Ayrıca hükümet, Ali Galip Bey'e jandarma birlikleri kurabileceğini ve bunun için gerekli parayı mal sandığından harcayabileceğini bildirmişti[6]. Ancak hükümetin 3 Eylül tarihli telgrafı Sivas'ta bulunan Mustafa Kemal Paşanın eline geçmiş olduğundan bunlara karşı gerekli tedbirler alınmış ve Ali Galip Bey üzerine kuvvet sevk edilmişti[7]. Bu durum karşısında Ali Galip Bey önce Kâhta'ya oradan da Haleb'e kaçmak zorunda kaldı.

Ali Galip Beyin İngilizler tarafından kışkırtılan aşiretlerle birlikte Sivas'ı basacağı haberini alan Mustafa Kemal Paşa çeşitli tedbirlere başvurdu. İlk olarak kolordulara ve vilayetlere gönderdiği telgrafla ihaneti bildirdi ve oralarda gerekli tedbirlerin alınmasını, halkın durumu Padişah nezdinde protesto etmesini istedi[8].

4 **Atatürk Özel Arşivinden Seçmeler,** Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara,1981, s. 74-77.
5 Kazım Karabekir, **İstiklal Harbimiz, İstanbul, 1990, s. 169.**
6 **Mazhar Müfit Kansu, Erzurumdan Ölümüne Kadar Atatürkle Beraber**, Ankara,1988, s. 261.
7 Karabekir, **a.g.e**, s. 194-196.
8 Mustafa Kemal Atatürk. **Nutuk I**, Ankara, 1988, s. 137-138.

Levent Sahverdi Arşivi

Sivas Kongresi'nin 9 Eylül tarihli toplantısında, Padişaha gönderilmek üzere ültimatom havasında bir taslak üzerinde tartışıldı. Yazının ana konusu Damad Ferid'in cürümleri ve tarafsız yeni bir hükümetin kurulması idi[9]. Bu taslağın Padişaha ulaştırılmasına hükümet engel oldu. Hükümetin bu hareketi, Anadolu'da büyük bir tepkiye yol açtı. Hem Ali Galip Hadisesi, hem hükümetin bu tutumu Mustafa Kemal Paşa'nın yeni bir hareket tarzı ortaya koymasına sebep oldu[10].

Milli Mücadele hareketi Sivas Kongresi sırasında önemli bir dönüm noktasına gelmişti. Erzurum ve Sivas Kongrelerinin kararlarının uygulanabilmesi için milli bir meclisin bir an önce toplanması gerekiyordu ve hükümet meclisi toplamak konusunda isteksiz davranıyordu. Bu şartlar altında Damad Ferid Hükümeti'nin artık işbaşından çekilmesi lazımdı. Bu da iyi organize edilmiş bir hareketle gerçekleştirebilirdi. Bu sebeple Mustafa Kemal Paşa bütün kolordulara , valiliklere ve mutasarrıflıklara ele geçen, Ali Galip Bey ile Dahiliye Nazırı Adil Bey arasındaki yazışmaları "İhanetin Belgesi" olarak göndermişti.

Mustafa Kemal Paşanın isteği üzerine XV., XX., XIII. ve III. Kolordu kumandanları 11 Eylül 1919'da Sadarete ortak bir telgraf göndererek, doğrudan doğruya Padişah ile görüşmek istediklerini aksi taktirde doğacak kötü neticelerden Sadrazamın sorumlu olacağını bildirdiler[11]. Bu kolordu kumandanları aynı gün Padişaha gönderdikleri telgrafta, Dahiliye Nazırı Adil Bey ile Ali Galip Bey arasındaki yazışmalardan bahsederek bu kabinenin artık işbaşında kalamayacağını, seçimlerin bir an önce yapılarak meclisin toplanmasını istiyorlardı[12]. XV. Kolordu Kumandanı Kazım Karabekir Paşa da bu konuda bir beyanname yayınlayarak halkı durumdan ha-

9 Uluğ İğdemir, **Sivas Kongresi Tutanakları**, Ankara, 1969, s. 85-89.

10 **Nutuk** I, s. 137. Sivas Vilayeti Posta Başmüdür Vekili Tevfik Bey 10 Eylül 1919'da genel müdürlüğe gönderdiği yazıda, durumu şöyle anlatıyordu: " Dün gece kongreden doğruca Mabeyn-i Hümayun'a keşide edilmek istenilen bir telgraf için İstanbul merkezi yol vermediğinden kongre bilcümle muhabereyi tatil etti. Telgrafhane hâl-i mu'attilede bulunuyor ve mebhus telgraf yazılmadıkça muhabereye müsaade olunmayacağı beyan olunuyor. **BOA.** DH. KMS. 53-3/34 lef.12.

11 **Nutuk**, I, s.140; **İleri**, 5 Ekim 1919, No: 232; **Albayrak**, 18 Eylül 1335/1919; sayı: 28.

12 **Albayrak,** 14 Eylül 1335/1919, sayı: 27.

Levent Sahverdi Arşivi

berdar etti[13]. Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Merkezi, 10 Eylül 1919'da toplanarak Sivas'ta ortaya çıkan durumun Hilafet Makamına bildirilmesine ve Padişah ile milletin tam güvenini kazanmış kişilerden oluşacak yeni bir kabine kurulmasının talep edilmesine karar verdi[14].

Sivas Valisi Reşit Paşa da 10 Eylül 1919'da Dahiliye Nazırı Adil Beye gönderdiği telgrafta, Ali Galip'e verilen görevin sebebini anlayamadığını, bunun hayret verici olduğunu belirterek, *"Burada Padişaha isyan etmiş bir kitle mi vardı ki, eşkıyadan mürekkep bir tedip kuvveti göndermeye ihtiyaç görüyorsunuz? Maksat Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Beyi yakalamak ve kongreyi dağıtmak ise bu mümkün değildir, bu şekilde hareket etmek vatana ihanet etmek ve Müslümanları birbirlerine kırdırmaktır"* diyordu[15].

Bu baskılara rağmen Sadrazam Damad Ferid Paşa teklifleri kabul etmediğinden Sivas son bir çareye daha başvurdu. Umumî Kongre Heyeti 11/12 Eylül gecesi Sadrazama bir telgraf çekerek, milletin Padişahtan başkasına güveni kalmadığı için hal ve istirhamlarını ancak ona arz edebileceğini fakat hükümetin buna engel olduğunu belirtti. Bu durum bir saat daha devam ederse millet kendisini her türlü harekat ve icraatında serbest telakki ederek zaten gayri meşru kabul ettiği hükümetle bağlantısını keseceğini ve bundan sonra milletin alacağı durumun yabancı devletler temsilcilerine de bildireceğini açıkladı. Fakat kongre heyeti bu telgrafa bir cevap alınamadığından sabaha karşı saat beşte, meşru saydığı bir hükümet işbaşına geçinceye kadar milletin İstanbul ile bağlantısını kestiğini her tarafa duyurdu[16]. Kongre heyeti Anadolu'daki işleri yürütmek için de çeşitli tedbirler alarak asayişin muhafaza edileceğini açıkladı[17].

---

13 **Albayrak,** 18 Eylül 1335/1919, sayı: 28.

14 **ATASE,** K. 325, D. 14/7, f. 42; Hayri Mutluçağ, **"Erzurum Kongresi'nin Tutanak ve Kararları", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, XI/62 (Ekim 1972), s. 9.

15 **Nutuk, III,** Vesika No: 71.

16 **Nutuk**, I, s. 139-140; Bekir Sıtkı Baykal, **Heyeti Temsiliye Kararları**, Ankara, 1989, s. 2.

17 **Nutuk**, I, s. 143-146.

Levent Sahverdi Arşivi

Daha sonra kurulacak hükümetin Harbiye Nazırı olan Cemal Paşa 6 Ekim 1919'da Sadrazam Ali Rıza Paşaya sunduğu raporunda, Anadolu'da bulunan kolorduların merkezle bağlantıyı kesmeleri şeklinde ortaya çıkan fevkalade durumun bilinen sebeplerini şu şekilde sıralıyordu:

1- İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalinden sonra hükümetin baskı altında olduğunu ve bir şey yapamayacağını açıklaması (20/05/1919).

2- Sabık Sadrazam Damad Ferid Paşanın Vilayât-ı Şarkiyye'ye yeni muhtariyet verebileceği tarzındaki beyanâtı (21/05/1919) Vilayât-ı Şarkiyye'de, III. ve XV. Kolordularda büyük heyecan yarattı.

3- III. Ordu Müfettişliğine tayin edilen Mustafa Kemal Paşanın azli ve geriye getirilmesi talebine bir cevap alınamamış, Mustafa Kemal Paşanın askerlikten ihraç ve rütbe nişanlarının kaldırıldığı 2 Eylül 1919 tarihinde bildirilmiştir.

4- Meclis-i Vükelâ işgal altında bulunan vatan topraklarına çıkarılacak kuvvetlere kuvvetle karşılık verilmesini kararlaştırmış ve bu 21 Haziran 1919'da tebliğ edilmişti. Bu emre istinaden III. Kolordu Komutanı Miralay Refet Bey Samsun'a çıkacak İngilizlere mukavemet edeceğini bildirmiş, fakat Babıali azlederek İstanbul'a celb etmek istemiş, Refet Bey bunun üzerine istifa ederek orada kalmıştır.

5- Elazığ Valiliğine tayin edilen Ali Galib Bey 23/08/1919 tarihinde Anadolu'dan gönderdiği telgrafta, Anadolu'daki kolorduları bir işe yaramaz, muzır varlıklar olarak nitelendirmiş ve III. Kolordu'nun Sivas'tan Elazığ'a naklini istemiştir.

6- 28 Ağustos 1919'da XX. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa, İngilizlerin talebini yerine getirmediğinden azlolunmuş ve yerine Hamdi Paşa tayin olunmuştur. Fakat Hamdi Paşa Ankara'ya girememiş, Eskişehir'de kalmış ve bundan sonra XX. Kolordu ile haberleşme kabil olmamıştır.

7- Elazığ Valisi Galib Beyin Kürtlerle çalıştığını gören XIII. Kolordu Komutanı, 12 Eylül 1919'da Malatya Mutasarrıfını ve İngiliz Binbaşısı Novil ile birlikte dolaşan Kürtlerin tevkifini emrettiğini ve bazı düşüncelerini içeren bir telgraf çekmiş, daha sonra hiçbir haber alınamamıştır.

8- Elazığ Valisinin Sivas vali kumandanlığına tayini hakkında sahte bir irade-i seniyye tebliğ olunduğunu III. Kolordu Sivas telgrafhanesinde elde

Levent Sahverdi Arşivi

ettiğini beyan ederek, merkeze itimadı kalmadığını (12/09/1919) bildirmiş ve bundan sonra bu kolordudan da hiç bir cevap gelmemiştir.

9- XV. Kolordu Vilayât-ı Şarkiyye'deki kongrelerin Padişaha gönderdikleri telgrafların iletilmediğini söyleyerek merkezden haberleşmeyi kesmiştir (10/09/1919).

10- Konya'daki XII. Kolordu Komutanı Selahaddin Bey merkeze celb olunmuş, yerine tayin edilen Said Paşa bir müddet sonra azledilmiş, bu kolordudan 12 Eylül 1919'dan itibaren bir haber alınamamıştır[18].

Bu sebeplerle İstanbul ile irtibatın kesilmesinden ve bu konudaki emrin bütün ilgililere duyurulmasından itibaren Anadolu'da iki başlı bir idare ortaya çıkmış oluyordu. Çünkü kolordulardan, bazı valilik ve mutasarrıflardan farklı görüşler gelmeye başladı. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Erzincan Merkez Kurulu, İstanbul ile ilişiğin kesilmesinden önce hükümete 48 saatlik bir süre tanınmasını teklif etti. [19] Heyet-i Temsiliye üyeleri İzzet ve Servet Beyler Trabzon'dan XV. Kolordu Komutanlığına gönderdikleri yazıda İstanbul ile ilişiğin kesilmesine karşı olduklarını bildirdiler, bu karara Vali Galip Beyi de iştirak ettirdiler[20]. Heyet-i Temsiliye'nin bu kararına itirazlardan bazılarının sebebi, Mustafa Kemal Paşaya olan güvenle alakalı idi. Yapılan propagandalar sonunda, Mustafa Kemal Paşa bazı kişiler tarafından şahsi fikir ve duygularına mağlup bir insan olarak görülmeye başlanmıştı[21]. Mustafa Kemal Paşa, hakkındaki bu endişeleri Kazım Karabekir Paşaya gönderdiği bir telgrafla cevaplamış, hareketin ve takip edilen yolun meşruluğundan bahsetmişti[22].

İstanbul ile ilişiğin kesilmesi hakkındaki Heyet-i Temsiliye emrine karşı gelen 12. Kolordu Komutanı Sait Paşa, 5. Kolordu Komutanı Hamdi

18 **BOA**, BEO. Saderet Evrakı, Evrak Kalemi (A.VRK. 840/64).

19 **Nutuk, III,** Vesika 87.

20 Karabekir, **İstiklal Harbimiz,** s. 228-231. 12 Eylül 1919'da Erzurum Telgraf Başmüdürü, Trabzon Telgraf Başmüdüründen mabeyne geçiş için yol vermesini ister, Trabzon yol vermez ve "Ben dalkavuk değilim" der. Erzurum Başmüdürü bu işin dalkavukluk olmadığını ve şimdi çalışmak zamanı olduğunu söyler. **ATASE**, K. 325, D. 14/7, F. 66.

21 **Nutuk,** III, Vesika No: 96.

22 **Nutuk,** I, s. 150-151.

Levent Sahverdi Arşivi

Paşa, Konya Valisi Cemal Bey, Ankara Valisi Muhittin Paşa, Kastamonu Valisi Ali Rıza Bey, Bursa Valisi Mustafa Reşit Paşa, Edirne Valisi Salim Bey, Trabzon Valisi Galip Bey, Eskişehir Mutasarrıfı Hilmi Bey, Çorum Mutasarrıfı Mustafa Bey, Niğde Mutasarrıfı Cavid Bey istifa ettirilerek veya zor kullanılarak mevkilerinden uzaklaştırıldılar. Bunların çoğu İstanbul'a dönmek zorunda kaldılar.[23]

Yukarıdaki tedbirler alındıktan sonra Anadolu'daki valilik ve mutasarrıflıklar bu konudaki tavırlarını ve tepkilerini şu şekilde ortaya koydular:

Bu sırada Erzurum'da bulunan Heyet-i Tahkikiye Reisi Ziya Bey, Erzurum Valisi Reşit Paşa ve Van Valisi Mithat Bey 12 Eylül 1919'da Sadarete çektikleri ortak telgrafta, Elazığ Valisi Ali Galip'in Sivas'taki kongreyi basma teşebbüsünün ve hükümetin halkın Padişaha müracaatını engellemesinin bu bölgeye çok kötü tesir ettiğini, Sivas'taki heyetin kanunlar dairesinde toplandığını, halkın ve kolordunun buna yardımcı olduğunu belirterek halkın güveninin kalmadığı kabinenin hemen değiştirilmesini istemişlerdi.[24] Aynı tarihli ve aynı muhtevalı başka bir telgraf da Erzurum ahalisi tarafından Padişaha çekilmişti. Bu telgrafta Padişahtan kabineyi değiştirmesi rica edilmişti.[25]

Erzurum Valisi Reşit Paşa, Sivas'taki Kongre Heyeti'ne gönderdiği 12 Eylül tarihli telgrafta, İstanbul ile her türlü haberleşmenin kesilmesi hakkındaki kararın vilayet ve kolorduca hemen uygulandığını ve bu durumun gereken netice elde edilinceye kadar devam edeceğini bildirmişti[26].

Erzurum, Damad Ferid Hükümeti'ne karşı bu şekilde tepki gösterirken, bir taraftan da Sivas'taki Heyet-i Temsiliye'yi uyararak, heyetin yeni görevleri hakkında Müdafaa-i Hukuk merkezlerinden izin alınması gerektiğini söylüyordu[27]. XV. Kolordu Erkan-ı Harbiye Reisi Mustafa Bey

23 **Askeri Tarih Belgeleri Dergisi,** sayı: 87, Belge No: 2083; **Nutuk**, I, s. 163, 170, 188-190; Baykal, **Heyeti Temsiliye Kararları,** s. 4-6, 9,10.

24 **ATASE**, K. 325, D. 17/7, F. 70; **Albayrak**, 14 Eylül 1335/1919, sayı: 27.

25 **Albayrak**, 14 Eylül 1335/1919, sayı: 27.

26 **ATASE**, K. 325, D. 14/7, F.60.

27 **Nutuk**, I, s. 146.

Levent Sahverdi Arşivi

de akıllarında kalan bir soruyu gündeme getirerek, resmi telgraflar dışındaki telgraflar hakkında nasıl bir yol izleneceğini, bu telgrafların İstanbul'a çekilip çekilmeyeceğinin bildirilmesini istiyordu[28]. Bu durumu 15 Eylül'de görüşen Heyet-i Temsiliye yalnızca resmi haberleşmelerin kesildiği, hususi yazışmaların devam edeceği kararını alıyordu[29]. Erzurum'da çıkarılan Albayrak Gazetesi de yazıları ile Damad Ferid Hükümeti'nin yaptığı hatalardan bahsediyor, halkın Padişaha olan bağlılığını bildiriyordu.[30]

Damad Ferid Paşanın Ali Galip ile gerçekleştirmek istediği plâna karşı ilk tepkiler özellikle Doğu ve Güneydoğu bölgesinden geldi. Ali Galip'in bölgede yaşayan Türk ve Kürtleri birbirine kırdırmak istemesi buradaki aşiretler tarafından şiddetle protesto edildi.

Başlangıçta hükümete 48 saatlik bir sürenin tanınmasını ileri süren Erzincan da daha sonra tavır değiştirerek 12 Eylül 1919'da kongre heyetine bir telgraf gönderdi. Erzincan Mutasarrıfı Eşref Bey imzalı bu telgrafta, meşru bir hükümet işbaşına geçene kadar İstanbul ile haberleşmenin ve ilişkilerin kesildiği ve telgrafhaneye bir memur konulduğu bildiriliyordu.[31] Erzincan ahalisi namına Belediye Reisi Halil imzalı 13 Eylül tarihli, *"Sivas Milli Kongre Heyet-i Aliyesine"* başlığını taşıyan diğer bir telgrafta, Padişahla ahalinin arasına bir set çeken merkezi hükümetin memleketi felakete sürükleyeceğine inanan bütün Erzincanlıların Padişah'a bir telgraf çekerek milletin itibarına layık bir hükümetin işbaşına getirilmesini istediklerinden ve kongrenin başarılı olması için duacı olduklarından bahsediliyordu[32]. Erzincanlıların bu telgrafı üzerine, ertesi gün kongre tarafından şu teşekkür telgrafı çekilmiştir:

28 **Cumhurbaşkanlığı Çankaya Arşivi** (C.A.), A. III-3, D. 14, F. 10.
29 Baykal, **Heyeti Temsiliye Kararları**, s. 4.
30 **Albayrak**, 21 Eylül 1335/1919, Sayı: 29.
31 **C.A.** A.III-3, D.14, F. 9.
32 **C.A.** A.III-3, D.14, F. 20.

Levent Sahverdi Arşivi

"Erzincan Belediye Reisi Halil Beyefendiye

Sivas 14/9/1335

Maiyetinizde Erzincan'ın hamiyetli evlatlarının memleketi felakete sürükleyen Ferit Paşa Kabinesi'ne adem-i itimadlarını müşir ve umum kongrenin âmâl-i mukaddese-i milliyesine muvaffakiyatı temenniyatını hâvi telrafname-i 'alileri heyet-i umumiye üzerinde pek derin memnuniyet husule getirmiştir efendim.

Umumî Kongre Heyeti[33]".

Erzincan'dan sonra Kemah'tan da Sadrazama, Kaymakam Talat imzalı, 14 Eylül 1919 tarihli bir telgraf çekilerek kongre kararlarının kabul edildiğinden ve hükümetin işbaşından çekilmesi gerektiğinden bahsedilmiştir.[34]

Pülümür'den 15 Eylül 1919'da Sivas Kongresi Heyeti'ne şu telgraf çekilmiştir:

" Umumi Kongre Heyetine

Pülümür 15 Eylül 1335

Ara-yı umumiye-i milletle müteşekkil kongrenin ahval-i umumiye-i hazırayı huzur-ı hazret-i hilafetpenahiye arz ve takdim için vukubulan ve bu suretle enzar-ı milleti tecelli ettiren ve amal-i milliye-i Osmaniye hilafına hareketle hainane bir surette menafi-i Osmaniyeyi heder eden heyet-i hazıra-yı vükelaya adem-i itimadımızı beyan eder ve bu hususta vakı olacak her türlü harekat-ı meşruaya heyet-i umumiyemizle ve hayrat-ı milliyemizle iştirak eyleriz.

33 **C.A.** A.III-3, D.14, F. 9-1.
34 **C.A.** A.III-3, D.14, F. 22-2.

Levent Sahverdi Arşivi

İmzalar:

Belediye Reisi Seyyid, Müdde-i Umumi Vekili Ömer, Nüfus Memuru Mehmed, Tahrirat Katibi Hakkı, Tapu Memuru Ömer, Polatlı Aşireti Reisi Hasan, Erili Aşireti Reisi Süleyman, Gemanlı Aşireti Reisi Yusuf, Balaban Aşireti Reisi Mehmed, Keçili Aşireti Reisi Yakub, Çarik Aşireti Reisi Mustafa[35]".

13 Eylül'de Van Valisi Mithat ve Erzurum Valisi Reşit imzasıyla sadarete bir telgraf çekildi. Telgrafta Ali Galip Hadisesi'nden bahsedilerek bu olayın bölgede üzüntü meydana getirdiği, cemiyetler kanunu dairesinde toplanan Sivas Kongresi Heyetine milletin taraftar olduğu ve sükunun sağlanması için hükümetin değiştirilmesi gerektiği bildiriliyordu[36]. Erzurum ahalisi de aynı tarihte Padişaha bir telgraf çekerek aynı düşünceler üzerinde durdular ve Damad Ferid Hükümeti'ne kesinlikle itimatları olmadığını bildirdiler.[37]

İstanbul'a karşı gösterilen bu ilk tepkinin ardından Heyet-i Temsiliye 13 Eylül'de aldığı şu kararı Erzurum, Trabzon, Van Vilayetleriyle Erzincan Sancağı'na göndermiştir:

"Hükümet-i Merkeziye'nin itimad ve takip eylemekte olduğu meslek vatan ve milletin istihlası için uygun değildir. Milletin mukadderatını halletmek için bir meclis-i millinin toplanmasına karar verilmiştir. Bu sebeple gerekli hazırlığa başlanması ve gereğinin yapılması.[38]"

Bu telgrafta iki amaç belirtiliyordu; birincisi Damad Ferid Kabinesi'ne işten el çektirilmesi, ikincisi meclisin bir an önce toplanması için gerekli çalışmaların yapılması. Bu hedeflerden birincisini gerçekleştirebilmek için seçilen yollardan birisi ve belki de en etkilisi milletin hükümete güveni olmadığını Padişaha ve Sadrazama duyurmalarıydı. Bu eylem daha 12 Ey-

35 **C.A.** A.III-3, D.14, F. 29,29-1.

36 **ATASE**, D. 14/7, Kls. 325, F. 70; **Albayrak**, 14 Eylül 1335, sayı: 27. Aynı nüshada, "İhanet Vesikaları" başlığı altında Ali Galip- Adil Bey yazışmaları verilmişti.

37 **Albayrak**, 14 Eylül 1335, Sayı: 27.

38 **ATASE**, D. 14/7, Kls. 325, F. 85.

Levent Sahverdi Arşivi

lül'de zaten başlamıştı. Fakat pek etkili değildi. Bu sebeple hükümete karşı yeniden taarruza geçmek gerekiyordu. Nitekim, XX. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa 20 Eylül'de Sivas'a gönderdiği telgrafta, İstanbul Hükümeti'nin Anadolu hareketine karşı propagandaları yoğunlaştırdığı, Bolşevikliklе suçladıkları ve güya seferberlik ilan edildiği gibi yalanları yaydıkları, bu sebeple iki gün sonrasından itibaren bütün vilayet ve kolordunun kabineyi tazyik etmeleri aksi takdirde daha büyük ve şiddetli tedbirler alınacağı bildiriliyordu[39]. Bu telgrafa cevap gönderen Mustafa Kemal Paşa, Ferid Paşa kabinesinin düşürülmesi için İstanbul ile irtibatın kesildiği ve onlara taraftar memurların işbaşından çekildiği bunun dışında daha ne gibi baskıda bulunulacağı soruluyordu[40]. Bu telgrafla Sivas, üzerine düşen her şeyi yaptığını ima ediyordu.

Anadolu'da başlayan milli hareketin kendi iktidarı için ne kadar tehlikeli olduğunu gören Damad Ferid Paşa, 13 Eylül 1919'da İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Robeck ile uzun bir görüşme yaptı. Bu görüşmede Damad Ferid, milli hareketin Ankara, Sivas ve Erzurum illerinde sayıları beş yüzü geçmeyen bir avuç subay tarafından başlatıldığını, İstanbul Hükümeti'ne olduğu kadar İtilaf Devletlerine karşı da düşmanca davrandıklarını bildiriyor, onları ezmek için İtilaf Devletlerinin ya bir Osmanlı ordusu gönderilmesine izin vermelerini ya da doğrudan doğruya askeri kuvvet göndererek önemli stratejik noktaları işgal etmelerini rica ediyordu. Amiral Robeck buna verdiği karşılıkta, bunun bir iç savaşa sebep olacağını ve kan dökmekten kaçındıklarını belirterek, Damad Ferid'in Mustafa Kemal Paşa ile görüşmesini ve onu mücadelesinden vazgeçirmesini önermişse de Damad Ferid böyle bir hareket için vaktin çok geç olduğunu söylemişti.[41]

İstanbul'da bulunan İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Robeck Anadolu'da meydana gelen durumu bir kriz olarak değerlendiriyor ve 19 Eylül'de İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a gönderdiği şifreli telgrafta şu noktalar üzerinde duruyordu:

39 **C.A.** A.III, D.14, F. 35-1.
40 **C.A.** A.III-3, D.14, F. 41.
41 Gotthard Jaeschke, **Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri**, Ankara, 1991, s.142-143.

Levent Sahverdi Arşivi

"Şimdiki Osmanlı Hükümeti'nin desteklenmesi, hükümet değişikliğinin kabul edilmeyeceği, milliyetçilere karşı asker sevk edilmesi yolunda Sadrazamın teklifinin sakıncalı görüldüğü, İstanbul Hükümeti ile İtilaf devletlerinin duruma çare bulmaktan aciz olduklarının kabulü, sorunu çözmek için Mustafa Kemal Paşa'ya heyetler gönderilmesi fikrinin de ümit verici olmadığı."[42]

İngilizlerin soruna çözüm bulmak için uğraştıkları bu sırada Mustafa Kemal Paşa da konunun uluslar arası boyutunu çözme yoluna gidiyor ve bütün devletlerin temsilciliklerine ve Anadolu'daki bütün vilayet ve mutasarrıflıklara şu beyannameyi yayınlıyordu:

"Vilâyât-ı Celileye, Erzurum Hey'et-i Merkeziyesine

Sivas 21/9/1335

19 Eylül 1335 tarihli Damad Ferid Paşa tarafından Trabzon Valisi Galib Bey'e keşide olunan bir telgrafnamede takım takım Bolşeviklerin sevahil-i Osmaniyeye geçerek Samsun ve Trabzon tarikiyle Anadolu'ya dahil olduğu istizah edilmektedir. Bu iş'arın kizbi muhakkak olduğunu milletimize isbat için hiçbir söze hacet olmadığı kanaatindeyiz. Yalnız amal-i milleti başka bir surette göstermek için Ferid Paşa'nın irtikab-ı cinayatta ne derece ileri gittiğine nazar-ı dikkat-i umumiyeyi celb ile iktifa ederiz. Hükümet-i merkeziyenin pek hainane olan tezviratı ile milleti Avrupa'ya karşı ithama kalktığı kemal-i hayret ve teessüfle görülür. Kalb ve vicdanını menafi-i ecnebiyeye satan bir takım kesanın asl ve faslı milletimizce meçhul bir nam ve bahane takbih ederek mefkure-i istiklal-i milleti boğmaya ve milletin lehülhamd şimdiye kadar kendi kuvvetiyle hasıl ettiği tesirat-ı haseneyi ihlale çalıştığı aynen anlaşılıyor. Devletimizin menafi-i esasiye ve hayatiyesini düşmanların nefsine şimdiye kadar müteaddid defalar ihmal ve ihlal ve dahil-i memlekette şuriş ve tefrika ihdasına bizzat nazırlarla ve düşman arzusuyla ibtidar eden bir hey'et-i hükümete tekmil millet alenen adem-i itimad izhar eylemiş iken halen muhafaza-i makam hırsı ve

42 Şimşir, **İngiliz Belgelerinde Atatürk**, c. I, s.108.

Levent Sahverdi Arşivi

menafi-i ecnebiyeyi müdafaa hevesi ile milleti hakk-ı kelemından mahrum ve Padişah-ı muhteremine arz-ı tezamından memnu' bırakılıyor. Dahil-i memlekette asayiş ve inzibat lehülhamd yolunda herkes iş ve gücünde iken güya asayişsizlik bahane edilerek millet arasında nifak ve mukatele ihdasına çalışılıyor. Ve her tarafdan vakı' olan istirhamat ve müracaata rağmen halen zat-ı hazret-i şevket simat hazret-i Padişahi miletinin amal ve metalibinden meçhuliyet içinde bırakılıyor. Bu derece hainane makasıda alet olan ve gayr-i meşru' surette millete cebr ve tehakküm gösteren hey'etin hiçbir mevki-i meşruiyeti olmadığını ve milletin kendilerini hiçbir surette tanımadığını ve umum efrad-ı milletin hukuk-ı aliye-i hilafet ve saltanatı ve istiklal-i millet ile hukuk-ı mukaddese-i meşrutiyeti müdafaaya amade ve şayan-ı emn ve itimad ricalden mürekkeb bir heyet-i hükümet metalibesinde olduğunu Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Hey'et-i Temsiliyesi bu vesile ile bir kere daha beyan eyler ve bütün bu maruzat-ı muhakkaya rağmen hükümet-i merkeziyenin ecnebi kuvvetiyle memlekette nifak ve mukatale ihzarına fiilen tevesü'ü görüldüğü halde tevellüd edecek avakıb ve netayic-i faci'anın tekmil mesuliyeti böyle bir mukateleyi ihzar eden gayr-ı meşru hükümet erkanına aid kalacağı ve milletin kendi amal ve kanaat-ı sadıkasına bütün kuvvetiyle musırr ve merbut kalacağı(nı) tekmil alem-i medeniyete ilan eyler.

Bu beyannamenin en küçük makamata nevahi ve kurraya tebliği ve suret-i tebliğ netayicinin iş'arı Heyet-i Temsiliye kararıyla arz olunur.

Hey'et-i Temsiliye namına Mustafa Kemal"[43]

Bu beyanname üzerine 23 Eylül tarihinden itibaren İstanbul'a ve Sivas'a vilayet ve mutasarrıflıklardan ikinci bir telgraf dalgası başlamıştır. Bu hareket yukarıdaki uyarının etkisi ile ve Damad Ferid Paşa'nın iktidarda kalmak için giriştiği teşebbüslerin sonucu olarak doğmuştur. Mondros

43 **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, IV, Ankara, 1991, s. 78-79; Amerikalı Miralay Jakbon'a gönderilen nüsha USA. **National Archive Paris Peace Conference**, 184.021/273. Rool:232, Vol. 206.

Levent Sahverdi Arşivi

Mütarekesi'nden beri Damad Ferid Paşa, İngilizlerle birlikte hareket etmek için çaba harcamıştı. Mustafa Kemal Paşanın Sivas Kongresi'ni toplaması hem hükümetin hem sarayın hem de İngilizlerin Anadolu politikalarını tehdit eder nitelikteydi. Ali Galip hareketinin sonuçsuz kalması, İngilizlerle Damad Ferid'i yeni çözüm yolları bulmak zorunda bırakmış, Damad Ferid Paşa'nın Sivas'a asker sevki planı İngilizler tarafından kabul edilmemişti. İngilizler, hükümetin Mustafa Kemal Paşa ile uzlaşması önerisinde bulunuyorlar ve bu teklif üzerine Padişahın gücünden faydalanılarak Heyet-i Temsiliyeyi zor duruma düşürüp görüşmeye sevk etmek yoluna müracaat ediyorlardı[44]. Bu plan gereği Sadrazam Damad Ferid Paşa, İçişleri Bakanı Adil Bey, Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşa ve taraftarları hazırladıkları bir beyannameyi 20 Eylül 1919'da Sultan Vahdettin'e imzalatarak yayınladılar. Padişah bu beyannamesinde milleti giriştiği mücadeleden vazgeçirmeye çalışıyor, ümidini Avrupa ve Amerika'nın yumuşaklığına bağlıyordu.[45]

Padişahın bu beyannamesi istenilen etkiyi meydana getirmedi. Aksine 24 Eylül 1919'da İstanbul'a çok eğilimli olan Trabzon, 26 Eylül'de de Konya Valisi Cemal Bey İstanbul'a kaçtıktan sonra Konya, Heyet-i Temsiliyeye katılıyordu.[46] Padişahın beyannamesinden sonra İstanbul'a çekilen telgrafların sayısı arttı. Van'dan Padişaha gönderilen Vali Mithat imzalı 23 Eylül 1919 tarihli telgrafta; *"amal-i milliyeye kabil-i telif olmayan Ferid Paşa Kabinesinin devamı efkar-ı umumiyeyi rahatsız etmektedir"* denilmekte ve milletin desteğini almış bir kabinenin bir an evvel toplanması istenmekteydi.[47]

Aynı tarihte Siirt'ten *"Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine"* hitabını taşıyan, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Müftü Halil, Belediye Reisi Hami, Siirt Mümessili Cemil, ulemadan Derviş, Mesud, Murtaza imza-

44 Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, c.I, İstanbul, 199, s.580-582
45 **HTDV**, Sayı: 10, vesika no: 221; **Nutuk**, I, s. 156; **Nutuk**, III, vesika: 98.
46 Akşin, **İstanbul Hükümetleri**, c.I, s.584.
47 **C.A**. A.III-3, D.14, F. 37.

Levent Sahverdi Arşivi

lı telgrafta, Ali Galip Hadisesinden bahsedilerek *"Vahdet-i Osmaniyeye yan bakan üç-dört Kürt bizlere mümessil olamaz"* denilerek Osmanlı Hilafetine bağlı kalınacağı ve kongre kararlarının başarılı bir şekilde uygulanması için dua edildiği bildiriliyordu.[48]

Mustafa Kemal Paşa Siirtlilerin bu telgrafına 28 Eylül'de şu cevabı gönderdi:

"Siird'te Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reis-i Muhteremi Müftü Halil Hulki Efendi Hazretlerine

Sivas 28/9/1335

Ulema, eşraf ve mutehayyızan-ı belde ile birlikte 23/9/1335'de keşide buyurulan telgrafname-i vatanperveraneleri kemal-i memnuniyetle okundu. Siird ve havalisinin necib ruhlu ve pak vicdanlı muhterem ahalisinin vatan-ı mukaddesemizin temamisi ve devlet-i ebed müddetimizin istiklali ve makam-ı mualla-yı hilafet ve saltanatın temin-i masuniyetini gaye-i mukaddesesi etrafında mesai-i vatanperveranesine katiyyen emniyet ve itimadımız berkemaldir. Ferid Paşa Kabinesinin bilhassa son günlerde irtikap ettiği sabit olan harekat-ı ihanetkarene sebebiyle halife-i akdes efendimizin, kendisini ıskat ve yerine ehl-i namus ve liyakat bir zatın ikamesine intizar olunmakta bulunduğunu arz ve ihtiramat-ı hususiyemizi takdim eyleriz efendim.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi namına Mustafa Kemal"[49]

Midyat Kazası'ndan Aşiret Reisi İzzeddin, 24 Eylül 1919'da Sivas'a şu telgrafı göndererek bağlılığını bildirdi:

"Vatan ve milletin saadet ve selameti için yaptığınız mücahededen dolayı muvaffakiyetlerinizi eltaf-ı ilahiden temenni eder ve on bin kişiyi mütecaviz müsellahla mücahedenize iştirak için amade olduğumuzu ve muaz-

48 **C.A.** A.III-3, D.14, F. 39.
49 **C.A.** A.III-3, D.14, F. 39-1.

Levent Sahverdi Arşivi

zez vatanımızın selameti uğrunda her bir emrinizi intizarda bulunduğumuzu arz eylerim efendim."[50]

29 Eylül 1919'da Gümüşhane'den Kadirbeyzade Zeki, Belediye Reisi Mustafa, eşraf ve ulemadan yedi imzalı Padişaha gönderilen telgrafta; Erzurum Kongresinde milli meclisin toplanması kararının alındığı, milletin haklarını korumak için çalışıldığı, fakat Damad Ferid ve arkadaşlarının bu uğurda çalışan vatan evlatlarını katiller, caniler gibi ilan edip idamlarını istediği belirtilerek Ali Galip hadisesi üzerinde duruluyor ve hükümetin bir an önce değiştirilmesi isteniyordu.[51]

İstanbul'a bu telgraflar çekilirken hükümete baskıda bulunmak için başka yöntemler de kullanılıyordu. Erzurum ve Van Valilerinin yakından tanıdıkları Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi, Erzurum ve Trabzon ahalisi tarafından telgraf makinesi başına çağrılmış, hainlikleri sabit olan bu kabine arasında kendisinin bulunduğuna teessüf ettiklerini, bu sebeple namusunu kurtarmak için bir an evvel istifa ederek Padişahı bu konuda aydınlatması istenmiştir.[52]

Sivas Kongresi ve Heyet-i Temsiliye kararları Doğu vilâyetleri tarafından olumlu bir şekilde karşılanmış ve alınan kararlar uygulanmıştır. Özellikle Doğu Anadolu'da hissedilen Ermeni ve Rum tehlikesi ve bazı Kürtlerin İngiliz desteği ile ayrı bir devlet kurma teşebbüsleri, hükümetin bu konuda gereken tedbirleri alamaması, bilakis Ali Galip'i Kürtler konusunda serbest bırakması, Sadrazam Damad Ferid Paşa'nın Paris Barış Konferansı'nda Doğu Anadolu'da muhtar bir Ermeni idaresinden bahsetmesi doğu vilayetlerinin bu tutumlarında etkili olmuştu. Doğu Anadolu vilayetlerinin bu tutumları Orta ve Batı Anadolu vilayetlerini de etkileyecektir.

Orta ve Batı Anadolu vilayetleri, Ali Galip Hadisesine ve Sivas Kongresi'nin İstanbul ile haberleşmenin kesilmesi hakkındaki kararlarına nasıl bir tepki göstermişlerdi?

---

50 **Albayrak**, 22 Teşrin-i evvel 1335/ 22 Ekim 1919.
51 **C.A.** A.III-3, D.14, F. 37.
52 **ATASE**, D. 3/57-A, K. 322, F. 66.

Levent Sahverdi Arşivi

23 Eylül 1919'da toplanan Nazilli Kongresi, Sivas Kongresi'nin Osmanlı Hükümeti ile irtibatın kesilmesi hakkındaki kararını kabul etmemiştir. Kongrenin mazbata suretini düzenleyenlerin Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile ilişkilerinin olması bu kararda etkili olmuştur[53]. Balıkesir, Sivas Kongresinin İstanbul ile ilişkileri kesme konusundaki kararına rağmen İstanbul ile irtibatını devam ettirdi. Hatta 16 Eylül- 22 Eylül 1919 tarihleri arasında toplanan Üçüncü Balıkesir Kongresi aralarından bir heyet seçerek İstanbul'a göndermeye karar verdi. Heyet, 1 Ekim'de İstanbul'a giderek Dahiliye Nazırı Adil Bey ile Yunan işgali hakkında bir görüşme yaptı[54].

Bu bölgeler dışında Ankara, Kastamonu ve Konya'da bulunan valiler Damad Ferid Paşa Hükümeti'ne bağlılıkları ile tanımıyorlardı ve bunlar hakkında gerekli işlem yapılmıştı. Bu olumsuzluklara rağmen Orta ve Batı Anadolu'daki vilayetler de Heyet-i Temsiliye'nin isteği doğrultusunda hareket etmişlerdi. 12 Eylül 1919'da Ankara'dan devlet memurları tarafından Sivas'taki kongre riyasetine gönderilen telgrafta, *"milli kongrenin ve ahalinin kabineye adem-i itimadına dair keşide edilen telgrafname münderecatını kabul ettiğimiz maruzdur"* deniliyordu.[55]

Sivas Kongresi'ni tanımayan Ankara Valisi Muhittin Paşa 19 Eylül 1919'da tutuklanarak Sivas'a gönderilince Ankara ve çevresindeki millî faaliyetler daha rahat teşkilatlandırılmıştır. 27 Eylül'de vilâyetin bütün eşraf, erkan ve memurları bir araya gelerek bir toplantı yapmışlar ve şu kararları alarak Padişaha ve İtilâf Devletleri Mümessillerine göndermişlerdir: *"Ferit Paşa kabinesi millet aleyhine çalışmaktadır, bu sebeple bu kabineye milletin itimadı yoktur, bu kabine milletin en tabii hakkı olan meclisi toplamadığından milletin her türlü yola müracaatı meşrudur. Kabinenin bir an önce değiştirilmesi Padişahtan talep edilmektedir. Hareket-i milliyeyi çetecilik, şekavet ve ittihatçılık olarak niteleyen bu kabineye bu*

53 Sıtkı Aydınel, **Güneybatı Anadolu'da Kuva-yı Milliye Harekatı**, Ankara, 1993, s. 271.

54 **Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittim Çarıklı'nın Kuva-yı Milliye Hatıraları,** (Yay. Haz. Şerafettin Turan), Ankara,1967,s. 58, 84.

55 **İrade-i Milliye**, 17 Eylül 1335/1919, No: 2.

Levent Sahverdi Arşivi

sıfatları iade ve protesto ederiz. Türk Milleti kendi mukadderatını temin edecektir.[56]

Sivas'a muhalif olan Çorum Mutasarrıfı Semih Bey de, Vali Muhittin Paşanın ayrılmasından sonra İstanbul ile irtibatını kesmiş, umumi kongreye tabi olmuş ve makamını terk ederek Sivas'a gitmişti.[57] Bu olaydan sonra Çorum'dan eşrafın, erkanın ve memurların imzalarını taşıyan bir telgraf Padişaha gönderilmişti. Bu telgrafta, Sivas Kongresi kararlarını Padişaha iletmeyen Damad Ferid Hükümeti'ne güvenin kalmadığı belirtilerek yeni bir kabinenin teşekkül ettirilmesi isteniyordu[58]. Çorum merkezinin önceleri gösterdiği muhalefete rağmen İskilip, Alaca ve Osmancık kazaları Sivas Kongresine gönderdikleri telgraflarla kongre kararlarının destekçisi olduklarını, Anadolu'daki milli faaliyetlerin karşısında olması sebebiyle Damad Ferid Hükümeti'ne itimatları olmadığını açıklıyorlar ve haberleşmeyi kestiklerini teyit ediyorlardı.[59]

Çankırı da Sivas'taki çalışmalara destek olacağını, Vali Muhittin Paşa'nın Ankara'dan ayrılmasından sonra açıklamıştır. 24 Eylül 1919'da kongre riyasetine gönderilen Çankırı Mutasarrıfı Lütfi, Polis Komiseri Rasim, Jandarma Taburu Komutanı Lütfi, Müdde-i Umumi Ziya imzalı telgrafta, amal-i milliyeye müstenid olan Sivas Kongresi kararlarına ve arzusuna bağlı olduklarını, memleketin kurtarılması için gerekli şartlar sağlanıncaya kadar İstanbul merkeziyle irtibatın kesildiğini, amal-i milliye uğrunda mal ve canlarıyla her türlü fedakarlığa hazır bulunduklarını bildiriyorlardı.[60]

Ankara Vilâyetine bağlı olan Yozgat Livası'nda Millî Mücadele'ye taraftar faaliyetler daha çok Sivas Kongresi'nden sonra başlamıştır. Yozgat'tan 23 Eylül 1919'da Heyet- Temsiliyeye şu telgraf gönderilmiştir:

---

56 **C.A.** A.III-3, D.14, F. 75-1, 75-2, 75-3.

57 Ali Fuat Cebesoy, **Milli Mücadele Hatıraları**, İstanbul, 1953, s.193.

58 **ATTB**, IV, s.77.

59 **İrade-i Milliye**, 28 Eylül 1335/1919, No: 4; Bayram Sakallı, **Ankara ve Çevresinde Milli Faaliyetler**, Ankara, 1988, s. 18-19.

60 **C.A.** A.III-3, D.14, F. 78-1.

Levent Sahverdi Arşivi

"Zat-ı hazret-i Hilafetpenahiye ve kavanin-i mevzuaya tamamiyle arz ve mutavaat ve sadakat eder. Amalini nazar-ı dikkate almayarak milletin sevgili Padişahına maruzatta bulunmak hakk-ı meşruasını istimal etmesine mani olan ve meclis- mebusanı miad-ı kanuniyesinde içtima ettirmeyen kabineye adem-i itimad beyan eyleriz.

İmzalar: Yozgad Mutasarrıfı Necib, Jandarma Bölük Kumandanı Adil, Kadı Remzi Efendi, Ziraat Bankası Müdürü Hasan, Duyun-ı umumiye Müdürü Kemal, Muhasebeci Arif."[61]

Yine bu bölgeden Kayseri İncesu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti de, 27 Eylül 1919'da Padişaha gönderdikleri bir telgrafla hükümetin değiştirilmesini istemişler ve bu telgraflarından Sivas'ı haberdar etmişlerdi. Bunun üzerine Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal Paşa 28 Eylül'de şu telgrafı İncesu Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine göndermiştir:

"Vatanın halâsı, milletin necat ve saadeti uğrundaki mesai-i samimaneleri şükrana lâyıktır. Sizler gibi namuslu, hamiyetli mürşidler sayesinde bu mübarek millet inşaallah mesud olacaktır."[62]

Sivas Kongresi kararlarına ve bu kongrenin Erzurum Kongresi kararlarını kendi bünyesinde toplamasına belki de en fazla tepki Trabzonlulardan gelmişti. Vali Galip Bey'in buradan uzaklaştırılarak Ömer Fevzi Bey'in susturulmasından sonra Trabzonlular da Sivas Kongresi kararlarına tabi olduklarını bildirdiler. İlk olarak Rizeliler 23 Eylül 1919'da Padişaha gönderdikleri telgraf ile seçimlerin yapılmasını ve Damad Ferid Kabinesine halkın itimadının olmadığını bildirdiler.[63] Sürmeneliler de aynı şekilde hareket ettiler. Mustafa Kemal Paşa 27 Eylül'de Sürmene'ye şu telgrafı göndermiştir:

"Sürmene'de Erzurum Kongresi Murahhası Kulaçzade Ahmed Beyefendiye

61 **C.A.** A.III-3, D.14, F.78.
62 **C.A.** A.III-3, D.14, F. 49.
63 **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri,** IV, s. 101.

Levent Sahverdi Arşivi

Fedakar, himmetli Sürmenelilerin izhar ettiği hissiyat-ı necibaneye ve delalet-i alilerine arz-ı şükran eyleriz. Millet böyle yek vücud ve yek azim olarak amal-i meşruasını istihsal için çalıştıkça elbette Cenab-ı Allah en büyük muini olacaktır."[64]

Damad Ferid Paşanın istifa edeceği gün, 1 Ekim 1919'da Trabzonlular İstanbul'a şu telgrafı çekerek son durumlarını ortaya koydular:

"Dersaadet'te Sadrazam Damad Ferid Paşa Hazretlerine

Trabzon 1 Teşrin-i evvel 1335

Bugüne kadar Anadolu'dan yükselen feryad-ı milliyi Trabzon kendisine mahsus vakar ve sükunetle tedkik ve takip etmiştir, bu vaziyete fazla tahammülümüz yoktur, muhabbet-i vataniyeniz varsa artık terk-i mevki ediniz Paşa Hazretleri.

İmzalar:Belediye Reisi Hüseyin, Azalar: Ahmed, Mehmed Avni, Şefik, Temel, Mehmed, Hasan, Mehmed Salih."[65]

Sivas Kongresi'nin yapıldığı günlerde Kastamonu Valiliğine Kastamonu Jandarma Komutanı Osman Nuri Bey vekalet ediyordu. Osman Nuri Bey Sivas'a karşı bir durum almıştı. Bu durumu öğrenen Mustafa Kemal Paşa Kastamonu'ya yeni bir mıntıka kumandanı atanmasını ve duruma hakim olmasını XX. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa'dan istedi. Ali Fuat Paşa, Albay Osman Beyi Kastamonu'ya mıntıka kumandanı olarak atadı. 16 Eylülde duruma hakim olan Osman Bey, Defterdar Ferit Beyi vali vekili olarak atadı. Bu sebeple 16 Eylül tarihine kadar Kastamonu, Bolu ve çevresi İstanbul ile irtibatını kesmiş değildi. Mustafa Kemal Paşa, 17 Eylülde Albay Osman Beye Bolu'nun İstanbul ile irtibatını kesmesi gerektiği talimatını verdi.[66] Bolu Mutasarrıfı Ali Haydar Bey İstanbul ile irtibatı kesme işini biraz ağırdan aldı. Bunda İzmit Mutasarrıfı Suat Bey'in de etkisi vardı. Suat Bey Heyet-i Temsiliyenin İstanbul ile irtibatı kesme kararına

64 **C.A.** A.III-3, D.14, F. 50.
65 **B.O.A.** B.E.O. A.VRK. 840/38
66 Kamil Erdaha, **Milli Mücadelede Valiler ve Vilayetler**, İstanbul, 1975, s. 213 ve 217.

Levent Sahverdi Arşivi

uymamıştı ve bu konuda tarafsız olmak düşüncesindeydi. İzmit Mutasarrıfının karşı koymasına rağmen ilk olarak Kandıralılar İstanbul ile ilişiklerini kestiklerine dair telgraf çektiler.

Kandıralılardan sonra Adapazarılılar da bir toplantı yaparak, uzun tartışmalardan sonra "*İstanbul Hükümetini tanımayacağız, müstakil bir vaziyet alacağız*" tarzında bir telgraf kaleme aldılar. Ancak toplantıyı idare edenler "*İstanbul Hükümetini tanımıyoruz, milli harekete iştirak edeceğiz*" şekline sokarak telgrafı 28 Eylülde çektiler.[67] Adapazarı İstanbul ile ilişkilerini kestiği günlerde Geyve Kazası halkı da bir toplantı yaparak İstanbul ile irtibatını kesti[68]. Düzceliler telgrafla İstanbul'a sadakat bildirmek istedilerse de Adapazarılılar bunun önüne geçerek " *Biz milli harekete katıldık, sizin böyle bir telgraf çekmenize müsaade edemeyiz*" diyerek engel oldular.[69]

Bütün olumsuzluklara rağmen Bolu 23 Eylül de İstanbul ile irtibatını kesti. Mutasarrıf 28 Eylül'de Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği telgrafında, emirlerinin yerine getirildiğini ve İstanbul ile irtibatın kesildiğini bildirmekteydi[70]. Bolu'nun İstanbul ile irtibatını kesmesinden sonra Zonguldak da bu yönde bir faaliyet başladı. Zonguldak Müftüsü İbrahim Efendi ile Belediye Başkanı İbrahim Bey, "*Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine*" hitabını taşıyan 25 Eylül 1919 tarihli telgraflarında, Ferit Paşa Hükümetinin vatana ihanet ettiğinden ve milli meclisin toplanmasını geciktirdiğinden bahsederek hükümeti protesto ediyorlardı.[71] Bartın'dan da 26 Eylül'de Belediye Başkanı Ziya Bey, Müftü Rıfat Efendi imzalarıyla Sivas'a gönderilen telgrafta, Ferit Paşa Hükümetine karşı girişilen hareket taktir edildikten sonra bu konuda Padişaha telgraf çekildiği bildiriliyordu.[72]

---

67 **C.A.** A.III-3, D.14, F. 72; Rahmi Apak, **Garp Cephesi Nasıl Kuruldu,** Ankara, 1990, s. 155-157.

68 Adnan Sofuoğlu, **Kuva-yı Milliye Döneminde Kuzeybatı Anadolu (1919-1921)**, Ankara, 1994, s. 184.

69 Apak, **Garp Cephesi**, s.157.

70 **C.A.** A.III-3, D.14, F. 55.

71 **C.A.** A.III-3, D.14, F. 43.

72 Ali Sarıkoyuncu, **Milli Mücadelede Zonguldak ve Havalisi**, Ankara, 1992, s. 114.

Levent Sahverdi Arşivi

Heyet-i Temsiliye 28 Eylül'de aldığı kararla, Ereğli, Bolu, Adapazarı ve İzmit havalisindeki Kuva-yı Milliye'nin, hükümet-i merkeziyeye ihanetinden dolayı değiştirilmesi gerektiğini Padişah'a arz etmesini, Ferid Paşa Kabinesinin devamı halinde İstanbul'a harekete hazır olduklarını bildirmelerini istemiş ve bu şekilde hareket edileceği bölgedeki Kuva-yı Milliye tarafından İstanbul'a iletilmiştir.[73]

Anadolu'daki vilâyet ve mutasarrıflıkların da kolordular gibi aynı düşünce etrafında birleşmeleri, hem İngilizleri hem de İstanbul'daki yönetimi rahatsız etmeye başladı. Damad Ferid Anadolu'nun baskısından kurtulmak için İngilizleri Eskişehir'e asker sevki konusunda tekrar ikna etmeye çalıştıysa da bunda başarılı olamadı. İngilizler Anadolu ile barış yolunu seçtiler ve bu politikalarını uygulamak için yeni bir hükümetin kurulması gerektiğini açıkladılar. İngilizlerin bu tutumlarından yakınan Damad Ferid Paşa iktidarının sonunun geldiğini görerek Amiral Robeck'ten İngiliz Hükümetinin Padişahla kendisinin ve taraftarlarının hayat ve özgürlüklerinin güven altına alınmasını rica etti.[74] Bütün bu baskılara dayanamayan Damad Ferid Hükümeti, 1 Ekim 1919'da istifa etmek zorunda kaldı. Yeni kabineyi Anadolu'ya yakın isimlerden Ali Rıza Paşa kurdu. Böylece Millî Mücadele Hareketi'nin önemli bir aşaması gerçekleştirilerek vilâyetlerin Heyet-i Temsiliye yanında yer alması sağlanmış oluyordu.

İngiliz İşgal Gücü Komutanı General John Milne 9 Ekim 1919 tarihli, istihbarat raporunda, Damad Ferid Paşanın istifasını şöyle yorumluyordu: "Yavaşça ülkenin denetini yitiren ve büsbütün felce uğrayan Damat Ferit Paşa yönetimi, sonuçta düşmüş bulunuyor. Ulusal Akım'ı bastırmak için Eskişehir'e Türk askeri gönderilmesine izin vermeye karşı çıkmam ve İngiliz askerlerinin iç siyaset konusunda yansız bir tutum izlemelerini buyurmuş olmam, Kabine'nin yıkılmasını daha da çabuklaştırmıştır. Eski rejim,

73 **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, IV, s. 103; Baykal, **Heyet-i Temsiliye Kararları**, s. 10. İngilizlere göre eğer Damad Ferid Paşa istifa etmemiş olsaydı, İzmit Körfezine dayanmış olan milliyetçilerle çatışma kaçınılmaz bir hale gelmişti. (Şimşir, **İngiliz Belgelerinde Atatürk**, c. I, s.127).

74 Salahi R. Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, I, Ankara, 1987, s.147.

Levent Sahverdi Arşivi

Ulusçulara karşı İngiliz desteği sağlayamayacağını öğrenir öğrenmez, onun erkten düşmesi kaçınılmaz olmuştur...".[75]

Bu açıklamalar İngilizlerin mütareke dönemi İstanbulu'nda ne kadar etkin olduklarını göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca kurulacak olan yeni hükümete Anadolu ile yakınlaşması tavsiyesinde de bulunuluyor, böylece genişleyen ve güçlenen milli hareketin pasif bir hale getirilmesi amaçlanıyordu. Heyet-i Temsiliye için önemli olan şey İngilizlerin bu oyunlarına düşmeden milli meclisin bir an önce toplanması ve kongrelerde belirlenen hedeflere ulaşılması idi. Heyet-i Temsiliye bu kararlardan taviz vermeden çalışmalarını sürdürecektir.

75 Salahi R. Sonyel, **Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri,** Ankara, 1995, s.41.

Levent Sahverdi Arşivi

Levent Sahverdi Arsivi

ATATÜRK'ÜN VEFATI VE ALMAN BASINI

Yrd. Doç. Dr. Ramazan ÇALIK*

ÖZET

Türk-Alman resmî ilişkilerinin 1924 yılında tekrar başlamasıyla, Almanya'nın Türkiye'ye ilgisi yeniden artmıştır. Bu ilgi neticesinde Türkiye hakkında haberler, Alman basınında geniş yer bulmuştur. Atatürk'ün ölümü üzerine de Alman basınında yer alan haber sayısı oldukça fazladır. Mahalli ve ulusal bütün Alman gazeteleri, Atatürk'ün ölümü üzerine onun hayatını ve icraatlarını anlatan geniş haberlerini üzüntüyle vermişlerdir. Bu haberler ışığında, Almanların da Türklerin acılarını paylaştıkları görülmektedir.

Anahtar Kelimeler

Atatürk'ün Vefatı, Türk-Alman ilişkileri, Türkiye, Almanya, Alman Basını.

* Celal Bayar Üniversitesi Fen ve Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

Levent Sahverdi Arşivi

ABSTRACT

Turk-German official relationship had rebegan in 1924. Then this causes the relationship of German towards to Turkey has increased. As a consequence, German media have given larger place about information of Turkey. Especially the death of Atatürk had occupied the largest place in German newspapers. The local and national news about Atatürk's death indicated in the press very sad way that these news ware usually about his bibliography and actions. This was understood that German public may have shared Turk's grieveness.

Key Words

The Death of Ataturk, Turk-German Reletionship, Turkey, Germany, The Press of Germany.

Levent Sahverdi Arşivi

A- Almanların 1938'e Kadar Olan Türkiye Düşüncesine Kısa Bir Bakış

Türk-Alman ilişkileri, köklü bir geçmişe ve temele dayanmaktadır. Özellikle Alman birliğinin tamamlanmasından sonra II. Abdülhamid döneminde başlayan samimi ilişkiler, Osmanlının son döneminde Almanlara teslimiyet derecesine ulaşmıştı. Genç Türkler, memleketi kurtarmak amacıyla Almanlarla yakın ilişkiler kurdular. Bu ilişkiler, Birinci Dünya Savaşı öncesinde ve savaş yıllarında, Almanların Türkler üzerindeki nüfuzlarının doruk noktasına ulaşmasını sağladı. Ne varki, ilişki karşılıklı olmaktan ziyade Alman menfaatlerini koruma ve kollama noktasına geldi. Nitekim bu vaziyet, Osmanlı Devletinin Almanların yanında savaşa katılmasında büyük rol oynadı ve Almanların Osmanlı toprakları üzerinde savaşı yönlendirmesini sağladı.

Savaş öncesi ve savaş yıllarında yakın temasları olan iki devlet, savaşı kaybetmelerinden sonra bütün ilişkilerini bir süre askıya almak zorunda kaldı.

Böylece Türk-Alman ilişkileri, Osmanlı Devleti ve İtilâf Devletleri arasında 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi'yle biçimsel olarak sona erdi. Mütareke'nin 23. Maddesi, Türkiye'den, Almanya ile bütün bağlantılarını koparmasını istiyordu.[1] Galip devletler, Türk-Alman ilişkisine son vermekle kalmadılar, aynı zamanda Türkiye'de kalan bir kısım Alman askerini 1918 yılı sonunda göz altına aldılar. Ayrıca Alman büyükelçiliği de, mütarekenin 23. maddesi gereği Aralık 1918'de İstanbul'u terk etti.[2]

---

1 Friedrich Dahlhaus, **Möglichkeiten und Grenzen auswaertiger Kultur- und Pressepolitik, dargestellt am Beispiel der deutsch-türkischen Beziehungen 1914-1928**, Frankfurt am Main, Bern New York. Nel Paris, s. 249; Heinz Glaesner, **Dritte Reich und Der Mittlere Osten, Politische und wirtschaftliche Beziehungen Deutschlands zur Türkei 1933-1939, zu İran 1933-1941 und zu Afghanistan 1933-1941**, Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde des Philosophischen Fachbereiches II der Julius-Maximilians-Universitaet zu Würzburg, Würzburg 1976, s.149.

2 Dahlhaus, s. 249; Gotthard Jaeschke/Erich Pritsch, **Die Türkei seit dem Weltkriege, Geschichtskalender 1918-1928,** Berlin 1929, s.8-9.

Levent Sahverdi Arşivi

Daha sonra Türkler, İtilâf devletlerinin memleketlerini işgal etmeleri üzerine Anadolu'da bağımsızlık mücadelesine başladılar. Almanlar, resmî ilişkilerin kesilmiş olması sebebiyle Türklerin mücadelesi hakkındaki ilk bilgileri diğer batılı kaynaklardan alıyorlardı.

Burada Millî Mücadele ve Mustafa Kemal üzerine Alman basınında yer alan haberler, tek tek değerlendirilmemekle birlikte genel eğilimi yansıtan ifadeler verilmektedir. Birçok tarafsız Alman gazete ve dergilerinde kullanılan bazı kavramlar şunlardır: "Kemalistler, Kemal'in askerleri, Kemal'in kuvvetleri, milliyetçiler, milliyetçi Kemalistler". Ama dinî eğilimi olan Germania gazetesinde ise şu ifadelerin kullanıldığı görülmektedir: "Haydutlar, eşkiya, Kemalist haydutlar, isyancılar ve ihtilâlcılar" vs.[3]

Buradan da anlaşıldığı gibi Alman basınında yer alan haberlerde, Millî Mücadele ile Mustafa Kemal'in isminin özdeşleştiği, onun, Millî Mücadelenin ve Türklerin her şeyi olduğu görülmektedir. Atatürk'ün en kötü şartlarda ümidini kaybetmeden mücadeleye cesaretle devam etmesini, diğer devletlerin basını gibi Alman basını da dikkatle ve imrenerek takip eder. Hatta Almanya'nın Türklerin başarısından memnun olduğu görülür.

Lozan Konferansı'ndan Türklerin başarıyla ayrılması üzerine Almanların memnuniyetini, Fransız L'Impertial de l'Est gazetesi Müdürü Leonce Florentin, 7 Kasımda şöyle ifade etmektedir: "Almanya, eski müttefikinin durumunu düzeltmesinden ve 1918'de galip olan devletlerin, "Türkçülük" önünde diz çökmesinden açıkça memnundur".[4]

Bu memnun oluş, sadece Türkleri sevmek anlamına gelmiyor, aynı zamanda Alman menfaatlerinin Türklerin zafer kazanmasıyla korunacağı anlamına geliyordu. Galip devletlerin, Anadolu'ya yerleşmesi, buradaki Alman menfaatlerinin sona ermesi; onların başarısız olması, Anadolu'daki Alman menfaatlerinin devam etmesini sağlayacaktı. Almanlar, gelişmeleri bu açıdan da izlemekteydiler.

---

3 Geniş bilgi için bkz. Ramazan Çalık, **Alman Basınında Millî Mücadele ve Atatürk**, İzmir 2001.

4 Yahya Akyüz, "Lausanne Konferansı Başlarken Fransız Kamuoyu", **Belleten**, C. XLV/1, S. 177, Ocak 1981.

Levent Sahverdi Arşivi

Nihayet Türklerin mücadelesini zaferle taçlandırıp, Lozan Antlaşması ile bağımsız bir devlet hüviyetine kavuşmasıyla Almanlarla ilişki kurma ortamı yeniden doğmuştur. Eski dost düşman olmaz misali temaslar yeniden hızlı bir şekilde gelişmiştir. Bu ilişkiler üzerine Cemil Koçak, özellikle Alman belge ve kaynakları ışığında teferruatlı ve güzel bir çalışma yapmıştır[5]. Burada ilişkilerden ziyade Almanların, dönemin Türkiye'si üzerine bazı görüşleri yansıtılacaktır.

Türkiye'de görev yapmasıyla ilişkiler açısından dönemin en önemli şahsiyetlerden birisi olan Büyükelçi Nadolny, yeni münasebetler ve Türkiye hakkında şöyle yazmaktadır: "Savaştan sonra beş yıl askıya alınan ilişkilerin, 1924 yılı baharında tekrar başlamasıyla, çok yeni bir devletin karşıda durduğu görülmemezlikten gelinemez. Özellikle Türkiyede ortaya çıkan değişme o kadar çok kapsamlı ki, o yer ve mekanda bulunmadan kesinlikle anlaşılamaz. Mustafa Kemalin yiğitliği ve arkadaşlarının desteğiyle, Osmanlı Halifelik İmparatorluğunun yıkıntılarından Türk Millî Devleti, külden çıkan Anka kuşu gibi yükseldi. Vatan için büyük icraatın ünü, bütün dünyaya yayıldı ve dünya tarihinin bir parlak noktasını oluşturdu"[6].

Alman elçisi, bir başka raporunda yeni Türkiye hakkında izlenimlerini bildirmekten memnun olduğunu yazar ve şöyle devam eder: "20 yıl önce eski Türkiye'de bulunmuştum. Daha sonra savaş esnasında İstanbul'dan Bağdat'a kadar gittim. Altı buçuk yıldan beri imparatorluğun temsilcisi olarak görevli olduğum Türkiye'de, fırsat buldukça eski ve yeni arasında kıyas yapmaya ve farklılıkları tespit etmeye çalışmaktayım. Burada size kısa bir tasvir verebilirim. Ama bugün bilgi için bir yığın kitap bulunmaktadır. Son olarak yayınlanan Kurt Ziemke'nin *Yeni Türkiye* adlı eseri tavsiye edilebilir. Savaş sonrası ortaya çıkan değişiklikler neticesinde yeniliğe gösterilebilecek en iyi misal Türkiye'dir. Çünkü hiçbir yerde ortaya çıkan değişim, oradaki kadar teferruatlı değil. Böylece Türkiye'yi 1001 gece masallarının romantizmiyle, türban, fes ve harem hayatının doğu yaşamıyla hatırlayan sizden her biri, böyle hatıraları ve düşünceleri hiç düşünme-

5 Cemil Koçak, **Türk-Alman İlişkileri (1923-1939) İki Dünya Savaşı Arasındaki Dönemde Siyasal, Kültürel, Askerî ve Ekonomik İlişkiler**, TTKB, Ankara 1991.

6 **Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland, Türkei Politik**, R. 78487, Bd. 4.

Levent Sahverdi Arşivi

den bir kenara bırakmalarıdır. Çünkü eski renkli ihtişamdan ve ekzotik doğu tarzından bugünkü Türkiye'de hiçbir şey kalmadı. Bugün Türkiye'ye gelen yabancı, doğuyla ilgili bazı şeyler bulabilir. Her şeyden önce coğrafi durumunun gereği ve eski dünyanın siyasî kaderi için onun önemi hâlâ mevcuttur. Çünkü o, hâlâ Boğazların bekçisidir. Karadeniz ve Akdeniz arasında giriş ve çıkış için en uygun yerdir. Hâlâ o, İngiliz ve Rus menfaatleri arasında bir ara ülkedir. Asya ve Avrupa arasında bir köprü devletidir. Aynı zamanda Karadeniz, Akdeniz ve Balkan devletidir. Eski çok milletli durum geride kaldı. Bugün geniş Osmanlı milletler topluluğundan Arap dünyasının ve Yunan adalarının ayrılmasıyla tamamen homojen ve millî devlet ortaya çıktı. Bu devlet, sadece Anadolu ve Boğazlar bölgesini kapsamaktadır. Politik merkezi, artık boğazların Avrupa yakasında değil, bilakis Anadolu'nun kalbinin ortasında, yani Küçük Asya'da bulunmaktadır.

Yeni Türkiye, varlığını Türk millî şuurunun alevlenmesine ve millî kahramanlığına borçludur. Bu, birkaç kişinin ulvî vatan sevgisi idi. Türk halkının tamamen çözülmekte ve yıkılmakta olduğu bir anda onların vatan sevgisi, Anadolu'da 10 yıldan daha fazla zamandan beri devam eden savaştan dolayı ağır kayıp veren Anadolu çiftçisini, millî sancak etrafında toplayarak, yabancı etkisi altında bulunan İstanbul'un Sultan hükümetinin isteklerine karşı, güçlü İtilâf Devletlerine karşı ve onlar tarafından ülkeye gönderilen Yunan ordusuna karşı mücadele yapma cesaretini buldu. Bilindiği gibi Mustafa Kemal Paşa, eseri ortaya çıkardı. Böylece bugünkü Türkiye aslında Mustafa Kemal'in eseridir; O, sadece millî kahraman değil, Türkiye'nin mimarıdır, Türklerin babasıdır. Gazi ile birkaç kez sohbet etme fırsatını buldum. Her seferinde kahramanlıktan doğan gururlu vatan sevgisi ve aynı zamanda memleketi için baba rolünde devlet adamlığı duygusunu taşıyordu. Bu, onun kişiliğinin genel ifadesi olarak beni hayrete düşürüyordu. Mustafa Kemal'in Türkiye'deki konumunu göz önüne almak için, tasvir edilen gelişmeler üzerine düşünülmelidir. Bugünkü Türkiye'yi tanımak isteyen herkesin, her şeyden önce onu anlaması gerekir. Onun kuruluşu, millî halkın yükselişi kabul edilir. Cesaretli, anavatanlarını her şeyin üzerinde seven birkaç kişi tarafından organize edildi. O, Halife hükü

Levent Sahverdi Arşivi

netine karşı rakip oldu, hatta Mustafa Kemal'in ölümüne karar veren hükümete karşı. Mücadelenin yabancı müdahalelere karşı tam bir zaferle sonuçlanmasi neticesinde yapılan Lozan Antlaşmasıyla, İtilâf Devletleri tarafından taksim edilmek istenmiş olan Türkiye'nin bağımsız bir devlet olarak tanınmasını sağladı. Sadece devlet olarak tanınması değil, özellikle kapitülâsyon olarak adlandırılan Sultan zamanının bütün anlaşmalarından kurtuldu. Kapitülasyonlara göre yabancılar, Türk kanunlarına bağımlı değillerdi ve Türkiye, yabancı devletlerle ilişkilerinde tam bağımsız olmadığı için topallamaktaydı.

Kurtuluş Savaşının Anadolu'daki millî karakteri; Halifelik hükümetine karşı konulması, kapitülâsyonların kaldırılması, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının bilgi ve becerilerinin Avrupa eğitim ve tekniği ile birleştirilmesi ve Türk halkını durağanlıktan kurtararak gelişmesini tamamlamasıdır. Bunlar, eski Türkiye'den yenisinin oluşması için temel etkenler idi.

Bu, büyük bir enerjiyle modern olma, daha doğrusu, Türkiye'nin Avrupalılaşmasıdır. O, Lozan Antlaşmasının yürürlüğe girmesiyle başladı. O halde aşağı yukarı aynı zaman zarfında, 1924 yazında ilk Alman Büyükelçisi olarak yeni hükümetteki görevime adım attığımda gerçekleşti. Bugün gelişmelere bakarsam, gerçekten yeni bir Türkiye'nin meydana geldiğini söylemek zorundayım. Halifelik devleti sona erdi. Böylece, bilinen Panislâmizm düşüncesi de kayboldu. İnkılâplar yapıldı. Bugün Alman müesseseleri yeniden oluşturuluyor ve Türk hükümeti bu faaliyetleri dostça karşılıyor."[7]

Alman büyükelçisinin, bu ifadeleriyle son yıllarda Atatürk önderliğinde Türk milletinde meydana gelen gelişme ve değişmeyi çok iyi anladığı ve analiz ettiği görülmektedir. Onun bu methiyelerine bir Alman gazeteci şu sözlerle iştirak etmektedir: "Türkiye'de doğan ve ışık saçan yıldız, gerçekten bize de gittiğimiz yolu göstermektedir".

7 **Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland, Türkei Politik,** R. 78487, Bd. 4.

Levent Sahverdi Arşivi

Alman İmparatoru da, Türkiye hakkındaki düşüncesini kısaca şöyle ifade eder: "Türkiye'deki hayat ve yeniliği, biz de yakından takip ediyoruz."[8]

Türkiye Cumhuriyetinin 10. Kuruluş yıl dönümü dolayısıyla Alman İmparatoru von Hindenburg'un, Mustafa Kemal'e gönderdiği kutlama mesajı şöyledir: "Ekselânsları, Türkiye Cumhuriyetinin Başkanı Gazi Mustafa Kemal Bey'e;

Sayın Başkan,

Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunun 10. yılı münasebetiyle Siz Ekselânslarına ve Türk milletine, benim ve Alman halkının en derin mutluluk dileklerini ifade etmeyi kendime şeref addediyorum. Ben ve Alman halkı, mükemmel yönetiminiz altında modern Türk Devletinin fevkalade oluşumunu takip etmektedir. Biz Almanlar büyük bir sempati ve şaşkınlıkla, Sizin Türk halkını yeniden nasıl uyandırdığınızı, istikrara kavuşturduğunuzu ve Sizin marifetli ellerinizle, çalışkan ve yenilenmeye istekli milletinizi bütün dünyaya nasıl tanıttığınızı, siyasî ve ekonomik yükselmeye nasıl getirdiğinizi gördük.

Özellikle Siz Ekselânslarına, Alman halkının, Türk milletinin silâh arkadaşlığını hiçbir zaman unutmayacağını ve ortak mücadelede kazandığı dostluğu devam ettireceğini ve derinleştireceğini garanti vermeyi kendime vazife addediyorum.

Sayın Başkan, Size, Sizin çalışkan halkınıza, mutlu bir gelecek arzu ediyorum.

Aynı zamanda Siz Ekselânslarına şahsi mutluluğunuz için en derin saygılarımı ve en iyi dostluk dileklerimi sunmak için bu fırsatı değerlendiriyorum."[9]

---

8 **Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland, Therapia 17 Temmuz 1933, Türkei Politik 2,** R. 78488, Bd. 5; Bu sözler, Türk gazetelerinde de yer alır: 16 Temmuz 1933 tarihli **Milliyet** gazetesinde Alman başbakanının şöyle söylediği yazılıdır: Türkiye'de doğan ve aydınlatan yıldız, gittiğimiz yolu bize gösterdi. Gazi, yüzyılımızın bütün zamanları için en büyük adamlarının en ön sırasında bir yere sahip olan şahsiyetlerden biridir. Bu karar, tarihin ona verdiği bir haktır.

9 **Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland. Türkei Politik 2,** R. 78488, Bd. 5.

Levent Sahverdi Arşivi

Atatürk zamanında yabancı ülkelerin devlet adamları ve misyon temsilcileri, Türkiye ile diyalog kurmak için fırsat beklerken, bugün ters istikamette gelişmeler olmaktadır. Türkiye'nin, maalesef Atatürk zamanında uluslar arası arenada kazanmış olduğu saygınlığı ve sevgiyi zamanla kaybettiği görülmektedir. Bunun, yıllardan beri izlenen iç ve dış politikanın bir sonucu olduğu aşikârdır.

Elçi, şöyle devam eder: "10 yıllık faaliyetim esnasında genç devletin inanılmaz yükselişini birlikte yaşama fırsatı buldum. Türkiye'nin deha lideri Mustafa Kemâl'in önderliğinde son on yılda yaşanan yükseliş, bugün sona ermiş görülebilir. Bu, Birinci Dünya Savaşında yenilmiş ve daha sonra bu kaostan büyük bir mücadeleyle çıkabilmiş ilk devlet olarak kendisine konan siyasî ve ekonomik ambargoları aştı. Bunu sadece devlet adamının temiz yönetimi başardı".[10]

Daha sonra Türkiye'nin talebi üzerine bir askerî uzman grubu[11], Alman elçiliği bünyesinde askerî ateşeliği oluşturmak ve incelemeler yapmak için Türkiye'ye gelir. Seyahatte toplanan izlenimler, Askeri Genelkurmay Şefi Topçu Generali Beck'e bir rapor halinde sunulur: "Yeni Türkiye, genel olarak birçok konuda Osmanlı Devletinden temelde ayrılmaktadır. Avrupa örneğine göre yeni bir devlet kurma çabası, aşikârdır ve hali hazırda büyük bir başarıya ulaşılmıştır. Yeni başkent Ankara'nın inşası, büyük bir ilerleme kaydetmiştir. Politik ve askerî yönetim, yaptıklarında şuurludur. Onlar, kendi konumlarını ve dünya siyasî yapısını çok iyi analiz etmektedirler. Ordu disiplinli ve genelde iyi eğitilmiştir, silâhlanma ve teçhizat şüphesiz yetersiz, birbiriyle uyumsuz ve çoğunluğu eskimiştir. Kendine güvenen ve çabalayan subay ordusu, Millî Mücadele'deki büyük icraata gururla bakmaktadır. Organize yapısı, Almanlara benzemektedir. Eğitim gittikçe Alman örneğini talep etmektedir. Genel olarak Almanya'ya her-

10 **Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland ,Berlin, Ekim 1933. Türkei Politik 2,** R. 78488, Bd. 5.

11 Daha önceki askerî ilişkiler hakkında bkz.: Jehuda. H. Wallach, **Anatomie einer Militaerhilfe. Der preussisch-deutschen Militaermissionen in der Türkei 1835-1919,** Düsseldorf 1976. (Çev. Fahri Çeliker, **Bir Askerî Yardımın Anatomisi, Türkiye'de Prusya-Alman Askerî Heyetleri 1835-1919,** Ankara 1985.)

Levent Sahverdi Arşivi

hangi bir şekilde bağlanmadan, dostluk ilişkilerini arttırma ve geliştirme arzusu bulunmaktadır. Alman ordusuyla birlikte çalışma arzusu ve askerî ateşinin gönderilmesi ricası askeridir, asla siyasî değildir."[12]

Böylece Türkiye ve Almanya, eski samimi ilişkilerine yeniden sahip olmaya başlar. İki devletin, geçmişten devam edip gelen dostluğu sürdürmesi, kendi menfaatleri ve çıkarları açısından önemlidir. Artık ilişkiler, teslim olma veya yönetilme tarzında değildir. Karşılıklı saygı ve sevgi içerisinde devam etmektedir.

Avusturyalı yazar Bischoff da, "Mustafa Kemal'in halkına hürriyet ve yaşam imkânı sağladığını ve üniformasını çıkardığını, halkının karşısına hiçbir zaman sade vatandaştan başka bir kimlikle çıkmadığını"[13] yazmaktadır.

Bischoff, "askerin savaşa Osmanlı olarak girdiğini, ama Türk olarak çıktığını söyler. Mustafa Kemal'in yorgunluktan bitmiş ve tükenmiş halkını, köleliğe karşı mücadeleye çağırdı"[14] demektedir.

Uzun süre Türkiye'de diplomat olarak çalışan ve zaman zaman Atatürk'le karşılaşma fırsatı bulan, onu iyi tanıyan, Türkiye ve Atatürk hakkında 100'ün üzerinde makale ve birçok kitap yazan Gotthard Jaeschke de, "Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Kemal Atatürk'ün kendisi hakkında propaganda yapmaya lüzum olmayan dünya tarihinin benzeri pek az büyük şahsiyetlerden birisidir",[15] der.

O, ayrıca "Atatürk büyük bir diplomat ve aynı zamanda sırası gelinceye kadar dikkatle kendisini tanımasını bilen ve içinde ihtilâl ateşi yanan mümtaz ve büyük bir devlet adamı olduğunu"[16] belirtmektedir.

---

12 Hans Rohde, **Militaerarchiv Msg/1895**.

13 Norbert von Bischoff, **Ankara, Eine Deutung des neuen Werdens in der Türkei**, Wien-Leipzig 1935, s.101 (Türkçe' ye çev.: Burhan Belge: **Ankara, Türkiye'deki Yeni Oluşumun İzahı**)

14 Bischoff, a.g.e., s.104-105.

15 Gotthard Jaeschke, "Büyük İnkılâpçı ve Diplomat Atatürk", **V. Türk Tarih Kongresi**, Ankara 1962, s. 14.

16 Jaeschke, a.g.e., s. 22.

Levent Sahverdi Arşivi

B-Atatürk'ün Vefatı

Ata'nın ölüm haberleri, 10-15 Kasım 1918 tarihleri arasında Alman basınında geniş yer bulur. Alman gazeteleri, Atatürk'ün hayat hikayesi ve icraatı üzerine bilgi vererek, Türk ve Alman halkının, ölümden duyduğu üzüntüden bahseder[17]. Atatürk'ün ölümü üzerine Führer'in ifade ettiği taziyeler, Alman gazetelerinin hemen hemen tamamında yer almıştır: "Türkiye Büyük Meclisî'ne ve Türk halkına, Türkiye Cumhuriyetî'nin Başkanı Atatürk'ün ölümü üzerine en derin üzüntülerimi bildiriyorum. Büyük bir asker, dahi devlet adamı ve tarihi bir şahsiyet kayboldu. Yeni Türkiye Cumhuriyeti ile nesilden nesile devam edecek büyük bir anıt oluşturdu." Türk halkı, bu anıtı iyi muhafaza edip, onu çağın şartlarına göre restore etmek zorundadır. Anıtın inşası esnasında içerde ve dışarıda ilgi ile takip edilen çalışmaların, Atatürk'ün ölümüyle sona ermediği ama yeterli olmadığı görülmektedir.

Tarihe ve tarihi eserlere büyük önem veren Atatürk zamanında Türkiye'de kazı yapmakta olan Alman Arkelog Prof. Dr. Friedrich Karl Dörner, "Abschied von Atatürk" (Atatürk'e veda) adlı makalesinde Atatürk'ün İstanbul Dolmabahçe Sarayı'ndaki tabutu önünden binlerce kişinin derin hüzün içerisinde, sarayın o muhteşem görünümüne hiç dikkat etmeden ve bakmadan, gözleri sadece Atatürk'ün tabutuna bakarak geçtiğini" yazmıştır. Dörner, bu sessizlik ve derin üzüntü üzerine hayretini gizlememektedir.[18]

Diğer bir Alman Karl Viererbl'in, 11 Kasım 1938 tarihinde Völkischer Beobachter gazetesinde, "Atatürk, Soldat und Staatsmann" (Asker ve Devlet Adamı Atatürk), adlı köşe yazısında en dikkat çeken cümlesi şöyledir: "Türk halkı büyük oğlunu kaybetti. Atatürk, bir milletin kader anında verdiği emirle halkının kaderini değiştiren insanlara aittir" diye yazar. Yazısında Atatürk'e hayranlığını ve büyüklüğünü de dile getirir.

17 Alman gazetelerinin isimleri ve haberleriyle ilgili kapsamlı bilgi EK I'de bulunmaktadır.

18 Friedrich Karl Dörner, "Abschied von Atatürk", **Mustafa Kemal Atatürk 1881-1981, Vortraege und Aufsaetze zu seinem 100. Geburtstag**, Heidelberg 1982, s. 172-173.

Levent Sahverdi Arsivi

Avusturya'nın en büyük gazetesi olan Neue Freie Presse de, "Türk halkının yalnızca en büyük oğlunu değil, bilakis kurtarıcısını ve babasını kaybettiğini"[19] yazar.

Almanya'nın önde gelen gazetelerinden biri olan Frankfurter Zeitung da, "Türk halkı, Mustafa Kemal'in ölümüyle, bugün sahip olduğu her şeye minnettar olduğu adamı kaybetti. Anadolu'nun millî bilincinden ve merkezinden doğan yeni dinamik devlet ve "Boğazın hasta adamının" yerine içerde ve dışarıda istikrar kazanmış olan cumhuriyet onun eseridir. O, her yönüyle yeni bir Türkiye ortaya çıkardı".[20]

Rheinisch=Westfaelische Zeitung da, "Kemal Atatürk" adlı başlıkla verdiği haberinde şöyle bahsetmektedir: "Boğazdaki hasta adam yerine, sağlıklı ve güçlü bir adamın doğması, Kemal Atatürk'ün büyük bir eseridir. O, Türkiye'yi yeniledi, sınırları küçültmekle yeni devlete ve hedeflere istikrar ve kuvvet verdi. Kemalist Türkiye bir güç faktörü oldu, Atatürk'ün zeki ve realist dış politikası, Türkiye'yi saygılı bir devlet yaptı. Aynı zamanda Kemal, ülkesinin soyutlanmasına engel olduğu gibi, paktlardan doğabilecek tehlikeleri birer birer aştı. O, bütün imkanların gerçekçi politikalarından faydalandı ve ülkesine yarar sağladı."[21]

Osmanlının son döneminde İstanbul'da görev almış ve Atatürk ile diyaloğu olan İtalyan Yüksek Komiseri Graf Storz, Osmanlı Sadrazamı ile arasında geçen konuşmayı Atatürk'ün ölümünden sonra Neue Zürcher Zeitung'a anlatır: "Sadrazam, beni arayarak şöyle dedi: "Onu sevdiğinizi biliyorum, ama o deli. O, kurtarılmalı. Sultan, ona geri dönme emrini verecek. Onun geri dönüşünden sonra ona İtalya'ya seyahat müsaadesi verir misiniz? Ben şöyle cevap verdim: O geri dönmez. Ben aynı zamanda yaşlı Damad Ferid Paşanın gözlerindeki korku ve heyecanı gördüm. O anda hiçbir Türkün genç ihtilâlciye karşı koyamayacağını anladım. Bu öyle ger-

19 **Neue Freie Presse**, 11 Kasım 1938.
20 **Frankfurter Zeitung**, 11 Kasım 1938.
21 **Rheinisch=Westfaelische Zeitung**, 10 Kasım 1938.

Levent Sahverdi Arşivi

çekleşti. Mustafa Kemal'in hareketi Anadolu içinde güçlendikçe, çok sayıda Türk ona katıldı.

Daha sonra Anadolu'ya sık sık ziyaret yaptım. Bir seferinde Mustafa Kemal bana şöyle dedi: "Benim diktatörlüğümün tek hedefi var: Türkiye'de olabilecek yeni diktatörlükleri yok etmek".[22]

Reichoffizierblatt, 25 Kasım 1938 tarihli nüshasında "Kemal Atatürk" adlı haberinde şöyle bahseder: "Türk tarihinin dönüm noktasına tesir eden Türk devlet adamı Kemal Atatürk hayattan ayrıldı. Mustafa Kemal, bütün milletlerin tarihinde çok ender gelen mümtaz şahsiyetlerinden bir tanesidir. O, on beş yıl süreyle Türk halkının kaderini elinde tuttu."

Gazete haberlerinin çok manidar olduğu ve haberlerde Mustafa Kemal'in hak ettiği üslubun kullanıldığı aşikârdır. Yayınlanan ölüm havadislerinden sonra defin haberlerinin de gazetelerde yer aldığı görülmektedir.

C- Atatürk'ün Defnedilmesi

Atatürk'ün defnedilmesi üzerine de haberlerin Alman basınında yer aldığı[23] görülmektedir. Völkischer Beobachter gazetesi, "Atatürk'ün son yolculuğu" adlı yazısında şu bilgilere yer vermektedir: "Türk devlet başkanının cenazesi, resmi törenle İstanbul'dan Ankara'ya doğru yola çıktı. Binlerce vatandaş, ülkenin kurtarıcısıyla vedalaştı. On binlerce insan, ağlayarak konvoyu takip etti. Saraydan Galata Köprüsüne kadar olan yolda binlerce insan bulunmaktaydı. Cenaze, İstanbul'dan Yavuz savaş gemisiyle Alman "Emden", Rus, İngiliz, Fransız ve Rumen savaş gemilerinin eşliğinde İz-

22 **Neue Zürcher Zeitung**, 17 Kasım 1938.

23 **Neuce Freie Presse**, 20 Kasım 1938, "Die Leichenfeier in İstanbul, Atatürks letzte Fahrt" (İstanbul'da cenaze merasimi, Atatürk'ün son yolculuğu); **Völkischer Beobachter**, 20 Kasım 1938, "Kemal Atatürks letzter Weg, Überführung des toten Staatspraesidenten von İstanbul nach Ankarar", (Kemal Atatürk'ün son yolculuğu, Vefat etmiş olan devlet başkanının cesedinin İstanbul'dan Ankara'ya götürülmesi); **Völkischer Beobachter**, 21 Kasım 1938, "Die Leiche Kemal Atatürks in Ankara feierlich aufgebahrt",(Kemal Atatürk'ün cesedi katafalka Ankara'da törenle konuldu); Völkischer Beobachter, 22 Kasım 1938, "Kemal Atatürk feierlich beigestzt, Auslaendische Militaer=Abordnungen an der Spitze des Trauerzuges" (Kemal Atatürk merasimle defnedildi, Yabancı askerî delegeler, ceneza alayının en önünde idiler); **Reichsoffizierblatt**, 25 Kasım 1938, "Kemal Atatürk";

Levent Sahverdi Arşivi

mit Körfezi'ne getirildi."[24] İstanbul'dan Ankara yolculuğuna parlamento üyeleri de eşlik ettiler. Aşırı soğuğa ve yorucu yolculuğa rağmen, çevrede bulunan şehir ve yerleşim merkezlerinden gelen halk, yol boyunca saatlerce bekledi.[25]

Cenaze, Ankara'ya geldikten sonra, çevreden gelen çiftçilerle beraber binlerce vatandaşla birlikte, parlamento binasına götürüldü.[26] Bu törene yabancı temsilciler de katıldı. Bunlar arasında İngiltere, Yunanistan, Bulgaristan, Romanya, Yugoslavya, Sovyetler Birliği, İran ve Alman temsilcileri bulunmaktaydı. Yaklaşık iki yüz bin insanın katılımıyla defin işlemi tamamlandı.[27]

Türk halkı, ölüm haberinden sonra derin üzüntü yaşamış ve atasına karşı görevini en iyi şekilde yerine getirmeye çalışmıştır. İstanbul'da başlayan büyük ilgi, gittikçe artarak defin işleminin tamamlanmasına kadar sürmüştür.

D- Atatürk'ün Vefatı Üzerine Yabancı Basında Çıkan Haberlerin Türk Basınına Yansıması

Alman basının yanında diğer devletlerin basını da, Atatürk'ün ölümüne büyük ilgi göstermiştir. Yabancı basında yer alan bu haberlerin bazılarının Türkçe çevirisinin Türk basınına yansıdığı görülmektedir. Dönemin Türk basınında konuyla ilgili çok sayıda haber bulunmaktadır[28]. Konu hakkında

---

24 **Völkischer Beobachter**, 20. 11.1938; **Neue Freie Presse** gazetesi de "Die Leichenfeier in İstanbul, Atatürk letzte Fahrt" adlı haberinde İstanbul Dolmabahçe Sarayı'ndaki cenaziyi binlerce kişinin hiçbir ses çıkarmadan sukunet ve derin hüzün içerisinde ziyaret ettiğini yazamaktadır. Cenazeyi ziyaret etmek için her gün çok uzun kuyrukların olduğunu belirtmektedir.

25 **Völkischer Beobachter**, 21 Kasım 1938.

26 **Völkischer Beobachter**, 21 Kasım 1938.

27 Alman temsilcileri şunlardı: Alman Kabinesinin Gizli Oturum Başkanı Bakan Freiherr von Neurath, Piyade Generali List, Amiral Carls ve Hava Generali Felmy. Delegasyonda ayrıca elçilik mensupları da bulunuyorlardı: Elçi Kotze, Elçilik Danışmanı Braun von Stumm, Elçilik Sekreteri von Kessel, Hava Albayı Kettenbeil, Yarbay von Post, Deniz Yarbayı Betge, **Völkischer Beobachter**, 22 Kasım 1938.

28 Geniş bilgi için bkz.: **Ulus, Akşam ve Son Havadis** Gazetelerinin 11-15 Kasım 1938 tarihli nüshalarına. Avrupa ve Balkan devletlerinin gazetelerinde çıkan haberlerin, zikredilen gazetelerde Türkçesinin yayınlandığı görülmektedir.

Levent Sahverdi Arşivi

Akşam, Ulus ve Son Havadis Gazeteleri taranmıştır. Bundan sadece birkaç örnek, metin içerisinde verilmektedir.

Akşam Gazetesi, 13 Kasım 1938 tarihli nüshasında Atatürk'ün ölümünün "Almanya'da derin elem uyandırdı" başlığıyla Alman gazetelerinde çıkan haberlerden örnekler verir. Gazetede, diğer yabancı gazete haberlerinin Türkçesini de görmek mümkündür. Misal olarak bazı Yunan haberleri ve yazıları şunlardır: "Yunanistan büyük teessür içinde. Cenaze merasimi günü Atina şehri büyük matem tutacak. Yunan gazeteleri Atatürk'e dair uzun makaleler yazıyorlar.

Yunan Nazırı B. Kocias, Atatürk'ün cenaze merasimi yapılacağı günün Atina şehri ile civarının ağır matem alameti olarak siyah tüllerle örtülmesini emretmiştir.

Yunan gazetecileri, Atatürk'ün cenaze merasiminde bulunmak üzere Cumartesi günü hareketle Pazar günü İstanbul'a vasıl olacaklar ve oradan Ankara'ya gideceklerdir.

Atina ajansı tebliğ ediyor: Cumhurbaşkanı Atatürk'ün ölüm haberi bütün Yunan mahfillerinde hakiki bir yeis ve elem doğurmuştur. Dost ve müttefik Türkiye'nin Büyük Şefinin ziyai her tarafta büyük ve samimi bir teessür hasıl etmiştir.

Bütün gazeteler, Atatürk'ün tercümei halini neşrederek memleketin bütün terakki ve medeniyet sahasında tekrar dirilmesi için başardığı muazzam eseri kaydetmekte ve Atatürk'ün yalnız yeni Türkiye'nin banisi değil aynı zamanda Türk-Yunan dostluğu ile Balkan antantının da en büyük hararetli hamili olduğunu tebarüz ettirmektedir.

Estiya gazetesi, Atatürk'ün dahiyane eserini kaydettikten sonra diyor ki: "Yunanistan müttefik Türk milletinin matemine iştirak etmektedir. Türkiye için daima iyi bir şef olmuş olan Atatürk, aynı zamanda Türk-Yunan münasebetlerinin iyi bir hamisi olmuştur. Türkiye'nin ihyası imkanını almamış ve başarmış olan Atatürk, devamlı bir Türk-Yunan dostluğu imkanını da anlamış ve başarmıştır. Bugün hayata veda eden Atatürk, Türkiye'yi

Levent Sabverdi Arşivi

tasavvur ettiği ve nasıl olması lazımsa o şekilde ve Türk-Yunan dostluğunu da tarsin edilmiş bir şekilde bırakmaktadır[29]."

Atatürk'ün izlediği politika ve atmış olduğu dostluk adımlarıyla, çok kısa süre önce birbiriyle düşman olan iki devletin münasebetlerinin, sağlıklı ve saygılı bir seviyeye geldiği Yunan basının ölüm üzerine yayınlamış olduğu haber ve yorumlardan anlaşılmaktadır.

Aynı şekilde İngiliz gazeteleri de, Atatürk'ün ölümü üzerine çok sayıda haber yayınlamıştır. İngiliz gazetelerinde yer alan haber ve yazıları Ulus gazetesi şöyle vermektedir: "Onun idaresi altında Türkiye, Avrupa heyetinin kıymetli bir azası haline geldi."

Bütün Londra gazeteleri, Atatürk'e başmakaleler ve makaleler tahsis etmektedirler.

Times gazetesi başmakalesinde şöyle yazıyor: "Kemal Atatürk'ün yeni Türkiye'nin kurucusu ve yapıcısı olan o meşhur Mustafa Kemal Paşa'nın şahsında büyük asker, büyük devlet adamı ve büyük şef ölmüştür. 1919'dan beri Türkiye'nin tarihi, O'nun hayatının tarihi oldu. Cesareti ve vatanperverliği O'nu ümitsiz görünen bir teşebbüsün başına, küçük, bitkin ve muzaffer müttefiklerin kahir istekleri önünde bütünlüğünü kaybetmiş bir milletin mukavemetinin başına koydu. O'nun ruh kuvveti ve azim ve iradesi, kim olursa olsun diğer herhangi bir şefi sarsabilecek olan zorlukları yenmesine yardım etti. O'nun daha evvel Gelibolu yarımadasındaki epik mücadelede İngiliz müstevlilere karşı talihi tersine çevirmiş olan askerî dehası, nihayet kendi davasına tam ve parlak bir zafer temin etti. Bahtiyar ve galip asker adamı, cüretli ve cesaretli, fakat aynı zamanda ihtiyatlı ve basiretli bir devlet adamı ve ıslahatçı oldu. Ekseriya Hasta Adam'ın ölümü için ayin yapmış olan Avrupa otoritelerini mahçup etmiştir. Bunlar, Türk milletinin harekete geçmek ve devleti tekrar canlandırmak için sadece Şef'in sihirli çubuğu ile teması bekliyen gizli kuvvetlere malik olduğunu unutuyorlardı"[30].

29 **Akşam**, 12 Teşrinisani 1938.
30 **Ulus**, 13 Kasım 1938.

Levent Sahverdi Arşivi

Bütün dünyanın Türk milletinin acısını paylaştığı, Türk ve yabancı basın tarandığı zaman görülmektedir. Ölüm haberinin dünya basınında üzüntüyle verildiği ve Atatürk'ün hayat hikayesi ve icraatlarından bahsedildiği aşikârdır.

Sonuç

1918 Mondros Mütarekesiyle nihayet bulan Türk-Alman resmî münasebeti, 1924 yılında tekrar başlamıştır. Bundan sonra Türkiye'de görev yapan Alman görevlilerin, Türkiye ve Türkler hakkında uzun raporlar yazdıkları görülmektedir. Bu ilgi ve alâka Atatürk'ün ölümüne kadar üst sevide devam etmiştir.

Alman basını ve kamuoyu, Atatürk'ün ölümüyle de çok yakından ilgilenir. Onun hayatı ve icraatı, Türk ve Alman milletinin ölümden duyduğu elem, Alman mahallî gazetelerinde dahi geniş yer bulur.

Bu rapor ve haberler, Atatürk'ten övgüyle söz etmektedir. Almanların güzel sözleri ve methiyelerine mahzar olan Mustafa Kemal'in mirasçısı olarak günümüz Türk insanı da, bu güzel sözlere layık olmalıdır. Atatürk'ün emanet ettiği bu devleti, imar etmek ve yüceltmek herkesin asli vazifesidir. Bunun için çok çalışarak, ülke muasır medeniyet seviyesine ulaştırılmalıdır. Türkiye, ancak bu şekilde, Atatürk zamanında milletler arası arenada ulaşmış olduğu saygınlığı yeniden elde edebilir.

Levent Sahverdi Arşivi

EK: I

Der Angriff, 11 Kasım 1938, "Tiefe Trauer um Atatürk ve Beileid des Führers" (Atatürk için derin üzüntü ve Führer'in taziyeleri).

Berliner Illustrierte, 11 Kasım 1938, "Die Beisetzung, Beileid des Führers", (Defin, Führer'in Taziyeleri).

Berliner Lokal=Anzeiger, 10 Kasım 1938, "Vater der Türkei" (Türkiye'nin babası).

Berliner Lokal=Anzeiger, 11 Kasım 1938, "Der Führer zum Tode Atatürks, Beileid nach Ankara- Halbmast auf Berliner Amtsgebaeuden, Adolf Hitler über die Türkei" (Atatürk'ün ölümü hakkında Führer, Ankara'ya taziyeler-Berlin'deki resmi dairelerde bayraklar yarıya indirild i, Adolf Hitler'in Türkiye üzerine düşünceleri).

Berliner Tageblatt, 11 Kasım 1938, "Die Türkei trauert um Atatürk, Der Staatspraesident Donnerstag früh gestorben" ve Wilhelm Renner'in "Der Vater der Türken" (Türkiye Atatürk'e yas ediyor, Devlet Başkanı Perşembe sabahı erken vefat etti ve "Wilhelm Werner'in "Türklerin Babası" adlı yazısı).

Berliner Tageblatt, 12 Kasım 1938, İnönü als Nachfolger Atatürks" (Atatürk'ün halefi İnönü).

Berliner Volks-Zeitung, 11 Kasım 1938, "Die Türkei trauert um ihren Retter", (Türkiye kurtarıcısına yas ediyor).

Börsenzeitung, 10 Kasım 1938, "Atatürk gestorben" (Atatürk vefat etti).

Deutsche Allgemeine Zeitung, 11 Kasım 1938 "Kemal Atatürk gestorben, Der Schöpfer der neuen Türkei" (Kemal Atatürk öldü, Yeni Türkiye'nin yaratıcısı).

Deutsches Nachrichtenbüro, Berlin (Alman Haber Bürosu), Nr. 311, Seite 44, 10 Kasım 1938 tarihinde Alman İmparatoru Adolf Hitler'in ve Dışişleri Bakanı Joachim von Ribbentrop'un taziyelerini yayınlar.

Levent Sahverdi Arşivi

Dresdner Neueste Nachrichten, 10 Kasım 1938, (akşam nüshası) "Kamal Atatürk", Atatürk'ün ölüm haberiyle birlikte onun icraatından bahsetmektedir.

Frankfurter Zeitung, 11 Kasım 1938, "Kemal Atatürk gestorben. Der Schöpfer der neuen Türkei", (Atatürk vefat etti. Yeni Türkiye'nin mimarı).

Germania, 11 Kasım 1938, "Tiefe Trauer in der Türkei, Kemal Atatürk", (Türkiye'de derin yas, Kemal Atatürk).

Hamburger Fremdenblatt, 11 Kasım 1938, Die Türkei trauert um ihren Schöpfer ve Halbmast in Ankara, Gazi Mustafa Kemal Atatürk", (Türkiye mimarına yas ediyor ve Ankara'da bayraklar yarıya indirildi, Gazi Mustafa Kemal Atatürk).

Hamburger Nachrichten, 10 Kasım 1938, "Der Retter der Türkei-Neuwahl am Freitag, Der türkische Staatspraesident ist am Donnerstag, um 9. 05 Uhr, gestorben", (Türkiye'nin kurtarıcısı- Cuma günü yeni seçim-Türk devlet adamı, Cuma günü saat 9.05'te vefat etti).

Hamburger Tageblatt, 10 Kasım 1938, "Vom Rebell zum "Vater der Türken, Kemal Atatürk heute morgen gestorben-Parlementsitzung Freitag 11 Uhr", (İsyandan Atatürklüğe, Kemal Atatürk bu sabah vefat etti- Parlamentonun oturumu Cuma günü saat 11.00'de).

Hamburger Tageblatt, 11 Kasım 1938, "Der Gazi formte ein Volk und eine Wirtschaft, Die Wirtschaftspolitik eines grossen Staatsmannnes, Kemal Atatürk hat die moderne Türkei geschaffen" (Gazi bir halkı ve ekonomiyi şekillendirdi, Büyük devlet adamının ekonomik politikası, Kemal Atatürk modern Türkiye'nin mimarıdır).

Maerkische Volks-zeitung, 11 Kasım 1938, Das türkische Volk trauert um Kemal Atatürk" (Türk halkı Kemal Atatürk'e yas ediyor).

Mitteilungen der Türkischen Handelskammer für Deutschland Berlin, "Atatürks Lebenslauf" (Atatürk'ün hayat hikayesi).

Morgenpost, 11 Kasım 1938'de "Die Türkei betrauert Kemal Atatürk, Vater der Türken ve Des Führers zum Tode Kemal Atatürks" (Türkiye,

Levent Sahverdi Arşivi

Atatürk için ağlıyor, Türklerin Babası ve Atatürk'ün ölümü üzerine Führer'in taziyeleri) adlı üç başlık altında haber vermektedir. İlk haberinde, genel olarak ölümden bahsederken, ikincisinde Atatürk'ün icraatından ve üçüncüsünde Führer'in mesajından bahsetmektedir.

Münchner Neueste Nachrichten, 11 Kasım 1938, "Heute Neuwahl des türkischen Staatspraesidenten, İsmet İnönü Nachfolger Atatürks? Vater der Türken, Der Schöpfer der neuen Türkei" (Türk devlet başkanlığı için bugün seçim yapılacak, İsmet İnönü Atatürk'ün halefi mi? Türklerin babası, Yeni Türkiye'nin mimarı).

National Zeitung, 11 Kasım 1938, " Mustafa Kamal Atatürk, Das türkische Volk trauert um seinen Retter, Vater der Türken" (Mustafa Kamal Atatürk, Türk halkı kurtarıcısına yas ediyor, Türklerin babası).

Nationalsozialistische Landpost, "Nun, die Steuerpaechter seid Ihr los...! Kemal Atatürk, der Befreier des türkischen Bauern" (Kemal Atatürk, Türk çiftçisinin kurtarıcısı).

Neue Freie Presse, 11 Kasım 1938, "Kemal Atatürk gestorben, Das türkische Volk trauert um seinen Retter, Der Tod des Türkischen Staatspraesidenten" (Kemal Atatürk vefat etti, Türk halkı kurtarıcısına ağlıyor, Türk devlet adamının ölümü).

Neues Wiener Journal, 11 Kasım 1938, "Tod Kemal Atatürks im Alter von 59 Jahren, Die neue Türkei betrauert ihren Schöpfer und starken Lenker" (Kemal Atatürk'ün 59 yaşında ölümü, Yeni Türkiye mimarına ve güçlü yöneticisine ağlıyor).

Neue Zürcher Zeitung, 17 Kasım 1938, "Der Schöpfer der türkischen Republik von Graf Storz" (Graf Storz'un "Türkiye Cumhuriyeti'nin mimarı" adlı yazısı).

Niedersaechsische Tageszeitung, 10 Kasım 1938, "Vater der Türken" (Türklerin babası).

Neue Basler Zeitung, 10 Kasım 1938, Der Vater der Türkenheit, Aus dem Leben und Wirken des Gründers der türkischen Republik" (Türklü-

Levent Sahverdi Arşivi

ğün babası, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusunun hayatından ve icraatından).

Rheinisch=Westfaelische Zeitung, 10 Kasım 1938, "Kemal Atatürk".

Das 12 Uhr Blatt, 11 Kasım 1938 tarihinde üç başlık altında Atatürk'ün ölümüne geniş yer verir: "Die Türkei trauert um Atatürk, Beileid des Führers ve Das Leben des Befreiers (Türkiye, Atatürk'e yas ediyor, Führer'in taziyeleri ve Kurtarıcının hayat hikayesi). Gazete , haberlerinde Atatürk'ün vefat haberinin verirken aynı zamanda geniş bir özgeçmişini de yer verir.

Völkischer Beobachter, 11 Kasım 1918, "Kemal Atatürk gestorben, Des Führers Beileid zum Tode Atatürks" (Kemal Atatürk vefat etti, Atatürk'ün ölümü üzerine Führer'in taziyeleri) ve Karl Vierebl'in "Atatürk Soldat und Staatsmann", (Asker ve devlet adamı Atatürk).

Völkischer Beobachter Berlin, 12 Kasım 1938, Des Führers Beileid zum Tode Atatürks" (Atatürk'ün ölümü üzerine Führer'in taziyeleri).

Westdeutscher Beobachter, 11 Kasım 1938, "Ein Volk trauert seinen Retter, Des Führers Beileid" (Bir halk kurtarıcısına yas ediyor ve Führer'in taziyeleri).

Wiener Neueste Nachrichten, 13 Kasım 1938, "Der Schöpfer der neuen Türkei ist nicht mehr" (Yeni Türkiye'nin mimarı artık yaşamıyor).

Levent Sahverdi Arşivi

EK: 2

270 10. Nov. 1938
Berliner Lokal-Anzeiger Nr. a vom
11

Vater der Türkei.

Von Rolf Brandt

Mustafa Kemal hat die Türkei aus der Niederlage des Weltkrieges mit übermenschlicher Kraft neu geschaffen. Er hat den Sieg erzwungen ganz allein mit der Macht seines harten Willens, und er hat sein Volk in wenigen Jahren den steilen und harten Weg des Aufstieges geführt.

Der Weg des armen Bauernjungen aus albanischem Blut als Diktator seines Volkes, dessen Wille allein richtunggebend und bestimmend war, ist an sich das Drama heidnischen Wesens überhaupt. Mustafa wurde 1879 in Saloniki geboren.

Der Vater von Mustafa war ein kleiner Beamter, der aus Albanien nach Saloniki gekommen war und schließlich mit einem sehr bescheidenen Holzhandel seine Familie erhielt. Mustafas Mutter stammt aus Südalbanien. Sie war groß, blond, mit herrischen blauen Augen, so wie ihr Sohn auch. Nach dem Tode des Vaters wird aus dem blassen Jungen auf dem Lande bei Saloniki ein kräftiger Jüngling von ungeheurer Eigenwilligkeit und, wie sich auf der Militärschule bald zeigt, einem fanatischen Ehrgeiz. Mit zwanzig Jahren kommt Mustafa Kemal nach Konstantinopel, nimmt am Generalstabskurs teil. Sein Weg scheint vorgezeichnet.

Aber in ihm brennt eine starke Flamme. Er fühlt schon als junger Hauptmann, trotzdem er zuweilen das Leben eines eleganten Offiziers und Frauenfreundes führt, die Not seines Vaterlandes. Der junge Offizier gehört sehr bald der Geheimorganisation „Watan" (Vaterland) an, die eine neue Türkei heraufführen will. Die Polizei des Sultans verhaftet ihn. Er wird strafweise zu einem Kavallerieregiment in den brusischen Bergen versetzt, aber für ihn sind alle Dinge nur Stufen zum Aufstieg. Er lernt in den hoffnungslosen Bergefechten das Gesicht des Kleinkrieges kennen und wird noch stärker zur einsamen Entscheidung bereit.

Im Weltkrieg ist Kemal, der General, seine Pflicht. Er arbeitet mit den deutschen Bundesgenossen zusammen und greift entscheidend in die Kämpfe bei Gallipoli ein. Liman von Sanders hat von ihm gesagt: „Ein vorzüglicher Offizier . . . ein Führer."

Der Weltkrieg bringt auch den Zusammenbruch der Türkei. Ihre Heere sind geschlagen, das Land, das seit 1908 in ununterbrochenem Krieg steht, ist fertig. Auf dem englischen Kriegsschiff „Agamemnon" muß die Kapitulation der Türkei unterzeichnet werden. In Paris hat man zwar andere Sorgen, aber man hat ja in den Aktentaschen bereits die Zusage für die Aufteilung des türkischen Reiches . . .

Auf dem Kongreß zu Sivas aber wird der Nationalpakt verkündet und Mustafa Kemal zum Vorsitzenden des Exekutivkomitees bestimmt. In dieser Zeit leistet der Mann, in dessen Herzen die Türkei allein noch lebt, mehr, als man von einem Menschen überhaupt erwarten darf. Die Sultanstruppen sind gegen ihn, die Entente ist gegen ihn, seine eigenen Anhänger erleiden Niederlage auf Niederlage, aber der Vertrag von Sèvres, den die Türkei zerschlagen soll und aus einem Herrenvolk eine Schar erbärmlicher Bettler machen will, rüttelt die letzten Kräfte der Türken wach. Nun treten alle Männer und Frauen, die sich überhaupt noch als Türken fühlen, an die Seite Kemals. Die Truppen des Sultans verhaften ihre eigenen Offiziere, Kemal ist Herr in den Bergländern Anatoliens.

In Paris aber erschrickt man. Es gibt in dieser Zeit noch Ende des Krieges nirgends mehr „alliierte" Truppen, die kämpfen wollen. Der zähe und zerissene Kreter Venizelos flüstert Lloyd George zu: Gib uns das halbe Anatolien, und die Griechen werden euch retten. Lloyd George stimmt begeistert zu. Er setzt seine ganze Politik, die Politik eines Weltreiches, auf diese griechische Karte. Als Mustafa Kemal siegt, ist auch Lloyd George für immer erledigt.

Am 28. Juli 1920 treten die Griechen den Vormarsch von Smyrna an. Gleichzeitig marschieren griechische Truppen in Adrianopel ein und befreien die Engländer in Konstantinopel von dem Druck Mustafa Kemals, der seine Truppen in das Innere des Landes zurückführt.

Kemal hat immer noch mit Rebellen zu tun. Es ist bitter schwer, die Einheitsarmee zu schaffen. Aber der anatolische Bauer tritt an zum letzten Freiheitskampf. Zerlumpt, mit zerrissenen Uniformen, mit wenig Munition, ohne ausreichende Nahrung liegt schließlich die türkische Armee den Griechen am Sakaria-Fluß gegenüber. Die Griechen weichen. Sie sind dem mörderischen Klima und der mörderischen Hartnäckigkeit der Anatolier nicht gewachsen.

Am 26. August setzt Mustafa Kemal zum letzten, entscheidenden Angriff an. Dieser Angriff vernichtet die griechische Armee. Vor den Augen der englischen Kriegsschiffe zieht Kemal in Smyrna ein; er ist der Sieger, der sich anschickt, Konstantinopel mit Gewalt zu nehmen, bis der Lausanner Vertrag vom 29. Juli 1923 dann die Türkei zu einem freien, gleichberechtigten Staat macht.

Ruhmlos tritt der Sultan Mohideddin ab. Sein Palastkapellmeister bittet bei den Engländern um Zuflucht. Ein riesengroßes Kapitel Weltgeschichte ist zu Ende.

*

Nun beginnt Mustafa Kemal Atatürk im Frieden die neue Türkei aufzubauen, so rücksichtslos, wie er im Kriege war. Er hat einmal einem amerikanischen General, der bei ihm intervenierte, erklärt: Ich verlange kein Erbarmen, ich gewähre kein Erbarmen. Sehr rücksichtslos führte er die Umänderung fast der gesamten Lebensform seines Volkes durch. Die äußeren Abzeichen, wie der Fes und bei den Frauen der Schleier, fielen, und eine moderne Gesetzgebung wandelte uralte Ordnungen ab. Mustafa Kemal ließ zwei Millionen erwachsener Männer Lateinisch schreiben lehren. Er selbst ging in die Schulen und wirkte als Lehrer. Er schonte sich nicht. In der schwersten Kriegszeit seines Lebens hat er seine Befehle hinausgeschrien, während er sich oft unter Nierenschmerzen krümmte. Die Schlacht am Sakariafluß führte er zu Pferde durch, obwohl ihm zwei Rippen gebrochen waren.

Die Türkei ist so groß wie Großdeutschland, Ungarn und die Tschecho-Slowakei. Sie wird von 12 Millionen Türken bewohnt, die von Mustafa Kemal den Weg eines Aufstieges geführt wurden, wie er Anatolien noch niemals seit Jahrhunderten beschieden war. Wer sich gegen ihn erhob, wie etwa die Kurden, wurde vernichtet. Er schuf einen neuen Staat.

Sein politisches Testament hat der Ghasi 1934 veröffentlicht. Er warnt vor dem Kommunismus, der das Paradies verspricht, während er die Hölle im Sack trägt. Er warnt vor der Schuldknechtschaft, er warnt vor jedem politischen Abenteuer. Er predigt harte Arbeit. Sein Testament schließt mit den Worten: „Sobald ich tot bin, sollen alle Statuen und Bildnisse, die man mir zu meinen Lebzeiten errichtet hat, zerstört werden, und niemand soll daran denken, eine neue Bildsäule mir zu Ehren zu errichten."

Es sind die Anschauungen seines Volkes, es sind die Anschauungen eines großen Staatsmannes, die in diesem Testament zu Wort kommen.

Levent Sahverdi Arsivi

EK: 2 a

man wird dann verstehen, daß Adolf Hitler einmal einem türkischen Vertreter in Berlin gegenüber äußerte, daß er in den Jahren des Kampfes um die Macht in Deutschland nicht selten des Aufstieges Kamal Atatürks gedachte. Damals stand der junge General vor einem Land, das nach außen von allen Seiten abgesperrt war, dessen innere Verkehrsverbindungen von feindlichen Truppen besetzt waren. Eine ohnmächtige Regierung saß in Istanbul, der Hauptstadt, deren Sultan nichts anderes zu tun hatte, als das Diktat von Sèvres anzunehmen und zu erfüllen. Die Bevölkerung war durch nahezu zehnjährige Kriegsführung erschöpft und ausgeblutet, die Armee bestand nur noch mehr aus zerstreuten Resten.

Angesichts einer derartigen ans Trostlose angrenzenden Lage ist es nur allzu begreiflich, wenn englische Kreise sowohl damals wie heute noch feststellen, daß keine Revolution überraschender kam als gerade die türkische. Sie muß aber gerade deshalb — auch für den objektiven Betrachter — um so höher in ihren Erfolgen bewertet werden. Wenn damals das alte Kernland Anatolien nicht gleich einem Stück Fleisch aufgeteilt werden konnte, so nur deshalb, weil der Mann, den — welche Ironie des Schicksals — die Alliierten zum Vollstrecker ihres Willens machen wollten, sein Land gegen alle Aufteilungsversuche eben dieser Alliierten bis zum letzten schützte und verteidigte.

Die siebentägige Schlacht vor den Toren Ankaras im Jahre 1921 und der Angriff auf die griechischen Stellungen 1922, in denen Mustafa Kamal über seinen von den Alliierten mit Truppen und Waffen unterstützten griechischen Gegner Sieger blieb, können in ihrer Bedeutung in der Nachkriegsgeschichte nur mit Pilsudskis Sieg vor Warschau über die sowjetrussischen Armeen verglichen werden. In beiden Fällen nämlich wurde der überlegene Gegner in allerletzter Stunde vor den Toren der Landeshauptstadt derart entscheidend niedergerungen, daß dem Lande die Freiheit sicher war. Berühmt ist aus jenen Tagen Kamals Ruf an seine Armee: „Soldaten, euer Ziel ist das Mittelländische Meer. Vorwärts!" Mit beiden Siegen hat sich der Ghasi, der Siegreiche, wie ihn die Türken nannten, einen ehrenvollen Platz in der Geschichte seines Landes gesichert.

Nicht weniger bedeutsam aber war für den endgültigen Bruch mit den Einrichtungen des Sultanats und Kalifats, die beide einst die sinkende Fahne des Propheten wieder hochrissen und sie siegreich bis vor die Tore Wiens trugen. Dieser tiefe innere Einschnitt ins türkische Leben und das Tempo, mit dem diese außergewöhnlichen Reformen durchgeführt wurden, verursachten im Laufe der Zeit manchen schweren Widerstand, der gebrochen werden mußte, damit der türkische Nationalstaat errichtet werden, damit der Typ des modernen arbeitsamen Türken geschaffen werden konnte.

*

Nicht umsonst haben die Türken ihrem Führer den Namen Atatürk, Vater aller Türken, verliehen als den Ausdruck des Dankes dafür, daß er aus der Türkei wieder einen starken und in sich gefestigten Staat schuf. Einen wesentlichen Anteil an dieser inneren Stärke trägt übrigens auch Atatürks radikale antibolschewistische Einstellung. Außenpolitisch wird sein Werk durch den Vorderasiatischen Viererpakt und durch die Balkan-Entente gekennzeichnet, die der Stellung der Türkei zwischen Asien und Europa gerecht werden.

Ganz groß aber stehen in diesen außenpolitischen Konstellationen, die hier ja nur knapp und kurz umrissen werden können, die beiden größten Erfolge der türkischen Außenpolitik: die Wiederbefestigung der Dardanellen 1936 und die Rückgliederung des Sandschaks von Alexandrette 1938 auf friedlichem Wege, aber mit dem Hintergrund einer starken Machtfülle, mit der der Gegner nur ungern in offener Schlacht sich zu messen bereit ist. Das waren Erfolge eines großen Staatsmannes nach einem zwanzigjährigen Ringen, die auch die letzten entehrenden Bestimmungen für die junge Republik fallen ließen.

Kamal Atatürk hinterläßt also seinen Nachfolgern ein Werk, das, geschaffen in nicht ganz zwanzig Jahren, von außergewöhnlicher Bedeutung ist. Er wußte, daß er dieses Werk in die Hände von Männern legen wird, die seiner würdig sind.

Dr. C. v. I.

Levent Sahverdi Arsivi

EK: 3 **Dresden Neueste 10 Nov. 1938, 263**

Kamal Atatürk †

× **Istanbul, 10. November**

Der türkische Staatspräsident ist am Donnerstag um 9.05 Uhr gestorben.

Der Präsident des Parlaments, Abdul Halik Renda, hat gemäß der Verfassung das Amt des Staatspräsidenten übernommen. Das türkische Parlament wird am Freitag um 11 Uhr zusammentreten, um das neue Staatsoberhaupt zu wählen. Voraussichtlich dürfte General Ismet Inöni die Präsidentschaft übernehmen. Er war lange Zeit, bis Oktober 1937, Ministerpräsident. Neben ihm kommt als Nachfolger der jetzige Generalstabschef Feldmarschall Fevzi Tschakmak in Frage.

*

Einer der bedeutendsten französischen Karikaturisten, Daumier, hat einmal ein Bild gezeichnet, auf dem die europäischen Großmächte mit den letzten Kräften einen Stuhl hochstemmen, auf dem ein behäbiger etwas aufgeschwemmter Türke sitzt mit einem wohlig rauchenden Pfeiflein im Munde und einem Fez auf dem Kopfe. Unter diesem Bild lesen wir die Worte: „Der Kranke Mann am Bosporus." Man kann selbst ergänzen: „. . . der nicht leben und nicht sterben kann." Daumier hat mit diesem Bild die Türkei um die Jahrhundertwende, das Osmanische Reich, treffend gekennzeichnet. Heute allerdings müßte er seine Karikatur widerrufen, denn von dem „Kranken Mann am Bosporus" ist nichts mehr geblieben, der „Kranke Mann am Bosporus" ist genesen.

Ein Mann, Mustafa Kamal, hat dem für die Türken entehrenden Wort seinen eigenen Grundsatz entgegengestellt: „Das Schicksal geht mit den stärkeren Herzen." Mit diesem Grundsatz hat er gesiegt. Gesiegt zuerst als Junge, da er sich trotz der Armut seiner Eltern — der Vater war ein kleiner Beamter — die Sporen zur Offiziersschule in Konstantinopel ertrotzte, später als tollkühner Leutnant im Dienst und auf Fahrten für die jungtürkische revolutionäre Bewegung und als entschlossener Gegner des türkischen Sultans Abdul Hamit, dessen Späher ihn auch vorübergehend als jungen Offizier einsperren ließen. Der Aktivist war dem Sultan unbequem, deshalb suchte der Sultan sich seiner zu entledigen, indem er ihn als Militärattaché nach Sofia schickte. Das aber war für Mustafa Kamal nur die Bewährungsprobe zu den entscheidenden Taten im Weltkrieg, unter denen der gegen die Engländer als Divisionsgeneral und Nachfolger Liemann von Sanders' bei Gallipoli erstrittene Erfolg zu den leuchtendsten Taten seiner Laufbahn zählt.

*

Wer hätte es geglaubt, daß jener Maitag des Jahres 1919, an dem der junge General im Auftrag der Westmächte — er sollte die Entwaffnung und Demobilisierung der türkischen Armee übernehmen — in dem stillen kleinen Hafenort Samsun landete, der Schicksalstag des türkischen Volkes werden sollte? Man muß sich die Lage von damals ins Gedächtnis

haften Frieden in Lausanne ertrotzt, in dem er die Neutralisierung der Dardanellen als einziges Zugeständnis machen mußte.

Beide Schlachten haben den Weg frei gemacht für den entschlossenen, den ausländischen Betrachter häufig radikal anmutenden Aufbau der kamalistischen Türkei. Unerbittlich räumte Mustafa Kamal auf mit den überholten osmanischen und legitimistischen Traditionen. Er kannte nur eins: Dem Türkentum sein Wesen zu bewahren und es der Neuzeit anzupassen. Dabei hat er nicht selten an die ältesten und längst verschütteten türkischen Ueberlieferungen angeknüpft und so eine Quelle freigelegt, die die Verjüngung und Kraftentfaltung aus dem Volke heraus überhaupt erst ermöglichte. Allein schon die Tatsache, daß er der kosmopolitischen Hauptstadt des Osmanischen Reiches, Konstantinopel, den Rücken zuwandte und Ankara im Herzen Anatoliens als türkische Zentrale erwählte, zeigte, daß dem Ghazi darum zu tun war, einen rein naitonalen Mittelpunkt zu schaffen.

*

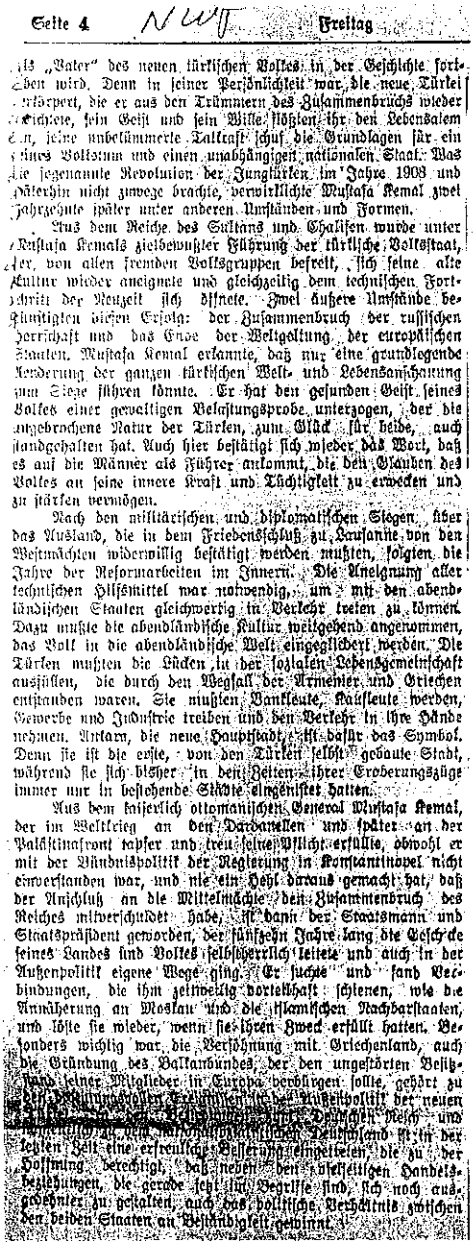
Aus dem gleichen Grunde war für ihn eine Trennung von Staat und Kirche notwendig; denn die überstaatliche Welt des Korans, die im Osmanenreich bestimmend war und Konstantinopel die Führerrolle im Vorderen Orient sicherte, hinderte das Heranwachsen eines bewußt nationaltürkischen Selbstgefühls. Wenn man Fez und Schleier damals feierlich dem Scheiterhaufen überantwortete, wenn man die

Archiv DNN.

Levent Şahverdi Arşivi

EK: 3 a

Seite 4 NWT Freitag

als „Vater" des neuen türkischen Volkes in der Geschichte fortleben wird. Denn in seiner Persönlichkeit war die neue Türkei verkörpert, die er aus den Trümmern des Zusammenbruchs wieder errichtete, sein Geist und sein Wille flößten ihr den Lebensatem ein, seine unbekümmerte Tatkraft schuf die Grundlagen für ein reines Volkstum und einen unabhängigen nationalen Staat. Was die sogenannte Revolution der Jungtürken im Jahre 1908 und späterhin nicht zuwege brachte, verwirklichte Mustafa Kemal zwei Jahrzehnte später unter anderen Umständen und Formen.

Aus dem Reiche des Sultans und Chalifen wurde unter Mustafa Kemals zielbewußter Führung der türkische Volksstaat, der, von allen fremden Volksgruppen befreit, sich seine alte Kultur wieder aneignete und gleichzeitig dem technischen Fortschritt der Neuzeit sich öffnete. Zwei äußere Umstände begünstigten diesen Erfolg: der Zusammenbruch der russischen Herrschaft und das Ende der Weltgeltung der europäischen Staaten. Mustafa Kemal erkannte, daß nur eine grundlegende Aenderung der ganzen türkischen Welt- und Lebensanschauung zum Siege führen könnte. Er hat den gesunden Geist seines Volkes einer gewaltigen Belastungsprobe unterzogen, der die ungebrochene Natur der Türken, zum Glück für beide, auch standgehalten hat. Auch hier bestätigt sich wieder das Wort, daß es auf die Männer als Führer ankommt, die den Glauben des Volkes an seine innere Kraft und Tüchtigkeit zu erwecken und zu stärken vermögen.

Nach den militärischen und diplomatischen Siegen über das Ausland, die in dem Friedensschluß zu Lausanne von den Westmächten widerwillig bestätigt werden mußten, folgten die Jahre der Reformarbeiten im Innern. Die Aneignung aller technischen Hilfsmittel war notwendig, um mit den abendländischen Staaten gleichwertig in Verkehr treten zu können. Dazu mußte die abendländische Kultur weitgehend angenommen, das Volk in die abendländische Welt eingegliedert werden. Die Türken mußten die Lücken in der sozialen Lebensgemeinschaft ausfüllen, die durch den Wegfall der Armenier und Griechen entstanden waren. Sie mußten Bankleute, Kaufleute werden, Gewerbe und Industrie treiben und den Verkehr in ihre Hände nehmen. Ankara, die neue Hauptstadt, ist dafür das Symbol. Denn sie ist die erste, von den Türken selbst gebaute Stadt, während sie sich bisher in den Zeiten ihrer Eroberungszüge immer nur in bestehende Städte eingenistet hatten.

Aus dem kaiserlich ottomanischen General Mustafa Kemal, der im Weltkrieg an den Dardanellen und später an der Palästinafront tapfer und treu seine Pflicht erfüllte, obwohl er mit der Bündnispolitik der Regierung in Konstantinopel nicht einverstanden war, und nie ein Hehl daraus gemacht hat, daß der Anschluß an die Mittelmächte den Zusammenbruch des Reiches mitverschuldet habe, ist dann der Staatsmann und Staatspräsident geworden, der fünfzehn Jahre lang die Geschicke seines Landes und Volkes selbstherrlich leitete und auch in der Außenpolitik eigene Wege ging. Er suchte und fand Verbindungen, die ihm zeitweilig vorteilhaft schienen, wie die Annäherung an Moskau und die islamischen Nachbarstaaten, und löste sie wieder, wenn sie ihren Zweck erfüllt hatten. Besonders wichtig war die Versöhnung mit Griechenland, auch die Gründung des Balkanbundes, der den ungestörten Besitzstand seiner Mitglieder in Europa verbürgen sollte, gehört zu der [illegible] Außenpolitik der neuen [illegible] dem nationalsozialistischen Deutschland ist in der letzten Zeit eine erfreuliche Besserung eingetreten, die zu der Hoffnung berechtigt, daß neben den bisherigen Handelsbeziehungen, die gerade jetzt sich begriffe sind, sich noch ausgedehnter zu gestalten, auch das politische Verhältnis zwischen den beiden Staaten an Beständigkeit gewinnt.

Levent Sahverdi Arsivi

EK: 4

Neues Wiener Journal 11. November 1938 Seite 3

oberhalb der Stadt; in Palästina das deutsche Ehrenmal Nazareth mit dem Turm der Treue, dem Wahrzeichen des Deutschtums und seinem Mittelpunkt in jenem fernen Land.

Aus dem Opfer des Volkes erwachsen die Ehrenmale an der langen Ostfront von Rumänien in Petroseni und Jamboli in Bulgarien bis nach Polen und zu den Randstaaten.

Wo deutsches Blut vergossen wurde, da ist deutsche Heimat; darum bleibt die Aufgabe des Volksbundes Deutsche Kriegsgräberfürsorge auf Jahre hinaus bestehen, nicht, weil sie Totenkult treibe, sondern weil sie Träger des lebendigen Dankes der gegenwärtigen Generationen ist. Darum werden Hunderte von ausgebauten Kriegsgräberstätten ausgestaltet werden: in Frankreich, im Osten, auf dem Balkan, in Syrien und Aegypten, bis alle Gefallenen in diesem sichtbaren Dank ihres Volkes heimgekehrt sind.

Tod Kemal Atatürks im Alter von 59 Jahren

Die neue Türkei betrauert ihren Schöpfer und starken Lenker

Istanbul, 10. November.

Der türkische Staatspräsident Gazi Kemal Atatürk ist am Donnerstag um 9 Uhr 5 gestorben. Das Ableben des Staatspräsidenten, der eine schwere Grippe im Januar dieses Jahres nicht mehr überwinden konnte und seither kränkelte, wurde bereits seit einigen Tagen erwartet.

Innerhalb der letzten sechs Monate wurde Atatürk zweimal von einem französischen Facharzt untersucht. Später wurden auch die deutschen Professoren Eppinger (Wien) und Bergmann (Berlin) zur Konsultation herangezogen. Der erste Hinweis auf die Schwere des chronischen Leberleidens des Republikpräsidenten erfolgte für die breitere Oeffentlichkeit durch eine Reihe von ärztlichen Bulletins, die am 17. Oktober begannen. Wunderbarerweise aber überwand der unbeugsame Lebenswille des Kranken diese Krise, wenn auch von einer wirklichen Besserung nicht mehr die Rede sein konnte. Nun hat der Tod diese eiserne Natur doch zu besiegen vermocht.

Kemal Atatürk Photo Schestal

Gazi Mustafa Kemal Atatürk wurde als Sohn eines kleinen Zollbeamten im Jahre 1879 zu Saloniki geboren. Von frühester Jugend an zeichnete er sich durch einen herben Charakter aus. Verschlossen und ohne jegliches Anlehnungsbedürfnis, ging er eigenwillig seinen Weg. Auf der Schule, beim Militär und erst recht als Staatsmann ist dieser Grundzug seines Lebens unverändert geblieben. Kemal Atatürk war stets der Mensch, der alle seine Erfolge aus der Geradlinigkeit und Entschlossenheit seines mutigen, unbeugsamen Willens aufbaut.

Konstantinopel in Trauer

Die Nachricht vom Tode Atatürks verbreitete sich in der ersten Vormittagsstunde in der Stadt mit Windeseile, nachdem auf dem Dach des Palastes Dolma Bagtsche die Standarte des Präsidenten auf Halbmast gegangen war. Sofort nach Bekanntwerden der Todesnachricht eilte die Bevölkerung auf Straßen und Plätze und ein nicht endender Strom von Menschen ergoß sich über die Galata-Brücke von Stambul entlang dem Bosporus nach dem Palast von Dolma Bagtsche, wo die Menge in ehrfurchtsvollem Schweigen verharrte.

Wahl des neuen Staatspräsidenten

Gleichzeitig mit der Todesnachricht verbreitete die Regierung eine Kundgebung, in der die alsbaldige Neuwahl des Nachfolgers angekündigt wird, zu welchem Zweck, wie gemeldet, am Freitag um 11 Uhr in Ankara die große Nationalversammlung zusammentritt. Ministerpräsident Celal Bayar ist bereits heute Mittag im Sonderzug nach Ankara zurückgereist.

Der Führer über Kemal

Berlin, 10. November.

Der Führer und Reichskanzler hat an den Präsidenten der Großen Nationalversammlung der türkischen Republik in Ankara folgendes Beileidstelegramm gerichtet:

„Tief bewegt spreche ich Eurer Exzellenz, der Großen Nationalversammlung und dem gesamten türkischen Volk mein und des deutschen Volkes schmerzlichstes Mitgefühl anläßlich des Hinscheidens Atatürks, des Präsidenten der türkischen Republik, aus. Mit ihm ist ein großer Soldat, ein genialer Staatsmann und eine geschichtliche Persönlichkeit dahingegangen. In der Errichtung des neuen türkischen Reiches hat sich Atatürk ein Denkmal gesetzt, dessen Bestand die Generationen überdauern wird. Adolf Hitler, Deutscher Reichskanzler."

Reichsaußenminister von Ribbentrop sandte dem türkischen Außenminister Aruchod Aras in Ankara ein Beileidstelegramm.

Das Werk des Befreiers

Von unserer Berliner Schriftleitung.

Dr. H. B. Berlin, 10. November.

Ein Jahrhundert lang währte der politische Staatsverfall, das Siechtum des Osmanischen Reiches, nachdem seinem großen Herrscher Soliman dem Prächtigen, der Stambul zur Hauptstadt des Osmanischen Reiches gemacht hatte, und als die Macht und der Glanz des Osmanischen Staates im Laufe des 17. Jahrhunderts [illegible] englischer und französischer Einflüsse [illegible] Niedergang des türkischen Staates im 19. Jahrhundert [illegible] Und als die Macht und [illegible] Balkankrieg, Weltkrieg aus dem Hause [illegible] Türkischen Staates [illegible] Ententemächte [illegible] englischer und französischer [illegible] Mustafa Kemal, der Sohn eines kleinen Beamten, entstammte, der

die ruhmreichen Fahnen mit dem silbernen Halbmond und [illegible] unter die Mauern der Kaiserstadt Wien vorgetragen worden war, [illegible] das Wunder vollbrachte, die das unter seinen eigenen Volksgenossen niemand mehr zu glauben wagte: die Rettung des türkischen Reiches und Aufbau eines neuen Nationalstaates durch Mustafa Kemal, den Pascha des letzten Sultans und ersten Staatspräsidenten der jungen türkischen Republik, dem sein dankbares Volk nach der Vertreibung des griechischen Heeres aus Kleinasien den ehrenden Beinamen „Gazi", der Siegreiche, verliehen hat.

Heute steht das ganze türkische Volk trauernd an der Bahre dieses Mannes, der sich selbst bei der Reform der Namensgebung symbolisch den Familiennamen Atatürk auswählte, unter dem

Levent Sahverdi Arsivi

EK: 5 **Reichsof fizierblatt 25 Nov. 38**

Kemal Atatürk †

Mit dem türkischen Staatspräsidenten Kemal Atatürk ist ein Mann aus dem Leben geschieden, dessen Wirken einen Wendepunkt in der türkischen Geschichte herbeigeführt hat. Mustafa Kemal ist eine jener seltenen Persönlichkeiten, wie sie nur in der Geschichte aller Völker ganz wenig vorkommen. 15 Jahre hielt er das Schicksal der Türkei in seinen Händen. Aber schon im Kriege war er durch seine hervorragenden Gaben und sein großes militärisches Können hervorgetreten. Vor allen Dingen war Gallipoli der Schauplatz seines militärischen Wirkens. — Er war keinesfalls ein bequemer Untergebener, und Marschall Liman von Sanders hatte mit dem schwer zu behandelnden Kemal seine Schwierigkeiten. Für Kemal war der Kampf Natur. — Nachdem er die 19. türkische Division übernommen hatte, gingen bald seine Soldaten für ihn durchs Feuer. Er war stets kaltblütig und kühn und war eigentlich immer in schwierigen Augenblicken an der vordersten Front zu finden.

Als Sohn der Witwe eines Holzhändlers in Saloniki besuchte Mustafa die Offizierschule in Monastir. Dann kam er nach Istambul, wo er damals bereits in politische Verwicklungen geriet. Die Verschwörung der Jungtürken gegen Abd ul Hamid wurde auch für ihn zum Verhängnis; denn er wurde verhaftet und nach Damaskus verbannt. Später nahm er u. a. auch am Krieg gegen Italien in Tripolis teil. Aus dieser Zeit stammt das gespannte Verhältnis zu Enver Pascha. Schon bei Beginn des Krieges übernahm er die 19. Division und besiegte die in Gallipoli landenden Engländer. Nachdem er das 16. Armeekorps übernommen hatte, eroberte er die Ostprovinzen von den Russen zurück. 1917 war er mit dem Thronfolger im deutschen Großen Hauptquartier. — Zum Schluß des Krieges übertrug ihm Liman von Sanders den Oberbefehl über die aus Syrien zurückflutende türkische Armee. Seine harte Faust schaffte hier schnell Ordnung, und er hielt die von ihm selbst festgesetzte Rückzugslinie gegen die Franzosen bis zum Waffenstillstand von Mudros.

1919 setzt der Freiheitskampf in der Türkei ein. Kemal kannte den türkischen Soldaten und wußte, was mit ihm anzufangen war. Unter seiner Führung wurde aus dem „kranken Mann am Bosporus", wie man die Türkei fälschlicherweise früher nannte (nur die Oberschicht war krank), das machtvolle Schlüsselland zwischen West und Ost.

Nach mancherlei Kämpfen zieht Mustafa Kemal 1923 als Sieger in das befreite Istambul ein. Sein Bestreben war, aus der Türkei einen Staat westlicher Prägung zu schaffen. Er will selbstbewußte, den westlichen Nachbarn ebenbürtige Staatsbürger haben. Um dies auch äußerlich zu dokumentieren, führt er für die Orientalen die westliche Kleidung ein. Der Fes und die Pluderhose verschwinden. Die Frauen kamen aus dem Harem heraus in die Öffentlichkeit und wurden selbstbewußte Menschen. Aus dem Freiheitskämpfer, dem Reformator wurde der Staatsmann, der es verstand, der Türkei eine Vormachtstellung im Nahen Osten zu schaffen. Verträge zwischen den Nachbarn bildeten Marksteine in der jüngsten Geschichte der Türkei.

Kemal Atatürk starb verhältnismäßig jung, noch keine 60 Jahre wurde er alt. Aber es war ein vollendetes Leben, das er geführt hat. In der Geschichte der Türkei wird sein Name niemals übergangen werden können. Die Hauptstadt Ankara erhielt nach ihm den Namen Atatürk.

—er

Levent Sahverdi Arsivi

EK: 6 **Neue Freie Presse Nr. 26643, 11 Nov. 1938**

Das türkische Volk trauert um seinen Retter

Der Tod des türkischen Staatspräsidenten

Istanbul, 11. November (TOB)

Der türkische Staatspräsident ist am Donnerstag um 9.05 Uhr gestorben.

Der Präsident des Parlaments hat gemäß der Verfassung das Amt des Staatspräsidenten übernommen. Das Parlament wird Freitag zusammentreten und den Nachfolger Atatürks wählen.

Die Todesnachricht verbreitete sich in der elften Vormittagsstunde in der Stadt mit Windeseile, nachdem auf dem Dach des Palastes Dolma Bagtsche die Standarte des Präsidenten auf Halbmast gegangen war. Den ausländischen Pressevertretern wurde die amtliche Mitteilung vom Ableben Atatürks um 11.30 Uhr osteuropäischer Zeit bekanntgegeben. Sofort nach Bekanntwerden der Todesnachricht setzte die Bevölkerung Istanbuls auf Straßen und Plätze und ein nicht endender Strom von Menschen ergoß sich über die Galata Brücke von Istanbul entlang dem Bosporus nach dem Palast von Dolma Bagtsche, wo die Menge in ehrfurchtsvollem Schweigen verharrte. In der Stadt selbst bildeten sich überall Gruppen. Den Zeitungsverkäufern wurden die Extraausgaben aus den Händen gerissen. Viele Menschen, Frauen und Männer, haben Tränen in den Augen. Man hat das Gefühl, vor der ausgebarung stets verbundenen Trauer eines Volkes zu stehen, das nicht nur seinen großen Führer, sondern seinen Retter und Vater verloren hat. Alle öffentlichen und privaten Gebäude waren Halbmast geflaggt.

In Istanbul sind die öffentlichen Lokale, die Lichtspielhäuser und Theater geschlossen. Vor dem Palast Dolma Bagtsche, wo die Leiche Atatürks aufgebahrt ist, steht noch immer eine dichte Menschenmenge. Aus allen Teilen des Landes treffen Beileidskundgebungen bei der Regierung ein. Aus der anatolischen Provinz setzen sich bereits Bauernkolonnen in Bewegung, um in Ankara beim Staatsbegräbnis anwesend zu sein.

Gleichzeitig mit der Todesnachricht verbreitete die Regierung eine Kundgebung, in der die alsbaldige Neuwahl des Nachfolgers angekündigt wird, zu welchem Zweck Freitag in Ankara die große Nationalversammlung zusammentritt. Ministerpräsident Celal Bayar ist bereits gestern vormittag im Sonderzug nach Ankara zurückgereist. In Ankara tagt unter dem Vorsitz des Unterstaatssekretärs im Außenministerium eine Kommission, die sich mit der Aufstellung des Programms für die Beisetzungsfeierlichkeiten befaßt. Man nimmt an, daß die Ueberführung der Leiche am Sonntag oder Montag von Istanbul nach Ankara erfolgt, wo der Staatsakt der Totenfeier und der Beisetzung stattfinden wird.

Donnerstag nachmittag erschien in Ankara das diplomatische Korps, darunter der deutsche Botschafter v. Keller, beim Außenminister Ruschdi Aras, um das Beileid zum Ableben Atatürks auszusprechen. Auf die Ansprache des Doyen der fremden Missionschefs antwortete der türkische Außenminister in Worten des Dankes für die Anteilnahme der fremden Diplomaten. Auch zahlreiche Beileidstelegramme sind aus der ganzen Welt eingelaufen.

Am 31. März d. J. wurde zum erstenmal in einer amtlichen Verlautbarung gemeldet, daß Atatürk erholungsbedürftig ist, als Folge einer schweren Grippeerkrankung in den Monaten Januar und Februar. Nach Ablauf einer ärztlich vorgeschriebenen Erholungspause von anderthalb Monaten unternahm Atatürk im Mai eine Reise von Ankara nach Mersina, in das südliche türkische Grenzgebiet. Diese Reise wurde im Zusammenhang mit der damals gespannten Lage mit Syrien wegen des Sandschakstreites gedeutet. Später allerdings wurde bekannt, daß diese Reise für die Gesundheit Atatürks nicht von Vorteil war. Er kehrte nach Istanbul zurück, wo er auf seiner Staatsjacht „Savarona" Wohnung nahm, die gegenüber dem Palast von Dolma Bagtsche verankert wurde. Nach im Juni konnte Atatürk den rumänischen König Carol als Gast auf dieser Jacht empfangen. Dies war der letzte ausländische Besucher, der von Atatürk empfangen wurde. Seither beschränkte sich sein Verkehr nur noch auf die Kabinettsminister und seinen engeren Freundeskreis. Innerhalb der letzten sechs Monate wurde Atatürk zweimal von einem französischen Facharzt untersucht. Später wurden auch die deutschen Professoren Eppinger (Wien) und Beremann (Berlin) zur Konsultation herangezogen. Der erste Hinweis auf die Schwere des organischen Leberleidens des Republikgründers erfolgte für die breitere Oeffentlichkeit durch eine Reihe von ärztlichen Bulletins, die am 17. Oktober begannen. Wunderbarerweise aber überwand die eiserne Natur und der unbeugsame Lebenswille des Kranken viele Krise, wenn auch von einer wirklichen Besserung nicht mehr die Rede sein konnte. Immerhin war der Kranke nach Ueberwindung der Krise wieder in der Lage, an den Geschäften um ihn Anteil zu nehmen. So ließ er sich durch den Rundfunk über den Verlauf des 15. Republikfestes unterrichten, dem er zum erstenmal seit der Gründung der kemalistischen Republik nicht mehr persönlich beiwohnen konnte.

Das Beileid des Führers

Berlin, 11. November (TOB)

Der Führer und Reichskanzler hat nach Eingang der Nachricht vom Ableben des Präsidenten der Türkischen Republik Kamal Atatürk an den Präsidenten der Großen Nationalversammlung der Türkischen Republik in Ankara folgendes Beileidstelegramm gerichtet.

„Tief bewegt spreche ich Eurer Exzellenz, der Großen Nationalversammlung und dem gesamten türkischen Volke mein und des deutschen Volkes schmerzlichstes Mitgefühl anläßlich des Hinscheidens Atatürks, des Präsidenten der Türkischen Republik, aus. Mit ihm ist ein großer Soldat, ein genialer Staatsmann und eine geschichtliche Persönlichkeit dahingegangen. In der Errichtung des neuen türkischen Reiches hat sich Atatürk ein Denkmal gesetzt, dessen Bestand die Generationen überdauern wird. Adolf Hitler, Deutscher Reichskanzler."

Im Laufe des Nachmittags sprach der Staatsminister und Chef der Präsidialkanzlei des Führers und Reichskanzlers in der türkischen Botschaft vor, um dem türkischen Botschafter, Exzellenz Hamdi Arpag, das Beileid des Führers und Reichskanzlers an dem schweren Verluste, der das türkische Volk durch den Tod des Staatspräsidenten Atatürk betroffen hat, zum Ausdruck zu bringen.

Ferner hat der Reichsminister des Auswärtigen v. Ribbentrop an den türkischen Außenminister Herrn Ruschdi Aras in Ankara das nachstehende Beileidstelegramm gesandt:

„Eure Exzellenz bitte ich, anläßlich des unersetzlichen Verlustes, den die Türkische Republik durch das Hinscheiden ihres großen Begründers, Seiner Exzellenz des Herrn Präsidenten Kamal Atatürk, erlitten hat, meiner und der Deutschen Reichsregierung wärmste Anteilnahme versichert zu sein. Joachim v. Ribbentrop, Reichsminister des Auswärtigen".

Anläßlich des Todes des Präsidenten der Türkischen Republik Kamal Atatürk stattete im Auftrage des von Berlin abwesenden Reichsministers des Auswärtigen v. Ribbentrop Staatssekretär Freiherr v. Weizsäcker in Begleitung des Chefs des Protokolls Gesandten Freiherrn v. Dörnberg dem türkischen Botschafter einen Beileidsbesuch ab.

Als Zeichen der Trauer um das verstorbene Staatsoberhaupt der Türkischen Republik haben die Präsidialkanzlei des Führers und Reichskanzlers, die Reichskanzlei, das Auswärtige Amt und der Reichstag ihre Dienstflaggen für gestern und heute auf Halbmast gesetzt.

Levent Sahverdi Arsivi

MİLLÎ MÜCADELE'DE MEHMET AKİF (ERSOY) BEYİN FAALİYETLERİ

Yrd. Doç. Dr. Yaşar SEMİZ*
Yrd. Doç. Dr. Osman AKANDERE**

ÖZET

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra imzalanan Mondros Mütarekesi ile akta kalan son Türk-İslâm Devleti'nin de tehlikeye düştüğünü gören illî şair Mehmet Akif, hem İstanbul'da bulunduğu süre içinde, hem de ıadolu'ya geçtikten sonra büyük bir gayretle vatanın her türlü işgal ve skıdan kurtarılması için çalışmıştır. Bu gaye ile Mustafa Kemal Paşanın lepleri doğrultusunda Anadolu'nun çeşitli vilâyetlerinde büyük bir coş-ı ile milletimize vaaz ve nasihatlerde bulunmuş; art niyetlilerin oyunları-a gelmemeleri, tefrikaya düşmemeleri ve başarılı olmak için daima birlik 'e beraberlik içinde olmalarını istemiştir.

Geri kalan zamanlarında da boş durmayan Mehmet Akif, Burdur Mil-ıetvekili sıfatı ile I.Meclisin çalışmalarına katkıda bulunmuş; başyazarlığı-nı da yaptığı Sebilürreşad Gazetesi'nde yazdığı şiir ve makaleleri ile Millî Mücadele'ye tam destek vermiştir.

Anahtar Kelimeler

Millî Mücadele, Mustafa Kemal Paşa, Mehmet Akif, Sebilürreşad, Anadolu.

* Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Öğretim Üyesi.
** Selçuk Üniversitesi Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu Öğretim Üyesi.

Levent Sahverdi Arşivi

ABSTRACT

Following the Mondros Truce, Mehmet Akif realized that what is left behind as a Muslim Turkish land has falling into a great danger. So, while in Istanbul and after that in Anatolia, he carried on at most effort to save the country from all forms of colonization and bondage. With bearing these facts in mind, and along the wishes of Mustafa Kemal Pasha, Mehmet Akif began his efforts of enlightening the public in many provinces of Anatolia through religions sermons. In his sermons he wanted the public to be aware of the enemies provocations, not to fall in disarray, and in order to be successful they need to be united.

Even in his spear time Mehmet Akif still kept his efforts going, when he was elected as a deputy for the province of Burdur, he contributed to the works of the first parliament. Through his articles and poetry that he published in Sebilürresad newspaper to which he was the editor, Mehmet Akif contributed a great deal for the national struggle.

Key Words

Millî Mücadele (National Struggle), Mustafa Kemal Pasha, Mehmet Akif, Sebilürresad, Anatolia.

Levent Sahverdi Arşivi

A. Millî Mücadele'nin Başlarında Mehmet Akifin Görüşleri ve Bazı Faaliyetleri

Mondros Mütarekesi'nin imzalanması ile birlikte son Müslüman Türk Devletinin de parçalanmak istendiğini anlayan Anadolu halkı bu duruma engel olabilmek için Mütarekenin imzalanmasının daha ilk haftasında Anadolu'da resmen olmasa da fiilen Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Heyeti Osmaniyesi, Kars Millî İslâm Şûrası (daha sonra Cenûb-î Garbı Kafkas Cumhuriyeti), İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti gibi teşkilâtları oluşturmaya başladı.

Mütarekeden sonra Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları da vatanın kurtarılması yolunda projeler üretiyorlardı. Bu cümleden olmak üzere Mustafa Kemal Paşa, görevlendirildiği 9. Ordu Müfettişliği vazifesi için Samsun'a hareket etmeden önce vedalaşmak için gittiği Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'nde (Genel Kurmay Başkanlığı) eski ve yeni Genelkurmay başkanları olan Fevzi (Çakmak) ve Cevat (Çobanlı) Paşalarla görüşerek Anadolu'da girilecek millî bir hareket için beş maddelik bir program hazırladılar[1]. Bu programa göre özetle, Anadolu'da yer yer ve birbirinden bağımsız olarak faaliyet gösteren Millî direniş teşkilâtları birleştirilerek Millî bir kuvvet (Kuvay-ı Millîye) teşkil edilerek Millî Mücadele vücuda getirilecek ve zamanı geldiğinde de karşı taarruza geçilecekti. Mustafa Kemal Paşa Anadolu'ya geçtikten sonra bu fikirler doğrultusunda hareket ederek 21-22 Haziran 1919 tarihinde Amasya Genelgesi'ni yayınlayarak vatanın ve milletin tehlikede olduğunu, İstanbul Hükümeti ve Sultanın bir şey yapacak durumda olmadığını vurguladıktan sonra bu tehdit ve tehlikeden ancak milletin azim ve kararlılığı ile kurtulabileceğini belirtti. Ardından 23 Temmuz'da Erzurum Kongresi toplandı. Burada vatanın bölünmezliği vurgulandıktan sonra, böyle bir tehlike karşısında fiili direnmenin esas olduğu açıklandı. Nihayet 4 Eylül'de Sivas Kongresi açıldı. Bu arada İstanbul Hükümeti kongreleri yasakladı. Mustafa Kemal

1 Süleyman Külçe, **Mareşal Fevzi Çakmak**, Birinci kitap, İstanbul 1953, s.108-109; Yusuf Hikmet Bayur, **Atatürk'ün Hayatı ve Eseri** I, Doğumundan Samsun'a Çıkışına Kadar, Ankara 1970, s.302.

Levent Sahverdi Arşivi

Paşa ve Rauf Beyin tutuklanmaları kararını valiliklere bildirdi. Millî örgütlenmenin engellenmesi için İngiliz Muhibbileri Cemiyeti, Teali-i İslam Cemiyeti (İslâmı Yükseltme Derneği) gibi İstanbul Hükümeti destekli teşkilâtlar oluşturuldu. Ancak ne Millî teşkilâtlanma durdurulabildi ne de bu teşkilâtlanmaya öncülük eden Mustafa Kemal ve arkadaşları tutuklanabildi.

Anadolu'da bu gelişmeler olurken,Mehmet Akif, işgal edilmiş olan İstanbul'daki olayları izlerken büyük bir ızdırap çekiyordu. Hele bazı kişilerin Anadolu'da başlamış olan Millî Mücadele'ye saldırmalarına hiç tahammül edemiyor ve bu kanaatte olanlara ciddi tepki duyuyordu. Onun bu yöndeki bir tepkisini Kurun Gazetesi başyazarı Âsım Us şöyle naklediyor. "*Anadolu hareketinin ilk başladığı sıralarda idi. Bir gün Bâbıâli caddesinde Sebilürreşad idarehanesinde birkaç kişi konuşuyordu. Hâzirundan biri Anadolu hareketinin bir İttihatçılık eseri olduğunu söyledi. O zamana kadar düşünceli bir tavır içinde hemen hiçbir şey söylemeyen merhum Akif birdenbire heyecanlandı; bu sözü söyleyene dönerek: -Hayır; Artık buna da İttihatçılık denemez. Bu memleket meselesidir. Buna herkes el birliğiyle sarılmalıdır.*" dedi.[2]

Akif'in İstanbul'da bulunduğu süre içinde en çok canını sıkan konulardan biri de hiç şüphesiz bazı basının ve aydın zümrenin "Mandaterlik" istemesidir[3]. Onun endişesi mandaterliğin gerçekleşeceği düşüncesinden değil fakat bu tür fikirlerin Anadolu'da başlamış olan Millî mukavemeti kıracağı korkusundandır. O, kendi kendisine şöyle düşünmüş olsa gerek. "İngiliz Muhibleri" adıyla kurulan ve bizi bu milletin kötülüğüne teslim etmek isteyen adamların hain ve kötü kişiler olduğunu Türk halkı hemen an-

2 Eşref Edip Fergan, **Mehmed Akif, Hayatı ve Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları** c.1, İstanbul 1938, s.675. Ayrıca bak. M.Ertuğrul, Düzdağ, **Mehmed Akif Ersoy,** Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1996, s.251.

3 Manda isteyenlere göre mesele şundan ibaretti. Madem ki galip devletler Osmanlı Devletini parçalayacaklar, o halde top yekun bir devletin mandaterliğini kabul ederek devletimizin parçalanmasını önleyebiliriz. Mandaterliği kabul edeceğimiz devlet yeni dünya devleti olmalı. Çünkü yalnız Amerikalılardır ki, çok iptidai yaşayan Osmanlıları medenîbir halk haline getirecek hükümet kurmağa kadirdir. Yalnız bu Amerikalılardır ki, diğer devletlerin bu topraklar üzerinde rekabetlerine son verebilir.

Levent Sahverdi Arşivi

layacaktır. Fransız mandasını isteyenler ise, beş, on züppeden ibaret. Bunların tesirleri hiç olmayacaktır. Halbuki Amerikan mandaterliği isteği öyle değil. Osmanlı İmparatorluğu Amerika'ya harp ilân etmediği için onlar memleketimiz hakkında kimseyi kesmemişler ve böylece halk arasında kin toplamamışlardır. İstanbul'da bu tezi savunan gazeteler de vardır. Bunların arasında memleketi sevdiklerine şüphe edilmeyecek olanlar da mevcuttur. Ya onlar Anadolu'da başlayan mukavemet hareketini kırarlarsa... Halimiz ne olur."[4] Bu endişe iledir ki Akif *"...Türklerin 25 asırdan beri istiklâllerini muhafaza etmiş oldukları tarihen müspet bir hakikattir. Halbuki Avrupa'da bile mebde-i istiklâli bu kadar eski zamandan başlayan bir millet yoktur. Türk için istiklâlsiz hayat müstahîldir. Tarih de gösteriyor ki Türk, istiklâlsiz yaşayamamıştır"* diyecektir.[5]

Mondros Mütarekesi'nden sonra İzmir'de Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti kurulmuştu.[6] İzmir'in işgalinden sonra Ege Bölgesinde Müdafaa-i Hukuk ve Reddi İlhak adıyla yapılan örgütlenmeler hızlanmış ve direnme güçleri oluşturulmaya başlanmıştı.

29 Haziran 1919'da Ayvalık'ın Yunanlılar tarafından işgali Balıkesir bölgesinde halkın kaygılarını arttırdı. Yunan işgalinin başlaması ile birlikte Millî Mücadele'nin ilk örgütlü direnişi de Ayvalık'ta 172. Alay Komutanı Yarbay Ali Çetinkaya tarafından gerçekleştirildi. Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşanın aynı gün verdiği emirle 17. Kolordu Komutanlığı Tekirdağ'dan Balıkesir'e nakledildi. Haziranın ilk haftası içinde de Balıkesir'de Kuva-yı Millîye örgütü kuruldu. Bölgede Millî direnişi genişletmek ve daha iyi organize etmek amacıyla ilk toplantı Haziran sonlarında yapıldı. Ardından da 26 Temmuzda İkinci Balıkesir Kongresi toplandı. Kongre, düşmanı yurttan kovuncaya kadar mücadele kararını aldı[7].

---

4 M.Emin Erişirgil, **Mehmet Akif- İslamcı Bir Şairin Romanı,** Ankara 1956, s.402.

5 "Manda Meselesi", **Sebilürreşad**, 21 Ağustos 1335 (1919), No 437-438.

6 6 Kasım 1918 Cumartesi günü İtilâf Devletleri donanmasının İzmir Körfezi'ne demirlediği gün temelleri atılan bu cemiyet 1 Aralık 1918 günü tüzüğünü vilâyete vererek resmiyet kazandı.

7 Hacım Muhittin Çarıklı, **Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri,** Ankara 1967, s.26.

Levent Sahverdi Arşivi

B. Mehmet Akif'in Balıkesir Seyahati ve Zağanos Paşa Camii'nde Verdiği Vaaz

Balıkesir'de Mehmet Akif'in dostları da vardı. Bunlardan Hasan Basri (Çantay) "Ses" adında haftalık bir gazete yayınlıyordu. Bu gazetenin daha 21 Teşrinisani 1918 tarihli sayısında "Yeis-Bedbinlik" başlıklı ve Mehmet Akif imzalı bir yazı yayınlanmıştı[8]. Bu gelişmenin ardından 1920 yılı Ocak ayının sonu, ya da Şubat ayının ilk haftasında[9] Mehmet Akif Balıkesir'e gitti.

Mehmet Akif'in yakın dostu ve Sebilürreşad mecmuasının sahibi Eşref Edip Akif'in Balıkesir'e gidişini şöyle naklediyor: "Bütün o ümidsizlik içinde Üstad bir an fütura düşmedi. O bu milletin istiklâlsiz kalacağını hatırına bile getirmiyordu. Ayvalık'ta, Karasi'de (Balıkesir) başlayan Harekât-ı Milliyenin mutlaka büyüyeceğine, bütün memlekete yayılacağına imanı vardı.

O taraflarda bir avuç kahramanın müdafaası, bu güzel topraklar için canlarını siper etmesi Üstad üzerinde büyük tesir husule getirmişti.

-Bir gün baktım, idarehaneye çok heyecanlı geldi:

-Haydi hazırlan, gidiyoruz, dedi

-Nereye?

-Harekât-i Milliyenin başladığı cepheye. Artık burada duramıyorum" dedi[10].

Balıkesir Cephesi'nde millî müdafaayı bizzat gören ve Millî Mücadele'yi "büyük bir gaza" telâkki eden Mehmed Akif, burada son derece heyecanlanarak "zafer yolu bu yoldur" demekten kendisini alamaz.

Mehmet Akif Balıkesir'de iken kendisinden şehrin en büyük camii olan Zağanos Paşa'da halka vaaz etmesini istediler. O, gördüklerinden sonra böyle bir teklifi memnuniyetle kabul etti. Akif'in vaaz edeceği Cu-

8 Zeki Sarıhan, **Mehmet Akif,** Kaynak Yay. İstanbul 1996, s.100.

9 Tahir Alangu'nun 100 Ünlü Türk adlı kitabında Balıkesir'e gidiş tarihi Şubat 1920 olarak verilmektedir. Bkz. Tahir Alangu, **100 Ünlü Türk**, Millîyet yay., İstanbul 1974, s.1024.

10 Eşref Edip, **Mehmet Akif Hayatı-Eseri,** 2.bs., İstanbul 1962, s.128

Levent Sahverdi Arşivi

ma günü, Zağanos Paşa Cami'ine cemaat sığmamış dışarıya da hasırlar serilmişti. Akif, kürsüye çıktı ve konuşmasına Kur'an'dan Âli İmran sûresinin 103 ayetini okuyarak başladı[11]. Ve ardından

"Cihan alt üst olurken seyre baktın öyle durdun ya,

Bugün bir serserisin, derbedersin kendi yurdunda!"[12]

diye devam eden manzumesini okudu ve bunu şöyle açıkladı.

"Evet, biz Müslümanlar, dünya çalışıp didinirken, her gün her alanda biraz daha aşamalar kaydederken, biz onlara seyirci gibi baktık. Özellikle bu son yıllarda başımıza birçok felaketler yağdı. Halen da çilemizi doldurmuş değiliz. Sebebi; din işlerinde olduğu gibi, dünya işlerinde de gevşek davranmamızdır.

Hayat herkesin hakkıdır... Fakat hangi hak olursa olsun, savunulmadıkça sahibine, hiçbir yarar sağlamaz... Biz Müslümanlar tıpkı yürümeyen çocuklar gibi emeklemeye çalışırken bir de baktık ki etrafımızdaki devletler, göklerde uçuyorlar... Berlin'den havalanıp Trabzon'a iniyorlar. Biz ise hala yolda yürümeyi bile beceremiyoruz." Avrupa'nın bu ilerleyişini, onların tehlikelere ve tabiatın gücüne karşı birlikte hareket etmelerine bağlayan Akif konuşmasını şöyle sürdürür. *"İşte bizim derdimizin başı! Onlar zorluk karşısında birleşmişler. Biz ise o zorluğu görmemiş veya gördüğümüz halde birliği sağlayamamışız... Biliyorsunuz düşman (aramıza) asırlardan beri bölücülük-tefrika-tohumlarını ekti ve meyvelerini de topladı... Eğer Müslümanlar yaşamak istiyorlarsa, cemaat arasında dargınlığa, küskünlüğe, bölücülüğe yol açacak en önemsiz gibi görünen söz ve davranışlardan kaçınılmalıdır. Tabii varlıklarını sürdürmek istemiyorlarsa, buna bir diyeceğimiz olmaz. Zira, Allah korusun hayat hakkımızı kaybettiğimiz*

---

11 Ayet mealen şöyledir. "Hepiniz birden Allah'ın bağına sımsıkı sarılınız. Sakın aranıza ayrılık, gayrılık girmesine meydan bırakmayınız. Allah'ın hakkınızdaki nimetini düşününüz. Hani sizler, birbirinize düşmandınız. Cenâb-ı Hak kalplerinizi birleştirdi de O'nun nimeti sayesinde kardeş oldunuz. Hani sizler bir zaman ateş çukurunun ta kenarına kadar gelmiştiniz de Cenâb-ı Hak sizi oradan kurtarmıştı."

12 "Alınlar Terlemeli" başlığını taşıyan bu manzumenin tamamı için bak Mehmet Akif Ersoy, **Safahat**, 20. Baskı, İstanbul 1986, s.453-454.

Levent Sahverdi Arşivi

gün, insanlığımızı da unutmamız gerekecek. Çünkü bizi tutsak edenler, hayvanlara yaptıkları muamelenin aynısını bize de yapacaklar."

Akif, neden bu hale düştüğümüzü de şöyle açıklar: "*Çünkü analarımız, babalarımız, hocalarımız, siyasetçilerimiz, edebiyatçılarımız, şairlerimiz, yazarlarımız millete ümit ve çalışma isteği değil ümitsizlik aşıladılar. Ben büyüklerimden-Biz yaşayamayız, Avrupa ilerledi. Siz çok kötü günler göreceksiniz-sözlerinden başka bir şey duymadım*" diyen Akif, bütün bu lafları ederken Allah'ın kitabını hiç düşünmediğimizi, oysa Allah kitabında Müslümanları ümitsizlik ve azımsızlıktan sakınmaya çağırdığını belirtir.

Müslümanların ayrılık ve bölücülük çıkarabilecek en ufak söz ve davranıştan kaçınması gerektiğini belirten Akif, fırkacılık ve komitacılığın artık ortadan kalkması ve elbirliği ile vatanın savunulması gerektiğini belirtmekte ve "*Emin olunuz ki, canla başla çalışarak aradaki ayrılık sebeplerini kaldıracak olursak, vatanı da, dinimizi de kurtarırız*" demiştir. Bu şekilde İstanbul'da Kuva-yı Millîye hareketinin bir ittihatçılık hareketi olduğunu iddia edenleri uyaran Akif, yaptıkları propagandanın doğru olmadığını vurguladıktan sonra halkı şu şekilde vatanın savunması doğrultusunda bir araya gelmeye çağırdı:

"Bu hareketin, bu hizmetin sadece din ve vatan savunmasına yönelik olduğu, dost ve düşman tarafından tamamen anlaşılmalıdır. Yani bu mücadelenin herhangi bir çıkar için yapılmadığını, en yakınımızdaki ile en uzaktaki dahi bilmelidir. Bu görünümü sarsacak en ufak bir söz veya davranış hoş karşılanmamalıdır. Çünkü hepimizin amacı birdir ve bellidir. Amacı, hedefinden saptırma yolunda yapılacak bir girişim, -Allah korusun- birliğimizi zedeleyebilir.

Hepimizin bir vatan borcu, bir dini borcumuz vardır ki, onu ifa etme hususunda ufacık bir ihmal bile caiz değildir. Bu konuda hiçbirimiz köşemize çekilip seyirci kalamayız. Çünkü düşman kapıya dayanmış ve namusumuzu çiğnemek istiyor. Bu namert saldırıya karşı koymak, kadın-erkek, çoluk-çocuk, genç-yaşlı her fert için farz-ı ayn olduğu, bir an bile unutulmamalıdır.

Levent Sahverdi Arşivi

Bugün herkes varını yoğunu ortaya koymak zorundadır. Allah'ın yüce olan ismini yüceltmek için Karesi'nin (Balıkesir) kahraman evlatları, vaktiyle ne büyük kahramanlık göstermişlerdi, bunu hepimiz biliyoruz.

Rumeli'yi baştan başa fethedenler hep bu topraklarda yetişen yiğitlerdi. Bugün sizler o kahraman ecdadın torunları olduğunuzu ispatlamalısınız. Anadolu'yu savunmak için, diğer vilâyetlere öncülük etme şerefini de siz almıştınız. İnşallah vatanın bağımsızlığı, mutluluk ve refahı, dünyalar durdukça duracaktır."[13]

Konuşmasını tamamlayan Akif, Camiyi dolduran binlerce Balıkesirlinin heyecan ve gözyaşları arasında Allah'tan sabır, sebat ve yardım dileyerek kürsüden indi.

Mehmet Akif'in konuşmasının bu derece dikkat çekmesi, hiç şüphe yok ki o sırada Millî Mücadele'nin Millî birlik ve beraberliğe duyduğu şiddetli ihtiyaçtı. Zaten Akif'de konuşmasını bu birlik ve beraberliği sağlamaya yönelik olan ayetlerle destekliyordu. Çünkü İslâmiyet, Anadolu halkını birbirine bağlayan en önemli psikolojik ve kültürel etkendir.

Akif, bu vaazdan sonra birkaç gün daha Hasan Basri (Çantay) Beyin misafiri olarak Balıkesir'de kaldı. Bu süre içinde Millî Mücadele'ye taraftar olanlar ile şehrin ileri gelenleri ile görüştü[14]. Ardından yüksek bir moral ile İstanbul'a döndü.

Mehmet Akif herhangi bir resmi izin almadan Balıkesir'e gittiği ve orada Anadolu'da yeni başlayan Millî Mücadele hareketi lehinde vaaz verdiği için 3 Mayıs 1920 tarihinde başkatibi bulunduğu Darül Hikmet-ül İs-

---

13 Âkif'in 6 Şubat 1920 tarihinde Zağanos Paşa Camii'nde verdiği bu mev'ızenin tam metni için bak. **Sebilürreşad,** cilt 18, sayı 458, 12 Şubat 1336 (1920) s.183-186. Ayrıca bak. Hasan Boşnakoğlu, **İstiklâl Marşı Şairimizin İstiklâl Harbindeki Vaazları**, İstanbul 1981, s.71-80; Neşreden Bahar Yayınevi, Mehmet Akif, İstiklâl Savaşı Hitabeleri–Manastırlı İsmail Hakkı, Vaizler, İstanbul 1983, s.475-487; Erişirgil, **a.g.e.**, s.403-406.

14 Hayreddin Karan, **Millî Mücadele'de Sebilürreşad**, (Yeni) Sebilürreşad (İkinci devre yayın dönemi Mayıs 1948-Şubat 1966 tarihleri arasındadır.)C.10-11, No. 234-258, 1956-1957 tarihleri arasında Eşref Edip'den dinlenerek yayınlanmıştır. Alıntı için C.10, sayı 236, 1 Ocak 1957 s.173.

Levent Sahverdi Arşivi

lamiye'deki görevine son verilir.[15] Mehmed Akif, İstanbul'da iken son Osmanlı Meclis-i Mebusan-ı 16 Mart 1920'de İngilizler tarafından basılarak dağıtıldı. Artık İstanbul fiilen de işgal edilmiş, şehir karamsar bir havaya bürünmüştü. İşgal kısa zamanda dayanılmaz bir hal aldı. İstanbul'da bu gelişmeler olurken 23 Nisan 1920 günü Ankara'da o dönemde sahip olduğumuz 66 vilâyetten gelen milletvekilleri ile işgal altındaki İstanbul'dan kaçabilen bir kısım milletvekilinin katılımıyla Büyük Millet Meclisi açılmıştı. Büyük Millet Meclisi adına Meclis Reisi Mustafa Kemal Paşa tarafından bütün Türk milletine hitaben yayınlanan beyannamede birlik ve beraberlik konusu üzerinde duruldu ve Allah'ın rahmet ve yardımı talep edildi[16].

Bu gelişmeler olurken Mehmet Akif'de artık İstanbul'da kalmanın Millî birlik ve beraberliğe bir yarar sağlamayacağı kanaatine vararak Anadolu'ya geçmeye karar verdi.

C. Millî Mücadeleye Katılmak İçin Mehmet Akif'in Ankara'ya Gidişi ve Buradaki Faaliyetleri

Mehmet Akif, Ankara'ya gidiş kararını yakın arkadaşı Eşref Edip'e şu sözlerle açıklamıştır: "*Artık burada duracak zaman değildir. Gidip çalışmak lâzım. Bizim tarafımızdan halkı tenvire ihtiyaç varmış. Çağırıyorlar. Mutlaka gitmeliyiz. Ben yarın Ankara'ya hareket ediyorum. Hiç kimsenin haberi olmasın. Sende idarehanenin işlerini derle topla Sebilürreşad klişesini al arkamdan gel. Meşihattakilerle de temas et, Harekât-i Millîye aleyhinde bir halt etmesinler.*"[17]

---

15 Abdullah Uçman, "Mehmet Akif ve Millî Mücadele" **Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy,** Marmara Üniv. Yay. No.439, İstanbul 1986, s.17-18; Mustafa Varlı-Necati Yağan-İsmail L. Çakan ve diğerleri, **Gençliğin Kaleminden Üç Cephesiyle Akif**, İslam Medeniyeti Yayınları, İstanbul 1968, s.49; Nejat Birinci,"Akif'in Hayatı ve Eserleri" **Türk Edebiyatı Mehmed Akif Anıt Sayısı**, Aralık 1986, s.73.Akif'in görevden alınma kararnamesi 3 Mayıs 1920 tarihini taşıyorsa da bununla ilgili işlemler O, daha İstanbul'da iken yapılmış olmalıdır. Eşref Edip'in naklettiği bir konuşma bu ihtimali doğruluyor. "Bir gün Fatih Hoca ile görüştükleri sırada Üstad gülerek dedi ki: - Doğrusu böyle yapmakla yerden göğe kadar hakları var. Hem bir din müessesesinde başkatiplik et, hem de Balıkesir'e git, vatanlarını çiğnemek isteyen düşmanlara karşı halkı harekata teşvik et... İşte bu olmadı." Aktaran Sarıhan. a.g.e., s.106.

16 **Hakimiyet-i Millîye,** 23 Nisan 1336 (1920), No.24.

17 Eşref Edip, **Mehmet Akif, Hayatı-Eserleri,** 1938 bs. s.56; 1962 bs. s.139.

Levent Sahverdi Arşivi

Akif'in bu ifadeleri bize Anadolu'ya geçmesi için Ankara'dan bir davet aldığını düşündürmektedir. Nitekim Eşref Edip 37 yıl sonra 1957 de bu olaya açıklık getirerek şöyle hadiseyi nakletmektedir. 1920 Nisan ayı içinde, Ankara'da Büyük Millet Meclisi için son hazırlıklar yapılırken Sebilürreşad idarehanesine Ali Şükrü Bey gelmiş;[18]

- "Haydi, hazırlanınız, gidiyoruz!" demiştir.

- "Nereye?" diye sorulduğunda. Ali Şükrü şu cevabı verir:

- "Ankara'ya. Oradan sizi çağırıyorlar. Paşa (Mustafa Kemal) sizi istiyor. Sebilurreşad'ın Ankara'da neşrini istiyor. Sebilürreşad'ın Ankara'da intişarı Millî hareketin manevî cephesini kuvvetlendirecektir."[19]

Bu gelişmelerden sonra Akif, 1920 Nisan ayının ikinci yarısında 12 yaşlarındaki oğlu Emin ile birlikte İstanbul'dan ayrılmışlardır. Yol arkadaşı Ali Şükrü Beyle Üsküdar Karacaahmet mezarlığında buluştuktan sonra Alemdağ yolunu tutarak deniz kıyısına varırlar ve orada buldukları bir vasıta ile İnebolu'ya çıkmışlardır. İzmit yaylası Kuva-yı Millîye çetelerinin kontrolü altındadır. Akif ve arkadaşları, Millî kuvvetlere cephane götüren atların sırtında çetelerle yolculuk yapmışlardır. Akif, onlara cephaneyi idareli kullanmalarını öğütler. Geyve Boğazı yakınlarında Kuşcubaşı Eşref Beyle birleşirler. Binbaşı Şükrü bey de onlarla birliktedir. Geyve'den dekoville Eskişehir'e oradan da trenle Nisan ayının son haftası içinde[20] Ankara'ya ulaşmışlardır.[21].

---

18 Ali Şükrü Bey için bak, Kadir Mısırlıoğlu, **Ali Şükrü Bey,** İstanbul 1978; Feridun Kandemir, **Cumhuriyet Devrinde Siyasi Cinayetler**, İstanbul 1955, s.3-57; Mahir İz, **Yılların İzi,** 2 bs. İstanbul 1996, s.89-94.

19 **(Yeni) Sebilürreşad**, C.10, sayı 237, Ocak 1957, s.184.

Bu husus ile ilgili M.Emin Erişirgil'de şöyle bir olayı nakletmektedir. "Bu tarihten az zaman sonra, (Akif'in) evine otuz yaşlarında uzunca biri gelmişti. Kapıyı açanlar, "kim diyelim" dediler. Fakat o "Benim adım filân ... yalnız Akif Bey beni tanımaz, arkadaşlarından biri, yazdığı mektubu bana götürüver dedi de..."

"Akif merdivenden aşağıya indi, bu yabancıyı evin odalarından birine aldı, yirmi beş dakika kadar konuştu. Yürüyüşü ve hali subaya benzeyen bu adam evden çıkıp gitti" Bkz. Erişirgil, **a.g.e.,** s.409.

20 M.Ertuğrul Düzdağ, Akif'in Ankara'ya geliş tarihini 24 Nisan 1920 olarak vermektedir. Düzdağ, **a.g.e.**, s.80, 90-93. Abdullah Uçman ise bu tarihin Mayıs ayı başları olduğunu yazar. a.g.m., s.19. Abdullah Uçman, "Mehmet Akif'in Millî Mücadele Yıllarındaki Mev'izeleri", **Millî Kültür**, Mehmet Akif Özel Sayısı, Aralık 1986, s.51-56 bilhassa 53.

21 "Safahat Şairini Oğlundan Dinleyiniz", **Millet**, 12 Şubat 1948- 10 Haziran 1948, Sayı 106-122.

Levent Sahverdi Arşivi

Akif'in Ankara'ya gelişini Hakimiyet-i Millîye Gazetesi okuyucularına şu şekilde duyurmuştur. *"Pek hassas ve ulvî İslâm şairi Mehmet Akif Bey dahi İstanbul'dan çıkarak birkaç gün evvel Ankara'ya muvassalat eylemiştir. İlhamât-i şâiranesinin menba-ı asîli bilhassa hakimiyet-i diniyye ve gayret-i vatananiyyesinde olan bu güzide İslam Şairi, aynı zamanda erbab-ı ilim ve hikmetin en ileri gelenlerinden bir şahsiyet-i mümtazdırlar da. Milletin giriştiği mücadele-i vatanperverâne İslâm şâiri Mehmet Akif Beyin himmet-i hamiyyetkârından pek çok feyiz ve kuvvet alacaktır. Şâir-i hakîm-i İslâm'ın önümüzdeki Cuma günü halka bir mev'ıza irad buyuracağını memnuniyetle haber aldı."*[22]

Mehmet Akif, Ankara'ya gelince Meclisin önünde Mustafa Kemal Paşa ile karşılaşmıştır. Mustafa Kemal Paşa, Akif'e *"Sizi bekliyordum efendim, tam zamanında geldiniz"* demiş ve en kısa zamanda ziyaretine geleceğini söylemiştir.[23]

Akif Ankara'ya geldiği zaman henüz düzenli ordu kurulmadığı için Anadolu'da ardı arkası kesilmeyen isyanları milis halinde olan Millî kuvvetler bastırmak zorunda kalıyordu. Dahası İstanbul hükümetinin etkisi ile Şeyhülislam Dürri Zade Abdullah 11 Nisan 1920'de yayınladığı fetva ile[24] Anadolu'da Millî direnişi başlatmaya çalışan Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarını Halife ve Sultan'a karşı isyan etmiş ilân ettiğinden Millî mücadeleye destek vermek isteyenler de tereddüde düşmüştü. Halkın bu hususta ciddi şekilde telkine ve aydınlatılmaya ihtiyacı vardı.

Böyle bir ortamda Mehmet Akif hiç vakit geçirmeden kendisinden beklenen hizmeti yerine getirmeye ve vaazları ile halkı aydınlatmaya başladı. Onları Millî Mücadele etrafında birleşmeye çağırdı.

Akif, bu vazifeyi sadece Ankara'da değil, Ankara merkez olmak üzere bütün İç Anadolu vilâyetlerinde yerine getirdi. Bu cümleden olmak üze-

22 "İslam Şâiri Âkif Bey", **Hakimiyet-i Millîye**, 28 Nisan 1336 (1920), No 25.

23 "Safahat Şairini Oğlundan Dinleyiniz", **Millet**, Sayı 107, 19 Şubat 1948.

24 Damat Ferit Hükümeti böyle bir fetvayı yayınlanması için dönemin Şeyhülislamı Haydarî Zade İbrahim Efendiye baskı yapmış, fakat İbrahim Efendinin "böyle bir fetva milletin arasına nifak sokar" gerekçesi ile teklifi kabul etmeyerek istifa etmesi üzerine bu göreve Dürri Zade getirilmişti.

Levent Sahverdi Arşivi

re Akif, henüz işgal edilmemiş vatan topraklarında seyahatlere başladı. Bu seyahatin ilkinde Eskişehir'e kadar gitti. Henüz Ankara'ya geleli 15 gün olmadan, Burdurluların ısrarlı daveti üzerine, yanında küçük oğlu Emin ile birlikte Burdur'a gitti. Kendisini hasret ve muhabbetle bağırlarına basan Burdur halkına vaaz ve nasihatte bulundu. Oğlu Emin Bey, babasının Burdurlulara hitaben yaptığı konuşmayı şu şekilde nakletmektedir:

"Millî Mücadele'nin muazzam bir cihat olduğuna halkı o kadar yakından ikna etti ki; bu vadide öyle mahirane bir üslûp, öyle candan bir ahenk kullandı ki, Anadolu'nun birçok vilâyetlerinde, kazalarında hatta nahiyelerinde, camilerde, medreselerde, meydanlarda insan kütlelerine karşı hitap etti. O çok samimî konuşuyor, doğruyu söylüyordu. Sözleri herkesin üzerinde çok derin tesir ediyor. Onu bir kere dinleyen ve eli silâh tutabilen bütün erkekler ailesiyle vedalaşıyor, evini, karısını, çocuklarını Allah'a emanet ederek cepheye koşuyordu. Babamı ilk defa Burdur'da hükümet konağında üç dört yüz kişiye mütecâviz bir cemaate karşı hitap ederken gördüm. Fazla bağırdığı zaman sertleşen gür sesiyle konuşuyor, çok heyecanlı olduğu bütün hareketlerinden belli oluyordu. İzmir havalisinden sızan kara haberleri, vatandaşlarımıza yapılan işkence ve hakaretleri, mülevves çizmeler altında çiğnenen tarihî ve ilâhî mâbetlerimizi öyle yanık bir dille ifade ediyor, bu fecayiin yürekler acısı avakıbını öyle acı bir dille tarif ediyordu ki, ben de dinleyiciler arasında sıkışmıştım.

O muazzam kalabalık derin bir sükûta dalmıştı. Lâkin bu öyle bir sessizlik, öyle bir hava idi ki, kasırgalar koparacak ruhların kellesini koltuğuna almaya niyet eden başların son kat'ı kararından doğuyordu. Bir de şurada burada hissiyâtına mâlik olmayarak hıçkırıklarını tutamayan vatanseverlerin iniltileri duyuluyordu..."[25]

Mehmet Akif, Burdur'da bir hafta kadar kaldıktan sonra Sandıklı'ya (Afyon'a bağlı) geçti ve burada iki gece kaldı. Emin Bey babası Mehmet Akif'in Sandıklı'daki faaliyetleri ve ilk akşam kasabanın en büyük camiin-

25 "Safahat Şairini Oğlundan Dinleyiniz", **Millet** sayı 107, 19 Şubat 1948; Cemal Kutay, **Necid Çöllerinde Mehmet Akif,** İstanbul 1992, s.112-113; Uçman, a.g.m. s.19.

Levent Sahverdi Arşivi

de yatsı namazından sonra vaaz tarzında verdiği nutuk hakkında herhangi bir bilgi vermemektedir. Ancak Sandıklı'dan sonra Dinar'a geçtiklerini ve burada da üç gün kaldıklarını ardından da Antalya'ya geldiklerini ve orada Akif'in yakın arkadaşı Antalya Mebusu Hacı Süleyman Efendinin evinde misafir olduklarını belirtir.[26]

Akif, Ankara'ya gelmeden önce İstanbul Hükümeti işgal kuvvetlerinin de baskısı ile dönemin Şeyhulislamı Dürrizade Abdullah Efendiden 11 Nisan 1920'de bir fetva aldı. Fetvada Millî Mücadele'ye katılan vatan severlere "Bagi" (asi, serkeş, hak yolundan ayrılan) diyor ve "*Bu suretle Halifenin hak yolundan çıkanlarla vuruşmak için tayin ettiği askerlerden, vuruşmaktan çekinip kaçanlar, büyük günah işlemiş ve dünyada şiddetli cezaya ve ahirette ağır işkenceye ağır;... Bu suretle hak yolundan çıkanlarla haberleşenler hakkındaki Sultanın emrine boyun eğmeyen Müslümanların günaha girip şeriatça cezaya müstahak olacakları*" belirtiliyordu[27].

Heyet-i Temsiliye bu canice teşebbüse derhal Ankara Müftüsü Rıfat (Börekçi) Efendinin 22 Nisan 1920 tarihinde yayınlanan fetvası ile karşılık verdi.[28] Bu fetvanın 5.maddesinde "Bu suretle aslında (Halife-Sultan) istemediği halde düşman devletlerinin zoru ve kandırılması ile, olaylara ve gerçeğe uymayarak çıkarılan fetvalar Müslümanlar için şeriatça dinlenmemesi" gerektiği belirtildi. Bununla birlikte diğer bazı vilâyetlerde olduğu gibi Konya'da da Dûrizzade Abdullah Efendinin imzası ile yayınlanan fetvanın etkileri görülmeye başlandı. Bunun üzerine 4 Mayıs 1920 günü akşam Konya Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti Vilâyet Konağı'nın arkasında bir toplantı yaptı. Toplantıda görüşmeler, fenalıkları giderecek tedbirlerin alınması ve şüpheli şahısların tevkif edilmesi etrafında toplandı.[29] Bu dönemde Ankara Hükümeti isyanlara karşı iki yol izlemekteydi. Birinci yöntem-

26 Nakleden Kutay, **a.g.e.**, s.113.

27 Hakkı Naşit Uluğ, **Siyasi Yönleriyle Kurtuluş Savaşı**, Millîyet yay. İstanbul 1973, s.201-203.

28 Bu fetva 22 Nisan 1920 (02 Şaban 1338) günü Sivas'ta çıkan "İrade-i Millîye" gazetesinde yayınlandı. Ayrıca bak. Uluğ, **a.g.e.**, s.205-207. Fetvanın altına birçok il ve ilçe müftüsü ile din adamlarının imzası vardır.

29 Fahrettin Altay, **10 Yıl Savaş (1912-1922) ve Sonrası**, İstanbul 1970, s.239; Kemal Atatürk, **Nutuk**, İstanbul 1973, c.2, s.450.

Levent Sahverdi Arşivi

de isyancılara "nasihat" heyeti göndermekte; Eğer böyle bir heyetin gönderilmesi mümkün olmaz ya da isyancılar "nasihat" heyetini dinlemez ve isyanlarını sürdürürlerse ikinci yönteme yani askeri kuvvet sevk etme yoluna gitmekteydi.

I. ve II. Bozkır isyanlarının çıkış sebeplerini iyi tahlil eden Ankara Hükümeti Konya'da yeniden baş gösteren isyan tehlikesi üzerine halkını gelişmelerle ilgili aydınlatmak için Antalya Mebusu Hamdullah Suphi, Trabzon Mebusu Ali Şükrü ve Konya Mebusu Refik Beyler ile birlikte Mehmet Akif'i "İrşat Heyeti" adı verilen bir kurulla Konya'ya gönderdi.[30]

TBMM'si tarafından oluşturulan "İrşat Heyeti" 25 Mayıs 1336 (1920) günü Konya'ya hareket etti.[31] Akif'in oğlu, onun Konya'daki çalışmalarını şöyle anlatmaktadır. "*Babam Konya'da Kuva-yı Milliye'yi takviye edebilecek gönüllü kafilelerini çoğaltmak, bu yol uğrunda milletin gönlünde heyecanlar yaratmak maksadıyla nutuklar söyledi. Konferanslar verdi. Kalabalık insan kitleleri onu huşu içinde dinliyor, sözlerine hak veriyorlardı.*"[32]

---

30 Eşref Edip, **a.g.e.,** 1938 bs. s.59-60; 1960 bs. s.142. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Ankara Heyet-i Merkeziyesi karar defterinin 5 nolu kararında "Heyet-i İrşadiye riyasetini ifa etmekte olan şair Mehmet Akif Beye –mesarif-ı zaruriyesini tesfiye etmek üzere- ikiyüz liranın itasına karar verildi." 2 Mayıs 1336 (1920), (altı imza) denmektedir.

31 **Öğüt**, 23 Mayıs 1936 (1920) Sayı 364; Uçman, Akif'in Konya'ya gidişini Ekim 1920 olarak vermekte ve o tarihler arasına rastlayan Delibaş isyanının (2 Ekim-22 Kasım) bastırılması için görevlendirildiğini yazmaktadır. **A.g.e.**, s.20; Diğer kaynakların çoğunda tarih yoktur.

32 **Millet**, 25 Mart 1948, Sayı 112. Ögüt Gazetesi, Konyalıların Akif'in konuşmalarından çok memnun kaldıklarını ve bir süre daha kalmasını istediklerini yazar. **Ögüt,** 3 Haziran 1336 (1920) Sayı 374. Eşref Edip Akif'in Konya'daki çalışmalarını ve dikkat çekici bir hatırasını şu şekilde nakletmektedir. "Üstad, Konyalılara nasihat etmiş, memleketin yıkılmak üzere olduğunu, bütün milletin bir vücut halinde birleşerek Ankara'da teessüs eden hükümete yardım etmeleri lazım geldiğini söylemiş; Bunun üzerine üstad diyor:

- Müslüman olan ve iyi insanlar bulunan Konyalılar bana ne dedi bilir misiniz?
- Biz Selçukoğullarındanız. Bizden olmayan bir hükümetin yıkılmasından bize ne?

Üstad bunu her zaman anlatır, anlattıkça gözleri dolar:

- Allah, derdi, bir hükümeti zayıf bırakmasın. En büyük felaket budur. Hükümet zaafa düşünce her yer oğul verir. Üstad, Konyalıları ikna için ne kadar zahmet çektiğini anlatmakla bitiremezdi. Mamafih o zaman onları ikna ettiğini zannediyordu. Bu anlatım için bkz. Eşref Edip, **a.g.e.**, 1938, bs. s.59-60; 1960 bs. s.142. Erişirgil, **a.g.e.**, s.413. Sarıhan, **a.g.e.,** s.113.

Levent Sahverdi Arşivi

D. Mehmet Akif'in Milletvekili Seçilerek Türkiye Büyük Millet Meclisine Girmesi ve Çalışmaları

1. Milletvekili Seçilmesi

Mehmet Akif'in milletvekili seçilmesi o sırada Burdur'dan daha önce seçilmiş olan bir milletvekilinin istifa etmesi ile gündeme gelmiştir. Gelişmeler üzerine TBMM'si Reisi Mustafa Kemal Paşa, Konya Vilâyeti vali vekili ve kolordu komutanı Albay Fahreddin (Altay) Beye çektiği telgrafla istifa eden Burdur milletvekilinin yerine Mehmet Akif'in seçilmesine yardımcı olunmasını istedi.[33] Neticede Akif henüz Konya'da iken Burdur'dan milletvekili seçildi. Ancak bunu Ankara'ya döndüğü zaman öğrenebildi. Akif'in Burdur milletvekilliği 5 Haziran 1920 tarihinde Mazbataları İnceleme Komisyonu'ndan gelen sonuçların Meclis tarafından kabul edilmesi ile kesinleşti.[34]

Meclisin 3 Temmuz 1920 günkü oturumunda okunan Mazbataları İnceleme Komisyonunun yazısında Akif'in Burdur'dan sonra Biga'dan da milletvekili seçildiği anlaşılmış ve kabul edilmiştir.[35] Ancak 14 Temmuz 1920 günü Meclis Başkanlığı Akif'e bir yazı yazarak, Burdur ya da Biga milletvekilliklerinden birisini tercih etmesini istedi. Ancak bu yazının cevabı gelmeden Akif, Meclisin 15 Temmuz 1920 tarihli oturumunda diğer bazı milletvekilleri ile birlikte yemin etti.[36]

14 Temmuz da Akif'e yazılan yazının cevabı 18 Temmuz 1920 günü Meclis İkinci Başkanı Celaleddin Arif Beyin Meclisi açışından sonra okundu. Meclis kâtibi Haydar Bey tarafından okunan Akif'in cevabi yazısı şöyledir:

---

33 Telgraf şöyledir. "Ankara 29 Nisan 1336 Konya 120.nci Kolordu Kumandanı Fahreddin Beyefendiye İstifasında musir bulunan Burdur Livası Büyük Millet Meclisi âzâsı ve Ahz-ı Asker Reisi Miralay İsmail Beyefendinin yerine, Livâyı mezkûr BMM âzalığına Ankara'da bulunan Şair Mehmed Âkif Beyefendinin intihâbının te'min ve neticenin iş'ar buyurulmasını rica ederim" BMM. Reisi Mustafa Kemal Telgraf için bak. Fethi Tevetoğlu, "Atatürk ve Türk Ocağı", **Türk Yurdu**, c.8, No.10, Kasım 1987, s.38-39. Düzdağ, **a.g.e.**, s.95-96. Enver Behnan Şapolyo, **Mustafa Kemal ve Millî Mücadele Tarihi,** Ankara 1944, s.281

34 **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi** (TBMM ZC), Birinci devre, 2. Bs. C.2, 1940, s.67.

35 **TBMM ZC,** Devre I, c.2, s.138-139.

36 **TBMM ZC,** Devre 1, C.2, s.312.

Levent Sahverdi Arşivi

"Büyük Millet Meclisi Riyaset-i celilesine

14-VII-1336 tarih ve 270 numaralı emirname-i riyâsetpenâhileri cevâbıdır. Evvelce Burdur Livâsından intihâb edilmiş ve livâ-yı mezkûre giderek müntehib ve müvekkillerime temasta bulunmuş olduğumdan, Burdur livâsı âzâlığını tercihan Biga âzâlığından istifa ettiğimi arz ile te'yid-i hürmet eylerim efendim.

17 Temmuz 1336

B.M.M. Burdur livası azasından

Mehmed Akif"[37]

2. Kastamonu'ya Gidişi ve Buradaki Faaliyetleri

Daha önce belirtildiği üzere Mehmet Akif İstanbul'dan ayrılırken Eşref Edip'e "*Sen de idarehânenin işlerini derle topla, Sebilürreşad klişesini al, arkamdan gel. Meşihattakilerle de temas et, Harekât-ı Millîye aleyhinde bir halt etmesinler*" demişti[38].

Eşref Edip, özellikle Kuva-yı Milliyecilerin öldürülmesini öngören Şeyhülislâmlık fetvasının yayınlanmasından sonra Sebilürreşad için artık İstanbul'da yapacak bir şey kalmadığı kanaatine varır ve Akif'in İstanbul'dan ayrılırken kendisine yaptığı tembihe uyarak Sebilürreşad'in klişesini de alarak gemi ile İnebolu'ya oradan da muhtemelen 15 Temmuz 1920'de Kastamonu'ya gelmiştir[39].

Eşref Edip'in Kastamonu'da yaptığı bazı konuşmalar Vali Cemal Beye yanlış aksettirilir. Muhittin Paşa, Kastamonu havalisi Kumandanı olarak Kastamonu'ya geldiği gün Eşref Edip'i Sinop'a sürdürmüştür[40]. Mehmet

37 **TBMM ZC**, Devre 1, C.2, s.335; Ayrıca bak, Sarihan, **a.g.e.,** s.115; Düzdağ, **a.g.e.,** s.95; Mehmet Doğan, **Câmideki Şair Mehmed Âkif**, İstanbul 1998, s.46.

38 Eşref Edip, **a.g.e.,** s.139

39 Hüsnü, Açıksöz, **İstiklâl Harbinde Kastamonu,** Kastamonu Vilâyet Matbaası 1933, s.97-100; Ayrıca bak, Sarihan, **a.g.e.**, s.116.

40 Açıksöz, **a.g.e.,** s.97-100; Sarıhan, **a.g.e.,** s.116-117

Levent Sahverdi Arşivi

Akif, olayı haber alır almaz dönemin Dahiliye Vekili Adnan (Adıvar) Beye giderek konu ile ilgili bilgi almıştır. Adnan Bey, sürgün olayının valinin bir evhamından kaynaklandığını Eşref Edip'in serbest bırakılması için gerekli telgrafın çekildiğini söylemiştir[41]. Bunun üzerine Akif 4 Ekim 1920'de TBMM'ne başvurarak Kastamonu'ya gitmek için izin istemiştir. Meclis zabıtlarından ise Akif'in "Propaganda" için Kastamonu'ya gönderildiği yazılıdır. Konu ile ilgili Matbuat ve İstihbarat Müdürlüğünün yazısı şöyledir:

"*B.M.M. Riyaset-i Celilesine,*

Burdur Mebusu Mehmet Âkif Bey'in berâ-yı irşad Kastamonu havalisine izâm edilmesi mücih-i fevaid görülmüş, mumâileyh müftehî-i azimet bulunmuş olduğundan kendisine me'zûniyet i'tasiyle keyfiyetin heyet-i idâreye tebliği istirham olunur, efendim.

4 Teşrini evvel 1336,

Matbuat ve İstihbarat Müdir-i Umûmîsi

Gâlip Bahtiyar"[42]

Meclis Başkanı, 7 Ekim 1920'de Akif'i 1,5 ay izinli saydıklarını bildirerek divanın bu kararını onaylamış, Meclis kabul etmiştir.

Mehmet Akif 19 Ekim 1920 tarihinde yaylı bir araba ile Kastamonu'ya gelmiştir.[43] Burada Müdafaa-i Hukuk ve Gençler Mahfeli tarafından sevgi ile karşılanmıştır.

O dönemde Kastamonu'da yayınlanan Açıksöz gazetesi 21 Teşrinievvel (Ekim) 1336 (1920) tarihli nüshasında Akif'in Kastamonu'ya gelişini okuyucularına şu şekilde duyurur. "*Büyük İslâm Şairi Edibi a'zam Mehmet Akif Beyefendi iki gün evvel şehrimize gelmiştir. Sebilürreşaddaki yazıları ve sair âsarı bergüzidesiyle İslâm âleminin yegane şairi olarak tanınan Mehmet Akif Beyefendiye gazetemiz namına beyanı hoş âmadi eyleriz.*"[44]

41 Sarıhan, **a.g.e.,** s.117.

42 **TBMM ZC** Devre 1, c.5, s.4.

43 Fergan, **a.g.e.,** 1960 bs. s.140; Açıksöz, **a.g.e.,** s.99; Nurettin Peker, **İstiklâl Savaşı Resim ve Vesikalarla İnebolu, Kastamonu ve Havalisi Deniz ve Kara Harekatı**, İstanbul 1955, s.33, 261.

44 Eşref Edip **a.g.e.,** 1938 bs. s.58; 1960 bs. s.140-141.

Levent Sahverdi Arşivi

Açıksöz gazetesi 22 Teşrinisani 1336 tarihli nüshasında da "Sebilürreşad ceride-i İslâmiyesi Kastamonu'muz şerefine ilk nüshasını şehrimizde neşredecektir" haberini vermiştir. Gerçekten de iki gün sonra Sebilürreşad Kastamonu'da neşrolunmaya başladı. İlk çıkan 464 numaralı nüshada Eşref Edip'in şu sözleri dikkat çekiyor. "*İngilizler İstanbul'u işgal ile zulüm ve tazyiklerini arttırdılar. Maddî, manevî bütün hürriyeti islâmiyeyi selbettiler. Her şeyi tahakküm ve iradeleri altına aldılar. Bunun üzerine Müslümanlığı ve Müslümanların hukukunu müdafaa hususunda hiçbir tesir altında kalmayarak daima istiklâli efkârını muhafaza etmiş bulunan Sebilürreşad'ın İstanbul'da intişarına imkân kalmadı. Onun için inayeti hakla risalemiz bugünden itibaren Anadolu'da neşretmeye başlıyoruz. Kastamonu'da bulunduğumuz müddetçe Sebilürreşad burada intişar edecektir.*"[45]

Sebilürreşad'ın Kastamonu'da yayınlanan bu sayısında Mehmet Akif'in 19 Kasım 1920 Cuma günü[46] Nasrullah Camii'nde verdiği va'azın özeti on bir sayfa olarak yayınlandı.[47]

Akif, Nasrullah Camii'ndeki va'azına Kur'an'dan Al-i İmran sûresinin 118.ayetini okuyup meâlini vererek başladı.[48]

"*Ey iman etmiş olanlar, ey müslümanlar, içinizden olmayanlardan size yabancı kimselerden dost ittihaz etmeyiniz. Âyet-i celiledeki (bitane) iç-*

---

45 **Sebilürreşad**, No.464, 25 Teşrinisani 336 dan naklen Eşref Edip, **a.g.e.**, s.141-142.

46 **Sebilürreşad,** c.11, No.464, 25 Teşrinisani 1336-15 Rebiülevvel 1339 (25 Kasım 1920) s.249-259. Sebilürreşad'da bu va'azın tam olarak hangi tarihte verildiği açıklanmıyor. Ancak bu tarihin 19 Kasım 1920 olma ihtimali yüksektir. Bak. Mustafa Eski, **Millî Mücadele'de Mehmet Akif Kastamonu'da,** Ayyıldız Matbaası Ankara 1983, s.VIII.; Mehmet, Doğan **Câmideki Şair Mehmet, Akif**, İz yayıncılık, İstanbul 1998, s.46. Bu tarihi Akif'in Kastamonu'ya gelişinden sonraki ilk Cuma, (Uçman a.g.m.s.20); 19 Ekim (Haz.Orhan Okay-Mustafa İsen, **Safahat**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. Ankara 1992, s.XXIV.); Yaşar Çağbayır, **İstiklâl Marşının Tahlili**, (Diyanet Vakfı Yay) Ankara 1988, s.218.

47 Sebilürreşad'da yayınlanan va'az hülasası için bak. **İstiklâl Savaşı Hitabeleri,** Mehmet Akif Ersoy...,s.488-519; Boşnakoğlu, **a.g.e.**, s.38-64; Der. Suat Zühtü Özalp, **Mehmet Âkif Ersoy, Kur'ân-ı Kerim'den Âyetler, mev'izeler**, Sevinç Mat. Ankara 1968, s.168-195; Abdülkerim Abdülkadiroğlu-Nuran Abdülkadiroğlu, **Mehmet Akif'in Kur'an-ı Kerim Tefsiri Mev'ize ve Hutbeleri**, Diyanet İşleri Bşk. Yay., Ankara 1992, s.137-160; Mehmet Kaplan-İnci Enginün-Birol Emil-Nejat Birinci-Abduliah Uçman-**Devrin Yazarlarının Kalemiyle Millî Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal**, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara 1992, s.359-390.

48 Ayet meâli söyledir. "Ey insanlar, sizden olmayanı sırdaş edinmeyin, onlar sizi şaşırtmaktan geri durmazlar, sıkıntıya düşmenizi isterler. Onların öfkesi ağızlarından taşmaktadır. Kalblerinin gizlediği ise daha büyüktür. Eğer aklediyorsanız, şüphesiz size ayetleri açıkladık".

Levent Sahverdi Arşivi

li dışlı görüşülen, kendisine her türlü sırlar emanet edilen samimi dost, yarıcan, arkadaş, mahremi esrar manalarınadır. Öyle ki sizlere karşı mazarrât ika etmekten, aranıza fitneler, fesadlar sokmaktan hiçbir vakit geri durmazlar. Ellerinden gelen fenalıkların hiçbirini sizden esirgemezler. Sizin sıkıntılara, musibetlere, felâketlere uğramanızı isterler. Görmüyor musunuz, hakkınızda besledikleri düşmanlık ağızlarından taşıp dökülüyor. Bununla beraber yüreklerinde, sinelerinde gizlemekte oldukları kinler, garazlar, husumetler, o bir türlü zaptedemeyip de ağızlarından kaçırmakta oldukları adavetten çok büyüktür, çok şiddetlidir. Bizler size her biri aynı hikmet, mahzı ibret olan ayetlerimizi böyle sarih bir suretle bildirdik. Eğer sizler aklı başında kimselerseniz, iyiyi kötüden ayırır, hayrını, şerrini düşünür, bu hikmetlerin, bu ibretlerin muktezasınca hareket ederek hem dünyada hem de ahirette felah bulursunuz."

Akif, bu görüşü desteklemek için Tevbe, Bakara ve Maide surelerinden de örnekler verdi. İlk olarak Batı hayranlığının bize verdiği zararları anlattı.

Müslümanların en büyük düşmanının her dönemde fitne, fesat, nifak ve şikak olduğunu bir kere daha vurgulayan ve aramıza sokulan fitneleri, fesadları, fırkacılıkları kavmiyetçilikleri, daha bir türlü ayrılık, gayrılık sebeplerini ebediyen çiğneyerek el ele baş başa vermemiz gerektiğini söyleyen Akif;

"*Ey cemaat-i Müslimin! Milletler topla, tüfekle, zırhlı ile, ordularla, tayyarelerle yıkılmıyor, yıkılmaz. Milletler ancak aralarındaki rabitalar çözülerek herkes başının derdine, kendi havasına düştüğü zaman yıkılır... İslâm tarihini şöyle bir gözden geçirecek olursak cenupta, şarkta, şimalde, garpta yetişen ne kadar müslüman hükümetleri varsa hepsinin tefrika yüzünden aralarında hâdis olan fitneler, fesadlar, nifaklar, şikaklar yüzünden istiklâllerine vedâ ettiklerini, başka milletlerin esareti altına girdiklerini görüyoruz*" diyerek tarihi bir hakikatın altını çizdi.

Bizim zaaflarımızdan faydalanan düşmanlarımızın yerli işbirlikçilerden de faydalanarak Osmanlı döneminde Şam, Kudüs, Yemen, Güneydoğu Anadolu..., Millî Mücadele yıllarında da Adapazarı, Düzce, Yozgat, Bozkır,

Levent Sahverdi Arşivi

Biğa... İsyanlarının çıkışında da önemli rol oynadıklarını belirten Akif, "*Artık kime hizmet ettiğimizi, kimin hesabına birbirimizin gırtlağına sarıldığımızı anlamak zamanı zannediyorum ki gelmiştir... Çünkü böyle düşman hesabına çalışarak elimizde kalan şu bir avuç toprağı da verecek olursak çekilip gitmek için arka tarafta bir karış toprağımız yoktur. Şimdiye kadar düşmana kaptırdığımız koca koca memleketin halkı hicret edecek yer bulabilmişlerdi. Neûzubillah biz öyle bir âkibete mahkum olursak başımızı sokacak bir delik bulamayız. Zaten düşmanlarımızın tertip ettikleri sulh şerâiti bizim için dünya yüzünde hakkı hayat, imkân-ı hayat bırakmıyor...*" diyerek Sevr Antlaşması'nın zararlarını anlatmaya başlamıştır.

Bir kısım halkın ve aydının düşüncelerinin aksine düşmanlarımızın bizden istediğinin herhangi bir vilâyet veya sancak değil, doğrudan doğruya başımız, boynumuz, hayatımız saltanatımız, devletimiz, hilâfetimiz, dinimiz, ve imanımız olduğunu belirtir ve "*Neûzubillâh muâhedeyi kabule mecbur olduk mu, Anadolu'da asker besleyemeyeceğiz. Yalnız bir miktar jandarma kuvveti bulundurabileceğiz. Bu jandarmalar içinde külliyetli miktarda Rum, Ermeni, Yahudi bulunacak. Zabitlerin yüzde on beşi ki tabii hep yüksek rütbeliler olacaktır, ecnebiden gelecektir. Anadolu mıntıka mıntıka ayrılıp her mıntıka bir ecnebî zabitin eline verilecektir*" demiştir.

Sevr Antlaşması'nın malî hükümlerine de değinen Akif Antlaşmadan sonra İngiliz, Fransız ve İtalyan'lardan oluşan bir heyetin devletimizin bütçesine el koyacağını, vereceğimiz vergilerin hep Rumların, Ermenilerin menfaatlerine sarf edileceği; Gümrükler meselesinin ise ayrı bir afet olduğunu, gümrüklerimize sahip olamayacağımızdan çiftçilerimizin fakir düşeceği; düşmanlarımızın adlî konularda da bizim için alıkıran kesileceğini, adam döveceklerini, vuracaklarını belki de öldüreceklerini, ötekinin berikinin emlâk ve arazîsini gasp edeceği hususları üzerinde durmuştur.

Düşmanın bizi ezmek için iki kuvvete sahip olduğunu, bunlardan birincisinin Yunan ordusu, ikincisinin ise memleketimizde çıkartmakta olduğu nifak olduğunu belirten Akif *"Zaten bu ikincisi olmazsa birincisinin hiç ehemmiyetinin olmadığını..."* belirtmiş ve *"Biz aklımızı başımıza alarak el ele verdiğimiz gün inayet-i Hakla memleketimizi, istiklalimizi kurtarmaklığımız muhakkaktır..."* demiştir.

Levent Sahverdi Arşivi

Eşref Edip'in naklettiğine göre Akif'in Nasrullah Camii'ndeki va'azının basıldığı Sebilürreşad sayıları Anadolu'nun bütün illeri ile sancak ve kazalarındaki valilere, mutasarrıflara, kaymakamlara ve müftülere gönderilmişti.[49] Ulaştığı her yerde büyük heyecan uyandıran bu va'aza ilk olumlu tepki merkezi Diyarbakır'da olan el-Cezire cephesi komutanı Nihad Paşadan gelmiştir.[50]

Erzurum sultanisi Ulum-u Tabiye Muallimi Hüseyin Hüsnü de Akif'in mev'izesinden duyduğu mutluluğu şöyle dile getirmektedir. "... *Hele üstadın Nasrullah kürsüsündeki hitabesi beni mest etti. Tekrar tekrar okudum. Her defasında ayrı hazz-ı luhanî duydum. O ne tasvir-i muciz, o ne müthiş hitabe! Heyet-i mecmuası dinî, fennî, siyasî, edebî, içtimaî İslâm-şümul bir şelale-i elektrikiye! Cihan-ı İslam'ı baştanbaşa sarmağa kâfi bir mev'ize. Mazi hal ve İstikbal'in mîrat-ı in'ikası, masum ve mazlum Müslüman milletlerin ferman-ı istihlası!*

---

49 Sebilürreşad'a gönderilen yazılardan mecmuanın bu nüshasının her tarafa ulaşmadığı anlaşılmaktadır. Gönderilen yazılardan biri şöyledir: "Pek mütehassisiri bulunduğumuz Sebilürreşad Ceridei mübarekesine

Muhterem dindaşlar, Balıkesir muhitinde vası sürette münteşir olan bütün livamız halkının pek ziyade teveccüh ve muhabbetleri bulunan sevgili sebilürreşad'ımızın Anadolu'ya intişara başladığını haber aldık. Fakat maalesef hiçbir nüshasını görmek nasip olmadı. Kastamonu'da çıkan ilk nüshasını okuyan bir hemşehrimiz bize munderecatından bahsetti. Bu nüsha müslümanların en büyük şairi muhterem üstadımızın pek beliğ, pek müessir bir mev'izelerini ihtiva ediyormuş. Müslüman kardeşlerimiz arasında elden ele gezdiğini öğrendiğimiz bu mühim nüshayı ah görmek, okumak, yüzümüze gözümüze sürmek nasip olsa... Geçen gün arkadaşlardan birinin evinde, arka taraftaki bir odada hemşehrimiz, muhteriz ve kısık ifadelerle anlatırken kendimizi zaptedemedik. Her zaman içimize akıttığımız yaşları, orada bol bol döktük." **Sebilürreşad**, cilt 19, sayı 469, 24 Şubat 1337, s.4-5.

50 Nihad Paşa, Kastamonu'da bulunan Mehmet Akif'e çektiği telgrafta şunları yazdı:

"Nasrullah Camii Şerifinde irad buyurduğunuz mev'izeyi havi mecmuanızın ancak bir nüshası elde edilebilmiştir. Diyarbakır'ın camii kebirinde Cuma namazından sonra kıraat edilerek mü'minini hazıra envari maneviyesinden hisseyabi tenevvür ve tefeyyüz olmuşlardır. Fakat bu istifade pek mahdut kalacağından cephe mıntıkasını teşkil eden Elâziz, Diyarbakır, Bitlis, Van vilâyetleri ile civar müstakil mutasarrıflıklar halkı da nasibedâr edilmek ve şeref ile hukuku doğrudan doğruya zat-ı âlinize ait olmak üzere Diyarbakır matbaasında tab ve teksir ettirilerek bütün cepheye tevzi edilmiştir. Cenâb-ı Hakkın mesâi-i din ve vatanperverânenizi meşkûr eylemesi temennisi ile ihtirâmâtımı takdim eylerim. 10.2.337

el-Cezire Kumandanı Nihad"

Sebilürreşad, cilt 18, sayı 468, 17 Şubat 1337 (1921), s.315. Telgraf için ayrıca bak. Der. Ömer Rıza Doğrul, **Kur'andan Ayetler ve Nesirler**, Yüksel Yayınevi, İstanbul 1944, s.320-321; Eşref Edip, **a.g.e.**, 1960 bs. s.148-149; Özalp, **a.g.e.**, s.196; Düzdağ, **a.g.e.**, s.103;

Levent Sahverdi Arşivi

Bu mecmua, kucak kucak buralara gelmeli"[51]

Sebilürreşad'ın Maraş kahramanları ile ilgili bir yazısında da Maraş'tan gelen bir vatandaşla yapılan konuşmada, vatandaşların ağzından şu ifadeler nakledilmektedir:

"*Biz sizi burada bulduğumuzdan dolayı ne kadar memnunuz ki... Sebilürreşad'ın Kastamonu'da intişarını yolda haber aldık. Ve Anadolu'da çıkan ilk nüshasını Pozantı'da okuduk. Bilhassa Üstad'ın mev'izesi bizi pek müteessir etti. Elden ele gezen bu mev'ize camilerde okunmaktadır.*"[52]

Akif'in Nasrullah Camii'nde verdiği va'az Kastamonu'nun ilçelerine hatta köylerine kadar yankı yaptı. Eşref Edip'e göre, konuşmalarının halk üzerindeki muazzam tesirini gören hükümet, Akif'ten Kastamonu ilçelerini dolaşmasını, buralarda da halkı aydınlatmasını rica etti. Akif, bu görevi de memnuniyetle kabul ederek Kastamonu ilçelerini de gezdi.[53] İlçede etrafında olanlara ve camilerde kürsü etrafında toplananlara hem Serv Antlaşması'nın hükümlerini, hem de yeise kapılmanın fenalıklarını anlattı. Halkı birlik ve beraberliğe davet etmiş ve "... *Ecdadımız bize kanları, canları bahasına alarak emanet ettikleri, yâdigar bıraktıkları o koca iklimleri, o dünyanın en zengin, en mahsuldar topraklarını vere vere bugün avuç içi kadar yere tıkıldık, kaldık. Haydi diyelim ki evvelce düşman önünden perişan bir halde kaçarken arkada sığınabilecek barınabilecek bir ocak yahut bir bucak bulabiliyorduk. Fakat gözünüzü açınız, iyice bilmiş olunuz ki artık dinimizi, imanımızı, ırzımızı, namusumuzu, çoluğumuzu, çocuğumuzu barındırabilmek için arkamızda hiçbir yer kalmamıştır. Şayet düşmanların hilelerine, tezvirlerine, yalanlarına kapılarak birbirimize girmekte birbirimizin kanını içmekte bir müddet daha devam olursak maazallah bu son Müslüman hükümeti de ayaklar altında çiğnenip gidecektir.*" demiştir[54].

---

51 **Sebilürreşad,** cilt 19, sayı 472, 21 Mart 1337 (1921), s.36.

52 3 Şubat 1337 tarihli Sebilürreşad'dan nakleden Eşref Edip, **a.g.e.** 1960 bs. s.152; Sarihan, **a.g.e.**, s.131.

53 Akif'in Kastamonu'da hangi ilçeleri dolaştığı ve tam olarak hangi tarihlerde konuştuğuna dair açık bir bilgi yoktur.

54 **Sebilürreşad,** c.18, no.466, 13 Kânunevvel 1336-3 Rebiulahır 1339 (1921) s.278-281. Âkif'in Kastamonu ilçelerindeki diğer konuşmaları Sebilürreşad'ın 3 Kânunevvel 1336 (23 Rebîülevvel 1339) ve 3 Şubat 1337 (24 Cemâziyelûla 1339 tarihinde yayınlanmıştır. Bu mev'izeler için ayrıca bak. A.Abdülkadiroğlu N. Abdülkadiroğlu, **a.g.e.**, s.161-187; Özalp, **a.g.e.**, s.198-219; Kaplan ve diğerleri, **a.g.e.,** s.448-456. (Sebilürreşad'daki 3 Şubat 1337'de yayınlanan mev'ize)

Levent Sahverdi Arşivi

E. Mehmet Akif'in Ankara'ya Dönüşü ve TBMM'deki Faaliyetleri

Mehmet Akif, yaklaşık iki ay kadar Kastamonu'da kaldıktan sonra 25 Aralık 1920 günü Eşref Edip'le birlikte Sebilürreşad'ın başlık klişesini de alarak Ankara'ya dönmek için yola çıktı.[55] Akif'in geleceğini haber alan hem Kastamonu hem de Balıkesir Milletvekilleri ona bir oda bulmaya çalıştılar. Muhtemeldir ki eski Balıkesir Milletvekili Basri Beyin dalâletiyle Taceddin Dergâhı Şeyhi, oturduğu yerin bir odasını ona tahsis etmişti.[56]

Akif'in Dergâh'a yerleşmesi ile birlikte Dergâh, adeta dost ve ziyaretçi akınına uğradı. Gelen dostları arasında Münir Bey (Waşington Sefiri), Mısırlı Hilmi Bey, İzzet Paşa (Esbak Sadrazam), Hüseyin Kâzım (Şeyh Muhsin-i Fâni), Fatih Hoca (Rasad-hane Müdürü), Hikmet Bey (Esbak Maarif Vekili), Doktor Adnan Bey (Esbak Dahiliye Vekili) gibi eski dostları da bulunmaktadır. Bu itibarla Tacettin Dergâhı Akif için sadece bir ikâmetgah değil aynı zamanda dostları için bir "Edebî meclis," bir "sohbet meclisi" durumundaydı. Onun edebî, fikrî ve kültürel konuşmalarını dinlemek, tasavvuf ve mûsikî sohbetlerinden istifade etmek isteyenler buraya koşarlardı. Ordumuzun durumu, cephelerdeki son gelişmeler hakkında bilgi almak isteyenler Akif'in ikamet ettiği Dergâh'daki sohbetlerine gelirlerdi. Odalar, ziyaretçilerle dolup-taşar; sohbet gecenin geç saatlerine kadar uzardı.[57]

---

55 Eşref Edip yola çıkış tarihini 25 Kanunievvel 1336 olarak verirken **a.g.e.,** 1938 bs. s.69; 1960 bs. s.151; Düzdağ, **a.g.e.,** s.105'te Aralık sonu, Tansel **a.g.e.,** s.91,;Doğan a.g.e., s.51'de 25 Aralık 1920; Uçman a.g.m.s.26'da 1920; Sarıhan, **a.g.e.,** s.140'da 24 Aralık 1920; Ahmet Kabaklı, **Mehmet Akif,** İstanbul 1977, s.34'te Ocak 1921 olarak vermektedir. Fevziye Abdullah Tansel ise Akif'in "Yunan Ordularının Ankara'ya doğru ilerlemesi üzerine tekrar Kastamonu'ya döndü. Buradaki kazalardaki camilerde yine va'azlar verdi" demektedir. **a.g.e.,** s.91-92.

56 Erişirgil, **a.g.e.,** s.420. Eşref Edip, **a.g.e.**, 1960 baskısında da "Ankara'ya gelince doğru Taceddin Dergâhı'na indik. O zaman Ankara'da mesken buhranı olduğu için herkes bir tarafa sığınmıştı. Taceddin Şeyhi bir hürmet-i mahsusa olmak üzere dergâhı üstada tahsis etmişti" demektedir. Eşref Edip, **a.g.e.**, s.s.152.

57 Eşref Edip, Dergâh'ın o günlerini şöyle anlatıyor:

"... Tâceddin Şeyhi, bir hürmet-i mahsusa olmak üzere dergâhı ustada tahsis etmişti.

Dergâh deyince dervişler, âyinler hatıra gelmesin. Eşraftan birinin âdetâ selamlık dairesi. Ufak bir köşk gibi muntazam yapılmış içi dışı boyalı. Döşenip dayanmış; güzel ve geniş bir bahçesi var. Türlü türlü meyveler... Önünde bir şadırvan; şarıl şarıl sular akıyor.

Üstad Ankarada'ki bütün şiirlerini, İstiklâl Marşı'nı hep bu Dergâh'da yazmıştır... Hele İstiklâl Marşı kabul edildikten sonra Dergâh'da çok samimi bir merâsim yapıldı. Üstadın sevdiği bütün arkadaşlar, birçok mebuslar, Üstadı tebrike geldiler. Güzel sohbetler oldu" Eşref Edip, **a.g.e.,** 1938 bs. s.70-71. Eşref Edip, **a.g.e.**, 1960 baskısında da "Ankara'ya gelince doğru Taceddin Dergâhı'na indik. O zaman Ankara'da mesken buhranı olduğu için herkes bir tarafa sığınmıştı. Taceddin Şeyhi bir hürmet-i mahsusa olmak üzere dergâhı üstada tahsis etmişti" der s.152.

Levent Sahverdi Arşivi

Eşref Edip'in naklettiğine göre Ankara'ya gelişlerinden bir süre sonra Mustafa Kemal Paşa, Akif'le kendisini Ankara istasyonunun küçük bir odasında kabul ederek bir saat kadar görüşmüştür. Bu görüşme sırasında Mustafa Kemal Paşa onların İstanbul'dayken de Millî Mücadeleye yaptıkları hizmetleri bildiğini belirttikten sonra konuşmasını şöyle sürdürmüştür: *"Kastamonu'daki vatanperverane mesainizden çok memnun oldum. Sevr Muahedesi'nin memleket için ne feci bir idam hükmü olduğunu Sebilürreşad kadar hiçbir gazete memlekete neşredemedi. Manevî cephemizin kuvvetlenmesine Sebilürreşad'ın büyük hizmeti oldu. Her ikinize de bilhassa teşekkür ederim"* demişti.[58]

1) Sevr Antlaşması Hakkında İstanbul'da Tevfik Paşaya Çekilecek Telgraf Meselesi

8 Şubat 1337 (1921) Salı günü TBMM'nde gizli oturum yapılıyordu.[59] Oturumun Üçüncü celsesinde, Reislik makamında: İkinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendi bulunuyordu. I. İnönü Savaşı'ndan sonra gündeme gelen Londra Konferansı'nda Türkiye'yi ancak kendilerinin temsil etmeye yetkili olduğunu İstanbul'daki Tevfik Paşa Hükümeti'ne açık bir ifade ile daha önce bildirmişti.[60] Meclisin bu oturumunda ise; "Sevr Muahedenamesi hakkında İstanbul'da Tevfik Paşaya çekilen (çekilecek olan) telgraf" tartışılmaktadır. Oturum Başkanı Hasan Fehmi Beyin celseyi açmasından sonra ilk sözü Heyet-i Vekile Reisi (Bakanlar Kurulu Başkanı) Fevzi Paşa alarak *"Efendim, İstanbul ile muhaberenin neticesini arz etmiştim. Bunun üzerine Heyet Âliyeniz cevap vermek için bir karar ittihaz buyurmuştu. Üç, dört gündür bunun tehiri İstanbul münasebatında bazı teşevvûşata sebebiyet veriyor. Rica ederim cevap verilsin de İstanbul'la hesabımız kesilsin"* demiştir.

---

58 Eşref Edip'ten aktaran, Hayreddin Karan, **"Millî Mücâdelede Sebilürreşad"**, c.11, sayı 254, tefrika 16, s.58-59.

59 **T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları**(TBMM GCZ olarak kısaltılacaktır), C.1 (24 Nisan 1336 (1920)- 21 Şubat 1336 (1921), 2. Bs., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Tarih Dizisi No 18, Ankara 1985, s.410-416. Akif'in konuşması s.410-411.

60 Londra Konferansı'na gönderilecek Sulh Heyeti'nin tezkeresi hakkına Heyeti Vekile'nin müzakeresi için bak. **TBMM GCZ,** c.1, 4 Şubat 1337 (1921) Cuma tarihli içtima, s.366-379 ve 5 Şubat 1337 tarihli içtima, s.382-407.

Levent Sahverdi Arşivi

Oturumda ikinci sözü Mehmet Akif almıştır. O da "*Efendiler İstanbul'la aramızdaki sui tefehhümün (kötü anlama) kalkması bu ikiliğin bertaraf edilmesi için Meclisi âliniz karar verdi. İstanbul'a bir telgraf yazılacaktı ve son cevap olacaktır.*" demiştir. Hamdullah Suphi Bey (Antalya)-(yerinden) "*Beyefendi yazmışlar, geldiler burada okudular*" diye söze karışmıştır.

Mehmet Akif Bey (Burdur), yazılan telgraftaki ifadeleri oldukça ağır bulduğunu, amacın uzlaşmayı temin etmek olduğunu bunun içinde, telgrafta yer alan bazı ifadelerin yumuşatılması gerektiğini söyleyerek kendisinin yazmış olduğu telgraf metnini okumaya başlamıştır. Akif, "*Mütarekeden beri devam eden ve İnayet-i Hakla hayat ve istiklâlimizin halâsına kadar devamı muhakkak olan Mücadele-i Millîye sayesinde bugün lehimize olarak bir vaziyet inkişaf etti. Bu müsait vaziyetten istifadeye koşmak bütün Kuvvayı Devlet için bir vecibei hayatiye iken, İstanbul'un hakayiki (gerçek) ahvale göz yumarak ruhdan ziyade şekil ile meşgul olduğu nazarı teessütle görülüyor. Zaman geçmiş, vakayii tahlil ile uğraşacak zaman değildir. Ecnebiler devletimizin bütün varlığını payimal etmişler, en tabii hukukunu çiğnemekten sıkılmamışlardır... İstanbul nazarında henüz resmen âsi telakki edilen Anadolu bugün istiklâli için, Makamı Hilafet ve Saltanatın tahlisi için canla başla uğraşıyor, kanını döküyor. Binaenaleyh bugün söz sahibi ancak kendisi olmak icap edeceğini itiraf ve kabul etmek ve aradaki sui tefehhümü (yanlış-kötü anlamayı) bertaraf ederek BMM'ne tefvizi umur eylemek (işleri-görevi devretmek) kendisinin ve bütün memleketin selâmeti namına İstanbul için en mutekaddim ve mütehattın (lüzumlu-gerekli) bir vazifedir*" diyerek İstanbul hükümetinin memleketin idaresini TBMM'si hükûmetine devretmesi gerektiğini belirtmiştir.

Konuşmasının devamında "*Gerek Zati Şahane'nin, gerek bütün Cihanı İslâmın malûmu olmalıdır ki Büyük Millet Meclisince bugün Makamı Hilâfet ve Saltanatın halâsını ve milletimizin istiklâli tammını temin etmekten başka hiçbir gaye mutasavvar değildir ve bunun böyle olduğunu her milletvekili ferden ferda yemin ile teyit etmiştir. Onun için bugün İstanbul'un mânasız vesveselerle nazarı ecanipte milletin vahdetini kesredecek gayri-*

Levent Sahverdi Arşivi

meşru bir tavır takınmasına Büyük Millet Meclisi son derece müteessiftir. Artık bu gayrimeşru vaziyete bir an evvel hâtime vermek; bu zavallı, bu fedâkar milletin mukadderatını idare etmekte bulunan Büyük Millet Meclisiyle tevhidi mesai etmek, aynı gayenin husulüne el birliğiyle çalışmak dinî, vatanî, Millî vezaifin akdemidir" diyerek İstanbul hükûmetinin TBMM'sine ve onun hükûmetine karşı takındığı gayrimeşru tavıra bir son vermesini söylemişti.

Konu ili ilgili Mehmet Akif'in açıklamaları o günkü oturuma katılan milletvekilleri tarafından farklı yönleri ile tartışıldı. Ancak Akif'in görüşleri, konuşmasından bazı alıntılar da yaparak Mustafa Kemal Paşa tarafından ciddi şekilde eleştirildi.

Akif'in "*...Bugün lehimize olarak bir vaziyet inkişaf etti. Bu müspet vaziyetten istifadeye koşmak bütün kuva-yı devlet için bir vecibe-i hayatiye iken İstanbul'un hakayiki ahvale göz yumarak ...*" diye başlayan cümleyi ele alan Mustafa kemal Paşa "*...Vaziyet öyle değildir efendiler. Elhamdülillah bizim vaziyetimiz iyidir ...*" dedi.[61]

Mustafa Kemal Paşa, Akif'in "*...Bugün İstanbul'un uhtei hamiyetine düşen en mühim vazife derhal TBMM'nin meşruiyetini tasdik ve konferansa murahhas göndermek hakkının münhasıran bu Meclise ait olduğunu ilân etmektir...*" sözlerini de tenkit ederken şöyle demiştir: "*Efendiler bu Meclis meşrudur ve bunun meşruiyetini kimseye tasdik ettirmek lazım değildir. İkincisi; Bu meşru Meclis, meşru ve selâhiyettar olan murahhaslarını (Londra Konferansına) göndermiştir. Bu heyetin Avrupa'ca tanınması için Tevfik Paşaya ricaya ihtiyacımız yoktur. Binaenaleyh böyle bir şeyi beyannamemizde söylemek, giden heyeti murahasımızın kıymetini katîyen sıfıra indirmek demektir.*"[62]

Mustafa Kemal Paşa konuşmasının devamında "*Yine altıncı sayfada bazı izahat vardır. -Sevr muahedesini kabul etmeye cevazı şer'i yoktur- de-*

61 **TBMM GCZ**, C.1, s.414.
62 76**TBMM GCZ**, C.1, s.414-415.

Levent Sahverdi Arşivi

niliyordu. Halbuki Sevr muahedesi kabul edilmiş ve makamı Hilâfeti mühmel bırakmıştır. Malûmu âlinizdir ki efendiler, Şûrayı saltanatta Sevr muahedesini Zatı Şahane bizzat ayağa kalkmak suretiyle kabul etmiştir..."

"Sonra yedinci sayfasında yine zatı Şahaneden Büyük Millet Meclisini tasdiki talep ediliyor. Evvelki başka bir mânâda idi. Bu da başka bir mânadadır. Halbuki efendiler biz Zati Şahane, İstanbul'da düşman süngüsü altında iradesini istimale gayrı muktedir, yani esirdir, dedik. Binaenaleyh bizim Meclisimizi bir esir tasdik edemez. Bu doğru değildir..."

"Sonra efendiler, -sekizinci sayfasında bugün şöyle böyle anlaşalım ve bunun hususlünden sonra aramızda pek kolay olan iradei dahiliyeyi...- Şimdi efendiler, iki şahıs konuşmuyor. Bir milletle bir şahıs konuşmuyor. Öyle pazarlık olamaz zannederim. Malûmualiniz hakimiyet bilâ kaydü şart milletindir. Artık bunda pazarlık hakkı bizde mevcut değildir. Böyle bir pazarlık olamaz zannederim. Azmü imanımızda bir tereddüt ve teşevvüs olduğunu bugünden ilân etmiş oluyoruz. Binaenaleyh kimse ile pazarlığımız yoktur..." diyerek Akif'in fikirlerine katılmadığını belirttikten sonra böyle bir yazının İstanbul'a gönderilmesi durumunda *"Korkarım Heyeti Vekile müşkül bir vaziyette kalır" kanaatini açıklamıştır.*[63]

Bu görüşmelerde Akif'in görüşleri ile Mustafa Kemal Paşanın ve Hükümetin görüşleri ciddi bir çatışma imiş gibi görünse de bunun iki taraf arasında bir kırgınlığa ya da en azından o dönem için temelli bir ayrılığa yol açmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü bu görüşmeden 18 gün sonra İstiklâl Marşı konusu Meclise gelmiş, 1 Mart'ta Akif'in marşı Mecliste okunmuş 12 Mart'ta da Hükümetin de çabasıyla kabul edilmiştir.[64]

2. Sebilürreşad'ın Ankara'da Yayınlanması ve Ödenek Meselesi

Mustafa Kemal Paşanın da övgüsünü kazanmış olan Sebilürreşad 3 Şubat 1921 tarihli 467. sayısı ile Ankara'da çıkmaya başladı. Ankara'da yayınlanan ilk nüshada Akif'in Kastamonu ve ilçelerinde yaptığı konuşmalardan derlenen bir yazı yayınlandı. 17 Şubat 1337-9 Cemaziyelahır 1339

63 **TBMM GCZ**, C.1, s.415.
64 Sarıhan, **a.g.e.**, s.186.

Levent Sahverdi Arşivi

(1921) tarihinde yayınlanan 468. sayısında ise Akif'in Türk milletine armağan ettiği en büyük eseri "İstiklâl Marşı" yayınlandı.

28 Şubat 1921 günü Mecliste görüşülen Matbuat ve İstihbarat Genel Müdürlüğü bütçesi Sebilürreşad'la ilgili ilginç bir tartışmaya da sahne oldu. O dönemde Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'nin vazifesi içeride ve dışarıda kurtuluş savaşı lehine propaganda yapmaktı. Bu maksatla gazetelere devamlı yardımlar yapılırdı. Meselâ Ankara'da Yunus Nadi'nin "Yeni Gün", İstanbul'da Celâl Nuri'nin "İleri", Konya'da Mazhar (Babalık'ı)'ın "Babalık", Kastamonu'da "Sebilürreşad" ve bilahare Ziya Gökalp'ın Diyarbakır'da çıkardığı "Küçük Mecmua"... idareden düzenli yardım görenler arasındaydı.[65] Anlaşılan Sebilürreşad'a yapılan yardımlarda bazen aksamalar oluyordu.[66] Bu yüzden Meclis kürsüsünde Karesi (Balıkesir) mebusu Abdulgafur Efendi, Matbuat Umum Müdürlüğünün çalışmalarını eleştirdi. Bir mebus yerinden "Sebilürreşad'a da yardım ediliyor diye laf atınca, Abdulgafur Efendi, Umum Müdürlüğünün Sebilürreşad'a elinden gelen "eskal"i, "tazyik"i reva gördüğünü ileri sürdü. Bu ifade "şayan-ı teessüf" sesleri ile karşılandı. Fakat Abdulgafur Efendi Meclis Genel Kurulunun kararına rağmen Matbuat Umum Müdürlüğünün Sebilürreşad'a karşı elinden gelen "eskal"ı reva gördüğünü tekrarladı.

Yahya Galip yerinden "Kim"? diye sordu. Abdulgafur Efendi "Matbuat Müdür-i Umumisi" cevabını verdi. "Ama sonradan muavenet etti, kağıt vesaire verdi" diye devam etti ve muavenet edilen gazeteler arasında Hakimiyeti Millîye ile birlikte yine Ankara'da yayınlanan Yunus Nadi'nin Yenigün gazetesini de saydı. Ancak Hamdi Bey (Ertuğrul) "Rica ederim, Ye-

65 Server İskit, **Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları**, Başvekâlet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü yayınları No 2. 1943, s.237.

66 Aslında yardım konusundan Anadolu'daki diğer gazeteler de serzeniş içindedir. Meclisin 28.02.1337 tarihli celsesinin ilk oturumunda Matbuat Umum Müdürü Muhittin Bey, Anadolu'da büyük güçlükler içinde yayın yapan gazetelerden bazılarını şöyle sıralar, Erzurum'da "Albayrak", Amasya'da "Emel", Adana'da "Yeni Adana", Kayseri'de "Kayseri", Samsun'da "Rehber", Memaretulaziz'de "Şark Gazetesi", Bolu'da "Dertli"..., Muhittin Bey bunları sıralarken bir milletvekili "Bu saydığınız gazetelere bir muavenet buyuruluyor mu? diye sorar. Muhittin Bey buna "Hayır" cevabını verir. Ancak muavenet yeni başlıyor diye de ilave eder. **TBMM ZC,** 2c. C.8, 2bs. Ankara 1945, s.519-520.

Levent Şahverdi Arşivi

nigün'e muavenet edilmemiştir. Yenigün muavenetten müstağnidir" diye karşılık verdi. Bir mebus "Sebilürreşad'a da muavenet ediyorlar" dedi.[67]

Görüşmelerin devamında Matbuat Müdürü Muhiddin Bey konu ile açıklamalarına devam ederek "*Anadolu'da tenvir ve irşat için lâzım gelen vesait katiyen ve katibeten yoktur. Anadolu memleketi çok zavallı bir memlekettir. Anadolu memleketinde matbaa denebilecek bir matbaa yoktur efendim...*" dedi[68].

Bununla birlikte konu burada kapanmamıştır. TBMM'nin 25 Nisan 1921 tarihli toplantısında Kütahya Mebusu Besim Atalay bey tarafından hazırlanan "Köy Hocası" ile Sebilürreşad dergilerinin köy ve nahiyelere kadar ücretsiz dağıtılması hususunda hazırlanan bir yasa teklifi oturum başkanı tarafından Teklif Komisyonu'na gönderilmiştir.[69] Teklif 30 Nisan'da Mecliste okunmuştur. Encümen, görüşmeye değer görerek İrşat ve Muvazene-i Maliye Encümenlerine gönderilmesini önermiştir. Ancak Besim Atalay konunun İrşat Encümeninde görüşülerek kabul edildiğini, bu bakımdan Mecliste de görüşülerek kabul edilmesini istemiştir.

Uzunca bir tartışmadan sonra Muş Mebusu Abdülgani Efendinin önergesi kabul edildi. Buna göre her iki derginin devlet tarafından satın alınarak köy ve nahiyelere kadar devlet tarafından dağıtılması görevi İrşat En-

67 **TBMM ZC.** c.8, s.517. O dönemde Meclis'te Adana Milletvekili olarak bulunan Damar Arıkoğlu, hatıralarında bu tartışma ile ilgili şunları yazmaktadır. "...Hiç söze karışmayan şimdiye kadar ağzından bir tek kelime çıkmayan Şair Mehmet Akif'in Hamdi Beyin ifadeleri çok canını sıktı. Şeriye Encümeni namına Hamdi Beyi adeta tektir etti. Sözlerini fikri mahsusla söylediğini, dalkavukluktan başka bir mana taşımadığını, sert ve ağır cümlelerle cevaplandırdı. Yunus Nadi Beyin Ankara'da neşrettiği Yenigün Gazetesi'nde yazıları çıkan Hamdi Beyin bu sözlere pek kızdığı ve yerinde oturamaz bir hale geldiği görülüyordu. Teskin için bazı arkadaşları da yanına gitmişler ona sükûnet tavsiye ediyorlardı. Hamdi Bey bu tedbire rağmen sinirli ve öfkeli bir edayla Şair Mehmet Akif beyi yobazlıkla, geri kafalılıkla itham edip halâ inkılâbımızı anlayamamış bir softa zihniyetiyle konuştuğunu, daha söyleyecek sözleri olduğunu, fakat şimdilik bununla iktifa edeceğini ifade etti. Belki daha konuşacaktı; fakat arkadaşlarının ısrarı üzerine yerine oturabildi. Bu sözlerden sonra artık ortalık karıştı. Hocalar ve muhafazakârlar Şair Mehmet Akif'i, gençler de Hamdi Beyi desteklediler. Meclis reisi işe karıştı, her iki hatibe de söz vermedi ve celseyi bir müddet teneffüs vermek suretiyle kapadı." Damar Arıkoğlu, **Hatıralarım,** İstanbul 1961, s.270.

68 **TBMM ZC,**c.8, s.533.

69 **TBMM ZC,**. devre 1, c.10, ikinci baskı, Ankara 1945, s.85.

Levent Sahverdi Arşivi

cümeni, Maarif Vekâleti ve İstihbarat Umum Müdürlüğünün yapmaya mecbur olduğu işler arasında bulunduğundan kanun önerisinin bu ilgili yerlere tebliğ edilmesiyle yetinilmesi fikri benimsendi[70].

İskit, Sebilürreşad'a devlet tarafından yapılan yardımın Ahmet Ağaoğlu'nun Matbuat Umum Müdürlüğüne getirilmesinden sonra[71] kesildiğini belirtir[72]. Ancak bu bilgi doğru değildir. Büyük Taarruzdan sonra TBMM'nin Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü bütçesinin görüşülmeye devam edildiği 16 Eylül 1922 tarihli oturumunda Ahmet Ağaoğlu, müdürlüğü tarafından şu dergilerin desteklendiğini açıkladı: Sebilürreşad, Köy Hocası, Terbiye, Felsefe, İlim ve Fen, Ziraat, Anavatan. Bunlardan Sebilürreşad'a beş bin küsur lira ve altı top kağıt verilmektedir dedi.[73]

3. Bursa'nın Yunan İşgaline Uğraması Karşısında Duyduğu Üzüntü ve Yazdığı "Bülbül" Şiiri

Daha önce belirttiğimiz gibi Akif, Kastamonu'dan Ankara'ya geldikten sonra Taceddin Dergâhı-na yerleşmişti. Ülkenin geleceği açısından çok zor günler yaşanıyor, ıstıraplı günler arka arkaya sıralanıyordu. Çok az sayıdaki insandan başka herkesin morali bozulmuş, ümitler tükenmeye yüz tutmuştu. Nasıl tükenmesin ki. Batıda İngilizlerin tam desteğini alan Yunanlılar hiçbir zaman unutulması mümkün olmayan pervasız vahşetler yaparak ilerliyor, Güney vilâyetlerimizde Fransız destekli Ermeni Çeteleri, Doğuda Ermeniler adeta dehşet saçıyor; bu arada İstanbul'un fetva ve telkinler karşısında ne yapacağını bilemeyen ve aldanan bazı şaşkınların Anadolu'nun çeşitli yerlerinde başlattıkları iç isyanlar ortalığı kasıp kavuruyordu.

---

70 Tartışmanın ayrıntıları için bak. **TBMM ZC**,. c.10, s.262-267. Özet görüş için bak. Sarıhan, **a.g.e.**, s.188.

71 Ağaoğlu 29 Teşrinisanı 1921-11 Ağustos 1923 tarihleri arasında görev yapmıştır.

72 İskit, **a.g.e.**, s.237.

73 Ahmet Ağaoğlu, **Kuvayı Millîye Ruhu**, (Kültür Bakanlığı Yay. Ankara 1981) adındaki eserinde "Sebilürreşad ve "Köy Hocası"nı" Büyük Millet Meclisinde muhafazakârların etrafında toplandığı dergi olarak nitelemektedir. **a.g.e.**, s.272.

Levent Sahverdi Arşivi

Böyle bir ortamda Yunan askerleri 8 Temmuz 1920'de Osmanlı Devletinin ilk payitahtlarından Bursa'ya girdiler.[74] Bursa'nın işgalinden 2 gün sonra 12 Temmuz 1920'de Hakimiyeti Millîye gazetesinde "Bahtsız Bursa" başlıklı bir yazı ile Yunanlıların burada yaptıkları vahşeti gözler önüne serdi. Yazıda şöyle deniyordu. *"...Bahtsız Bursa, artık altı yüz senedir gönül verdiği Türkün sesinden uzak yabancı bayrakların gölgesinde sıtmalı bir halde kurtuluş yolunu bekliyor. Kara Osman'ın, Keşiş'in yamaçlarına yüksekten bakan türbesi artık bu, yeşil Türk beldesine sızısız başını uzatamaz. Başının üstünde parlayan bir Yunan satırı asılı. Günde beş defa bu fâni, toprak adamlarına ilk ümit sesini veren vakur minareler, minarelerinde cihat hutbeleri okunan camiler belki bir keyif için, bir eğlence için atılan bomba ve silâh seslerinin aksiyle inliyor. Nilüfer Sultan'ın asırlardır sönmeyen aşk fısıldayan türbesi, şimdi harap bir mezarlıktan başka bir şey değil, belki de bir penceresi bir Ayasofya eder denen Türk mâbetleri yıkılıyor."*[75]

Bursa'nın kaybedilişi 10 Temmuz 1920'de TBMM'nde gündeme geldi. 31 Mebus tarafından verilen bir önerge ile oturuma 20 dakika ara verilmesi ve Riyaset Kürsüsünün üzerinin kara bir örtü ile örtülmesi teklif edildi. Aynı gün Burdur Mebusu İsmail Suphi Bey de Yunanlıların Bursa'da yaptıkları kötülükler hakkında bir önerge verdi, bir de konuşma yaptı. *"...Yunanlılar Bursa'ya giriyorlar, eşrafı Ulucami caddesine diziyorlar. Siz, Bursa'yı bizden zapt ettiğiniz zaman bizden şu kadar kız aldınızdı, onları bize vereceksiniz diyorlar, o kadar kız alıyorlar ve bunları palikaryaların kollarına vererek eşrafın önünden geçiyorlar... Efendiler, Nilüfer Sultan'ın kabrini, vaktiyle sen bir Türk'e vardın diye yedi asır evvelki vak'ayii affetmeyerek bombalıyorlar."*[76]

---

74 Mümtaz Şükrü Eğilmez'in Hatıraları, **Millî Mücadele'de Bursa,** Yayına haz. İhsan İlgar, Tercüman Yay. İstanbul 1981, s.46-54.

75 Enver Behnan Şapolyo, **Millî Mücâdele'nin Edebi Vesikaları-İstiklâl Savaşı Edebiyatı Tarihi,** İstanbul 1967, s.103-104.

76 **TBMM ZC**,. c.2, s.215-233'ten nakleden Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar,** c.III, Ankara 1978, s.160-161, 210 nolu dipnot.

Levent Sahverdi Arşivi

Bu kara haberler bütün millet fertlerini olduğu gibi, Mehmet Akif'i de derinden sarsıyordu. Duyduğu acı haberlerin parçaladığı hassas kalbinin sızılarını, karargâh haline getirdiği Taceddin Dergâhı'nda "BÜLBÜL" adını verdiği şiirinde dile getirdi.[77]

Akif, bu eserini yakın dostu Hasan Basri (Çantay)'e ithaf etti. Hasan Basri Çantay Bülbül'ün yazılışı ile ilgili şunları nakleder: "1337 (1921) malî yılının Mayıs iptidalarında idi, Ankara'da idik. Üstâd alessabah bize geldi, yazdığı bir şiirini okuyacağını müjdeledi ve okudu. Bu, (Bülbül)dü. Beğenip beğenmediğimi sordu; "*anlayamadım, lütfen bir daha ...*" dedim. Tekrar okudu. Kendisine acizane, şu kanaati arz ettim: "*Üstâd, Bülbülünüz Gülistanı âsârınızın en bedii ve coşkun bir dilidir. Dedi ki bunu size ithaf ettim.*"[78] O zamanlar Yunan işgali altındaki memleketlerimizden, hele Bursa ve Balıkesir'den çok elim haberler alıyorduk. Tetkikine de imkân yoktu. Akif, işte bundan müteessir ve mülhem olarak "Bülbül"ünü yazdı..."[79]

Akif'in en yakınlarından biri olan Eşref Edip'de Bülbül'ün yazılışı ile ilgili hatıralarını şöyle anlatmaktadır. "Üstad, Taceddin Dergâhı'nda bu şiiri yazarken (9 Mayıs 1337) Yunan ordusu Yalova, Gemlik civarında Müslüman köylerini yakıyor; İzmit'te çoluk çocuğu bir haneye doldurarak ateş ediyor; Müslümanların burun ve kulaklarını kesiyordu. Gonaris, İngiliz gazetelerine vuku bulan beyanatında–biz Ehl-i Salib harbi yapıyoruz-diyordu."[80]

Şiiri yorumlayan Nihad Sâmi Banarlı, "Bülbül" şiirinde kelimeler ağlıyor, millet ise kan ağlıyordu. Bakışlar nerede bir al görseler, şiddetle ürperiyor, her alı bayrak sanıp onun geleceğinden endişe ediyordu. Acaba bütün Balkanlar'da, Kafkaslar'da ve dünkü yurdun daha nice köşelerinde olduğu gibi, bu bayrak vatanımızda da bir gün sönecek miydi?[81]

---

77 Bülbül şiiri için bkz. **Safahat,** s.473-474. Yorumlanması için bak. Yasin Doğru, "Osmanlı'nın Dibacesi'ne Ağıt", **Yedi İklim**, sayı 117-118, Aralık-Ocak 1999-2000.

78 Hasan Basri Çantay, **Akifname**, İstanbul 1966, s.207.

79 Çantay, **a.g.e.,** s.208.

80 Eşref Edip, **a.g.e.,** 1938 bs., s.84.

81 Nihad Sami Banarlı, "Korkma Sönmez", **Hayat Tarih Mecmuası**, Sayı: 12, Ocak 1967.

Levent Sahverdi Arşivi

4. İstiklâl Marşı'nı Yazması ve Bu Marşın Millî Marş Olarak Kabul edilmesi

Sinirlerin iyice gerildiği, ümitle ümitsizliğin birbirine karışmaya başladığı bir zamanda iki sevindirici haber arka arkaya geldi. Bunlardan birincisi, doğuda Ermenilere karşı kazanılan zafer, diğeri de yunanlıların Batıda başlattıkları saldırıyı durdurmayı başaran I. İnönü Zaferi idi.

Mustafa Kemal Paşa ve Millî Savunma Bakanı Fevzi Paşa İnönü Muharebesi'ni Meclise anlattılar. Fevzi Paşa "*TBMM'nin genç ordusu, daha henüz ikmal olunmamış ordusu, ilk rüştünü bu suretle ispat etmiştir*"dedi.[82] Fevzi Paşa, Yunanlıların İnönü'den çekilirken bir çok köyde ahaliyi katlettiklerinden, kadınların ırzına tasallut ettiklerinden ve halka ait hayvanları alıp götürdüklerinden bahsetmişti. Bu husus, milletvekillerini coşturmuş ve heyecanlı konuşmalara yol açmıştı. Konuşmacılar bilhassa Avrupa'ya ve Avrupa medeniyetine hücum ederek şöyle diyorlardı: "*... Bu noktada resmî Avrupa'ya değil; ilmî Avrupa'ya, sanatkâr Avrupa'ya hitap edeceğim efendiler. Nerede bu medenî Avrupa?... Efendiler, şiiriyle, medeniyetiyle hayâl ettiğimiz Avrupa nerede? ...*"[83]

Mustafa Kemal Paşa heyecanlanmıştı. Şu konuşmayı yaptı: "Milletimizin bugün bütün mazisinde olduğundan daha çok ve ecdadından daha çok ümitlidir. Bunu ifade için arz ediyorum... Merhum Namık Kemal demişti ki:

Vatan bağrına düşman dayadı hançerini
Yok mudur kurtaracak bahtı kara maderini.

İşte ben bu kürsüden bu Yüksek Meclis'in başkanı sıfatı ile Yüksek heyetinizi teşkil eden bütün üyelerin her biri adına ve bütün millet adına diyorum ki;

Vatanın bağrına düşman dayasın hançerini
Bulunur kurtaracak bahtı kara mâderini..."[84]

82 Sebahattin Selek, **Millî Mücadele II**, İstiklal Harbi, İkinci bs. İstanbul 1965, s.138.
83 Selek, **a.g.e.**, s.138-139
84 Selek, **a.g.e.**, s.139.

Levent Sahverdi Arşivi

Öte taraftan İnönü Zaferi'nden yaklaşık iki ay önce devrin Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekili İsmet Bey (İnönü) bir gün Maarif Vekili Dr.Rıza Nur'u ziyaret ederek *"Millî heyecanı koruyacak, millî azim ve imanı besleyecek, zinde tutacak, Fransızların Marsailles marşına benzer bir marş"* yazılmasını ordu adına teklif etti.[85]

Bunun üzerine, bir yarışma açılacağı bir yandan Maarif Vekâleti'nin bir tebliğiyle okullara duyurulurken, öte yandan da matbuat aracılığıyla "Türk şairlerinin nazar-ı dikkatine" sunulmuştu.[86] İlânda 23 Kânunîevvel 1336 (1920) de de edebî heyet tarafından gönderilen parçalar arasında bir seçme yapılacağı ve marş olarak seçilecek parçanın 500 lira, besteyi yapana da 1000 lira mükâfat-ı nakdîye verileceği bildirilmişti.

Sonuçta yarışmaya 724 parça katılmış, fakat bunların hiç birisi Millî Mücadele'nin ruhunu ifade edebilecek, büyüklüğünü dile getirebilecek güç ve değerde bulunmamıştı.[87] Bu arada böyle bir marşın ancak Mehmet Akif tarafından yazılabileceği, fakat işin içine para meselesi karıştığından dolayı onun bu yarışmaya katılmadığı söylentileri dilden dile dolaşmaya başladı. İşi sürüncemede bırakmak istemeyen yeni Maarif Vekili Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Mehmet Akif'in yakın dostu Balıkesir Mebusu Hasan Basri (Çantay) ile görüşerek, Mehmet Akif'in bu yarışmaya katılması-

85 Millî Mücadele'nin muharip subaylarından ve eski Dahiliye vekillerinden Şükrü Sökmensüer İstiklâl Marşımızın hazırlanışına dair hatırlayabildiklerini şöyle naklediyor:

"1920 yılı sonlarına doğru o zamanki tâbiriyle Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi İsmet Bey, Maarif Vekili rahmetli Rıza Nur Beyi makamında ziyarete gitmişti. Ben de başyaveri olarak yanında idim. Sayın İnönü bu ziyareti, Millî heyecanı koruyacak ve millî azim ve imânı manevi alanda besleyecek, zinde halde tutacak, Marseyyez örneğinde bir Millî marşın hazırlanmasını teklif için yapmıştı." Muhiddin Nalbantoğlu, **İstiklal Marşımızın Tarihi**, İstanbul 1963-1964, s.55-56.

Öylesine olağanüstü bir dönemde böyle bir marşı yazdıran girişimi herhalde millî hükümetin kurulup işe başlamasından sonra dost ve yabancı devletlerle olan ilişkilerde ve bilhassa dış temaslarda millî marş ihtiyacı kendisini gösterdi. Çünkü Ankara'ya gelen yabancı devletler sefaret heyetleri karşılanırken kendi marşları çalınıyordu. Onlarınkine karşılık olarak bizim millî marşımızın bulunmayışı eksiklik olarak görünüyordu. Zira Fransız İhtilâlini takip eden uzun yıllar içinde, hem istisnasız bütün milletler, kendilerini milletlerarası her türlü plâtformda bayrağı temsil edecek olan millî marşlarını bir şekilde bağlamışlar ve bunu diğer milletlere de bildirerek resmileştirmişlerdi Halim Seraslan, "Türk İstiklâl Marşı'nın Doğuşu", **Türk Kültürü**, Sayı: 335, Mart 1991, s.129.

86 **Hakimiyeti Millîye**, 7 Teşrinisânî 1336 (1920).

87 Uçman, **a.g.m.**, Düzdağ, **a.g.e.**, s.107; Nalbantoğlu, **a.g.e.**, s.61.

Levent Sahverdi Arşivi

nın yollarını aradı. Sonuçta, Akif'in marşı yazması durumunda, yarışmaya katılmamasına vesile olan ödül meselesini de uygun bir tarzda halledebileceklerini içeren bir davet mektubu yazdı. Mektup şöyledir:

"Pek aziz ve muhterem efendim,

İstiklâl Marşı için açılan müsabakaya iştirak buyurmamalarındaki sebebin izalesi için pek çok tedbirler vardır. Zat-ı üstadanelerinin matlup şiiri vücuda getirmeleri, maksadın husulü için son çare kalmıştır. Asil endişenizin icap ettirdiği ne varsa hepsini yaparız. Memleketi, bu müessir telkin ve tehyiç (heyecanlanma) vasıtasından mahrum bırakmamanızı rica ve bu vesile ile derin hürmet ve muhabbetimi arz ve tekrar eylerim efendim. 5 Şubat 1337 (1921)

Umur-u Maarif Vekili Hamdullah Suphi."[88]

Hasan Basri Beyin gayret ve ısrarları ile yukarıda da belirttiğimiz İnönü Zaferinden sonra Mecliste cereyan eden duygusal tartışmalar üzerine marşı yazmaya karar veren Akif Taceddin Dergâh'ındaki odasına çekildi ve çok kısa bir süre içinde İstiklâl Marşı'nı yazdı. Hasan Basri (Çantay) gelişmeleri şöyle anlatır.

"Aradan iki gün geçti, sabahleyin erken üstad bizim evde, yazmış, bitirmiş. Fakat vaktin darlığından müşteki...

-Yarına kadar sizde kalsın, göstermeyin, belki tadilât yaparsınız dedim. Artık (Millî İstiklâl Marşı) yazılmıştı! Şimdi bunu –üstâdı rencide etmeden- Meclisten nasıl geçirebiliriz? Ben ve –Marşı çok beğenen- Hamdullah Suphi Bey hayli günler bu gizli endişe ile yaşadık."[89] On kıtalık marş 17 Şubat 1921'de hem Sebilürreşad hem de Hakimiyeti Millîye'de yayınlandı. Her ikisi de şiiri birinci sayfada ve çerçeve içinde vermişti.

---

88 Çantay, **a.g.e.,** s.62; Eşref Edip, **a.g.e.,** 1938 bs. s.74; Erişirgil, **a.g.e.,** s.436. Çantay, Mektubu Akif'e marşın yazılmasından sonra verdiğini yazıyor. Çantay, **a.g.e.,** s.64. Farklı rivayetlerin değerlendirilmesi için bak Beşir Ayvazoğlu, **İstiklâl Marşı (Tarihi ve Mânâsı),** İstanbul 1986, s.20-29.

89 Çantay, **a.g.e.,** s.64.

Levent Sahverdi Arşivi

Mahmut Goloğlu İstiklâl Marşı'nın meclis gündemine gelişine değinirken *"Yeni bir başkent kurulması yolundaki teklifini kabul ettirememiş olan Mustafa Kemal Paşa, yeni bir devlet düzenine yönelttiği ataklarına devam ediyordu. Ve yeni bir aşama olarak, Millî Mücadele duygu ve çabalarını vicdan ve gönüllere yerleştirip dünyaya duyuracak olan "İstiklâl Marşı" konusunu ele aldırdı*" demektedir.[90].

Millî Marş konusu TBMM'nin gündemine ilk kez 26 Şubat 1921 tarihinde geldi. Oturuma İkinci Başkan Vekili Hasan Fehmi Bey başkanlık ediyordu. O, İstiklâl Marşı hakkında Maarif Vekâleti'nden bir yazı geldiğini duyurdu ve uygun bulursanız Eğitim Komisyonu'na gönderelim dedi. Ancak bu görüş Eğitim Komisyonu Başkanı Mehmet Akif'in de bir şiirinin bulunmasından dolayı itirazlara sebep oldu. Tartışmaların yoğunlaşması üzerine Başkan, ortaya çıkan görüşleri basılıp dağıtılmasını isteyenler, tersini isteyenler diye oyladı. Sonuçta basılıp dağıtılması fikri benimsendi.

İlk görüşmeden üç gün sonra I Mart 1921'de konu yeniden Meclise geldi. O gün Meclisin ikinci çalışma yılı açılıyordu. O günkü oturumun başkanlığını da yapan Mustafa Kemal Paşa önemli bir konuşma yaptı. Ardından Basri Beyin, Hamdullah Suphi Beyefendinin İstiklâl Marşı'nı kürsüden okumasına dair teklifi oylattı. Teklifin kabul edilmesi üzerine Başkan Hamdullah Suphi Beyi kürsüye davet etti.

Hamdullah Suphi Bey kürsüye çıkarak *"...Bakanlık, yaptığı incelemede olağanüstü güçte bir şiir aramanın gereğini duyduğu için, ben Mehmet Akif Beyefendiye baş vurdum. Kendilerinin de bir şiir yazmalarını rica ettim. Çok soylu bir kuşku ile tereddüt ettiler. Bilirsiniz ki, bu şiirler için bir ödül sözü verilmiştir. Bunu kendi adlarına yakıştırmak istemediler ve bundan çekindiklerini açıkladılar. Gerekli tedbiri alır, gerekli ilânı yaparız dedim. Bu şartla büyük şairimiz bize çok güzel bir şiir gönderdiler. Öteki altı şiirle birlikte gözlerinizin önüne koyacağız. Seçmek size aittir.*

90 Mahmut Goloğlu, **Cumhuriyet'e Doğru (1921-1922)**, Ankara, 1971, s.113.

Levent Sahverdi Arşivi

Arkadaşlar oyumu açıklıyorum. Beğenmek değer vermek konusunda serbestim. Seçimimi yapmışım. Fakat sizin seçiminiz benim seçimimi bozabilir. Bu size aittir" Dedi ve Akif'in şiirini okumaya başladı.[91]

On kıtası da büyük bir coşkunluk ve heyecan içinde dinlenen marş, sürekli ve şiddetli alkışlarla sık sık kesildi. Marşın resmen kabul edilmesi ise TBMM'nin 12 Mart 1921'deki ikinci oturumunda ele alındı. Bazı mebusların marşla ilgili görüşlerini açıklamalarından sonra yapılan oylamada Mehmet Akif'in şiiri "ekseriyet-i azime ile" Türk İstiklâl Marşı olarak kabul edildi[92].

Marşın kabulünden sonra Meclis Muhasebecisi Necmeddin Bey, kanunen müsabakayı kazanana verilecek olan 500 lira nakdî mükâfâtı getirdi ise de Âkif Bey, "*Ben müsâbakaya girmedim; bu para bana ait değildir*"diye reddetti. Fakat muhasebecinin "*Kanun metninde mükâfâtın, kazanana verileceği yazılıdır. Sizin Marşınız kabul edilmiştir; bu para sizindir, Meclis kasasında kalamaz. Siz usûlen teselllüm edin, sonra istediğinizi yaparsınız*" diye ısrar etmesi üzerine Âkif Bey, parayı alıp Sarıkışla Hastanesindeki yaralı gazilere hibe etmiştir.[93]

Mahir İz, Akif ve İstiklâl Marşı ile ilgili bir hatırasını da şöyle nakleder: "*Seneler sonra bir gün, Saraçhanebaşı'ndaki evinde kendisini ziyaret ettiğim Âkif Beyin çok samimî ahbabı olan Erzurum Mebusu Gözübüyükzâde Ziyâ Bey, bu mesele açıldığı zaman bana şu hatırasını anlattı: Şâir Akif Beye –Yahu sen bu parayı neden almadın? Sırtında palton yok. Üstelik bana da iki yüz elli lira borcun var. Alıp da bari borcunu verseydin dediğim zaman, merhum sert bir edâ ile -Borç başka, bu iş başka- diye bana mukabelede bulundu. Halbuki ben Âkif Beyin karakterini iyi bildiğim halde, sırf bir lâtife olsun diye mahsus böyle söylemiştim.*"[94]

---

91 TBMM ZC'den nakleden Goloğlu, **a.g.e.**, s.114-115.

92 **TBMM ZC** Devre I., C.9, s.85-90. Geniş bir özet için bak. Hakimiyeti Millîye, 13 Mart 1921. Bu görüşme Zabıtlardan aynen ya da kısmen bazı yazarlar tarafından da nakledilmiştir. Bazıları için bak. Çantay, **a.g.e.,** s.62-73; Goloğlu, **a.g.e.,** s.116-121; Nalbantoğlu, **a.g.e.,** s.123-138; Çağbayır, **a.g.e.,** s.259-274; Mustafa Baydar, **Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları**, İstanbul 1968, s.121-124.

93 Mahir İz, **Yılların İzi,** 2. bs. İstanbul 1990, s.129. Tansel, Akif'in bu parayı fakirlere dağıttığını yazar. **a.g.e.**, s.96.

94 İz. **a.g.e.,** s.129.

Levent Sahverdi Arşivi

Eşref Edip'de konu ile ilgili şunları nakletmektedir: "*İstiklâl marşı için tahsis edilen beş yüz lira mükâfâtı üstadın kabul etmemesi o zaman çok kimselerce tuhaf görülmüştü. Bahusus o sırada sıkıntısı da vardı. Bu ikramiyeden bahsedenlere çok kızardı. Baytar Şefik'de bir gün bu sebeple üstaddan fena bir azar yedi. Üstad, Ankara'da ceketle gezerdi. Paltosu yoktu. Pek soğuk günlerde Şefik'in muşambasını istiare ederek giyerdi. Bir gün Şefik -Akif Bey, şu mükâfâtı red etmeyip de bir muşamba, yahut bir palto alsaydın daha iyi olmaz mıydı?- diyecek oldu. Hiddetinden ne hallere geldiğini görmeliydiniz. Böyle söylediği için tamam iki ay Şefik'le konuşmadı.*"[95]

Akif'in marş için söyledikleri de dikkat çekicidir. 16.5.1936'da Mısır'dan yurda dönüşünde İstanbul'da son günlerini yaşarken bazı arkadaşları kendisini ziyarete gelmiştir. Söz İstiklâl Marşı'ndan açılınca Akif'in gözleri büyümüş ve parlamıştır. Hastabakıcının yardımıyla, yatağından doğrularak şöyle demiştir: "*... O günler ne samimî, ne heyecanlı günlerdi. O şiir milletin o günkü heyecanının bir ifadesidir. Bin bir fecayi karşısında bunalan ruhların ızdıraplar içinde halas dakikalarını beklediği bir zamanda yazılan o marş, o günlerin kıymetli bir hatırasıdır. O şiir bir daha yazılamaz... Onu kimse yazamaz... Onu yazmak için o günleri görmek, o günleri yaşamak lazım. O şiir artık benim değildir. O, milletin malıdır. Benim millete karşı en kıymetli hediyem budur.*"[96] Baştan sona dikkatle okunduğu zaman İstiklâl Marşı, Millî Mücadele'nin manevî cephesinde zaferin kazanılması yolunda yapılmış "Büyük Taarruz"dur. O dönemde zafere şüphe ile bakanların yanı sıra Millî Mücadele'nin mutlaka zaferle sonuçlanacağına inanmış olanların fikirlerine de büyük bir manevî kuvvet sağlamıştır.

F. Sakarya Savaşı ve Büyük Taaruz Esnasında Mehmet Akif'in Faaliyetleri

Arka arkaya kazanılan zaferlerden sonra gelen Kütahya-Eskişehir mağlubiyeti (10-24 Temmuz 1921) sonunda Eskişehir, Kütahya, Afyon gi-

95 Eşref Edip, **a.g.e.,** 1960 bs. s.165.
96 Nakleden Eşref Edip, **a.g.e.,** 1960 bs. s.164.

Levent Sahverdi Arşivi

bi büyük stratejik önemi bulunan şehirlerin Yunanlıların eline geçmesi, yurtta büyük bir hayal kırıklığına sebep oldu. TBMM'de moral bozukluğu başladı. TBMM'nin 23 ve 30 Temmuz 1337 (1921) tarihli gizli oturumlarında "Yunan taarruzu üzerine vaziyeti harbiye hakkında müzakerat ve TBMM'nin Kayseri'ye nakli" tartışıldı[97]. Oturum başkanlığını ikinci reis vekili Adnan Beyin yaptığı gizli toplantıda ilk sözü İcra Vekilleri ve Heyet-i Vekile Reisi Fevzi Paşa (Çakmak) aldı[98] ve (özetle) *"...Arkadaşlar tarihi günler yaşıyoruz. Yunanlıların çok üstün kuvvetle yaptıkları taarruza karşı asker ve subaylarımız insan üstü bir gayretle kahramanca çarpıştılar, harp çok kanlı oldu, ağır zayiata uğradık. Biz şehir, bölge savaşı yapmıyoruz. Hedefimiz nihaî zaferdir. Ordumuz stratejik bakımdan en müsait yerde harbe devam edecektir. Malumu âliniz biz Ankara'da bulundukça ordu daima Ankara'yı nazarı dikkate almak mecbûriyetindedir. Ordu Ankara'yı nazarı dikkate aldıkça düşman da manevrasını ona göre yapacaktır ve bizi daima bir noktaya bağlayacaktır. Bunlardan âzâde kalan bir ordu şimdi Eskişehir'den daha emin bir vaziyettedir. Çünkü hatlarımız çok. İstersek Kırşehir'e doğru, Kızılırmağ'a, Beypazarı'na doğru bir cephe yapabiliriz. Biz (Meclisi kastediyor) burada, Ankara'da bulundukça ordu başka bir şey düşünemeyeceği için her halde merkezi hükümetin tebdili zarûretindeyiz. Bunun için Heyet-i Vekile yaptığı müzakeratta Kayseri'yi münasip görmüştür. Kayseri malumu âliniz, Anadolu'nun göbeği addolunur. Hükümetin orada tesisini, ordunun harekât-ı nokta-ı nazarından daha emin addediyoruz..."*[99]

Hükümet namına İcra Vekilleri ve Erkan-i Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşanın bu beyanatı Mecliste bomba tesiri yaptı. Zaten sinirler gergin, kürsüye çıkan çıkana. Onlardan biri olan Erzurum Mebusu Mustafa Durak Bey *"... Bendeniz zannediyorum ki Heyet-i Vekile'nin verdiği bu ka-*

97 **TBMM GCZ**, C.2., 2 bs. Ankara 1985, 23 Temmuz tarihli toplantı s.98-114; 30 Temmuz tarihli toplantı, 116-127.

98 Birinci dönem Adana Milletvekili Damar Arıkoğlu, Fevzi Paşanın o günkü durumunu anlatırken "... Fevzi Paşanın rengi uçmuş, tıraş olmamış, kimbilir kaç gündür uykusuzluktan gözlerinin etrafı halka halka, elbisesi toz toprak, perişan kıyafeti söze başladı" der. **a.g.e.**, s.235.

99 **TBMM GCZ,** c.2, s.102. Fevzi Paşanın konuşmasının tamamı için bak. **a.g.e.,** s.99-103.

Levent Sahverdi Arşivi

rar yanlıştır. Bu, orduya aksi tesir hâsıl eder. Çünkü bütün millet Ankara'da bulunuyor... Ordu kendisine serbest bir program çizsin. Biz müdahale etmeyelim. Ordu şehir bekçisi değil, Ordu İstiklâl bekçisidir. Nerede canı isterse orada harbini yapar..." dedi[100].

Eskişehir Mebusu Abdullah Azmi Efendi ise hem Fevzi Paşanın konuşmasına hak verdi, hem de Mustafa Durak Beyin vurguladığı "çekilmenin manevî zararlarının orduya kadar sirayet edebileceği" hususunun altını çizdi. Meclisin açık ya da gizli oturumlarında bu hususta hiç konuşmamakla beraber Akif'de Meclisin Kayseri'ye taşınmasına karşı çıkıyordu.[101]

Ailesini Ali Şükrü Bey ve ailesi ile birlikte Kayseri'ye gönderen Akif, Oğlu Emin'i "*Benim öldüğüm yerde, oğlum da ölsün" diyerek yanında alıkoymuştu*[102]. Eşref Edip'e de "*Sen klişeyi al, Kayseri'ye git. Sebilürreşad'ı orada çıkar. Arkamızdaki Müslümanlar yeise ümitsizliğe düşmesinler. Sakarya İnşallah düşmana mezar olacak*" dedi.[103] O zor günlerin yaşandığı Ankara'da Halide Edip'de şunları naklediyor: "*...Ankara'daki heyecan panik halini alıyordu. Bir hayli kimse Kayseri'ye göçtü.*"[104]

Kütahya-Eskişehir Muharebesinin Yunanlılar tarafından kazanılmasından sonra yeni bir düşman saldırısına kesin gözü ile bakılıyordu. Özellikle İngilizler Yunanlıları gene kışkırtmaya başlamışlardı. Lloyd George, "Yunanlıların kazandıkları zaferden sonra artık Sevr antlaşmasının hükümleri ile yetinmeleri mümkün değildir" diyordu.

Yunanlıların beklenen taarruzu 23 Ağustos 1921 de başladı. Herkesin heyecan ve endişe içinde olduğu o günlerde Akif, itidal ve metanetini muhafaza etmeyi başarmış, cepheden müstereddit haberler geldikçe endişeye

---

100 **TBMM GCZ**, C.2, s.103.

101 Eşref Edip Akif'in bu hususdaki görüşlerini şöyle naklediyor. "...Üstad bu çekilmeyi muvafık bulmayanların başında idi. Ankara'nın tahliyesine şiddetle muarız idi. Bir kere dağıldıktan sonra bir daha toplanmanın imkânını görmüyordu. Bu hususta zaafa düşen arkadaşları teşci ve tenvir ediyordu." Eşref Edip, **a.g.e.,** 1960 bs, s.182-183.

102 Eşref Edip, **a.g.e.,** 1938 bs. s.96; Kutay, **a.g.e.**, s.132 (Emin Ersoy'un Hatıraları kısmı); "İstiklâl Marşı Şairi ve Ankara", (Şefik Kolaylı'nın Hatıraları) **Ankara Belediye Dergisi,** Yıl 2, Sayı 5, Ankara 1953.

103 Eşref Edip, **a.g.e.,** 1960 bs. s.163.

104 Halide Edip Adıvar, **Türkün Ateşle İmtihanı**, 7. Bs. İstanbul 1983, s.181.

Levent Sahverdi Arşivi

düşenlere çeşitli telkinlerde bulunarak ümitsizliğe kapılmalarının önüne geçmeye çalışmıştır.

Akif'in yakın arkadaşlarından Baytar Şefik o günlerle ilgili bir hatırasını şöyle anlatıyor: "*Sakarya muharebesinin en heyecanlı bir gecesi. Top sesleri Ankara'dan işitiliyor. Akif Beyin Tacettin Dergâhı yanındaki evinin bahçesinde oturuyoruz. Mebuslar Ankaralı, komşular hayli kalabalık. Ledel'icap Ankara'dan uzaklaşmak için herkes tetikte. Fena bir haber gelirse hemen hareket edilecek. Üstad endişe gösterenleri teskin ediyor: -Telaşa mahal görmüyorum. Evvelallah ona (Mustafa Kemal'e), onun askerliğine güvenilir. Ordumuz inşallah galebe çalacak. Buna imanım var*"[105]

Mithat Cemal (Kuntay) Akif için "*O, ömründe bir tek defa bir saadete vukuundan evvel inandı*" der ve bir hatırasını şöyle anlatır.:

"İstiklâl zaferine,
Doğacaktır sana vadettiği günler hakkın
Kimbilir belki yarın, belki yarından da yakın.

Bu sefer nasıl inandın, dedim.
Başımızdaki adamı kim görse inanırdı" dedi[106].

Hasan Basri (Çantay)'da Akifnâme'de, Sakarya savaşı günlerindeki Akif'ten bahsederken "*İstiklâl muharebelerinin devam ettiği sırada Akif'i görmeli idiniz. O, kafesleri yırtan arslanlar gibi kükrüyordu. Düşman Ankara'ya yaklaştığı sırada Âkif hiç istifini bozmadı, onun kuvve-i ma'neviyesi zerre kadar sarsılmadı; Etrafındakilere hep ümid, hep îman, hep cesaret telkin etti. Sanki o kocaman bir dağ idi.*"

Onun: "Cihan yıkılsa emin ol bu cephe sarsılmaz diye biten şiiri düşmanın tam Ankara'ya doğru gelmeye başladığı bir zamanda intişâr etmiş ve bu şiir halkın îmanına âdetâ yeni bir can katmıştır." demektedir[107].

---

105 Eşref Edip, **a.g.e.,** 1938 bs. s.97; 1960 bs. s.184.

106 Mithat Cemal (Kuntay), **Mehmet Akif,** Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1986, s.200-Akif, Atatürk'e olan inancını, 1936'da Mısır'dan döndükten sonra kendisi ile görüşen ve kendisinden Atatürk adına Kur'an tercümesi konusunda bilgi isteyen Hakkı Tarık (Us)'a şöyle anlatır. "...Tarık Bey, ben yemin etmem; fakat işte yemin ediyorum; Ben Millî Mücadele'de yanında bulundum; (onu) yakından tanıdım. Vallahil'azım, eğer Atatürk olmasaydı bu zafer kazanılamazdı" Kuntay, **a.g.e.,** 197.

107 Çantay, **a.g.e.,** s.23-25.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu sözler Akif'in birlik ve beraberlik içinde olunduğu, yeis ve ümitsizliğe düşülmediği müddetçe Millî Mücadele'nin rahatlıkla kazanılacağı; aksi taktirde düşmanın bize hayat hakkı tanımayacağı inancını açıkça ortaya koymaktadır. Akif, ümitsizliğe düşülmesi halinde doğacak felaketi görmektense Ankara'da oğlu ile birlikte ölmeyi göze almıştır. Ancak buna gerek kalmayacağı, zaferin mutlaka kazanılacağına olan inancı en zor anlarda bile hiç sarsılmamıştır. Kazanılan Sakarya Zaferi onun bu inancını pekiştirmiştir.

Sakarya Zaferi kazanılıp düşman çekilmeye başlayınca, daha önce Kayseri'ye hicret eden memurin ve mebusan aileleri, resmî müessese ve okullar tekrar Ankara'ya dönmeye başladı. Bu arada Sebilürreşad klişesi ile Kayseri'ye gitmiş olan Eşref Edip'de 2,5 aylık bir aradan sonra malzemeleri ile birlikte Ankara'ya döndü.

Mehmet Akif, Sakarya Zaferinin kazanılmasından sonra en kısa zamanda büyük taarruza geçileceğine inanıyor fakat tabiatıyla taarruzun hangi gün olacağını o da bilmiyordu. Kendisi için ideallerinin bir ümit kapısı olan, "İslâm Birliği"nin başlangıcı olarak gördüğü büyük zafer artık gelmeliydi.

Herkes heyecan içinde Büyük Taarruzun ne zaman yapılacağını beklerken TBMM'nin 24 Temmuz 1922 tarihli oturumunda ordunun manevî kuvvetini arttırmak ve bu amaçla orduya Meclisin selamını tebliğ etmek üzere cepheye mebuslardan oluşan bir heyetin gönderilmesine karar verildi.

Büyük Millet Meclisinin 29 Temmuz 1922 tarihli oturumunda Erzurum Mebusu Salih Efendinin Kurban Bayramı'nı tebrik etmek üzere Garp Cephesi'ne bir mebusan heyeti gönderilmesine dair olan takriri görüşülmüş ve Ankara Mebusu Ali Fuat Paşanın başkanlığında, Karesi Mebusu Abdulgafur Hoca, Burdur Mebusu Şair Mehmet Akif ve Kayseri Mebusu Atıf Beylerden oluşan bir heyeti seçmişti.[108]

---

108 **TBMM ZC**, I.Devre, c.21, s.437; Ali Fuat Cebesoy, **Siyasi Hatıralar** I. kısım, İstanbul 1957, s.45; Kâzım Özalp bu heyetin 15 mebustan oluştuğunu yazıyor. Bak. Kâzım Özalp, **Millî Mücadele 1919-1922,** c.1 Ankara 1971, s.189.

Levent Sahverdi Arşivi

1922 senesi Kurban Bayramı Ağustos'un dördüncü gününe rastladığından I Ağustos sabahı erkenden otomobillerle Batı Cephesi Karargâhına gitmek üzere Ankara'dan ayrılan heyet ertesi gün karargâha varmıştır. Yapılan programa göre bayramın ilk günü tebrik merasimine Cephe Kumandanlığı'ndan başlanacak daha sonra I. ve II. ordularla, Kolordu ve Tümen karargâhlarına gidilecekti. Durumları uygun olan tümenlerin hepsini, olmayanların da bazı kıtalarını merasim düzeninde görecek, TBMM'nin tebrikleri ve başarı dilekleri Heyet Başkanı sıfatıyla bizzat Ali Fuat Paşa tarafından tebliğ edilecekti. Bundan sonra karargâhlara uğrayarak, onlar da meclis adına tebrik edilecekti.

Bu gezi sırasında Akif, yakında başlayacak olan Büyük Taarruz öncesinde askerlerle yakın ilişki kurma şansını bulmuş, onlara cesaret verici, morallerini yükseltici konuşma ve sohbetler yapmıştır.

Ali Fuat Cebesoy, Hatıralarında bu gezi ile ilgili şu bilgileri vermektedir: "*Cephedeki vazifemiz, dört, beş günde nihayet bulmuştu. Kumandan, zabit ve asker arkadaşlarımız arasında geçen bu kısa zamanın sürurunu asla unutamam, kıtalarımızın hareketinde gördüğümüz manzara, canlılık ve muharebe kabiliyeti kahraman arkadaşlarımızın mehabbetli bakışları bizlere zafer günlerinin pek uzak olmadığı hissini vermişti*" dedikten sonra Akif ile ilgili bir hatırasını da şöyle anlatmaktadır:[109]

---

109 Hatırladıkça hâlâ heyecanla titrerim. Merasim nizamında dizilmiş bir fırkamızın kıtalarını teftiş ediyorduk. Hepsi aslanlar gibiydiler. Rahmetli ve aziz arkadaşım Mehmet Âkif, kendinden geçmişti. Dudaklarından kendi yazdığı İstiklâl Marşı'nın mısraları dökülüyordu:

Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım,
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış şaşarım,
Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner aşarım,
Yırtarım dağları, enginlere sığmam taşarım.

Beni solumdan takip eden Âkif'e döndüm. Gözlerinde yaşlar tanelenmişti. Bu mehabetli manzara karşısında kendisini tutamıyordu.

- Âkif Bey, siz ağlıyorsunuz, dedim.

- Ne yapayım, heyecanımı zaptedemiyorum.

Cevabını verdi ve ilâve etti:

- Fakat sizin de gözleriniz yaşlı paşam...

Arkadaşım doğru söylüyordu. Ben de heyecanlı idim. Gözlerimde tanelerle sevinç yaşları vardı." Cebesoy, **a.g.e.**, s.46.

Levent Sahverdi Arşivi

"Çalışmalarını tamamlayan Heyet 9 Ağustos 1922'de Ankara'ya döndü. Ali Fuat Paşa dönüş yolculuğu ile ilgili de şu bilgiyi vermektedir. "Garp Cephesi"nden zafer ümitleri ile ayrılmıştık. İkinci gruba mensup olan Eskişehir Mebusu Abdulgafur Hoca ile Şair Mehmet'te[110] *bedbinlikten eser kalmamıştı."*[111]

Nihayet beklenen gün geldi. Türk Ordusu 26 Ağustos 1922'de Büyük Taarruzu başlattı. Akif'in Leylâ'sının yer yüzüne indiği Büyük Taarruzun başlangıcını Mustafa Kemal Paşa şöyle anlatır:

"24 Ağustos 1922'de karargâhlarımızı Akşehir'den taarruz cephesi gerisindeki Şuhut kasabasına naklettirdik. 25 Ağustos 1922 sabahı da Şuhut'tan muharebeyi idare ettiğimiz Kocatepe'nin cenubu garbisinde çadırlı ordugâha naklettik, 26 Ağustos sabahı Kocatepe'de hazır bulunuyorduk. Sabah saat 5.30'da topçu ateşimizle taarruz başladı."[112]

Mustafa Kemal Paşa, Zafer'e ulaşmasını da şöyle anlatıyor. "Efendiler, 26, 27 Ağustos günlerinde yani ilk iki gün zarfında düşmanın (Afyon) Karahisar'ın cenubunda 50 ve şarkında 20, 30 kilometre imtidadında bulunan mustahkem cephelerini düşürdük. Mağlup olan düşman ordusu, kuvayı külliyesini 30 Ağustos'a kadar Aslihanlar civarında ihata ettik. 30 Ağustos'ta icra ettiğimiz muharebe neticesinde (buna Başkumandan Muharebesi unvanı verilmiştir.) düşman kuvayı asliyesini imha ve esir ettik. Düşman ordusu Başkumandanlığı ifa eden General Trikopis'te, üsera meyanına dahil oldu. Demek ki tasavvur ettiğimiz netice-i kat'iye beş günde alınmış oldu.[113]*."*

---

110 İkinci grup azasından eski Adliye Vekili Rıfat Çalıkoğlu ile beraber I. dönem Mebuslarından Damar Arıkoğlu'nun hazırladıkları ve 67 isme yer verdikleri ikinci grup listesinde Âkif'in ismi yer almamaktadır. Arıkoğlu, **a.g.e.,** s.272-276. Bu cümleden olmak üzere Âkif, zaman zaman ikinci grupla birlikte hareket etmekle beraber, fiilen herhangi bir grup içinde yer almaz. Ayrıca bak. Doğan, **a.g.e.,** s.98.

111 Cebesoy, **a.g.e.,** s.50.

112 Atatürk, **Nutuk,** (1938 bs) s.483.

113 Atatürk, **Nutuk,** s.483.

Levent Sahverdi Arşivi

Sebilürreşad'ta zaferle ilgili ilk yazı 31 Ağustos 1922 tarihinde yayınlanır. Son anda dergiye girdiği izlenimini veren ve "Allahüekber" başlığını taşıyan imzasız yazı şöyledir:

"Ey bin üç yüz seneden beri namuslu, dini müdafaa eden kahraman millet! Sen şimdi bu son gaza-yı ekberle dünyadaki davaların en haklı, en kutsî, en şerefli olanını müdafaa ile, o şeref ve şanı yaşatıyorsun. Yürü..."[114]

Derginin 7 Eylül 1922 tarihli sayısında ise zafer ile ilgili ikinci yazı yayınlanır. Bu yazı "İslâm'ın Büyük Zaferi" başlığını taşımaktadır. 8 Eylül Cuma gününe rastlamaktadır. Yunan Ordusunun çöktüğü, Türk bayrağının Akdeniz kıyılarında dalgalanmaya başladığı ve yakında Rumeli'de dalgalanması dileğinde bulunulmakta ve bu gün *"... Müslümanlar için namazgâhlara toplanarak hep bir arada Cuma namazını kılmak, İslâm'ın hürriyet ve istiklâlini tebcil etmek icap eder"* denmektedir.

Muzaffer ordu övülürken de *"İslâmın bu büyük kurtuluş gününü vücuda getiren şehametlü ordu ve onun büyük kumandanları, hiç şüphe yok, İslâma Bedir gazileri kadar büyük hizmette bulunmuşlardır. Bu hizmetin mükâfatını vermeye Allah'tan başkası muktedir değildir."* denir.[115]

Sebilürreşad'ın 21 Eylül 1338 tarihli sayısında da zaferle ilgili Başkomutan Mustafa Kemal Paşanın 13 Eylül 1338 (1922) tarihli "Büyük ve Asıl Türk Milleti" diye başlayan ve zaferi anlatan beyannamesine yer verilmektedir.[116]

Akif'in oğlu Emin, babasının büyük zafer günlerindeki halini şöyle naklediyor. *"...Her saat, her gece, ardı arkası kesilmeyen müjdeli haberlerle panik halinde kaçan düşmanın elinden kurtulan topraklarımızın, kasaba ve şehirlerimizin istirdadını müjdeleyen o me'sud günler, babamı sarhoş*

114 **Sebilürreşad**, 31 Ağustos 1338 (1922), sayı 515.

115 Sebilürreşad, 7 Eylül 1338 (1922), Sayı 516.; Değinme için ayrıca bak. Sarıhan, **a.g.e.**, s.177-178.

116 Sebilürreşad, 21 Eylül 1338 (1922), Sayı 518,; Bu beyanname için ayrıca bak, **Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri**, IV Ankara 1991, s.482-483.

Levent Sahverdi Arşivi

edecek kadar sevindiriyor, yerinde duramıyor, gözleri ümitle, sevinçle doluyordu. Fazla dayanamadı, ordu ile birlikte olmazsa harikalar yaratan o kahramanların biraz arkasından o da ayaklandı. Beni de yanına almayı unutmayarak Ankara'dan Eskişehir'e, oradan da Afyon'a hareket ettik.

Yunan harbinin henüz dumanları tüten karmakarışık meydanları, daha hayvan ve düşman leşleriyle tamamıyla temizleyen, kırık topların, hurdahaş olmuş mitralyözlerin, kum torbalarının, başa giyilen miğferlerin doldurduğu o muharebe meydanlarını babamla adım adım dolaştık. ...Bilecik ve havalisine vardığımız zaman henüz söndürülemeyen yangınlara kovalarla su taşıdık. Babam Mehmet Âkif'de bu itfaiye ameliyesine bizzat iştirak etti.

Bilecik'ten Eskişehir'e döndük. Bereket versin, Yunanlılar kaçarlarken bu şirin ve mamur vilâyetimizi yakmaya, tahrip etmeye fırsat bulamamışlardı. Orda fazla kalmadık. Ankara'ya avdet ettik..."[117]

1936'da Mısır'dan İstanbul'a döndükten sonra Akif ile bir röportaj yapan Feridun Kandemir, röportajın bir yerinde Büyük Taarruz sırasında neler hissettiğini sormuştu. Bu hususta aralarında geçen konuşmayı aynen alıyoruz.

"-Ya büyük zafer üstâdım... O anda ne duydunuz?

Kalbi durmuş gibi sarsılıyor, sonra bir anda yeniden canlanmış gibi nereden geldiği bilinmez bir ışıkla gözlerinin içi gülerek:

-Ah!... diyor ve bir lahza bırakıyor kendini bu eşsiz sevincin koynuna... dalıyor ve sesinin ta içinden dudaklarına dökülüşünü seziyorum.

-Allahım ne muazzam zaferdi o!... Ortalık herç ve merç oldu... Beş altı saat içinde bir başka dünya doğdu.

Tekrar gözlerini yumuyor:

-Ve biz mest olduk...

---

117 **Millet,** 13 Mayıs 1948; Kutay, **a.g.e.,** s.136-137.

Levent Sahverdi Arşivi

-O zaman bir şey yazmadınız mı?

-Artık benim ne düşünecek, ne duyacak, ne de yazacak, hatta ne yaşayacak takatım kalmamıştı... Dilimiz tutulmuştu. Ordu, bizzat yazıyordu."[118]

"Doğacaktır sana vadettiği günler hakkın,

Kim bilir, belki yarın, belki yarından da yakın."

Akif'in, Millî Mücadele'nin en karanlık günlerinde yakında doğacağını söylediği o büyük gün, Türk Ordusu'nun İzmir'e girdiğinde doğmuştu.

Düşman İzmir'de denize dökülmüştü. Akif, yurdun en uzak noktalarının da kurtarıldığını bizzat görmek arzusundaydı. Bu gaye ile Edirne'ye gitmeye karar verdi. Oğlu Emin bu seyahati şöyle anlatmaktadır. *"Edirne'ye gitmek üzere Ankara'dan İstanbul'a gitmiştik. İki sene evvel şirin sahillerinde korkunç kâbuslar şeklinde yükselen ecnebi diritnotları, kara ve meş'um ağızlarını minarelere doğru çevirmiş, güzel sularımıza demir atmış, koca Boğazı büyük hacimleriyle kaplamışlardı. Allah'a çok şükür artık şimdi onlardan eser kalmamış, İstanbul kurtulmuştu... İstanbul'da ancak bir hafta kaldık. Hedefimiz Edirne olduğu için, Sirkeci'den trene bindik. Edirne'ye gidecek olan Türkler, o zaman Babaeski istasyonunda treni terk ediyor, oradan Edirne'ye başka bir vasıta ile gidiyorlardı. Çünkü Edirne tren istasyonu, Yunan hudutları dahilinde bulunuyordu. İşgal ettiğimiz kompartımanda iki kişi yalnızdık... Babaeski'de uyuya kalmışız. Uyandığımız zaman tren de Edirne'ye vasıl olmuştu. Bizi o zaman Yunanlıların hudut kumandanına çıkardılar. Bir "albay" rütbesini taşıyan bu Yunan kumandanı, babamla tercüman vasıtasıyla konuştu. Babam vaziyeti olduğu gibi anlattı. Yalnız mebus olduğunu söylemedi... Bizi Türk hududuna kadar getirdiler ve orada bıraktılar..."*[119]

---

118 Yedi Gün, 01.07.1936'dan aynen alarak nakleden Çantay, **a.g.e.,** s.308-312. Alıntı, s.310. Ayrıca bak Hilmi Yücebaş, **Bütün Cepheleriyle Mehmet Akif,** İstanbul 1958, s.76-79. Alıntı. S.77.

119 Kutay, **a.g.e.,** s.138-139.

Levent Sahverdi Arşivi

Akif, oğlu ile birlikte Edirne'de eski gençlik arkadaşlarından Bekir Efendinin evinde on beş gün kadar misafir kaldı. Bu sırada Akif'in pek hürmetkârı olan Prens Abbas Halim Paşa, 1923'de Kahire'den İstanbul'a gelmişti. Akif'in Edirne'de olduğunu öğrenen Halim Paşa uzun bir telgrafla Akif'i Heybeliada'daki köşküne davet etti... Onu ısrarla Mısır'a götürmek istiyordu.

Akif, Edirne'den Ankara'ya döndüğü zaman kafası Halim Paşanın davetiyle meşguldü. Bu haleti ruhiye içinde muhtemelen İstiklâl Marşı'nın Mecliste görüşüldüğü dönemde seçildiği Maarif Encümeni Başkanlığı görevinden 9 Aralık 1922'de istifa etti. Meclisin 16 Aralık 1922 tarihli oturumunda okunan istifa dilekçesi sağlık sebeplerine dayandırılıyordu.[120]

Akif, Maarif Komisyonu Başkanlığı'ndan istifa ettikten yaklaşık üç ay sonra 8 Mart 1923'de İrşat Encümeni'ne seçildi[121]. Fakat aktif görev yapma fırsatı bulamadı. 27 Mart 1923'te en yakın arkadaşlarından biri olan Trabzon Mebusu Ali Şükrü Beyin, Muhafız Tabur Komutanı Topal Osman tarafından öldürülmesinden sonra Akif, Meclisten iyice soğudu.

Bu arada tarihi misyonunu tamamlamış olan I.Meclis de 1 Nisan 1923'de seçim kararı aldı. Yeniden aday olmayı düşünmeyen Akif 1923 yılı Mayıs ayının başında Sebilürreşad klişesini de alarak ailesi ve yakın dostu Eşref Edip ile birlikte İstanbul'a geri döndü. İstanbul'a dönerken Millî Mücadele hatırası olarak yanında iki şey vardı. İstiklâl Madalyası ve bir de o dönemde mebuslara hatıra olarak verilen mavzer tüfeği.

Eşref Edip, Akif'in bunlara verdiği değeri "Bu madalya ile tüfek, İstiklâl Marşı şairinin İstiklâl Harbi'ndeki büyük hizmetlerinin en değerli mükâfatı idi" diye yazmaktadır.[122]

120 **TBMM** ZC. I.Devre, C.25, s.408.
121 **TBMM** ZC. I.Devre, C.28, s.43.
122 Eşref Edip, **a.g.e.**, 1938 bs. s.98; 1960 bs. s.186.

Levent Sahverdi Arşivi

Sonuç

Mondros Mütarekesi'nden sonra vatanın işgal tehlikesi ile karşı karşıya kalması üzerine Mehmet Akif hem İstanbul'da bulunduğu süre içinde hem de Anadolu'ya geçtikten sonra bütün gücü ile vatanımızın her türlü işgal ve baskıdan kurtarılması için çalıştığı görülmektedir. Bu gaye ile Mehmet Akif, özellikle Anadolu'ya geçtikten sonra Atatürk'ün talepleri doğrultusunda, çeşitli vilâyetlerde büyük bir coşku ile milletimize camii minberlerinden va'az ve nasihatler vermiş, vatanın kurtarılması için birlik ve bütünlük çağrısı yapmış, arta kalan zamanlarını da baş yazarı olduğu Sebilürreşad gazetesinde yazdığı şiir ve makaleleri ile Millî Mücadele'ye katkıda bulunmuştur.

Millî Mücadele yıllarına kadar tamamen " İslâmcı" bir şair olarak tanınan Mehmet Akif, o yıllarda kavmiyet hakkındaki görüşünü Millî Mücadele'nin de tesiri ile " Millîyetçi" bir havaya dönüştürdü. Düşmana karşı bağımsızlık ve hürriyet mücadelesi veren Türk Devleti ve milletinin İslâm Alemine önder olacağını düşündü. Balkan Savaşlarından önceki şiirlerinde hemen hemen hiç yer vermediği yurt, 62 diyar, vatan, millet neslim gibi kelimeleri kullanmaya başladı. İstiklâl Marşı'nda dile getirdiği *"O benim milletimindir parlayacak", "Arkadaş! Yurduma uğratma sakın", "Verme dünyaları alsan da bu cennet vatanı", "Ebediyyen sana yok, ırkıma izmihlal"* mısraları ile Türk milletinin ebediyyen var olacağına gönülden inanarak, Millîyetçi duygularını doruk noktaya çıkardı. Çünkü Anadolu'da varlığını sürdürecek güçlü bir Türkiye, Mehmet Akif in ideallerinde var olan İslâm Birliği'nin gerekleşmesinde öncülük edebilecekti.

Bu itibarla Mehmet Akif, Millî Mücadele süresi içinde Anadolu'da gittiği her vilâyette Türk halkını yönlendirirken; art niyetlilerin oyunlarına gelmemelerini, tefrikaya düşmemelerini, başarılı olmak için daima birlik ve dayanışma içinde olmalarını, yabancılarla teşriki mesai yapmakla birlikte onları dost tanımamalarını, istikbali, düşünerek daima gayret, çalışma ve sebat içinde olmalarını istemişti.

Levent Sahverdi Arşivi

MEKTUPLARDA ATATÜRK

"Kırk Yıllık Mektup Açıklanınca..."

Doç. Dr. Hasan CİCİOĞLU*
Doç. Dr. Gül CELKAN**

"Bir asker olmak, bir komutan olmak değildir ona çağını aşacak bir lider özellikleri taşıtan. O bir lider, ama kitleleri sürükleyebilen, insanları kenetlemeyi başarmış bir siyasi lider." İşte İngiltere'nin Muhafazakar Parti lideri Michael Stevens Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu, Türk İstiklal ve Bağımsızlığının sembolü Mustafa Kemal Atatürk için böyle diyordu.

Andrew Mango *Atatürk* adlı eserinde bağımsızlık ve evrensel uygarlığa katılımı Mustafa Kemal'in ikiz idealleri olarak görmekte[1] ve O'nu yetenekli bir komutan, akıllı bir politikacı ve son derece gerçekçi bir devlet adamı olarak anlatmaktadır. Ve O'nu Aydınlanma çağının yani bir başka deyişle Türk Rönesans'ının yaratıcısı olarak görmektedir.[2]

İngiltere Büyükelçisi olarak 1934-1939 yılları arasında Türkiye'de yaşam Percy Loraine Ulu Önder'in ölümünün onuncu yılında, 10 Kasım 1948' de yapmış olduğu bir konuşmada Atatürk'ü şu şekilde anlatmaktadır:

Nasıldı? Aslını söylemek gerekirse dik, mağrur, kendinden emin, iyi giyimliydi; belirgin yüz hatları, insanın sanki içine kadar görebilen mavigöz-

* Doğu Akdeniz Üniversitesi Atatürk Araştırmaları Merkezi Başkanı.
** Doğu Akdeniz Üniversitesi Kadın Araştırmaları ve Eğitimi Merkezi Başkanı.
1 Andrew Mango, **Atatürk,** Sabap Kitapları, 1999, 507.
2 **A.g.e.**, 507.

Levent Sahverdi Arşivi

leri, kalın kaşları, yüzünde bazı derin çizgiler ve çoğunlukla ciddi ve sert bakışlar; ancak her bakışında, yüz ifadesinde ve hareketlerinde dahi bir hayat, bir canlılık vardı. Aklından geçirdikleri ve vücudu harekete geçmeye hazır sarılmış yaylara benziyordu.[3]

Atatürk elbette Türk milletinin kurtarıcısı, aydınlığa çıkmasını sağlayan; egemenlik, bağımsızlık, hürriyet kavramlarını öğrenmesini ve yaşatmasını sağlayan kişiydi. Ancak onun değerini yabancıların sözlerinden duymak, Türk Milleti olarak bizlere Atatürk'le ne kadar övünsek azdır dedirtecek kadar etkileyici olmaktadır. İstiklal Savaşında Güneydoğu Anadoluyu işgal eden Fransanın Cumhurbaşkanı Charles de Gaulle, "Mustafa Kemal'den öğreneceğimiz çok şey var," derken, Amerikalı General Mac Arthur , "zamanın en önde gelen devlet adamı ve askeri dehası olarak" Atatürk'ü tanımlamaktadır. 1922 yılında Cumhuriyet Türkiyesi'nin Ankara'sına gelen ilk İngiliz olan Grace Ellison, Atatürk'ü öğrencilerine sürekli olarak milletin, milliyetçiliğin ne demek olduğunu öğretmek durumunda kalan bir profesöre benzetmektedir[4].

Atatürk geleceği gören, ülkesiyle milletiyle gurur duyan ve ona derin bir sevgi besleyen, parlak bir geleceğe doğru yol alabilmesi için tüm mesaisini bu amaç uğruna harcamış emsalsiz bir devlet adamıydı. "Ancak kendilerinden sonrakileri düşünebilenler milletlerini yaşamak ve ilerlemek imkanlarına kavuştururlar". İşte Atatürk kendi felsefesini bu kelimelerle özetlemekteydi. Mustafa Kemal mütevaziliği elden bırakmayan ve kendisinin olağanüstü bir kişi olarak yorumlanmasını asla istemeyen bir kişiliğe sahipti. Ona göre doğuşundaki en büyük olağanüstülük *Türk* olarak dünyaya gelmiş olmasıydı.

Atatürk ve onun efsanevi kahramanlığı, öğretileri Türk ulusunun ve dünyadaki tüm milletlerin hafızalarından asla silinmeyecektir .Türk milleti için bir sembol haline gelen gizli bir kahramandı. Türk Rönesansını yap-

3 **Turkish Daily News,** TDN-ee, Sanat ve Kültür Köşesi, 25 Ekim 1998
4 Grace Ellison, **An Engilish Women in Angora,** 1922.

Levent Sahverdi Arşivi

mış olduğu inkılaplarla başlatmıştır . Kadınların çağdaş dünyaya ayak uydurması, ekonomik zaferler , eğitimin modernleşmesi,...bunlar Atatürk sayesinde Türk milletinin sahip olduğu onlarca imtiyazdan sadece birkaçıdır.

Atatürk Türkiyesi laik ve insancıl milliyetçilik kavramları sonucu uyumlu, hoşgörülü bir ortam yakalamayı başarmıştır .Elbette savaşlardan, fakirlikten, yorgunluktan elinde avucunda bir şey kalmamış bir milleti kalkındırmak azim, sebat, fedakarlık ve strateji geliştirme işiydi. İşte Atatürk bunları başarmış ve yabancı diplomatların da hayret, şaşkınlık ve hayranlıkla izlediği dünyaca saygın bir devlet adamı olmuştur .

1934-1939 yılları arasında önce İstanbul'da daha sonra da Ankara'da Büyükelçi olarak bulunan Percy Loraine 25 Kasım 1938'de Londra'ya gönderdiği ve kırk yıl açılmayacak şerhi koyduğu mektup, ibret dolu anlatımıyla Ataürk'ün yabancı bir diplomat gözünde nasıl muazzam bir kişiliğe sahip olduğunu göstermesi açısından okunması gereken bir mektup olmasının yanısıra objektif anlatımıyla araştırmacılar için de bir kaynak belge niteliği taşımaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin Kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünden 15 gün sonra dönemin İngiltere Büyükelçisi Percy Loraine'in Londra'ya özel bir kuryeyle gönderdiği ve üzerine "40 Yıl Boyunca Açıklanmayacak"damgası vurulan mektubun tam metnidir .

Telgraf No: 608

İngiltere Büyükelçiliği ,Ankara, 25 Kasım 1938

Aziz Lordum,

1. Size Mösyö Kemal Atatürk'ün ölümünü bildiren 194 sayılı telgrafı çok derin üzüntüler içinde sunmuştum.

2. Bu belgeye ek olarak, Büyükelçiliğimiz Müsteşarı tarafından hazırlanan ve Kemal Atatürk'ün geçmişteki kariyerini içeren belgeyi sizlere sunma onuru yanında, bu yazımda, Atatürk'ün yaptığı işleri övmekten çok, onun kişiliği ve bu ülke insanına ne ifade ettiği konusuna değinmeye çalışacağım. Hiç şüphesiz toplum bilimciler ve tarihçiler onun çalışma hayatı

Levent Sahverdi Arşivi

ve yaptıklarıyla ilgilenip ayrıntılı bir çalışma yapacaklardır. Ancak bunların birçoğu, Atatürk'ün gerçek kimliğini öğrenmeden hazırlanacaktır ki; onu tanımadan yapılacak değerlendirmeler kuşkusuz yanlış olacak ve yanlış yönlendirmelere neden olacaktır.

3. Bu bilginin toplanmasında, ben belki de ayrıcalıklı bir konuma sahiptim. Her ne kadar, rahmetli Cumhurbaşkanı ile çok nadir karşılaşmış olsam da, bu görüşmeler diğer diplomatik temsilciliklerinkine nazaran daha sık ve daha uzun olmuştur .Bütün bunlar bir yana, görevimin ilk günlerinden itibaren Atatürk beni bir dost gibi görmüş, benimle görüşmekten memnun olmuş, görüşme fırsatı doğduğunda bundan hoşnut kalmış, karşılıklı konuşmalarımız esnasında ilgi ve dikkati asla azalmamıştır. Galiba, onun yeteneklerini ortaya çıkartan becerikli yaklaşımlarım vardı, bu yüzden olsa gerek görüştüğümüz konu hakkındaki fikirlerine ya da o konu ile ilgili sunduğu sonuca karşı çıktığımda benim bu tavrıma direnmezdi. Dolayısıyla, kendi özel kimliğini bana, diğer yabancılara gösterdiğinden daha fazla gösterdiğine inanıyorum.

4. Doğrudan edinilen tecrübelerimi sağlayan kişisel görüşmelerimiz dışında, onu çok yakın dostlarından ve hatta aramızdaki dostluğu gördükten sonra benimle onun hakkında konuşmaya hiç çekinmeyen Kabine'deki bazı Bakanlardan da birçok kez dinleme fırsatım oldu.

5. Atatürk'ün müstesna ve takdire şayan bir şahsiyet olduğunu söylemek pek bir şey ifade etmeyebilir .Ancak gerçekten müstesna ve takdire şayan bir kişiydi, neden bu niteliklere sahip bir şahsiyet olduğunu açıklamaya çalışmalıyım.

6. Sanırım bunu temelde "çift karakterlilik" olarak açıklayabiliriz. Bu ülkede nefret uyandıran ve yasaklanan H.C.Armstrong'un Grey Wolf (Bozkurt) adlı kitabını okuyan çoğu insan, çok yetenekli; inatçı bir enerjiye sahip, ancak insafsız, itici tavırları olan, serkeş mizaçlı, gem vurulmamış zevkleri, ahlak dışı ihtirasları olan; dahası, dostluğu tanımayan bir adamın portresiyle karşılaşmaktadır .Bu tesbiti doğrular görünecek kanıtları toplamak hiç de zor olmayacaktır; ancak şahsen ben, bir insanın bu şekil-

Levent Sahverdi Arşivi

de tanıtılmasını tamamıyla yanıltıcı buluyorum. Gözle görülen bir dizi kural dışılığı sadece ayrı karakterlilikle anlatabileceğime inanıyorum. Sadece şu veya bu savaşı kazanarak, şu veya bu kanunu çıkararak, harf devrimi yaparak ya da fes giyilmesini yasaklamak veya ülkeyi laik kılarak değil, yüzyıllarca acı çekmiş, ruh karartıcı yönetimler yaşamış bir ırkın dehasına güvenerek, sadece artık kölelik çekilmemesi gerektiğine inandığı için çok sayıda kuvveti harekete geçirip, bir insanın büyüklüğünün ve sıra dışı görüşünün kanıtı sadece iyiliği ile ölçülebilir- on beş yıl gibi kısa bir sürede bu insan bir çok iyi şey yapmıştır .Gerisi ayrıntıdan ibarettir; sadece dedikoducu zihniyetin üzerinde duracağı ancak bir tarihçinin gerektiği kadarını vereceği ayrıntılar .

7. Atatürk'ün dinamik enerjisi üzerinde durmama gerek yok, bu enerjinin dayanılmaz gücü, Türk ırkının tarihinde şimdiden önemli bir sayfa olarak yer almıştır . Ancak ben, pek bilinmeyen bir başka özelliğine değinmek istiyorum: Bu da; Atatürk'ün doğuştan gelen, belki de farkında olmadan tıpkı sütün kaymağını hemen ayıran aletler gibi, faydasızı faydalıdan ayırma yeteneğiydi.

8. Atatürk'ün tüm karakterinde veya enazından mevcut şeklinde, bazı çelişkilerle karşılaşılmaktadır. İddia edilen acımasızlığı, onu tanıyanların çok iyi bildiği gibi, vatandaşlarına duyduğu sevgiyle uyuşmamaktadır. Tensel günahlar ve geçici ilişkilere duyduğu varsayılan zevklere karşın, toplumda kadının rolü kavramı, halk devrimlerinde en çarpıcı savunmayı ortaya koyduğu kadın hakları ve önemi ile bağdaşmamaktadır. Zira bir iki sene içinde çokeşliliği yasal olarak ortadan kaldırmış ve istedikleri takdirde harem kadınlarına bile devletin liberal mevkilerinin açık olduğunu ortaya koymuştur. (Kimi zaman toplum içinde de olsa) özel hayatını tanımlayan ve göz ardı edilmiş resmiyeti, giyiminin kusursuzluğu, olağanüstü tavırları ve resmi görevlerdeki asaleti ile garip bir çelişki yaratmaktadır. Sadece bir kaç büyük adam daha rahat ve daha güvenli hissetmenizi sağlayabilir; sanırım yok denecek kadar azı da gerektiğinde sizi bu kadar rahatsız hissettirebilir .

Levent Sahverdi Arşivi

9. Atatürk, Batı'da "yes-men" ve uzun süredir Türkiye'de "evetçi" olarak bilinen tarzdan hoşlanmıyor, bu tür insanları aşağılıyordu. Ahmak ve dalkavuklara tahammülü yoktu. Aslında belki de en çok sömürücüleri sevmez, açgözlüleri hor görürdü. Bir insanın onun için çalışıyor olması fikrine hoşbakmazdı. Kendisi zaten ülkesi, ırkı ve insanları için yaşıyor, onlar için düşünüp, onlar için çalışıyordu. Diğerleri bu şekilde davranmıyorsa, görevlerini yerine getiremedikleri kanaatına varıyordu.

10. Korkarım gelecek nesillere Atatürk bir diktatör olarak aktarılacak. Bunun yanlış olacağı kanısındayım. Hem savaşta, hem barışta evet o büyük bir liderdi ancak gerçek bir diktatör değildi. Ne yazık ki ben, şimdiye kadar onu anlatabilecek diktatör kelimesine ait bir tanımımız olduğuna inanmıyorum. Ancak Hitler ve Mussolini'nin tersine, devlette idari veya yönetim fonksiyonu bulunmuyordu; af yetkisi yoktu; mahkemelere emir yetkisi yoktu; diplomatik misyon temsilcilerini reddetme hakkına sahip değildi. Bütün bu hususlara teknik gözle bakıp bir kenara iter ve tüm devlet meselelerinde onun isteklerinin hakim olduğu konusunda ısrar edebilirsiniz. Doğru, ancak daha çok o konudan sorumlu kişilerin onayının hakimiyeti şeklinde karşımıza çıkıyordu. Olayların gidişi, Atatürk'ün görüş açısının doğruluğunu, verdiği hükümlerin zekice olduğunu ve hata yapmadığını göstermiştir .Dolayısıyla sıkça fikirlerine başvurulması ve memnuniyetle bu fikirlerin uygulanmasını görmek pek de şaşırtıcı değil. Ancak onu Mussolini, Hitler veya Primo de Rivera gibi diktatörlerden ayıran belki de en büyük özellik, başından beri isteyerek ve çok emek sarf ederek, kendini yaşatacak bir sistem kurmaya çalışmasıdır. Atatürk'ten sonraki cumhurbaşkanı seçiminin sessizce hallolması ve ölümünden sonra kurduğu rejimin sakince sürmesi bir kriterse, evet başarılı olmuştur .

11. Atatürk'ün idrak gücünde esrarengiz bir yön vardı; küçük şeylere önem vermeyiş veya sinsi olamayışında üstün bir yön bulunuyordu; konsantrasyon gücü olağanüstüydü; şefkat ve ilgi bekleyen bilinçaltının etkileyici yanı belki de şuurlu amacının buz gibi dimdikliğinin bir başka parçasıydı.

Levent Sahverdi Arşivi

12. Müslüman olarak doğmuş, ancak din karşıtı bir kişi olmuştu, doğruluğu sevmiş, günahtan nefret etmişti; işini iyi bilen, istidat sahibi bir askerdi, savaştan nefret ederdi. Bağımsızlığı elde ettiği andan itibaren barışın peşinde koşmuş ve barış ortamını sağlamayı başarmıştı. Türkiye'nin kaderini elleri arasına aldığından beri, Kemalist Cumhuriyetin dostluk elini uzatmadığı ve aralarında Osmanlı İmparatorluğu'nun düşmanlarının da bulunduğu tek bir komşusu dahi yoktur .Uzatılan dostluk eli çoğunlukla tutulmuş ve sarf edilen çabalar sonunda ülkelerarası sürtüşme azaltılarak, doğunun bu bölgesinde daha geniş kapsamlı barış, dikkat çekici bir biçimde sağlanmıştır .

13. Kemal Atatürk yapılması gerektiğine inandığı şeyleri korkusuzca yerine getirmekten asla vazgeçmemişti. Hastalığının şiddetlendiği anlarda ölüme çok yakınlaşmış olsa bile, korku asla ne yüreğine ne beynine yerleşmeyi başaramamıştı.

O, Türk Milleti'ne hizmet ederken öldü. Ölüm bile büyük zaferini ondan çalmayı başaramamıştır

İnsanlara hayatlarını, onur ve şereflerini ve insanca yaşama yolunu vermiş, belki de tüm bunlardan daha önemlisi bu haklarına sahip çıkmalarını sağlayacak bağımsızlığı tattırmıştır .

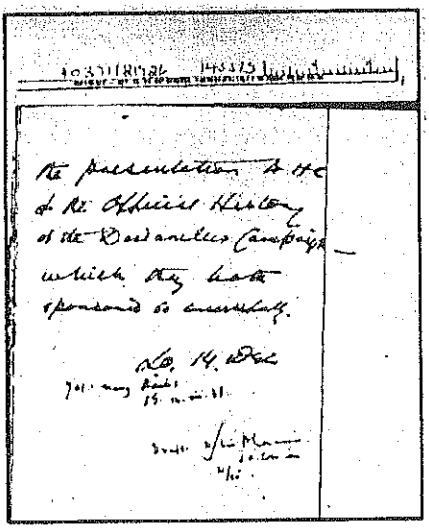
Lordum, en derin saygılarımla, sizin en sadık ve en mütevazı hizmetkarınız olduğumu bildirmekten şeref duyarım.[5]

Percy Loraine

5 **Newsletter,** British Council, November 1998.

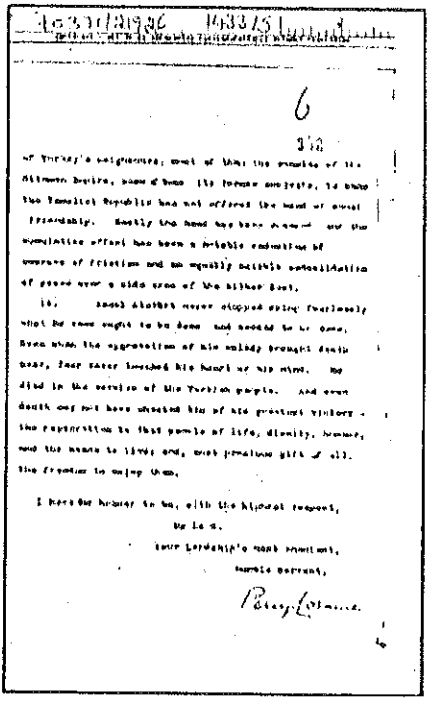
Levent Sahverdi Arşivi

EK-1

re presentation & etc
& Re Official History
of the Dardanelles Campaign
which they have
sponsored so generously.

No. 14. Dec

6

3/12

of Turkey's enlightened, most of them the friends of its
Allowed desire, some of them its former conquerors, to show
the Turkish Republic has not offered the hand of cruel
friendship. Gently the hand may have dropped, but the
symbolistic effort has been a brilliant culmination of
centuries of friction and an equally artistic reconciliation
of peace over a wide area of the Nither East.

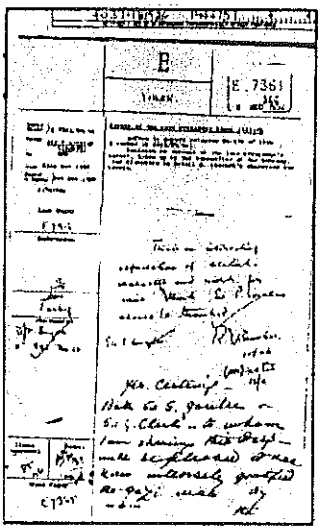
16. Ataturk Atatürk never stopped asking fearlessly
what he knew ought to be done and needed to be done.
Even when the aggravation of his malady brought death
near, fear never touched his heart or his mind. He
died in the service of the Turkish people. And even
death may not have wrested him of his greatest victory -
the restoration to that people of life, dignity, honour,
and the means to live; and, most precious gift of all,
the freedom to enjoy them.

I have the honour to be, with the highest respect,
Your Lordship's most obedient,
humble servant,

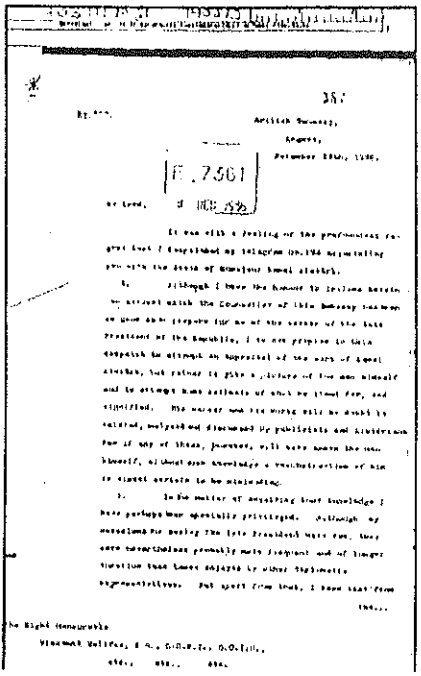
Percy Loraine.

Levent Sahverdi Arsivi

EK-2

E.7361

E.7361

Levent Sahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ BAŞKANLIĞINCA DÜZENLENEN KONFERANS, PANEL VE VB. FAALİYETLER

Levent Sahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK DÜŞÜNCESİNDE ULUSÇULUK VE ÇAĞDAŞLAŞMA*

Ord. Prof. Dr. Reşat KAYNAR

Sayın Rektörüm, Sayın Öğretim Üyeleri, Çok Kıymetli Üniversite Gençlerim ve Beni Dinlemek Lütfunu Esirgemeyen Aziz Vatandaşlarım!. 95 yaşındaki bu adam hocalık hayatının 74'üncü senesini aşarken hayatın en güzel günlerinden birini aranızda yaşamaktadır. Çok gururluyum ve 75 senelik hocalık hayatımın en güzel, en şerefli günlerinden birini yaşıyorum. Bunu esirgemeyen İstanbul Üniversitesine duygulu saygılarım büyüktür. Tekrar bana sundukları bu alakadan dolayı, saygılarımı tekrarlıyorum.

Konuşmanın konusu Atatürk düşüncesinde ulusçuluk ve çağdaşlaşma. Evvela şunu söyleyeyim ki; Atatürk'ün hâlâ güncel olması, hâlâ ihtiram, sevgi, muhabbet görmesinin sebebi nedir? 20. yüzyılda büyük liderler gördük, devlet başkanları gördük ama bugün bunlar unutuldu. Bunların içinde bazıları halkı tarafından ayaklarından astırıldı. Bazıları gerek milletine, halkına, gerek insanlığa yaptıkları kötülüklerin bedelini intihar ederek ödedi. Bir kısmının heykelleri yerlerde sürüklendi. Bir bölümünün isimleri caddelerden silindi. Ama Atatürk, bugün yapılan halk oylamalarıyla şunu göstermektedir ki, Türk Halkının %85'inin sevgisini, muhabbetini, minnet duygularını hâlâ taşımaktadır. Neden? Atatürk bu derece günceldir ve Atatürk'ün bu güncelliği ve bu sevgisi nereden doğmaktadır? Çünkü Atatürk, yapmış olduğu hareketlerde, yapmış olduğu çalışmalarda isabetsizliğe uğramadı. Sovyetler yıkılırken Türkiye dimdik ayakta kaldı. Yugoslavya yıkı-

* Bu konferans, İstanbul Üniversitesinde verilmiştir.

Levent Sahverdi Arşivi

lırken, kan gövdeyi götürürken Türkiye dimdik ayakta kaldı. Çünkü Atatürk, her yapmış olduğu teşebbüste demokrasiyi asla elden bırakmadı. Lenin'in yapmış olduğu hareketlerde sanayileşmeyi öne sürmek suretiyle demokrasiyi ikinci plâna attı. Tito, Yugoslavya'da doğrudan doğruya etnik kökenlileri ayrı ayrı bir kurum halinde yaşattı ve öldükten sonra Yugoslavya kan içinde kaldı. Atatürk milliyetçiliğe dayandı ve bugün Türkiye ayaktadır.

Türkiye hâlâ cesaretini, şehadetini ve büyük varlığını muhafaza ediyor. Bunun en büyük sebeplerinden bir tanesi, Atatürk ve arkadaşlarının göstermiş oldukları zeka, dirayet, bilgi ve akla dayanan hareketleridir. Şimdi öncelikle sizlere, Atatürk'ün milliyetçiliğinden sözetmek isterim. İki vesika söyleyeceğim sizlere. Bir tanesi 1920 senesine aittir, diğeri 1929 senesine. 1920'deki belge doğrudan doğruya O'nun ifadesidir. 1929 senesindeki belge O'nun el yazılarıdır. Evvela size 1929'da Atatürk'ün el yazılarıyla yazdığı ifadeyi okuyacağım. Bugünkü Türk Milleti siyasî ve içtimaî hayatı içinde kendilerine Kürtlük kültürü, Çerkezlik kültürü ve hatta Lazlık kültürü veya Boşnaklık kültürü propaganda edilmek istenmiş vatandaş ve milletdaşlarımız vardı. Fakat monarşinin istibdad delilleri vasılı olan bu yanlış adlandırmalar, dikkatinizi rica ediyorum bir kaç düşman kölesi, mülteci beyinsizden başka, hiçbir millet ferdi üzerine kederlenmekten başka bir tevsir hasıl etmemiştir. Çünkü bu millet evladı da umum Türk Camiası gibi aynı müşterek maziye, tarihe, ahlaka, hukuka sahip bulunuyordu.1929 senesinde Ahmet İnan'ın yazdığı "Medeni Bilgiler" kitabının ek kısmında Atatürk'ün el yazılarıyla bu belirtilmiştir. Çok güzel işarettir bu. Türk Milleti için, Türk Yöneticileri için çok büyük bir uyarmadır. Atatürk Milliyetçiliği doğrudan doğruya ırka veya dine dayandırmıyor. Atatürk milliyetçiliği ortak bir ilkedir. İşte bu yazıda da bize gösteriyor ki doğrudan doğruya Türk vatandaşının birlik ve beraberliğini etnik kökenlerin ayrı ayrı doğmasını değil, birlik ulus birliğini yaratmanın Türkiye'yi ebediyete kadar yaşatacak bir varlık olduğunu söylüyor. Peki 1929'da bunu söylüyor, daha henüz Büyük Millet Meclisinin kurulduğu gün, o zaman Atatürk ne düşünüyor? Aynı şeyi. Hani 10. Yıl Nutkunda "Birlik ve Beraberlikte bütün güçlükleri yenmesini bilmiştir Türk Milleti" diyerek haykırdığı nutkun-

Levent Sahverdi Arşivi

da aynı şeyleri sıralamaktadır. Yani Anadolu insanının yeri doğrudan doğruya etnik grubun içindedir. Ama bu etnik grupları birbirleriyle birleştirmek ve çağdaş bir ulus meydana getirmek için Atatürk herşeyi yapmıştır.

Şimdi daha henüz Büyük Millet Meclisi kurulmadan önce ne düşünüyor? Düşündüğü şey şudur. Diyor ki Atatürk; "Sen yeni hükümetin iktisat bakanı ol" O vesile ile Yusuf Kemal Bey Büyük Millet Meclisinde konuşmalar yapıyor ve konuşmalarında "Türk Milleti çok sıkıntı çekmiştir. Refaha kavuşması şarttır" derken mütemadiyen Türk kelimelerini tekrarlıyor. O sırada Çerkez Ali Emiri Paşa sözalıyor. Diyor ki; "Mütemadiyen Türk diyorsunuz. Buralarda Çerkez de var ve burada Boşnak da var. Böyle bir Millet Meclisinde bu şekilde konuşmak doğru mudur?" Yusuf Kemal Bey bağırmaktadır. "Kalkıp cevap vereceğim. Bizim Türk derken neyi kastettiğimi söyleyeceğim" Sırada birisi omzuma vurdu. Döndüm baktım Mustafa Kemal: "Otur işte, Türk Milletinin bütünlüğünü etnik grupların birleşerek çağdaş bir Türk Devleti yaratmak hususunda Millî Mücadeleye başlarken düşüncesini şöyle ifade ediyor. Biraz uzunca ama istiyorum ki yeni kuşaklar bu belgeleri gayet iyi okusunlar da hazmetsinler. Çünkü Atatürk'ün entellektüel tarafını mutlaka yeni kuşaklara öğretmek mecburiyetindeyiz. Sadece törenlerle yetinmemeliyiz. Atatürk'ün entellektüel bir keşia tarafı vardır ve devamlı olaraktan şunu söyler: "Benim yüzümü görmek demek, ve yahut da her an benim yüzümü görmek istiyorsanız bu şöyle olacaktır. Benim fikirlerimi anlıyorsanız, benim düşüncelerimi hissediyorsanız, benim duygularımın üzerinde duruyorsanız, bu yeter". Şunu söylemek isterim ki yeni kuşaklara mutlaka Atatürk'ün düşüncelerini belgelere dayanmak suretiyle öğretmek zorundayız. Bu yeni neslin daha muzaffer, daha muvaffak ve daha rahat yaşaması için bu Atatürk'ün düşüncelerini bilmeleri ama belgelere dayanarak bilmeleri, bu belgeler üzerinde düşünmeleri ve bunları bir bilinç haline getirmeleri gerekir. İşte huzurunuzda konuşurken, belgeleri esas yapan bunun sahiciliğidir. Tekrar etmek isterim ki yeni kuşaklar belge isterler, yeni kuşaklar ilim isterler, yeni kuşaklar bilim isterler ve bu ilmin aklın ışığı altında Atatürk'ü öğrenmek isterler. Bunu yapmak zorundayız. Atatürk'ün hocalarımızdan bu en büyük istemidir. Bunu söyledikten sonra izninizle Atatürk'ün henüz Büyük Millet Meclisi ye-

Levent Sahverdi Arşivi

ni kurulmuş, yeni hükümet daha meydana gelmemişken söylediklerine dönmek istiyorum: Bakın ne diyor;

"Efendiler meselenin bir daha tekerrür etmemesi ricasıyla bir iki noktayı arz etmek isterim. Burada kastedilen yüksek meclisimizi teşkil eden zat, kişiler yalnız Türk değildir, yalnız çerkez, yalnız laz değildir. Fakat hepsinden oluşmuş anasırrı islaâmiyedir, samimî bir mecmuadır" Binaenaleyh bu Heyeti Aliyye'nin temsil ettiği hayatı, şeref ve şanına yakışan şey bizim azmettiğimiz emeller yalnız islâm unsuruna münhasır değildir. Aynısını İslâmiyete öğreten bir kitleye aittir. O dönemde İstiklâl Savaşı'na başlarken millet fikriyle doğrudan doğruya hemfikir birbirleriyle kaynaşmış haldedir. Kurtuluş Savaşı'nda dövüşenler doğrudan doğruya Atatürk'ün getirmiş olduğu o gerçek olan üslubun üzerinde duruyorlar. Atatürk milliyetçiliğin, yani ulusçuluğun yaşaması için sürekli faaliyet göstermiştir. Ve muhtelif faaliyeti etnik mizacıdır. O ilmî sahada açık olan o faaliyetin önemini gösteren belgelerdir. Velhasıl yabancılar Türkler üzerinde, ağır hükümler koyuyorlardı. Bu Türkler medeni değildir, bu Türkler medeniyet düşmanıdır.

Atatürk, Türkler medenidir, saygılı bir millettir, medeniyete hizmet etmişlerdir. Bunu doğrudan doğruya bütün medeniyet tarihi yazar ama konu en kısa bir zamanda güneş gibi doğacaktır demiştir. Bu fikir Türklerin medeni bir millet olduğunu, Türklerin medeniyete hizmet ettiklerini belirtiyor. Atatürk bu sözlerle yetinmemiş. İşte 1932 senesinde Birinci Türk Tarih Kongresini yapıyor. Bu Birinci Türk Tarihi Kongresinin size kaydedilmiş olan kitabını getirdim. 300 kişilik bir heyet Ankara'da. Türk ocağı binasında yapılıyor. Bu kitap doğrudan doğruya 8 gün devam eden bu kongrenin tutanaklarını ihtiva ediyor. O dönemde bu kongreye katılan yabancı ve Türk Bilim adamları neyin üzerinde uğraştılar? Uğraştıkları şey Türklerin medenî bir yaşayışa sahip olduğunu, asla vahşi bir halin olmadığını ve Türklerin medenîyete hizmet ettiklerini, medenîyete yapılan büyük hizmetler dolayısıyla Türklerin daima hürmete lâyık bir millet olduklarını göstermek için. İşte bu kongrenin 6 sekreterinden biriydim. 3 Temmuz 1932'de başlıyor. Kim riyaset ediyor? Prof. Yusuf Okşal. Bu kongre çok il-

Levent Sahverdi Arşivi

ginç bir kongredir. Atatürk her gün bu kongreye devam etti. Ama bu kongrenin sonunda Atatürk bize bir çaylı toplantı yaptı. O çaylı toplantıda biz Atatürk ile bir buçuk saat görüştük. Bize göstermiş olduğu nezaket, bağlılık yani unutulmayacak bir gündü. Dedi ki; Muhterem hocalarım istediğini sorabilirsiniz, sorular sorduk. Bu soruların içinde enteresan sorular var. Ama bunlardan bir tanesini size söyleyeceğim. "Efendim" dedi hocalardan bir tanesi, "Din toplumlar için gerekli midir" hayretle bekliyoruz. Atatürk buna ne cevap verecek o zaman lâiklik oldukça yerleşmiş ve gelişiyor. Bunun üzerinde de çalışılıyor. Söylediği şey şu oldu. Aradan altmış sene geçmesine rağmen onun seslerini duyar gibiyim. "Muhterem hocam, din toplumlar için gereklidir. Dinsiz toplum yaşayamaz ve devam edemez. Her toplumun tabii olarak bir inancı vardır. Ama şunu söyleyeceğim, din; Allah ile kul arasındadır. Biz dine saygılıyız, dine hürmetkarız ama bu arada Allah ile kul arasına giren ve bundan siyasi menfaat, ticari menfaaat elde etmek isteyenler vardır. Dini bunlar kirletmek istiyorlar. Biz buna müsaade etmeyiz. Bu itibarla dine saygılıyız ve dine hürmetkarız. Fakat dinin suistimal edilmesine katiyen taraftar değiliz ve buna da müsade etmeyiz."

Atatürk'e doğrudan doğruya dinsiz demenin ne kadar yanlış olduğunu bu kongrede Atatürk'ten duyduğum şeyler gösteriyor. Dine saygılı Atam, hiçbir zaman dini devlet yönetimine alet etmemiştir. Atatürk bu fikrin özetini hiçbir zaman taviz vermeden de devam ettirdi. Çünkü biliyordu ki din istismar edilirse mutlaka memleket büyük felaketlere maruz kalacaktır. Din yaşayacak aynı yerde muhafaza edilecek fakat siyasete asla karışmayacak, siyasete alet olmayacak. Millî Mücadele'nin Kurtuluş Savaşı bittikten sonra yapılanma devri başlamıştır. Atatürk bütün hayatı boyunca daima hadiselerin içinde yaşadı. 31 Mart'ta Atatürk Kurmay'dı. Derviş Vahdedi'nin doğrudan doğruya yapmış olduğu, dinin politikaya alet edilmesini gördü ve o dönemde Derviş Vahdedi'nin yayınlamış olduğu Volkan'ın nasıl ağır tesirler yaptığını ve nasıl isyanlar yarattığını ve anarşiyi meydana getirdiğini gördü. İttihat Terakki'nin, ordunun politikaya karıştırılmasına da "hayır" dedi. "Ordu Politikaya karışmaz. Ordu top tüfeğe alet edilmez" dedi. Millî Mücadele'nin zaferle bitmesinden sonra yapılanma dönemi, me-

Levent Sahverdi Arşivi

deniyet dönemi başladı. Türkiye Cumhuriyetinin yapılanmasında iki fikir hakimdi. Bu iki fıkir o kadar kıymetlidir ki, bu fikir zedelendiği takdirde Türkiye halkı ızdırap içinde sıkıntı içinde kalmaktadır. Birincisi dinin politikaya alet edilmemesi, ikincisi ordunun politikaya alet edilmemesidir. Atatürk, yapılanmaya yani çağdaşlaşma hareketine girdiği zaman hep bunların üstündedir. Ordunun politikaya alet edilmemesi ve dinin politikaya alet edilmemesi nasıl olacak? Tarih şunu gösteriyor ki Atatürk 3 Mart 1924'te bunu düzenleyecek olan yasaları çıkarttı. Bu yasaları çıkaran kimlerdi ve nasıl oluyor da doğrudan doğruya bir tepki olmuyor veya bir lâik tepkiler oluyor. Çünkü 3 Mart 1924 'te Atatürk çevresinde islâm dininde terakkiye mani hiçbir şey olmadığını kabul eden ve aynı zamanda din ile devletin ayrılmasını kesinlikle İslâma aykırı olmadığını benimseyen ilim adamları vardı. Sonuçlar müzakere edildi. Kimdi o? Seyit Bey. Üniversitede fıkıh hocası idi ve İslâm dininin felsefesini görmüştü. Kim? Şeyh Saffet efendi? Kim? Halil Hulki efendi. O dönemin ilim adamlarıydı. Onlar din ile devletin ayrılmasının, din işleriyle devlet işlerinin birbirine karıştırılmamasının İslâm dinine aykırı olmadığını ifade ediyorlardı. İşte 3 Mart 1924 yasaları bu adamların devamlı çalışmalarıyla düzenlendi, ortaya çıktı. Bu üç kanundan birincisi, Şeriye Bakanlığı'nın kaldırılması ve aynı zamanda Genelkurmay'ın istikrarı sağlamasıdır. İkincisi Tevhidi Tedrisat denilen öğretim birliğiydi. Üçüncüsü de Hilâfet Kanunu idi. Bu üç yasa, mutlaka yeni kuşaklar tarafından öğrenilmelidir. Bu üç yasanın önemi nedir? Evvela Ziya Gökalp'in söylediği esas. Ziya Gökalp "Türkiye'nin esasları" adlı kitabında şunu söylüyor. "Bir millet doğrudan doğruya asrî çağdaş bir millet olmak istiyorsa ilk şart din işleriyle devlet işlerinin ayrılmasıdır." Atatürk büyük düşünen bir insan. Ama etrafında bulunan bu liberal alimler ona en büyük hizmeti yaptılar. Bu iş kanunu sadece İstanbul Üniversitesi yıldönümlerinde önemli bir şekilde duruyor ve unutuluyor. Unutulmaması gerek. Nedir? Sabır edin. Batı'da yüz yetmiş sene kan dökülerek meydana gelen lâiklik bu kanunlarla bu yasalarla Türkiye'ye getirilmiştir. Gelin bakın, o dönemde bulunan ve dinin felsefesini İslâmın felsefesini gayet iyi bilen bu insanlar nasıl bir düzen getirmişlerdir. İlk yasa 429, İkinci yasa Tev-

Levent Sahverdi Arşivi

hidi Tedrisat 430, üçüncüsü 431 Şeriatın kaldırılması. Çok mühimdir bu. Size lâikliği getiren 429 sayılı kanunun 1. maddesini ezbere söyleyeceğim. Bakın nasıl lâiklik? Yani din ve devletin ayrılması sadece bazılarının söylediği gibi Atatürk'ün kafasına esmiş ve bunu lâik olsun diyerek bir karar vermiştir, hayır. Atatürk aynı zamanda uzun uzun müzakerelerden sonra bu kanunları meydana getirmiştir. Nedir bu kanun? Türkiye Cumhuriyetinin muamülatıdır, teşri ve fecrisi Büyük Millet Meclisi'ne aittir. Hakikî din helali bulmak. Din gücüdür İslâm, yaradılıştır. Dine saygılı din, İslâm. Yapılanların birincisi milletin rahat etmesidir. Devletin iç içe muassır ve devlet seviyesine yükseltmek için şart, din işleri ile devlet işlerinin birbirinden ayrılmasıdır. Bir tarafta Büyük Millet Meclisi, yasalarını ilmin ve aklın ışığı altında yapacak, bir tarafta insanların ruhunda yaşayan inanç ve ibadeti de yine doğrudan doğruya serbest olarak yer alacaktır. Bu o kadar mühimdir ki, yani bu kanunun 9. maddesi Recadi Umumiye kaldırılmıştır. Yerine diyanet emri gelmiştir. Genelkurmay'ın kurulma tarihi de 3 Mart 1924'tür. 9. Madde müstakil olacaktır, bağımsız olacaktır ve bu bağımsızlığı devam edecek ama Genelkurmay kendisine ait olan meselelerde çeşitli bakanlıklarla muhabere edecektir. Nedir bu? Atatürk'ün üzerinde durduğu, yani din politikaya alet edilmeyecektir. Yanlıştır, 31. maddede bu işi yaşamıştık ve ordu politikaya alet edilmeyecek. Biliyor musunuz? İttihat Terakki orduyu topluca arz etmiştir ve imparatorluk batmıştır. Eğer yöneticiler bu günün yöneticileri, yarının Türk İstikbalinin evladı, bu iki esasın samimiyetle üzerinde durmazlarsa Türkiye'de sıkıntı vardır. Halbuki Atatürk buna çok dikkat etmiştir.

Size şunu da söylemek istiyorum. Atatürk'ün bir de edebi tarafı vardır. Atatürk edebiyata ve bilhassa şiirlere çok meraklıydı. İki şaire. Bunlardan birisi Namık Kemal'dir. İkincisi Tevfik Fikret. İşte İş Bankasının kuruluş yıldönümü dolayısıyla yapılan toplantıda biz Atatürk'ü görmek istiyorduk. O zaman daha gençtik. Bizim yanımıza geldi. "Tevfik Fikret'in dedi "şiirlerini bana kim okuyacak?" Biz susuyoruz sesimizi çıkaramıyoruz. İçlerinden bir tanesi "Efendim ben" dedi, "Tevfik Fikret'in Millet şarkısını biliyorum". Öteki "Ben de biliyorum efendim Millet şarkısını ve ben size oku-

Levent Şahverdi Arşivi

rum", "Tevfik Fikret'in Millet şarkısını ben size okutacağım". Edebiyat bakımından o kadar büyük bir alakası var ki, izin verirseniz eğer o günkü hafızayı bir canlandırmak istiyorum. Millet şarkısı, bugün de hala yeni kuşaklar için Millet şiiridir, bunu okuyacağım.

Atatürk aramızdan ayrılalı 64 sene olmuştur. O günlerin ruhaniyetini benimseyerek, bugünkü onun heyecanını daima düşünerek huzurunuzda onu tekrarlayacağım. "En güzel günleri Türkiye görecektir. İlle karamsar değilim." Atatürk hiçbir zaman karamsar olmadı. Pekiyi bu çağdaşlaşmada esas nedir? Reşit Galip Bey Milletvekili, Atatürk'ü çok seviyor, Atatürk de onu seviyor. Konuşma sırasında dedi ki Reşit Galip Bey "Hocam sizden sonra ne olacak". Atatürk'ün de verdiği cevap çok ilginçti. Diyor ki "Benim yaptıklarım meydandadır. Orada durun. Eğer senden sonra bana muassır olmak isteyenler kimlerse bu kuralları esas yaparak doğrudan doğruya aklın ve ilmin ve de gerçekliğin esasları içinde yeni çözümler getirecektir."

Bu ne demektir? Bu şu demektir ki, Atatürk düşüncesi doğrudan doğruya özlü devrimdir.

Yeni kuşak, kendi devrinin ilmî esaslarına ve kendi aklının hakimiyetini kullanmak suretiyle yeni çözümler bulacak. Atatürk'ün çağdaşlaşma esasının temeli budur.

Değerli Dostlarım, Çok Kıymetli Öğretim Üyelerimiz, Değerli Gençlerimiz. Muhterem vatandaşlarım! Atatürk'ün söylediği gibi "Benim naciz vücudum elbet bir gün toprak olacaktır. Ama Türkiye Cumhuriyeti ilelebet payidar kalacaktır."

Levent Sahverdi Arşivi

PROF.DR.SADIK TURAL* - PROF.DR.REŞAT GENÇ** İLE NUTUK KONULU SÖYLEŞİ

IŞIK TV"MERHABA" PROGRAMI - 21 Kasım 2002

NURİYE KAHYAOĞLU- Yine bir "Merhaba"dan günaydın sevgili Merhaba izleyicilerim, yine sizlerle birlikteyiz.

Biz konuklarımızı iki hafta önceden ayarlamıştık ve bugünkü konumuz **"Nutuk."**

Sevgili hanımlar, beyler; eminim ekran başında bu kelimeyi duymayanımız kalmamıştır ama, bu kelimeye istinaden bu kitabı okuyamayanlarımız maalesef görüyorum ki hâlâ çoğunlukta. Ve gerçekten, Türkiye'nin, bu kitabın okunmasına ihtiyacı olduğu bir dönemdeyiz diye düşünüyorum, özellikle gençlerimizin okuması gerektiği konusunu düşünüyorum. Ve eğer hanımlar, içinizde gerçekten **Nutuk'u** okumayanlar varsa, lütfen en kısa zamanda diyorum ki, şu kitabı bir alalım, belki ilk zamanlar böyle biraz hacimli gelebilir ama, okudukça gerçekten bunun ne kadar geçerli olduğunu göreceğiz.

Sevgili Merhaba izleyicileri, programımızın konukları; Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanı Profesör Doktor Sayın Sadık Tural ve Gazi Üniversitesi Öğretim Üyesi ve yine bu Kuruma uzun yıllar Başkanlık yapmış Başkanı Profesör Doktor Sayın Reşat Genç stüdyo konuğumuz. Sayın Başkan Hoş geldiniz...

TURAL- Teşekkür ederim efendim.

---

* Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanı.

** Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Eski Başkanı.

Levent Sahverdi Arşivi

KAHYAOĞLU- Sayın Genç siz de hoş geldiniz.

GENÇ- Hoş bulduk.

KAHYAOĞLU- Sizi ilk kez ağırlıyoruz. Başkanımız Sadık Bey'le Reşat Kaynar Hocayı, en büyük tarihçiyi birlikte konuk etmiştik... Telefonlar kilitlenmişti...

Eminim çok güzel bir 90 dakika canlı yayınımızda sizlerle birlikte olacağız.

Sevgili hanımlar, sevgili hanımlar diyorum ama, sevgili beyler bu programımızda belki de ilk kez derinlemesine **Nutuk** konusunu işleyeceğiz.

Sayın Tural, size sormak istiyorum; Nutuk dediğimiz şey nedir kelime itibariyle, niye kullanılmaktadır?

TURAL- Efendim, kelimenin sözlük anlamı söz söylemek demek ama, nutuk kelimesi zaman içinde bir terim gücü, genişliği kazanmıştır. Nutuk kelimesi, hem bu kelimeyi kullanan diğer halklarda, hem de biz de 19 ve 20. yüzyıllarda söylev, hitabe, bir büyük kitleye mesajlarla yüklü olarak yapılan konuşma anlamında bir terimdir. Hem başkaca yaptığı konuşmalardan ayrılsın ve ayrışsın diye, hem de gerçekten büyük bir kanlı mücadeleyi, emperyalizme karşı Türkiye Türklüğünün verdiği büyük bir savaşı ve şanlı direnişi, içerideki bazılarının saflığından, bazılarının akılsızlığından bu mücadeleye karşı çıkmış insanların ikna edilişini anlattığı bu büyük kitabı **Büyük Nutuk** olarak adlandırıyoruz. Atatürk'ün kendisinin adlandırdığı bir adlandırış değil, bu, bizim bu esere verdiğimiz değerdir.

Şimdi Nuriye Hanımcığım, devlet adamlığı, sizin bir kimseye verdiğiniz unvan değildir; devlet adamlığı, bir insana ya yakışır ya yakışmaz. Yaptığı ile söylediği, söylediğiyle ve yaptığıyla, yaşadığı arasındaki uyum, denge ve bize aykırı gelmeyen, daima aynı çizgi üzerinde yürünmüş olduğu düşüncesiyle bizi hayran bırakan durumun adıdır, Devlet adamlığı...

KAHYAOĞLU- Kişinin özel sıfatı değildir demek istiyorsunuz Sayın Tural.

TURAL- Kuşkusuz değil... İstediğiniz gibi konuşmamak, istediğiniz gibi yaşamamak, devletin parasına, malına, mülküne ve sırrına sahip ol-

Levent Sahverdi Arşivi

makla başlayan konumun ve bilincin adıdır devlet adamlığı. Paylaşılacak olanı da, gerektiği zaman paylaşacak kadar yürekli olmanın adıdır devlet adamlığı. **Büyük Nutuk,** bir devlet adamının, hem ülkesinin aydınıyla, hem dünyayla paylaştığı doğruları anlatıyor.

Tabiî biz bu devlet adamı kelimesini çok sık ve çok rahat kullanıyoruz; devlet adamı olamayanı devlet adamı zannedince de, devlet adamı zannettirip bizi yanıltana da bu kelimeyi haksızca çok rahat kullanıyoruz.

Hâlbuki **Nutuk**, "19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktım" diyen bir irade beyanıyla başlayıp, bir başka irade beyanıyla "Ne mutlu Türküm diyene," ile biten muhteşem bir konuşmanın adı. Baştan sona kadar bir devlet adamının ağzından, milletiyle bütünleşen, yaptıklarını bir kere daha, hem de belgelere dayandırarak tek tek anlatan, kimseden çekinmeden, kimseden korkmadan... Ancak, işin arka cephesini, sır olanı ise, kat'iyen söylemeden, devletin sırrı olanı.

KAHYAOĞLU- Ama devlet sırrı olanı...

TURAL- Devlet sırrı konuşulur mu? Devletin sırrı ya vardır, ya yoktur. Devlet'in sırrı olur mu? Hiç kuşkusuz, olur...

Hanımefendi değerli izleyicilerimiz de bilir ki, siz de bilirsiniz ki, insanın sırları vardır. Sırlarınızı söyleyip söylememekte siz özgürsünüz, bunu kimseyle paylaşıp paylaşmamak hakkına sahipsiniz. Ama devlet adamı özgür değildir. Devlet adamı için, devletin sırrı kendi namusu gibidir ve öyle ulu orta konuşmaz.

Sizi şerefimle temin ederim ki, 57 yıllık hayatımın bana verdiği hakla söyleyerek, Türk tarihinin yarattığı ender, ısrarla söylüyorum, ender adamlarından biri, hattâ birincisi olan şahsiyet Mustafa Kemal'dir. Kırk yılı aşan okumalarımın sonunda vardığım şu: Bu millet için, hakikaten, harcamış mı desem, saçmış mı desem, feda etmiş mi desem enerjisini ve gençliğini; yaptıklarını emanet etmiş mi desem, lâyık olun mu demiş mi desem, bir de bu taraftan baktığım zaman fiil değişiyor onu demeye çalışıyorum.

Kime söylemiş? Evvelâ onun yerine oturacaklara, evvelâ onun kullandığı iradeyi kullanacaklara, evvelâ devlet adamı unvanıyla onun yetkilerini onun Cumhuriyetini koruyacaklara ve onun ufku adına yönetime getirile-

Levent Sahverdi Arşivi

ceklere, sonra da yeni yetişenlere. Dikkat buyurun yalnızca yöneticilere mi? Hayır! Yalnız, üniversite gençliğine mi? Hayır! Türk Ordusunun -ki bir milyona yakın mensubu var- %95'inin yaşı, 22-40 arasındadır; onlara da söylüyor... Köylük, şehirlik, kırlık, ovalık yerin insanına, işi gücü ne olursa olsun, kendini genç sayan, Cumhuriyetin bekçisi sayan her kişiye...

Bu kitap, **Büyük Nutuk**, çok sade, çok güzel. Biraz önce de söylediniz, bu kitap-sabah Reşat Beyle de konuştum- tekrar dönüp bir yerlerine bakma ihtiyacını duyacağınız cinsten, şahsî sırrını, milletin sırrını bize oynanan oyunlarla birlikte anlatmanın çok başarılı örneğidir. Bu dünyada, böyle kendini milletin önüne yiğitçe koyarak yaptıklarını bir bir anlatan, hiçbir şey istemeden, hiçbir şey beklemeden sadece "siz de lâyık olun" gibi bir arka planlı, arka ifade dışında hiçbir şey istemeyen, bana göre anlamlı ve...

KAHYAOĞLU- Kendisi için beklentisi yok değil mi Sayın Tural? Yani Millî Mücadeleye, Türkiye Cumhuriyetine sahip çıkma adına o isteklerinin tamamı değil mi?

TURAL- Evet, hiç kuşkusuz... Nutuk'da ne var?

Cumhuriyet Halk Fırkası, Cumhuriyet Halk Partisi, 15-20 Ekim tarihleri arasında 1927'de büyük kongresini yapıyor. Devletin başı, Cumhuriyet Halk Fırkasının başı, Millî Mücadelenin başı, bazılarının sadece bir asker olarak gördüğü ve görmekte ısrar ettiği, öte tarafını görmeye bazılarının yüreğinin tutmadığı, bazılarının ufku yetmediği, bazılarının ise akıllarının önündeki duvarlardan dolayı idraklerinin ileri gitmediği bir alanda, Atatürk'ün bir siyasî lider, bir idarî deha olarak ortaya koyduğu, ben ne yaptım, niye yaptım, nasıl yaptım, kimlerle yaptım, kimler karşıma çıktı sorularını, hem sorup, hem cevaplarını anlattığı metindir, Nutuk...

36 saat 32 dakika Atatürk devamlı konuştu, 36 saat 32 dakika... Belgelere sıra gelince Ruşen Eşref Beye okutuyordu, kendisi o sırada dinleniyordu.Ankara'daki büyükelçiler de oradalar.Sesinin nerelerde titrediğini, hem İngiliz, hem de Amerikan diplomatları söylüyor:" ısrarlı olduğu, inandığı konuları, söylerken,karşı çıktığı kişi ve konularda müsamahayı, dayanabildiği kadar sabrı söylerken sesi titriyordu." Bunları yazıyorlar, ben söylemiyorum,

Levent Sahverdi Arşivi

Ama, asıl Gençliğe Hitabı... " Bugün ulaştığımız sonuç, asırlardan beri çekilen millî felâketlerin yaratığı uyanıklığın eseri ve bu aziz vatanın her köşesini sulayan kanların bedelidir." Bu sonucu Türk gençliğine emanet ediyor; " Ey Türk gençliği, birinci vazifen Türk istiklâlini, Türk Cumhuriyetini ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektedir." Diye başlayan bu hitabe, bir söz dünyada sayılı hitabeler vardır, tüm zamanları kaplayacak, gelecek insanlara da yüreğini, aklını cümleleştirerek sunacak pek az hitabe vardır, pek az.

Osmanlı Devleti çökmüş... İngiltere önderliğinde Fransızlar, İtalyanlar ve Yunanlılar ülkenin dört iki yanına asker çıkartmış... Osmanlı Devletine, önce Mondros Silah Bırakışması, doğrusu silahımızı bıraktırma Andlaşması imzalatılmış, sonra Başkent işgal edilmiş... Subaylar, bezgin tedirgin, askerler silahsız, yorgun, bıkkın... Halk çaresiz... Büyük çoğunluğu Ermeni, Rum olan tüccar ise işini yürütmenin, yeni efendilere mal satmanın peşinde... İstanbul hükümetinin temsilcileri, güya barış için, esaret ve haysiyetsizlik anlaşmasını Sevr şehrinde imzaya çağrılmış... Çanakkale'nin muzaffer komutanı önce dağınık direniş arzularını ortak akıl ve ortak bilince dönüştürmenin, sonra da Millî Mücadele ile emperyalizmi kovmanın önderliğine geçiyor. Önce Zafer, sonra Lozan, sonra rejimin adı konuluyor: Cumhuriyet... sonra değişim ve dönüşümler: Siyasi, idarî, askerî, hukukî, malî, iktisadî... Ve bu işlemin muhalifleri... İşte bunları anlatıyor Atatürk...

KAHYAOĞLU- Çok teşekkür ediyorum Sayın Tural

Fakat, bir ikinci sorum olacak, ona isterseniz Reşat beye sorduktan sonra geçeyim. Büyük Nutku ne zaman okudu Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal? Diyeceğim; ama, Sayın Genç'e, tekrar merheba efendim.

GENÇ-Merhaba.

KAHYAOĞLU- Efendim, Atatürk **Nutku'nda** Cumhuriyete kadar olan bu büyük boğuşmayı kanlı zaferi gerçekten o kadar sade ve o kadar içten ifade ediyor ki, bu hâdiseleri nasıl anlatıyordu? Sevgili izleyicilerimizin biraz daha merakını uyandırıp bir an önce bu kitabı edinmeleri ve okumaları konusundaki hassasiyetimden dolayı soruyorum.

Levent Sahverdi Arşivi

Buyurun.

GENÇ- Teşekkür ederim.

Efendim, gerçekten de söylediğiniz gibi, tabiî 1927'de, 15-20 Ekim 1927 tarihleri arasında 6 günde, 36,5 saat, yuvarlak olarak söyleyelim, süren bir söylev, bir demeç, bir belgesel konuşma Nutuk. Dolayısıyla, Cumhuriyet, yani 1923 Cumhuriyetin ilânı sonrası, özellikle halifelikle ilgili biraz detay olmak üzere 27'ye kadar gelen olaylara da yer yer değiniliyor ama, gerçekten sizin ifade ettiğiniz gibi, bu Büyük Nutkun ağırlığı iki kısımdan oluşuyor.

Biri, bizim Millî Mücadele de dediğimiz Türk Bağımsızlık savaşı, İstiklâl Savaşı ya da Kurtuluş Savaşı kısmı; savaş kısmı.

İkincisi, savaş sonrasında Cumhuriyeti kurmak ve Cumhuriyeti Atatürk düşüncesi dediğimiz, Atatürk ilke ve inkılâpları dediğimiz zeminin üzerine oturtmak olayı. Sayın Tural, kısa kısa dokundu, olanlara...

Şimdi burada da benim kanaatim, Kurtuluş Savaşıyla ilgili kısmı bir hayli ağırlık kazanmış durumda. Neden? Çünkü, hakikaten deyim yerindeyse o iş bir mucize. Ama, Atatürk'ün dehâsının Atatürk'ün liderliğinin, önderliğinin, komutanlığının, büyük devlet adamlığının, ufukları geçen ileri görüşlülüğünün kazandırmış olduğu bir büyük sonuç.

Yüksek Kurum Başkanı Tural Hoca, biraz önce işaret ettiler, şöyle başlıyor Nutuk: "1919 yılı Mayısının 19. günü Samsun'a çıktım. Ülkenin genel durumu ve görüşünü şöyledir: Osmanlı Devletinin içinde bulunduğu grup Dünya Savaşında yenilmiş..." Bu Birinci Dünya Savaşı biliyorsunuz. "Osmanlı ordusu her tarafta zedelenmiş, şartları ağır bir ateşkes anlaşması imzalanmış, büyük savaşın uzun yılları boyunca millet yorgun ve fakir bir durumda, milleti ve memleketi Birinci Dünya Savaşına sürükleyenler kendi hayatlarını kurtarma kaygısına düşerek memleketten kaçmışlar, Saltanat ve hilâfet makamında oturan Vahdettin soysuzlaşmış, şahsını ve birde tahtını koruyabileceğini hayal ettiği alçakça tedbirler araştırmakta, Damat Ferit Paşanın Başkanlığındaki Hükûmet aciz, haysiyetsiz ve korkak, yalnız Padişahın iradesine boyun eğmekte ve onunla birlikte kendilerini koruyabilecek herhangi bir duruma razı."

Levent Sahverdi Arşivi

Gerçekten çok yüce gönüllü bir kahraman beklenen çok kötü bir durum var...

KAHYAOĞLU- Gerçek bir kahraman lider...

GENÇ- 90'lı yılların başında Amerika Birleşik Devletleri Genel Kurmay Başkanlığını yapmış olan William James Crowen'ın söylediği bir söz var, diyor ki, "Bence 20. yüzyılın en büyük insanı Mustafa Kemal Atatürk'tür. Bütün dünyada. Neden derseniz? Diğer büyükler bir takım imkânlarla başarılı oldular: Ya büyük devletin başkanıydılar, ya büyük orduların kumandanıydılar, ya ekonomik kaynakları çok zengin toplumların önde gelen kişisi idiler, bunlara dayanarak bir şeyler yaptılar. Mustafa Kemal Atatürk ise, yola çıktığı zaman ne devlet vardı, ne ordu vardı, ne ekonomi vardı, ne para pul vardı, gerçekten de bunların 3'ü de yoktu. Dolayısıyla sıfırdan başladı."

Orada biraz yanılmış, sıfırdan başlayamadı Mustafa Kemal. Mustafa Kemal'in fakir Türkiyesi Lozan'dan sonra devr aldığı Düyunu Umumiye borçlarını da ödedi 1957'li yıllara kadar, dolayısıyla eksilerden başladı, gerçekten de.

Böyle bir durumda ülke; çeşitli şehirlerde bir takım zararlı dernekler, cemiyetler kuruluyor. İçimizdeki bir takım insanlar, yüzyıllarca bağrımızda yaşattığımız birtakım azınlıklar ayrılmak, bölmek, parçalamak, içten yıkmak çabasındalar. Bizim insanlarımız birtakım zararlı cemiyetlere girmişler: Efendim, İngiliz himayesine mi girelim, Amerikan himayesine mi girelim, Teali-i İslâm adıyla İslâmı yücelterek mi toplumu...

KAHYAOĞLU- O günkü şarlar altında aslında biraz da yıkılmış, korkmuş değiller mi, yani böyle bir zaruretten dolayı düşünüyorlar, denilemez mi?

GENÇ- Onu söyleyeceğim.

KAHYAOĞLU- Hani şimdi nasıl " Avrupa Birliği treni kaçıyor" gibi böyle bir şey içerisindeyiz ya, aynen o şekilde değil mi Sayın Genç?

GENÇ- Gerçekten de bir kısım vatanperverler de kendi yörelerini, bölgelerini kurtarmak için millî teşkilâtlar yapmak çabasındalar. Böyle bir ortamda Atatürk diyor ki, bunların hiç biri çıkar yol değil, çare değil. Bir tek

Levent Sahverdi Arşivi

yol vardı, bir tek çare vardı; o da, benim İstanbul'dan daha Samsun'a yola çıkarken düşündüğüm, millet egemenliğine dayalı kayıtsız, şartsız, bağımsız yeni bir Türk devleti kurmak ve bunu yaparken de millî sınırlar içerisinde vatanı bölünmez bir bütün, onun üzerinde yaşayan insanları, milletimizi imtiyazsız, sınıfsız kaynaşmış bir kitle olarak, kendi özünü bilen, tanıyan, kimliğiyle, kişiliğiyle "ne mutlu Türküm diyene" gururunu iftiharını yaşayacak bir millî hüviyete kavuşturarak millî birliği ve beraberliği sağlamaktır.

Böyle bir ortam Atatürk Ankara'ya geldiği zaman; yine tabiî bu millî teşkilâtın gerektirdiği birtakım harcamaları karşılamak gerekiyor, para yok, pul yok. Bu Defterdarlığın kasasına bakınız, Ankara Defterdarlığının kasasında 66 kuruş bulundu. Türk Millî Mücadelesinin sermayesi bu 66 kuruştu.

Şimdi böyle bir ortamda; ordularınız dağıtılmış, ağır bir yenilgi kabul edilmiş, vatanınız adım adım adım işgale uğramış, fakrû zaruret, yanmış yıkılmış, harap olmuş bir ülke, aç, biilâç, çıplak insanlar böyle bir ortamda gerçekten de bu ülke de yaşayan bütün insanları kurtuluşa inandırmak fevkalâde zor bir işti.Böyle bedbinlik içerisinde, Cumhuriyetin Osmanlıdan devraldığı Türk toplumunda kişi başına gayrisafî millî hâsıladan düşen pay 40 ilâ 50 dolar civarındaydı, yıllık. Böyle bir fukaralıkta kurtuluşa inandırmak insanları fevkalâde zordu; Atatürk bunu başarmıştır.

Ama işte o ortamda, sizin arada sorduğunuz soruya cevap vermek istiyorum, böyle bir ortamda birtakım insanların, özellikle Amerikan mandası ya da himayesi, koruması arayanların, "Aman şa Amerikan trenini kaçırmayalım, gerçi biz bağımsızlığımızdan, haysiyetimizden 15-20 yıl, 30 yıl fedakârlık yapacağız, epeyce sıkıntılara katlanmak durumunda kalacağız ama, adam bize getirip paralar saçacak serpecek..."

KAHYAOĞLU- Allah'tan o dönem bir de medyaları yokmuş; bir de bu fikre inananların medyası olsaymış o dönemde, köleleşmenin temelleri...

GENÇ- Bir miktar var, ama bereket versin İstanbul'da, Anadolu'ya çok etkili olamıyor. Her devirde muhalif, neredeyse gafil, hattâ hain gazeteci çıkmıyor mu? Ama İstanbul'da etkililer o zaman...

Levent Sahverdi Arşivi

KAHYAOĞLU- Evet, Anadolu'da etkili değil.

GENÇ- Anadolu'da değil. Yani doğru, bizim, biraz bu Avrupa Birlikçilerimizin bugünkü tavrı gibi ama, o günkü insanlarla bugünküleri kıyasladığım zaman, öbürlerini ben mazur görebiliyorum. Neden? 40 dolarla idi onlar. Efendim, ordular dağıtılmış, ordu yok, devlet yok ortada, aç, biilâç insanlar, çaresiz, ülkeleri işgal edilmiş insanlar. Millî gelir fert başına 35-40 dolar... Ordunun silahı, cephanesi yok.

Şimdi?.. Ordumuz dünyanın en saygın, en şerefli ordusu, en güçlü ordularından biri.

TURAL- Caydırıcı, ürkütücü, saygın... Üstün moral gücü yüzünden düşmanların örtülü ve açık diş bilediği Türk ordusu...Türkiye'nin silahlı kuvvetleri... Devletin dayanağı...

GENÇ- Evet. Ordumuz gerçekten çok güçlü ve Devletimiz, bölgesinde istikrar unsuru, barış unsuru olmuş saygın bir dünya devleti.

Ekonomimiz son onbeş yılda bütün art niyetli, dış pazarlıklı, Batılı patronlara bağlı para kaçırmalara, bilmem paraları piyasadan çekmelere...

KAHYAOĞLU-Hortumlamalara.

GENÇ-Ve hortumlamalara karşın, yakınmamız 3600 dolarlardan son onüç ayda 2700 dolarlara düşmüş kişi başına gelir pek âlâ, 1923 yılındaki 40 dolardan bugün 2700 dolara çıkmış bir ülkedeyiz; bazı insanların , "Aman Avrupa Birliği bize para saçacak, aman bu treni kaçırmayalım, aman ne diyorsa kabul edelim" gibi, Millî Mücadele yıllarının Amerikan mandacıları gibi, bir tavra girmelerini anlamak mümkün değil.

KAHYAOĞLU- Belki de, Avrupa Birliği ülkelerindeki 25 bin, 30 bin dolarlardaki kişi başına düşen gelirleri midir, acaba cazip kılan, insanlarımızı haklı olarak?

GENÇ- Efendim, elbette. Ama, Nasreddin hoca'nın Börek hikâyesi... Elin cebindeki 25 bin, 30 bin dolardan size ne?

KAHYAOĞLU- Tutup da bizim cebimize koymayacak, herhalde?

GENÇ- Evet, getirip sizin cebinize koymayacak. Dolayısıyla, siz de çalışın, siz de 2700 veya 3000 dolarınızı önce 5 bine, 7500'e, 10 bine, 20 bi-

Levent Sahverdi Arşivi

ne, 30 bine çıkarın. Ve bunun için elinizi kolunuzu bağlayan da yok. Size Atatürk'ün ifadesiyle ekonomik, malî, askerî, adlî, siyasî, kültürel, hulâsa her bakımdan, tam bağımsız, şerefli bir dünya devleti kazandırılmış, verilmiş; dolayısıyla bütün yollar da açılmış önünüze.

1870'lerde Osmanlı Maliyesini iflas ettirdi Düyunu Umumiye, 1919'da Amerikan mandasını isteyenler diyorlar ki, "yılda 15 milyon dolar geliri olan bir ülkeyiz biz ancak, ama 500 milyon dolar borcumuz var, bundan kurtulmak için Amerikan Mandasına girelim."

KAHYAOĞLU- O tarihte?...

GENÇ- O tarihte, evet, yani 1919'larda. Şimdi?... Dünyada sanayi ürünlerinde kalite birinciliği kazanan bir sanayi kuracaksınız; kendi helikopterinizi, geminizi, otomobilinizi ve uçaklarınızı kendiniz yapar hâle geleceksiniz ülke olarak, özellikle bu Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra kurulmuş olan yeni Türk Cumhuriyetleri ve Avrasya ülkeleri başta olmak üzere mütemadiyen sanayi ürünleri ihraç eder durumda olacaksınız, sanayiniz artık fabrikalar kuran fabrikaları yaratacak, yapacak güce erişmiş...

KAHYAOĞLU- Birilerini rahatsız edeceksiniz... Avrupadaki emperyalist kafalı...

GENÇ- Ama böyle bir durumda, işte birilerini rahatsız ettiği için bir şeyler hortumlanmış ve 1870'li yıllardan 1970'li, 80'li, neyse 90'lı yıllara aradan bir asır zaman geçtikten sonra gene "ekonomimiz dibe mi vuracak" diye endişeler ayyuka çıkmış, gözler Avrupa'ya dikilmiş, Amerika'ya dikilmiş, "aman bizi de alsınlar treni kaçırmayalım..." Atatürk'ün Türkiye Cumhuriyetine emanet ettiği gençlik bu gençlik olmamak lâzım gelir. Atatürk'ü anlamış, onun izinde olduğunu söyleyen insanlar ya yalan söylüyor, ya bizi aldatıyor...

KAHYAOĞLU- Öyle ya... Hem Atatürkçü, hem teslimiyetçi...

Sevgili Merhaba izleyicileri, günün önemli gelişmeleri haber bültenimizde, haberlerden sonra tekrar stüdyomuzda, canlı yayınımızda kaldığımız yerden sohbetimize devam edeceğiz.

(Ara Verildi)

Levent Sahverdi Arşivi

KAHYAOĞLU- Sevgili Merhaba izleyicileri, programımız devam ediyor, çok sayıda bizlere ulaşmaya çalışan izleyicimiz ulaşamıyor.

Soru ve kutlama telefonları yine telefonları kilitledi: Ve tebrik telefonlarına bizler de teşekkür ediyoruz.

Ve stüdyomuzda sevgili konuklarımızla Profesör Doktor Sayın Sadık Tural Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanı ve Profesör Doktor Sayın Reşat Genç'le Nutuk üzerine sohbetimiz devam ediyor sevgili Merhaba izleyicileri.

Sayın Tural size de aynı soruyu sorayım: Nutku Atatürk ne zaman okudu ve niçin okuma gereği duydu?

Buyurun efendim.

TURAL- Nuriye Hanımcığım, 1919-1923 yılları arasında olanlar oldu, bitenler bitti, Cumhuriyet ilân edildi. Herkes, yeni devletin içinde bir koltuk kapma sevdasına düştü. Herkes, hem yeni devletten bir şey bekliyor, hem Atatürk'ten kendisine biraz daha fazla yakınlık gösterip ona bir takım makamlar versin istiyor, diğer taraftan da eskiden yaptıkları, eski ayıpları unutulsun istiyor. Her geçen gün bazıları, "Ben Kemal Paşaya dedim ki, ben Gazi Paşa'ya dedim ki" gibi, "demiştim ki" gibi bir takım aslı astarı olmayan şeyler üretiyor ve dedikodu denilen gazete, dedikodu denilen haberleşme ve bilgilendirme sistemi insanların ruhlarında yaralar açıyordu.

Her geçen yıl Avrupa'daki ekonomik krizin de, kıtlık ve çaresizliğin de bize birazcık yansıması sonucu bazı fitne odakları, bazı kötü niyetliler yeni kurulan Türkiye Cumhuriyetine karşı insanları kışkırtıyor ve "Padişahımız efendimiz olsaydı şimdi, yani o bir mucizeyle sabah kaldırır bizi zengin ederdi" veya "Biz Amerikan mandasını kabul etsek şu hâllerde mi olurduk" gibi veya "Ben Millî mücadelenin başında demiştim ki" veya "Benim öyle çok gizli hizmetlerim olmuştu ki" gibi aslı astarı olmaya sözler söyleniyordu.

Şimdi bakın, size ben hikmetli bir şey söyleyeyim, tarihî bir hikmet... Atatürk'e ait...

Ayın 21'inde, 21 Ekim 1927; Londra'daki bir gazeteye Halide Edip Hanım " Türkiye Cumhuriyetinin yanlışları" diye bir mektup gönderiyor. Kim?

Levent Şahverdi Arşivi

KAHYAOĞLU- Halide Edip.

TURAL- Ondan bekler misiniz? Hayır, Türkün Ateşle İmtihanı'nı yazan, mitinglerin Yiğit kadını Halide Onbaşı ile bilgin eşi o sırada İngiltere'de yaşıyorlar. "Ben dedim ki, ben şöyle demiştim ki" "Çeşitli konularda benim söylediklerimi işte açıklıyorum" diye. Şimdi, bu mektubu gazeteye gönderdiği gün yayınlanmasına imkân yok, herhâlde bir hafta önce filan göndermiştir. Nereden bilsin ki, Allah'ın bize bahşettiği, talihimize ve tarihimize bir taç olarak gönderdiği Mustafa Kemal, 15 Ekimle 20 Ekim arasında bunları anlatacak ve o sırada Halide Edip'in 1919'da Atatürk'e yazdığı "Amerikan mandasını kabul edelim" mektubunu da belgelerin arasına koyacak...

GENÇ- Vesikaların arasına koyacak.

KAHYAOĞLU- Bu 21 Ekim 1927, İngilteredeki gazetede yayınlandığı tarih, **Halide Edip Adıvar'ın mektubunun...**

TURAL- Evet, İngiltere'de. Fakat, Atatürk hazırlığını yapmış, onu bilmiyor. Kehânet filan da diyenler var ama, ben onlara katılmıyorum; ama sezgisi çok kuvvetli ve...

KAHYAOĞLU- Ve ilâhî adalet; değil mi?

TURAL- İlâhî adalet de denebilir. Ama bana göre hikmet... Şimdi diyorsunuz ki, "**Büyük Nutku** niye okudu?"

Bu programı niye yapıyorsunuz kardeşim? Eğer bu seyirciler bu programda kendi duygularının, düşüncelerinin, hayallerinin ve davranışlarının hayata taşınması sırasında karşılaştıkları problemlerin çözülmesi için bir kelime, bir ibare, bir cümle bulamayacaklarsa bu programların ne gereği var? Amacınız bu programların gereğine halkımızın bir bölümünü, mümkünse hepsini inandırmak, burada söylettiğiniz doğrularda birleştirmek ve bütünleştirmek değil mi? – Doğru mu?

KAHYAOĞLU- Doğru.

TURAL- Hah, Atatürk'ün yaptığı budur. Atatürk, biraz önce söylediğim cinsten, bir kısmı safça, bir kısmı fitne kokan, bir kısmı nifak kokan, bir kısmı nefis ve kıskançlık ve hasetle dolu deminki cümlelere **Büyük Nu-**

Levent Sahverdi Arşivi

tukla cevap verdi. Hainlere, korkaklara, yalancı pehlivanlara, bilginliği sanatı balon söz canbazlarına karşı, Büyük Nutuk, 19 Mayıs 1919'dan 1927'ye kadar gelen zamanın bir büyük iddianamesidir; bu bir iddianame. Neyin iddianamesi? Suçluların, dikkatsiz, saygısız ve taksirli suçluların da, büyük günahkârların da tarihe karşı, toprağa karşı suç işlemişlerin iddianamesi durumunda, kendisi de bir savcı.

Peki ya hâkim? Hâkim tarih; o gün orada bulunan ve hepsi hayatta bulunan bu hâdiselerin canlı şahitleri ve bu konuda bir jüri hükmünde olan büyük Türk milleti.

Ve o gün Ankara'daki Amerikan Büyükelçisi de, İngiliz Büyükelçisi de orada oturuyor ve dinliyor. Büyükelçilere de diyor ki, "kimin adı geçiyorsa burada, hepsi hayattalar ve bir kısmı Parlâmentonun içinde, bir kısmı dışarıdalar"; kimin adı geçiyorsa.....

Ve Nuriye hanım, bu belgeler var ya içindeki belgeler ayrı, ikinci bir cilt var, o da ayrı belgeler, uzun belgeler. O günden sonra artık hiç kimse "ben şöyle demiştim, ben böyle demiştim" diye yalan dolan üretemedi ve Atatürk tarihe bir siyasî vasiyet gibi, tarihe kimsenin yalan söyleyemeyeceği, kimsenin iftirada bulunamayacağı ve en önemlisi, ta başta söyledim ya, devlet sırrı olarak saklanması gerekenler hariç. Şahsî sır olarak, vukuat sırrı olarak, grup sırrı olarak konuşulması gerekenlerin hepsini de söyleme gerekceleriyle ve belgeleriyle, böyle oldu dedi ve belgeleriyle söyledikleri ni ortaya koydu.Biz hepimiz belgeleri saklamalıyız; ola ki açıklamaya mecbur kaldıklarımız olur...

KAHYAOĞLU- Evet Sayın Tural. Nutkun okunma sebebini çok kısa ve öz ifade ettiniz gerçekten...

TURAL- Tarihe karşı bir kahramanın bir siyaset ve devlet adamının, "ben yaptığım işlerin hesabını verecek kadar her şeyi düşünerek, bilerek yaptım ve eksiksiz, belgelere dayalı olarak da savundum..." dediğini düşünün... Çılgın muhaliflerini, yol arkadaşlarından kalleşliği seçenleri düşünün... Sorumluluklarına sahip çıkmak yerine, fitne üretenleri... Onlar kendiliğinden sustu.

Levent Sahverdi Arşivi

KAHYAOĞLU- Dünyada çok az devlet adamı yapmıştır bunu değil mi Sayın Tural?

TURAL- Doğru, sabretti, sabretti... Doğruyu anlattı...

KAHYAOĞLU- Sayın Genç, biraz önce aslında çok kısa değindiniz, geçtiğimiz günlerde bir değerli Hanımefendi konuğum vardı, Sayın Kalembekova ve burada çok duygulu...

GENÇ- Kırgızistan'ın Ankara Büyükelçiliği Müsteşarı, Orta Elçimiz.

KAHYAOĞLU- Evet, Müsteşar Bahtıgül Hanım. Ve burada çok duygusal bir program geçirdik Çünkü, Atatürk'ün Nutkunu okuyup, "ben bunu Kırgızcaya çevirip Kırgız vatandaşlarımla paylaşmak istiyorum, çünkü olağanüstü bir eser" deyip bunu çevirmişti. Burada da sevgili izleyicilerimize gösterdik.

Sizin de Orta Asya'da çalışmalarınız var Sayın Genç.Atatürk'ü o nokta da, aslında Orta Asya'da tam tanıyamadı mı, tam tanıtamadık mı? Tabiî, bu bizim irademiz dışında olan, işte Sovyet Rusyasının engellemesi sonucu. Nasıl görüyor oradaki bizim Türk soydaşlarımız Atatürk'ü? Ülkemizde de doğru tanıtabildik diyebilir miyiz?

GENÇ- Teşekkür ederim.

Ama izniniz olursa, ben değerli Yüksek Kurum Başkanımızın ifade ettiği hususa bir gerekçe daha ekleyeceğim: Atatürk Nutuk'ta kendisi nasıl bir gerekçe söylemiş?...

KAHYAOĞLU- Evet, onu ilâve edeceksiniz; buyurun.

GENÇ- Okuyorum; "Efendiler, bu Nutkumla, millî varlığı sona ermiş sayılan büyük bir milletin istiklâlini nasıl kazandığını, ilim ve tekniğin en son esaslarına dayanan millî ve çağdaş bir devleti nasıl kurduğunu anlatmaya çalıştım."

KAHYAOĞLU- Kendisini söylemiyor ama, değil mi? Millet nasıl yaptı bunu diyor.

GENÇ-Evet.

TURAL- Ama değerli hocam, bir kere daha lütfeder misiniz? 'Millî varlığı sona ermiş sayılan bir **devlet'** demiyor, **devlet** değil...

GENÇ- "Bu Nutkumla, **millî varlığı sona ermiş sayılan büyük bir milletin**, (Türklerin dışında, hatta Atatürk ve ona inanmışların dışında her-

Levent Sahverdi Arşivi

kesin milî varlığını sona ermiş saydığı bir ortamda Atatürk'ün bunu başarmış olması) istiklâlini nasıl kazandığını, ilim ve tekniğin en son esaslarına dayanan millî ve çağdaş bir devleti nasıl kurduğunu anlatmaya çalıştım."

Ama, başka da var: "Sizi günlerce işgal eden uzun ve teferruatlı Nutkum, nihayet geçmişe karışmış bir devrin hikâyesidir. **Ama bunda milletim için ve gelecekteki evlâtlarımız için** (Bugünlük değil Nutuk, gelecekteki evlatlârımız, kuşaklarımız için) **dikkat ve uyanıklık sağlayabilecek bazı noktaları** belirtebilmiş isem...", "Dikkate, uyanıklılığa davet ediyor" ve "zaten bugün ulaştığımız sonuç budur" dedikten sonra, Türk gençliğine de emanet ederken, kendisinin bizzat yaşadığı, yani "millet fakrû zaruret içerisinde harap ve bitap düşmüş olabilir, orduları dağıtılmış, tersanelerine girilmiş, her tarafı bilfiil işgal edilmiş..."

KAHYAOĞLU- Nitekim biz böyleydik; değil mi?

GENÇ- Öyleydik gerçekten, yani yaşadık o şartlarda bile, "işte o ahval ve şerait içinde dahi vazifen Türk istiklâl ve Cumhuriyetini kurtarmaktır; muhtaç olduğun kudret damarlarındaki asil kanda mevcuttur" diye gençliğe emanet ettiği bu sonucu nasıl elde ettiğini bir lider, bir önder kumanda etmiş olduğu hareketin başında o hareketi bizzat kendisinin, çok güzel ifade etti Sayın Tural, tarih önünde, yüce Türk milletinin önünde yaptığının hesabını vermektir. Türk istiklâl savaşının ve sonra Cumhuriyetimizin 1927'ye kadar gelen döneminin bir tarihini doğrudan doğruya yapanın eliyle yazması olayıdır, Nutuk.

Şimdi... Gelelim diğer sorularınıza Atatürk'ün doğru ve yeterince tanıtılmasını içerde de dışarda da "Türk Cumhuriyetlerine yeterince Atatürk'ü tanıtamadık mı" dediniz, biz kendi insanımıza Atatürk'ü tanıtmadık. Ve bugün çektiğimiz sıkıntıların onu yeterince tanıtamamış olmamızdan kaynaklandığını düşünüyorum. Evet, henüz bağımsızlıklarının 11. yılını yaşamakta olan Türk Cumhuriyetlerinde ve diğer Türk topluluklarında da biz Atatürk'ü yeterince tanıtamadık ve gerçekten de Türk cumhuriyetlerinin ve Türk Topluluklarının en az Türkiye Türkleri kadar Atatürk'e ihtiyacı var. Aydın kişilerin, Atatürk'ü tanıyan kişilerin Atatürk'e bağlılığı var, Atatürk'e hayranlığı var. Türk dünyası aydınlarının kendi ülkelerinde bir ya-

Levent Sahverdi Arşivi

bancı kelimeyle "Patriotizm" olarak ifade ettikleri vatanseverlik duygusunun, milî kimlik bilincinin, insanların mensup oldukları toplumun bireyi olmanın, çatısı altında yaşamış oldukları devletin vatandaşı olmanın bilinci ve sorumluluğunu duyması, vatana bağlılık duyması, devletine saygılı olması, bayrağını gönlünde yüceltip göklere kadar yükseltmek arzusunu duyması konusunda Atatürk'e büyük ihtiyaç duyuyorlar. Ve gerçekten de o cümleden olarak, bu ihtiyacı bana göre de -ben de bir süre orada bulunduğum için öyle zannediyorum- en çok duymuş, en erken duymuş olan Kırgızlar erken davrandılar, Büyük Nutku Kırgızcaya çevirdiler, hem Kril alfabesiyle, hem Latin alfabesiyle Kırgızca olarak yayınladılar ve şimdi orada üniversitelerde, okullarda, düşünür, yazarların elinde **Büyük Nutuk** var. Onu örnek tutarak zaten...

KAHYAOĞLU- Evet, devlet töreni yapıldı kitaba...

GENÇ- Evet, tanıtmak için. Bişkek'teki törene Türkiye'den Devlet Bakanı Reşat Doğru iki milletvekili ve Sadık Tural Hoca ile Hikmet Çetin Bey geldiler. devlet Başkanı Akayev'in ve bakanlar kurulunun katıldığı muhteşem toplantıda, Sadık Tural Hoca çok etkili bir konuşma yaptı: Nutuk nedir? Kırgızca'ya aktarılmasının anlamı ne? Bunları anlattı... O muhteşem devlet töreninde bir konuşma yaptılar; Türkiyeliler olarak biz gurur duyduk, mutlu olduk. Ben ancak dışarıdan...

KAHYAOĞLU- Biz de ancak dışarıdan gözlemleyebildik ama, çok güzeldi Sayın Tural gerçekten, teşekkür ediyoruz.

GENÇ- Efendim, güzel olanı; onu örnek alarak, iki lehçe arasında yakınlık olduğu için Kazaklar da o metni esas alarak şimdi Kazakçasını hazırlamaya başladılar. Diliyorum, kısa zamanda diğer Türk lehçelerinin her birine çevrilecek ve Azarbaycan'ın bir önceki Cumhurbaşkanı rahmetli Ebulfeyz Elçibey'in dediği gibi, gerçekten de Atatürk sadece Türkiye'nin Türkiye Türklüğünün değil, bütün Türklüğün atası, bütün dünya Türklüğünün yol göstericisi, önderi. Neden? Çünkü, Atatürk bir millî kahraman, 20. yüzyılın en büyük millî kahramanı. Sadece millî kahraman değil, vatanını düşman işgalinden, istilâsından kurtaran kahraman, vatan kurtaran kahra-

Levent Sahverdi Arşivi

man. Dolayısıyla, milletini özgürlüğüne, bağımsızlığına istiklâline kavuşturan kahraman.

KAHYAOĞLU- Şimdi bunlar belki genç insanlarımıza çok hamasî nutuklar gibi gelebilir ama...

GENÇ- Hayır. Efendim, Atatürk bir devlet kuran kahraman. Bakın bunların her birini kişiliğinde, şahsında toplamış insanı, dünya tarihinde çok az bulursunuz, bulamayabilirsiniz, başka örnek Atatürk'ün aydınlanmacı, çağdaşlaşma önderliği yapmış ve o yolda da milletini başarıya ulaştırmış, deyim yerindeyse milletini çağ atlatmış bir millî kahraman.

Ve bütün bu yönleriyle sadece Türk dünyasının değil, dünyanın pek çok yerinde olduğu gibi, özgürlüğünü, bağımsızlığını kazanmada Atatürk'ü örnek almış az gelişmiş pek çok ülkenin Kuzey Afrika'dan Pakistan'a, Hindistan'a, Endonezya'ya kadar, Uzak Doğu'ya kadar pek çok milletin ihtiyacı olan, ama vallahi hele şu günlerde en çok bizim ihtiyacımız olan, düşüncelerine yaptıklarına bizim ihtiyacımız olan ölümsüz insan.

KAHYAOĞLU- Devlet adamı.

GENÇ- Evet

KAHYAOĞLU- Sayın Genç, çok teşekkür ediyoruz bu düşüncelerinize. Sayın Tural, Nutku başka dillere çevirebildik mi, meselâ bir İngilizceye, bir Almancaya, bir Arapçaya, böyle talepler geldi mi size?

TURAL- Nuriye Hanım, bu sorunuza cevap vermeden, demin güzel bir şey söylediniz, ben de düşündüm oturduğum yerden; siz, eşiniz ve oğlunuz, 2002 yılında toprağa verdiğiniz valideniz de dahil bir çok acılar, değişimler, dönüşünler ve hâdiseler yaşadınız. Bunu ileride, bu 2002 yılının faturasını saat be saat, insana verdiği acıları, sıkıntıları, azapları bu üç kişinin yaşadığını ve ondan sonra diğer dairenin içine girenlerin yaşadığını torununuza anlatırken torununuz da içinden "iyi de, olmuş, bitmiş... Ne yapalım? Babaannem de bana neler anlatıyor canım" diye duyarsız kalabilir; ne o azabı duyabilir, sizin çektiğiniz azabı, ne de insan hayatının bu azapların toplamından oluşan bir bütünlük olduğunu ve bu bütünlüğe bakabildiği, bilincine taşıyabildiği ibret aldığı ölçüde hayatın her tarafını yakalayabileceğini anlar. Bunu hamaset diye suçlamaya kalkmak hamakattir.

Levent Sahverdi Arşivi

Şu yeni yetişen nesille, yetişmiş nesille sizin torununuz arasında aslında hiçbir fark yok. Ve sizin torununuzun 2002 yılında ki Nuriye Hanımın, eşinin ve oğlunun sıkıntılarını yirmi yıl, otuz yıl sonra anlamakta güçlüğü olacak, belki de hiç anlamayacak; bugünkü yetişmiş olanlar da, yetişmekte olanlar da, 1919'dan 1920'ye kadar giden yollarda hangi taşlar, hangi dikenler, hangi ateşler, hangi dersler, hangi kanlar bu insanları perişan etmiş, bunu anlamakta güçlük çekebilir...

Siz dediniz ki, bunu şimdi hamasî Nutuk gibi algılayanlar yani "Ya, her zaman bu Nutuk'u konuşuyorlar, bunu bilmiyor muyuz?" diyenler çıkar... Evet, bilmiyoruz. Bilsek ufkumuzu bir bilinçle aydınlatsak problemlerimiz daha azalır, daha sağlam zeminde yürür, daha doğru kararlar veririz. Bunu söylemek istiyoruz, bunun için buradayız. Yoksa, bu kitabın okunması-okunmaması, satılması- satılmaması şu heyetin işi değil, öncelikle aydınların ufku olanların işi, sonra devlet adamlığına...

KAHYAOĞLU- Talip olanların işi, değil mi Sayın Tural?

TURAL-Evet; eğitimin, millî eğitimin işi, diğer zorunlu kurumların...

Şimdi gelelim öbürüne.

Efendim, bu kitap yayınlanır yayınlanmaz Fransa'da Almanya'da çevrilip basıldı. O tarihte dışarıda büyük ilgi gördü ve derhal Almancasını, Fransızcasını bastırdılar, ta o tarihte.

KAHYAOĞLU- Türkiye de yayınladığı tarihte ilk?

TURAL- Derhal.

Bizde eski yazıyla basıldı ilk baskı. Almanca ve Fransızcasını tekrar kontrol ettirdik, basıyoruz yeniden. Onlar o tarihte basmışlardı. Ruslar da bastılar " Ruslar da bastılar" demeyeyim, düzeltiyorum, eski Sovyetler Birliği bastı. Ama kitabın içine...

GENÇ- Biraz komünistlik kattılar.

TURAL- Komünistlik kattılar, bir. Birçok ilâveler yaptılar kendilerinden.

KAHYAOĞLU- Yani, bire-bir çevirinin ötesinde içine ilâveler mi yaptılar?

Levent Sahverdi Arşivi

GENÇ- Marksist ideoloji doğrultusunda eklemeler, çıkarmalar yaptılar, hiç tercüme etmedikleri yerler var, atladıkları yerler var.

TURAL- Hiç bilebilir misiniz ki, bir gün duvarlar yıkılacak, insanların bütün çamaşırlarının kirleri meydana çıkacak?

Ve biz şimdi tabiî ki biz onun üzerine orada bir değerli Türkoloğa yeniden tercüme ettirdik. Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığına şu anda ben vekâlet ediyorum. Ve Rusçasının yayınlanmasını da böylece, ama düzgün, dürüst baskılı, Atatürk'ün söylediği, bu kitaba dönüşmüş metni çevirterek yayınlayacağız.

KAHYAOĞLU- Evet; Japonya'da durum nasıl, böyle bir talebi oldu mu Japonların?

TURAL- Arz edeceğim efendim.

Arapçası; şimdi bu bölgede, bu bölgenin insanlarına, takdir edersiniz ki Fars dilinde ve Arap dilinde yayınlanmasını vicdan sahibi insanlar olarak istiyoruz ve Atatürk'ü doğru tanımamakta, kendi perspektifinin dışında, bir görüşü olmayanların, anlamamakta ısrar ettiği noktada bilgisizlik varsa, biz önce doğru bilgiyi öğretmemiz lâzım. Hocamız Reşat Bey doğru söyledi, halkımıza da yeteri kadar doğru tanıtamadık.

Şimdi bu gördüğümüz kitabı, bir aydın olduğunu söyleyen ve okumamış olan önce bilinçsizdir, sonra insafsızdır, sonra bilgisizdir. Niye? Bu ekmeğin, bu havanın, suyun arkasında bir kanlı toprak var, o kanlı toprağın arkasında da şehitler ve gaziler destanı var.

KAHYAOĞLU- Sayın Tural, mübarek bir aydayız, Ramazan ayını yaşıyoruz işte hep beraber değil mi, bu camiler, bu ezan seslerinin, bu toprağın hür ve bağımsız toprağın üzerinde, evet.

GENÇ- Hep Atatürk'ün azmi, kararlılığı sayesinde.

KAHYAOĞLU- Evet.

TURAL- Bu gerçeği, Nutuk yoluyla, kaynağından halkımıza tanıtalım, ama komşularımıza da. Arapça'ya ve şimdi Farsça'ya da çevrilecek.

Azerbaycan'da Haydar Aliyev cenapları derhal yayınlanmasını istiyor, bir arkadaşımız onu hazırlıyor şimdi.

Levent Sahverdi Arşivi

Uygurca, ta Çinden bir dostumuz geldi, "Ben bunu hem Çinceye hem Uygur Türkçesine aktarıyorum, 2004 yılı sonunda getireceğim" dedi. Çok duygulandım, gözlerim yaşlar içinde kaldı; müthiş bir şey değil mi?

Böylece 11 dilde yayınlanmış durumda. Dünya da böyle dünya dillerine kazandırılmış kitap sayılıdır. Bu kitap bir milli mücadeleyi anlatıyor ve bir ideoloji kitabı falan değil.

GENÇ- Roman da değil.

TURAL- Adolf Hitler'in kendi hayatını anlattığı bir ideoloji kitabı var. Vilademir İlyiç Ulyenov Lenin'in böyle bir kitabı var. Ama onların her birini, daha sonra meydana çıktı ki, bazı konularda doğruyu söylemişler, aksine olan belgeleri araştırıcılar ortaya koydular.

KAHYAOĞLU- Nutuk'la ilgili herhangi böyle bir iddia ortaya çıktı mı 80 yıldır?

TURAL- Hayır. İşte bunu düşünmüş olmalı ki Atatürk'üm...

KAHYAOĞLU- Belgelerini ilâve ediyor.

TURAL- İki cilt. Şimdi bu içindeki belgeler ayrı efendim, bakınız, " Amasya Milletvekili Bekir Sami Beyefendiye..." Şimdi bu kısa belgeler, bir de ikinci ciltte büyük, uzun belgeler, Lozan'la alâkalı dokümanlar filan.

Şimdi sizi doğru tanısınlar istemez misiniz? Seyircilerimiz sizi yaklaşık üç yıldır buradan seyrediyor değil mi?

KAHYAOĞLU- Evet.

TURAL- Üç yıldır. Hiç yalan söylediğinizi gördüler mi bilmem. Gördüler de söylemiyorlarsa, bunlar da o yalanı ya kabullenmişler, ya anlayamamışlar. Kabullenmişlerse çok kötü, benimsemişler anlamı çıkar. Anlayamamışlarsa o çok daha kötü,; ben onu kabul etmem, milletim akıllıdır. Öyleyse siz yalan söylememişsiniz. Bu kitapta, eğer anlamamışlıktan doğan bir itiraz etmeme varsa, o zekâ kusurluluğu, o cesaretsizliktir. Ama herkes bu kitabı anladı. Bu kitap belgelerle dolu bir özel tarih, Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunun tarihi. Kendisi çok da güzel söylüyor; "Dokuz senelik efal ve icraatımız bu kitabın içindedir," aynen böyle diyor.

GENÇ- Yani dokuz yıldaki bütün faaliyetlerimiz ve yaptıklarımız.

Levent Şahverdi Arşivi

TURAL- Hanımefendi, doğruyu konuşalım. Atatürk dokuz seneye, yaklaşık bir neslin yapacağı kadar iş sığdırmış... Asıl büyük değişimler ve dönüşümler bunun okunmasından sonra. İçinde program var bunun, program. O programı dikkatle okuyanlar anlarlar, 27'den 38'e kadar, yapılanları...

KAHYAOĞLU- Şöyle bir soru yöneltelim: Dokuz yıl içerisinde, sevgili izleyicilerimiz, bizi izleyen her birey, kendi, Türk vatandaşı, hanımlar, beyler, dokuz yıl içerisinde neler yaptık ailemize, çevremize, yakın akrabalarımıza, her şeyden önemlisi kendimize? Dolayısıyla, bu sorunun cevabını verdiğimiz zaman, gerçekten dokuz senenin önemi kendiliğinden ortaya çıkacaktır, değil mi Sayın Tural.

TURAL- Çok güzel söylediniz. Şimdi herkes kendi nefsinde, kendi hayatında bunu bir düşünsün, bunu bir düşünsün, bunu bir düşünsün, "ben dokuz sene içinde ne yaptım", bir.

İki; "Hayır, ben bir şey yapamam, benim elimden bu geliyordu." Peki, benim çok beğendiklerim dokuz senede ne yaptılar yani hayran kaldıklarım? Benim elimden bir şey gelmiyordu, ben bir memurum, elimden bu geliyor bunu yaptım. Ama, benim hayran kaldığım büyük saydığım büyük olduğuna inandığın ve benim gibilerin birçoğunun çok büyük olduğunu düşündüğüm, böyle kabullendikleri insanlar ne yaptı dokuz senede, demezler mi, diyemez miyiz? Dersek doğruyu buluruz gibi geliyor bana ve siz olayı doğru yakaladınız, benim bunları söylememe imkân vermediniz Nuriye Hanım.

KAHYAOĞLU- Estağfurullah Sayın Tural.

Sayın Tural, sadece ve gerçekten çok samimî konuşuyoruz, bu samimiyet de tabiî karşılıklı gelişiyor, sizin bu samimi düşünceleriniz karşısında. Anlatmakla bitmiyor tabiî konuşmakla bitmiyor. Biraz önceki noktaya dönmek istiyorum, -çok önemli çünkü- üzerinde önemle ve hassasiyetle durduğum bir konu, Atatürk'ün arkasına sığınanlar veya Atatürk'ü hep kalkan yapanlar, Atatürk, Atatürk deyip, ama aslında gerçekten Atatürk'ün ifade ettiği, hedef gösterdiği Türk milletine lâyık çalışmalar yapılmadan sadece ve sadece lâfta kalması, gençlerimizin belki de artık dikkatini çekmemesiydi; böyle değerlendiriyorum Sayın Tural.

Levent Sahverdi Arşivi

TURAL- Nuriye Hanımcığım, şöyle: Önce paralel bir örnek vereyim.

KAHYAOĞLU- Buyurun.

TURAL- Birisi diyor ki kürsüden, "İnsan dürüst olmalı, ben bir dürüst, düzgün, yiğit bir adamım." veya yazıyor... Biz de inanıyoruz. Hâlbuki adam hırsız, hâlbuki adam yalancı, hâlbuki adam düzgün ve dürüst olmadığı gibi, yalancı olduğu gibi, içi fitne, fesat, kıskançlık dolu ve kendini bıraksalar peygamber olduğunu ilân edecek, bir de nefis yüceltilmesiyle kıvranıyor. Şimdi bunu dinleyen bir genç bir müddet sonra bunları öğrense, ki bu hırsızdır, bu yalancıdır ve içinin fesatı bir süre sonra ortaya çıkacaktır. Çıktığı gün bu insan onun ağzından çıkan doğrulara da inanılmayacak duruma düşmez mi? Yani, o genç ondan sonra bu cins insanların söylediği cümlelere de inanmaz. İdeal ve ideoloji bezirganlarının bir kısmı inanılmaz hale geliyor, her gün...

KAHYAOĞLU- Gençler hiç birine inanmıyor zaten.

Bir nokta daha var Sayın Tural; o sahtekâr yiğitlerin söylediği yalanlar ve yaptığı yolsuzluk kişinin şahsına değil, direkt gidip sisteme yapışıyor. "Efendim, bu sistem işte böyle, böyle kötü, şöyle kötü, bizi kemiriyor, bizi yok etti, bizi perişan etti" Yani kişilerin yapmış olduğu bir hata, üst düzeyde, anında bu sefer bir grubun ayıbı, hattâ sistemin günahı oluyor, sisteme yapışıveriyor. Halbukî adamın kofluğunun veya sahtekârlığının yol açtığı olaylar var... Etrafında da ikram ettiği kırıntılara razı olanlar. Bu türden kişiler de Atatürkçü geçiniyorlar, çirkin olan bu...

TURAL- Türkiye'de Atatürk'e, Atatürk'ümüz konusundaki bilgiye inanmadığı hâlde; tabiî inanmış dahi olabilir, ama, şahsî çıkarı için kullanma adına, bir süre sonra asıl yüzü çıktığı için onun ağzından duyulan Atatürk'e de, Atatürkçülüğe, genç neslin razı olamadığı bir takım sahtekârlar çıktı, çıkıyor, çıkabilir. Aydın ona derler ki, ağzından çıkanı aklıyla da, kalbiyle de tasdik etsin. Aklınızın ve kalbinizin tasdik etmediği, kabul etmediği, onaylamadığı benimsemediği cümleyi söylüyorsanız, siz evvelâ insan değilsiniz, sonra aydın değilsiniz, sonra da o söylediklerinizin adamı değilsiniz.

Levent Sahverdi Arşivi

Türkiye'de biz Atatürk'ümüze sahip çıkan, Atatürk'ümüzün fikirlerini, Atatürk'ümüzün düşüncelerini anlatan insanlardan, gayet tabiî aklıyla, kalbiyle, davranışlarıyla bu görüşlerin, bu dünyanın, bu ilkelerin adamı olduğunu ortaya koymasını isteriz ve bekleriz; kendine verilen borcu korumasını, görev nöbetini dürüstçe tutmasını...

KAHYAOĞLU- Evet,dürüstçe,sorumluluk alarak...

TURAL- Tabiî programın ta başına döndük neredeyse.

KAHYAOĞLU- Evet, Sayın Tural, sorumluluğuna sahip çıkan Devlet adamı çok önemli. Evet Sayın Genç, ilave etmek istedikleriniz var mı? Çünkü Nutuk'un sayfalarını karıştırıyordunuz, zannediyorum orada önemli gördüğünüz noktalar var bizimle paylaşmak istediğiniz , bir şeyler hatırladınız.

Buyurun.

GENÇ- "Türk milletinin ve Türkiye'nin gelecekteki evlâtlarının bazı noktalarda dikkatli ve uyanık olmasını temin edebilmişsek ne mutlu" diyordu Atatürk Nutkun sonunda. Ama, başında o konuda ne demiş, ben onlardan birkaç örnek vermek istiyorum.

KAHYAOĞLU- Buyurun Hocam.

GENÇ- Diyor ki bakınız, bu yeni bir Türk devleti kurma kararının neye dayandığını açıklarken: "Temel ilke, Türk milletinin haysiyetli ve şerefli bir millet olarak yaşamasıdır. Bu ilke ancak tam istiklâle (yani tam bağımsızlığa) sahip olmakla gerçekleştirilebilir. Ne kadar zengin ve bolluk içinde olursa olsun (bu çok önemli), ne kadar zengin ve bolluk içinde olursa olsun istiklâlden yoksun bir millet medeni insanlık dünyası karşısında uşak olmak mevkiinden daha yüksek bir muameleye lâyık görülemez. Yabancı bir devletin koruyup kollayacağını kabul etmek insanlık vasıflarından yoksunluğu, güçsüzlük ve miskinliği itiraftan başka bir şey değildir. Gerçekten de bu seviyesizliğe düşmemiş olanların isteyerek başkalarına bir yabancı efendi getirmelerine asla ihtimal verilemez. Hâlbuki Türk'ün haysiyeti, gururu ve kabiliyeti çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir millet esir yaşamaktansa yok olsun daha iyidir. O hâlde ya istiklâl ya ölüm."

Levent Sahverdi Arşivi

TURAL- Gerekçeyi verdiniz,Atatürk'ün temel gerekçesi...Millî haysiyet, Millî şeref...

GENÇ- Evet.

KAHYAOĞLU- Ne kadar zengin ve bolluk içinde yaşarsa yaşasın...

GENÇ- Evet.

Bir başka şeyi de burada söylemek istiyorum.

KAHYAOĞLU- Buyurun.

GENÇ- İtilâf devletleri geldiler biliyorsunuz, 16 Mart 1920'de donanmalarını İstanbul'a demirlediler, İstanbul'u fiilen işgal ettiler, bir de Karadeniz Donanma Komutanı tayin ettiler, Mr. George Mill diye bir adam, bir kumandan. Doğrudan doğruya Osmanlı Bahriye Nazırına emir veriyor, talimat veriyor, buna karşı hiçbir şey, hiçbir ses ne Hükûmetten, ne Padişahtan, ne Nazırın kendisinden çıkmıyor. Çok ağırına gidiyor Atatürk'ün. Ve yani, yabancılara karşı âdeta merhamet dilenir gibi bir tavır görünce şöyle diyor: **"İnsaf ve merhamet dilenmek gibi bir ilke yoktur. Türk milleti Türkiye'nin gelecekteki çocukları bunu bir an akıllarından çıkarmamalıdırlar. İnsaf ve merhamet dilenmekle millet işleri, devlet işleri görülemez, milletin ve devletin şeref ve bağımsızlığı korunamaz."**

KAHYAOĞLU- Bundan daha ağır ne söylenebilir ki değil mi?

GENÇ- Yönetici, nerenin başında olursa olsun, sorumluluk duygusuyla hareket edecek. Sorumluluğunu red ve inkâr etmeyecek. Bir de yabancılara karşı millî menfaatlerin ısrarlı savunucusu milli bağımsızlığın kararlı ve dirençli savaşçısı olacak... Millet, bu sorumlulara güvenip rahat uyuyabilmeli... Merhamet dilenmek.. Başka devlet ve milletlerden insaf beklemek konusunda uyarılıyoruz, Atatürk tarafından...

TURAL- İşte gelecek için uyanıklık istediği noktalar ve herhâlde gerçekten altı tekrar tekrar çizilmesi lâzım gelen bu şekilde pek çok mesajı gelecek kuşaklara da bugünkü kuşaklara da, özellikle de devletimizi yönetmeye talip kuşaklara da ders olacak yerler...

KAHYAOĞLU- Evet, şöyle ufak bir temennim olacak öncelikle izleyicilerimizden.

Levent Şahverdi Arşivi

TURAL- Atatürk Araştırma Merkezinin Nutuk'u bugünkü dille...

KAHYAOĞLU- Evet. Bugünkü sadeleştirilmiş hâliyle Atatürk Araştırma Merkezinden bunları temin edebilirsiniz.

Şimdi mübarek Ramazan ayındayız ve eminim ki her akşam evlerimizde, gerek camilerimizde dualar yapılıyor, oruçlar tutuluyor, iftarlar açılıyor, gece sahura kalkılıyor. Öncelikle diyorum ki bu ayda bir Kuran-ı Kerim'in Türkçe mealini kendi kendinize okumanızda ve dua etmenizde fayda var, ama bu arada yine bu aylar içerisinde veya önümüzdeki ay, ama geciktirmeden bence şu Nutku da okumamızda fayda var.

Sayın Tural, çok teşekkür ediyorum katıldığınız için.

SADIK TURAL- Ben teşekkür ederim Nuriye Hanımcığım.

KAHYAOĞLU- Sayın Genç, size de teşekkür ediyorum.

REŞAT GENÇ- Ben de size teşekkür ederim.

Levent Sahverdi Arşivi

Levent Sahverdi Arşivi

ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCE SİSTEMİ**

Prof. Dr. Salim CÖHCE*

Türkler, milâttan önce üçüncü binin ortalarına doğru takriben bugünkü Kazakistan bozkırları ile Altay dağları arasındaki sahada Atlı-Göçebe Bozkır Kültürü dediğimiz bir kültürle ilk defa tarih sahnesine çıktı. Çeşitli kültür aşamalarından geçerek, zamanla bütün Türkistan'a yayılan bu topluluğun milâttan önce dördüncü yüzyıldan itibaren tarihlerde Hiung-nu/Hun adıyla anılan bir imparatorluk tarafından temsil edildiği bilinmektedir. Yaklaşık altı yüz yıl kadar devam eden bu dönemi müteakip Türk milleti, çeşitli bölgelerde, farklı medeniyet çevreleri içerisinde ve değişik adlar altında daha pek çok devlet kurdu.

Bunlardan birisi olan ve Türkistan'dan kopup gelen büyük Türk kitlelerinin onbirinci yüzyılın başlarından itibaren ikinci bir anayurt haline getirdiği Anadolu'da kurulan Türkiye Selçukluları devleti ihtişamının zirvesinde iken Moğollar tarafından yıkıldı. Bunun sonucunda ortaya çıkan Türk beyliklerinden Ertuğrul Gazi'nin oğlu Kara Osman Beyin 1299'da tesis ettiği küçük Osmanlı Beyliği, bir milletin hayatı göz önüne alındığında çok kısa sayılabilecek bir zaman içerisinde büyük bir imparatorluk haline gelmiştir. Hızla gelişen Osmanlı devleti, onbeş, onaltı ve onyedinci yüzyıllarda Türk milletine ilimde, teknikte, medeniyette her yönden en ileri dönemini yaşatmış, bu asırlar Avrupalıların da dediği gibi adeta Türk asırları ol-

* İnönü Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Başkanı.

** Bu konferans, 11 Kasım 2002 Tarihinde Atatürk Araştırma Merkezi Adına Bingöl'de verilmiştir.

Levent Sahverdi Arşivi

muştur. Ama, aynı zamanda dünyada kurulan en büyük siyâsi teşekküllerden birisi olan bu devlet onsekizinci yüzyılın başlarından itibaren önce duraklamış sonra da, yıkılmaya yüz tutmuştur.

Osmanlı devletinin çöküş süreci ondokuzuncu yüzyılda iyice hızlandı. Bu gidişi durdurmak için sarf edilen çabalar, bir başka deyişle Osmanlı yenilik hareketleri istenilen neticeyi sağlayamadı ve Birinci Dünya Savaşı'ndan da yenik çıkmamız üzerine devlet yıkılmanın, millet yok olmanın eşiğine geldi. Bu safhada Türk milleti, Mustafa Kemal'in önderliğinde teşkilatlanıp büyük bir özveriyle savaşarak diğer toplulukların tarihinde pek rastlanmayan eşsiz bir istiklâl savaşını müteakip eski devletinin enkazı üzerinde kurduğu yepyeni bir siyâsi teşekkül ile tekrar dinamik bir toplum halinde yaşamak azim ve kararında olduğunu ortaya koyacaktır.

Pek çok mazlum millete örnek teşkil edecek olan bu başarıyı sağlayan Mustafa Kemal, Türk milletini mutlak bir yok olma badiresinden kurtarmakla kalmamış, yaptığı inkılâplar ve ortaya koyduğu ilkeler ile aynı zamanda ona çok yakışan bağımsız, hür ve haysiyetli bir hayat ile, yükselme yolunu da açmıştı. Bu yolda "tereddütsüz ilerlemeyi" emreden ve genç kuşaklara çağdaş medeniyet seviyesinin en ön saflarını hedef olarak gösteren Yüce Önder, bu saflarda elde edilecek "ilim ve fen" nin Millî Mücadeleyi zaferle taçlandırıp özgüvenini tekrar kazanmış ve yeniden "güçlü bir millet olma " yolunda hızla ilerlemeye başlayan halk için bir "hayat ve kuvvet sebebi" olacağına inanmaktaydı. İşte, Türk toplumunun ihtiyaç ve gerçeklerinden hareketle çağdaş medeniyet seviyesine ulaşmada ona rehber olduğu kadar, o seviyede ne şekilde yerini alacağını da tespit eden bu değerler manzumesine Atatürkçü Düşünce Sistemi denilmektedir.

Atatürkçü Düşünce Sisteminin dayandığı temeller, 1907'den itibaren Mustafa Kenıal'in düşüncesinde gelişmeye başlayacak ve O'nun, 19 Mayıs 1919'da mübarek Anadolu toprağına ayak basmasıyla birlikte uygulamaya konulacaktır. Yani, Atatürk'ün düşünceleri bazılarının zannettiği gibi 1919 Mayısının korkunç çaresizlik ortamından doğmamıştır. Ama, bu tarihten sonra olaylar hep aynı istikâmete yöneltilecek, kurmaylıktan gelen bir

Levent Sahverdi Arşivi

özelliği olsa gerek Büyük Önder'in ne zaman, nerede ve ne şekilde, neleri uygulayacağını ve kimleri nasıl değerlendireceğini büyük bir başarı ile tespit ve tayin etmesi, icabında ortamı hazır olmayanları zamanı gelinceye kadar bir sır gibi saklaması da başarıyı beraberinde getirecektir. Bu sonuç da, Türk tarihi ve kültürünün ortaya koyduğu değerlere uygundur.

İstanbul'dan ayrılırken "hakimiyet-i milliyeyi müstenid bilâ-kayd ü şart müstakil yeni bir Türk devleti kurmayı" öngören Mustafa Kemal, Samsun'a çıktığında bölgede Rumluk, Ermenilik davası güdenlere karşı meşru müdafaa hakkını kullanan ahalinin "Türklük duygusu etrafında birleşerek, hakimiyet-i müliyeyi amaçladığım" görmüş ve bunu üç gün sonra, 22 Mayıs 1919'da İstanbul hükümetine gönderdiği ilk raporunda önemle belirtmiştir. Bu tespit ile, o dönemde pek de yaygın olmayan hakimiyet-i milliye kavramı özellikle vurgulanmak suretiyle halkın tekrar kendi mukadderatını tayin eden sınıfsız, zümresiz büyük bir aile haline dönüştürülmesi isteği de açığa vurulmaktaydı. Bir başka deyişle verilecek mücadelede büyük bir önemi haiz bulunan millî bütünlüğün irade-i milliye ve tam bağımsızlık anlayışının tabi bir sonucu olarak belirginleşmesi ve bunun gelecekte de, kurulmakta olan devletin varoluş sebebini teşkil etmesi gerektiği ortaya konulmuş oluyordu. Nitekim, bu husus 1922 yılında kurulması düşünülen partiye hazırlık olmak üzere açıklanan siyâsi programda da;

"Hakimiyet milletindir."

"TBMM'den başka hiç bir makam, milletin geleceğinde etkili olamaz." "Bütün kanunlarda, teşkilatta, idarede, eğitimde ve iktisatta millî hakimiyet ilkeleri içerisinde hareket olunur."

Şeklinde ifade edildi. Gerçekten de, "millî devlet" vasfı ile vazgeçilemez nitelikte bir "millî bütünlüğe sahip olma " hali, Türkiye Cumhuriyeti Devletinin daha kuruluşundan itibaren en temel özelliklerinden birisi olarak görünmektedir. Aynı zamanda bu husus, ebed-müddet yaşayacak yeni bir devlet kurarken bölük pörçük bir yığın düşüncenin nasıl bir bütünü oluşturan ilkeler haline dönüştürüldüğünü göstermesi bakımından da önemlidir. Bu noktada Atatürkçü Düşünce Sistemi adeta yüzyılların arasın-

Levent Sahverdi Arşivi

dan, tarihten süzülüp gelen bir öğütün yerine getirilmesi şeklinde bir öze dönüş hareketi olarak kendisini göstermektedir.

Günümüzde Atatürkçülük veya Kemalizm gibi adlarla da anılan Atatürkçü Düşünce Sisteminin bir ideoloji olup olmadığı pek çok ilim ve fikir adamınca tartışılmış, halen de tartışılmaktadır. Ancak, bu düşünce biçiminin her hangi bir doktrinle ilişkisinin olmadığı Atatürk'ün bizzat Y. Kadri Karaosmanoğlu'na söylediği *"eğer bir doktrine bağlanırsak oğlum, inkılâbı dondururuz."* sözleriyle ortaya konmuştur. Buna rağmen, zaman zaman Atatürk ideolojisinden bahsedilmesini, onu faşizm, sosyalizm, marksizm vs. gibi başka ideolojilerle bir arada düşünmek, onlarla bir saymaktan ziyade tesis edilen düzenin adlandırılmasında çekilen zorluğa bağlamak gerekir. Yalnız, Kemalizmi en geniş anlamda bütün ideolojilerin bir sentezi olarak değerlendirip bir toplum için, hatta bütün insanlık için tek hayat yolu olarak anlayanlar, görenler veya görmek isteyenler bu tespitin dışında düşünülmelidir.

Atatürkçü Düşünce Sisteminin Türk toplumu dışında başka milletlere de hizmet verebilecek düzeyde olup olmadığı, bir başka deyişle bu düşünce sisteminin evrensel değerinin bulunup, bulunmadığı sürekli sorulmaktadır. Her ne kadar bu sistem, çeşitli amaç ve çıkarlara bağlı olarak değişik çevrelerce zaman zaman farklı şekillerde yorumlanıp değerlendirilmekte ise de yukarıdaki sorularda gizlenen devrim ihracı veya sömürgecilik gibi bir öğeye sahip olmadığı herkes tarafından kabul edilmektedir. Esasen, bu sorularda sistemin millî karakterini küçümsemek eğilimi belirgin bir şekilde gözlenmektedir.

Atatürkçü Düşünce Sistemi çağdaş düşünce sistemleri içerisinde sömürgeci karaktere sahip olmayan veya sonuçta sömürgeciliği ortaya çıkaracak görüşleri haiz bulunmayan tek düşünce sistemidir. Onun için, bir ideoloji şeklinde vazedilmemiş ve ideolojilerde görülen belirli kalıplar içinde kalma çabasıyla kimi gerçekleri kabul etmekten kaçınma, olumsuz tutum ve girişimlere yönelme, ileride yapılacak atılımları engelleme ve bu yoldaki girişimlere ayak uyduramama gibi tehlikelerden uzaktır. Esasen,

Levent Sahverdi Arşivi

Tarihimizin bir sonucu ve Türk inkılâbının fikir gücünün bir devamı olarak, milli, akılcı ve çağdaş bir yolda kendisini devamlı yenileyebilme imkanı ile toplumun değişen ve gelişen ihtiyaçlarına ve Türkiye'nin değişen şartlarına cevap verebilecek bir özelliğe sahiptir. Onun için, bu sistem temelde iki ana esasa dayanır. Bunlar;

"Millet hayatına dayalı bir toplum düzeni kurmak,"

"Çağdaş düşünce ile medeniyete yönelmek, yani nüsbet ilimleri yegâne mürşid yol gösterici olarak kabul etmektir."

Yüce Önder, bu durumu Nutkun son sayfalarında *"Efendiler, bu beyanatımla, milli hayatı son bulmuş farz edilen büyük bir milletin istiklâlini nasıl kazandığını ve ilim ve fennin en son esaslarına dayanan milli ve çağdaş bir devletin nasıl kurulduğunu ifadeye çalıştım"* sözleriyle ortaya koymaktadır. Ayrıca insan ve toplumu bütünüyle kavrayan ilkelerinden meselâ, "*insan ile insanlığa değer vermek*" gibi düşünceler onu evrensel bir boyuta taşımakta ve pek çok toplumun örnek aldığı, etkilendiği bir sistem haline getirmektedir. Yalnız, onun evrensel nitelikleri değerlendirilirken bu sistem doğrultusunda tek bir dünya milleti veya devleti meydana getirmenin mümkün olmadığı gözden ırak tutulmamalıdır.

Bu noktada önemle üzerinde durulması gereken bir başka husus da, "Batı" nın Atatürkçü Düşünce Sisteminde bir amaç olarak gösterilmek istenmesidir. Ne var ki bu sistemde "Batı" mutlak biçimde bir hedef olarak seçilmemiştir. Yani, onun temsil ettiği medeniyete ulaşmak için körü körüne bir taklitçilik, millî benlikten uzaklaşma gibi Türk tarihi ve kültürünün, karakterinin bir tarafa bırakılmasını gerektirecek ilkeler bu düşünce sisteminde yer almaz. Esasen, bunu gerçekleştirmek de mümkün değildir ve bu yolda bazı şeyleri denemeye kalkmak bile çok kötü sonuçlar verebilir. Zaten, milliyetçilik ilkesi buna engel olacağı gibi, Mustafa Kemal Atatürk'ün Amerikalı gazeteci Miss. Ring'e söylediği sözler ve özellikle de yapılanların bir öze dönüş olduğunu önemle vurgulaması buna imkân tanımamaktadır. Kaldı ki, gösterilen hedef "Batı" değil, çağdaş medeniyet seviyesidir.

Levent Sahverdi Arşivi

Günümüzdeki bazı uygulamalar, bu arada çağdaşlaşmanın gereği olarak "Batı" dan alınan bir takım değerlerin bazı meseleleri de beraberinde getirdiği bilinmektedir. Bunun haricinde Batı kültürünün temelinde yatan bencillik, hodbinlik, maddecilik vs. gibi bir kısım öğelerin Türk kültür değerleriyle çatışması da bu meseleleri artırmaktadır. Burada dikkati çeken husus bazı çevrelerce batıdan alınan değerlerin veya bizzat batının abartılmasıdır. Bu durumun kendi özbenliğimize yabancılaşmayı beraberinde getireceği açıktır. Şu ana kadar özellikle aydınlarımızda başlayan yozlaşmanın yenileşmeyi ve gelişmeyi olumsuz yönde etkilediği bir gerçektir. Tabii bu noktada batının istismarcı tavrı ve bunu sürdürmekteki ısrarım da göz ardı etmemek gerekir. Onun için Atatürkçü Düşünce Sistemini körü körüne bir yerlere bağlanma veya birilerini taklit etmek olarak gören insanlar, ya bu sisteme inanmamaktadır, ya da onu gerçek yönleriyle anlayamamıştır. Her iki halde de Atatürk'ü istismar ettikleri ortadadır. Bunun mutlaka önlenmesi gerekir. Bir başka deyişle Atatürk'ün batıcı değil, çağdaş medeniyetçi olduğu mutlaka hafızalara kazınmalıdır. Çağdaş medeniyet bugün Batıdadır, yarın bir başka yerde etkin hale gelir, o zaman oradan istifade edilir.

Atatürkçü Düşünce Sistemi, Türk toplumunun geleneklerine uygun yaşama kuralları olarak bu toplumun ihtiyaçlarından doğmuş ilkeler bütünü olduğu kadar, yine ona has bir temel düzenin de ifadesi olup milli, demokratik ve akılcı bir hüviyete sahiptir. Onun için, bu sistemi meydana getiren esasların yorumlanmasında tarihi olaylar, kültür ve medeniyetimiz ile toplumumuzun karakteri göz önünde bulundurulmalıdır. Esasen Atatürk de, düşüncelerinin temelini "*Bizim yolumuzu çizen, içinde yaşadığımız vatan, bağrından çıktığımız Türk milleti ve bir milletler tarihinin bin bir facia ve ıstırap kaydeden yapraklarından çıkardığımız neticelerdir*" sözleriyle ortaya koymaktadır. Bu tespit tarihî gerçeklere tamamen uygundur ve Atatürk'ün hayatı ile yaptıklarını en iyi şekilde öğrenebilmek için daima göz önünde bulundurulması gereken hususlardandır. Dolayısıyla, Atatürk'ün zihninde yer alan düşüncelerin zamanla, çalışma tecrübe, danışma ve mücadelelerle olgunlaşıp, yeri ve zamanı çok iyi ayarlandıktan sonra

Levent Sahverdi Arşivi

uygulamaya konulup başarılmasından sonra bir sistem olarak 10 Mayıs 1931'de Cumhuriyet Halk Fırkası'nm üçüncü büyük kurultayında ana çizgileriyle tespit edilmiş ve kamuoyuna açıklanmıştır.

Türk milletini yüceltmeyi, Türkiye Cumhuriyetini sonsuza kadar yaşatmayı amaçlayan bir temel düzenin programı şeklinde açıklanan metin bir girişle sekiz bölümden meydana gelmişti. Girişte, bu metnin herhangi bir gün masa başına geçilerek kaleme alınıvermiş olmadığı, uzun yıllar boyu denenen ilkelerin, yalnız birkaç yıl değil, geleceğe de hakim olacak şekilde düzenlenmiş ve ana çizgileriyle belirlenmiş olduğu açıklanmaktaydı. Bu programın ikinci bölümünde aşağıdaki inceleyeceğimiz temel siyasi ilkeler ele alınıp değerlendirilmiş ve cumhuriyet kuşakları için inanılması, öğrenilmesi gereken önemli ilkeler olarak takdim edilmiştir. Daha sonra Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1935'de toplanan 4. büyük kurultayında da benimsenip aynen kabul edilen bu temel ilkeler 1924 anayasasında 5 Şubat 1937 tarihinde yapılan değişikliklerle, anayasanın 2. maddesinde Türkiye Cumhuriyeti Devletinin nitelikleri olarak, *"Türkiye Devleti, Cumhuriyetçi, Milliyetçi, Halkçı, Lâik, Devletçi ve inkılâpçıdır"* şeklinde yer almıştır. Baştan beri genel mahiyetleri itibariyle değerlendirilmeye çalışılan bu ilkeler;

Cumhuriyetçilik: halkın; hakimiyeti doğrudan doğruya veya seçtiği temsilciler aracılığı ile kullandığı bir devlet şeklidir. Bu tariften hakimiyetin kayıtsız şartsız millete ait olduğu, yani millet iradesinin devlet idaresinde hakim olduğu bir idare şekli anlaşılır. Atatürk bu durumu, *"Bugünkü hükümetimiz doğrudan doğruya milletin, kendi kendine, kendiliğinden yaptığı bir devlet teşkilatı ve hükümetidir ki, onun adı cumhuriyettir."* sözleriyle açıklamaktadır. Burada, devletin demokratik prensipleri uygulaması yani, hiç bir kayıt ve şarta tâbi olmadan milletin belirli bir yaşa gelmiş bütün fertlerinin yöneticilerini kendi içerisinden seçmesi esastır. Seçim unsuru, cumhuriyet idarelerinin totaliter, oligarşik, demokratik vs. gibi niteliğini belirleyen yegane ölçüdür. O sebeple iktidarın kaynağı cumhuriyet idarelerinde çok önemlidir. Türkiye Cumhuriyeti için bu hususu Atatürk, *"Hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir. Hakimiyeti milletin uhdesinde top-*

Levent Sahverdi Arşivi

lamak demek onun bir zerresini bile ismi ve sınıfı ne olursa olsun hiç bir şahsa ve makama verdirmemek demektir" şeklindeki sözleriyle açıklamaktadır. Burada idarenin temel dayanağı bütün olarak Türk milletinin kendisidir.

Atatürk'ün çağdaş düşünce ve medeniyete yönelme arzusuyla çağımızın denenmiş ve en sağlam yönetim şeklini benimseyip, bunu gelecek kuşaklara da bir ilke şeklinde emanet etmesinin sebebi, tarihi gelişimi içinde Türk'e en yakışır idare biçimi olarak gördüğü ve Türk inkılâbının ana unsuru saydığı cumhuriyeti yeni Türk Devletinin temeli kabul edip, inkılâp değerlerim de temsil eden bir devlet ve hükümet şekli olarak telakki etmesinden ileri gelmektedir. Ayrıca, cumhuriyet kavramı Türk tarihinin gelişimi içerisinde ele alındığında da ilginç değerlere ulaşılmaktadır. Atatürk, Türk Cumhuriyetinin "temeli Türk kahramanlığı ve yüksek Türk kültürü" dür derken bu değerlere işaret etmektedir. Sonuçta bu ilke, 1924'ten itibaren devletimizin anayasalarında değiştirilmesi dahi teklif edilemeyen bir idare şekli olarak yer almıştır.

Milliyetçilik ; Millet hayatı ile birlikte tabii bir duygu olarak ortaya çıkan bu kavram sosyolojik manada, kişinin milletine sevgi ve saygı isteği ile bağlanması ve o milleti meydana getiren değerlerin yaşatılıp geliştirilerek devamlılığının sağlanmasını ifade eder. Genellikle siyasî bir akım şeklinde Fransız inkılâbından sonra ortaya çıktığı kabul edilen milliyetçilik, bir bakıma "kişi hürriyeti kavramının" milletlere tatbik edilmesidir. Yani, nasıl ki bir insanın, insan olarak bir takım temel hak ve hürriyetlere malik olması gerekiyorsa, bir milletin de bir bütün olarak hürriyet, hakimiyet vs. gibi bazı temel haklara sahip olması lazımdır.

Milliyetçilik hareketleri ondokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru büyük başarılar kazandıkları gibi günümüzde de devam etmekte ve çağımıza tam bir milletler mücadelesi asrı hüviyetini kazandırmaktadır. Ancak, bu mücadelelerin bazılarında sebepler şu veya bu şekilde değişikliklere uğrarken mücadelenin şekli de başka sahalara kaydırılmıştır. Meselâ, savaş yerini kültür üstünlüğüne bırakmış, siyasî hak ve hürriyet istekleri yerini gelişmiş

Levent Sahverdi Arşivi

devletlerin ekonomik baskılarına karşı direnme ve mücadele etme arzusuna terk etmiştir. Bunları çoğaltmak mümkündür. Ayrıca toplumlarda milliyetçilik,ham duygu, sömürgeci veya yüce değerlere dayalı şuurlu bir devlet politikası şeklinde kendisini gösterir. Onun için bazen milliyetçiliğin, toplulukta moral gücünü artırmak, fertleri iyiye, güzele, doğruya yönelterek kültürlerin işlenmesi ve zenginleşmesini sağlamak yoluyla millî, ayrı ayrı milletleri bu insanî hislerle terbiye ederek dünya medeniyetini yükseltmek yoluyla da beşerî fonksiyonlarının yerine getirilmesi mümkün olamamaktadır. Esasen, bazı milletlerin kendi millî gayelerini gerçekleştirmek için takındıkları tahripkâr ve söven tutum, yani milliyetçilik fikrine saldırgan bir vasıf kazandırması, bu asil duygunun bazı topluluklarda kin ve nefret temeline dayanmasına sebep olmaktadır. Bu hal de milliyetçilik duygusunun her millette normal şekilde tezahür etmediğini gösterir.

Milliyetçilik mevzuunda, tarih boyunca hür ve müstakil yaşamış bir millet sıfatıyla Türklerin böyle meseleleri, kompleksleri olmamıştır. Türk milleti fırsatçılığa, istismara iltifat etmediği gibi binlerce yıllık mazisinin türlü hadiseleri içinde yoğrula yoğrula gerçek millet kıvamına erdiği için, milliyetçilik fikirleri de bu tarihî oluşa uygun, sağlam karakterli ve hakim bir milletin maneviyatından süzülüp gelen bir niteliğe sahip, yani hakka saygılı, insaniyet sever bir hüviyette kendisini göstermiştir. Esasen, gerek sosyolojik açıdan, gerekse siyasi açıdan tarihte ilk defa Büyük Hun İmparatoru Çi-çi Kağan'ın (öl.M.Ö.36) nutkunda yer aldığı şekilde Türklerde görülen milliyetçilik hadisesi o dönemde nasıl zuhur etmişse daha sonra da öyle devam etmiştir. Aksi halde, bugünkü Balkan devletlerinin varlığını izah etmek mümkün olmadığı gibi, başta Rus ve Alman milletlerinden de bahsedilemezdi.

Milliyetçilik ilkesini tam manasıyla değerlendirebilmek için millet, halk, ulus, kavim, ırk, soy ümmet vs. gibi kavramların doğru bir şekilde ve tarihî gelişimlerine uygun bir şekilde anlamak gerekir. Meselâ, Atatürk'ün Millî Mücadelenin başından beri milletçe girişilen önemli hareketleri, "*Millî istiklâl, millî irade, millî kongre, millî hakimiyet, millî kuvvetler, millî hareketler, millî marş, millî birlik, millî meclis, millî mücadele, millî*

Levent Sahverdi Arşivi

müdafaa... vs." şeklinde hep "millî" kelimesiyle milliyetçilik kavramanın bütün manalarını da içine alacak biçimde adlandırması millet kavramının tarihî gelişimi ile ilgilidir. Dolayısıyla Atatürk'ün milliyetçilik anlayışını izah ederken onun Türk'e uygun millet tarifini göz önünde bulundurmak zarureti vardır.

Atatürk milliyetçiliği, Türk topluluğunu, Türkçe, Türk kültürü ve Türklük ülküsü etrafında birleştirip siyasi ve sosyal bir bütün haline getirmek şeklinde anlamaktadır. Dilin, yani Türkçe'nin eski Türk devletlerinde önemli bir yeri vardır. Atatürk de dile büyük önem vermekte ve Türk dilini *"Türk milliyeti için mukaddes bir hazine saydığı" gibi "Türk milletinin kalbi ve zihni olarak da değerlendirmektedir." O sebeple "kesin olarak bilinmelidir ki, Türk milletinin millî dili ve millî benliği bütün hayatında hakim ve esas kalacaktır".*

"Bizim milliyetçiliğimizin esası dil birliğinin korunması ile mümkün olacaktır" diyen Atatürk, "Türk milletinin dili Türkçedir. Türk dili dünyada en güzel, en zengin ve en kolay dildir." demekten kendisini alamamıştır.

Atatürk'ün üzerinde durduğu ikinci husus Türk Kültürüdür. Türk kültürü; Türklük duygusunu kuvvetlendirmek, Türklük sevgisi ve idealleri etrafında milleti birleştirebilmek için gayet iyi bilinip öğretilmesi gereken bir husus, aynı zamanda cumhuriyetimizin de devamı olarak vazedilmiştir. "Cumhuriyetin dayanağı Türk toplumu (camiası) dur. Bu toplumun fertleri ne kadar Türk Kültürü ile meşbu olursa o topluma dayanan cumhuriyet de o kadar güçlü olur." "Türk milletinin iradesinde ve korunmasında millî birlik , millî duygu, millî kültür en yüksekte göz diktiğimiz ideallerdendir" derken kastedilen hususlar bunlardır. Türk kültürünün kazandırılmasında tarih ilminin önemli bir yeri olduğunu gören ve doğrudan doğruya tarihten yararlanan bir devlet adamı olarak Atatürk, Türk milletinin uzun geçmişinin gelecek kuşaklar için büyük ölçüde ilham kaynağı olacağına inanmıştı. Onun için millî duyguların tarihten besleneceğini belirterek tarihçiliği adeta milliyetçilik prensibinin temeli olarak göstermiştir.

Levent Sahverdi Arşivi

Atatürk'ün üzerinde durduğu üçüncü husus ise, mefkure, yani ülkü birliğidir ki, bu birlikle kast edilen husus Türk milletini tanıyıp, onun değerlerini bilme, onunla gurur duyup, onun varlığını ve sahip olduğu değerleri daha da yüceltip, gelecek nesillere aktarmaktır. Türklük duygusu, Türklük ülküsü olarak belirlediğimiz bu husus yine en güzel şekilde Atatürk'ün sözlerinde ifadesini bulmuştur. Esasen Atatürk, Türklüğü ile iftihar eden ve milletinin varlığındaki asil cevhere inanan birisiydi ve başarısında bu inancın payı pek büyüktü. O, daha Samsun'a çıktıktan üç gün sonra yazdığı raporda, "*millet birlik olup, hakimiyet esasını ve Türklük duygusunu hedef tutmuştur*" derken Türk milliyetçiliğini Millî Mücadelenin temeli yapmaktaydı.

Atatürk'e göre, Türklük duygusu aynı zamanda Osmanlı deletini mahveden ideolojiye tepkidir ve gerçekçi bir yaklaşımın tezahürüdür. "*Biz Türküz, tam manasıyla Türküz. İşte o kadar. Bize iyi Müslüman olmak kâfidir. Asya için ve Avrupa için bizim kanunumuz aynıdır. Dostlara sahip bulunmak, istiklâl-i tanımımızı muhafaza etmek, her şeyi Türk cephesinden mütalâa etmek. Bu realist bir görüştür. Osmanlı imparatorluğunu mahveden ideolojiye tepkidir.*" sözleriyle aynı zamanda cumhuriyetin ilânından önce, bilhassa Osmanlı devletinin son zamanlarında milliyetçiliğe önem verilmediğine de işaret eder. Milliyetimizden tegafül edişimizin, kendimizi unutmaklığımızın cezasını zayıf düştüğümüz zamanlarda çok ağır bir şekilde ödediğimizi belirtir. Günümüzde dünyanın bize hürmet göstermesini istiyorsak, "*evvela bizim kendi benliğimize ve milliyetimize bu hürmeti hissen, fikren, fiilen bütün ef'al ve harekatımızla göstermemiz gerektiğine işaret le, Bilelim ki millî benliği bulamayan milletler başka milletlerin şikarıdır*" sözleriyle millet olarak haysiyetli bir şekilde yaşamanın yolunu göstermektedir.

Atatürk'te milliyetçilik için Türklük esastır. Bunu; "*Benim hayatta yegâne fahrim, servetim Türklükten başka bir şey değildir.*" "*Benim yaratılışımda fevkalâde olan bir şey varsa, Türk olarak dünyaya gelmemdir.*" "*Türk çetin işler başarmak için yaratılmıştır.*" "*Türk Öğün, Çalış, Güven*" vs. gibi pek çok sözüyle ortaya koymuştur. Bundan da anlaşılacağı

Levent Sahverdi Arşivi

gibi Atatürk, Türk milletine büyük bir güven saygı ve sevgi duymaktadır. Bu noktada onun Türk'ten, Türk milletinden ne anladığını ortaya koymak gerekir.

"Türk eli büyüktür ve yer yüzünde yalnız o büyüktür. Her yeri dolduran Türk'tür ve her yeri aydınlatan Türk'ün yüzüdür."

"Diyarbekir'li, Van'lı, Erzurum'lu, Trabzon'lu, İstanbul'lu, Trakya'lı ve Makedonya 'lı hep bir ırkın evlâtları, hep aynı cevherin damarlarıdır.

Bu damarlar birbirini tanısın. Bu dediğim şey olduğu zaman başka bir alem görülecek ve bu alem dünyaya hayret verecektir. Türk'ün varlığı bu köhne aleme yeni ufuklar açacak. Güneş ne demek, ufuk ne demek o zaman görülecek" diyen Atatürk, ayrıca, "Türkiye Cumhuriyetini kuran Türkiye halkına Türk milleti denir" sözleriyle Türkiye halkı tabirini "Türkiye halkı irken, dinen ve harsen müttehit, yekdiğerine karşı hürmet-i mütekabile ve fedakarlık hissiyatıyla meşhun ve mukadderat ve menafii müşterek olan bir heyet-i ictimaiyedir"şeklinde açıklamaktadır. Dolayısıyla, bugün bazılarının ısrarla kullandığı "Türkiye halkları" tabiri gerçeklerden uzak, kasıtlı ve Türkiye Cumhuriyetini bölüp parçalama dileğinin bir ifadesi olarak görülmelidir.

Atatürk, daima Türk milletinin canı, kanı pahasına kazanılmış, Misak-ı Millî ile çizilen sınırlar içerisindeki Türk yurdu Türkiye'yi ve onun üzerinde yaşayan milleti esas almaktadır. Ancak bu tavrıyla dış Türklerin varlığını inkâr etmiş değildir. Bir çok sözünde onlara da işaret ettiği gibi kendi döneminde, dış Türklerin meseleleriyle yakından ilgilenmiştir. O'nun "siyâsî varlığımızın haricinde başka ellerde, başka siyasî zümrelerle, isteyerek veya istemeyerek kader birliği etmiş, bizimle dil, ırk, köken birliğine ve hatta yakın uzak tarih ve ahlâk yakınlığı görülen Türk cemaatleri vardır" sözleri bunu işaret eder. Atatürk'ün insanî duygulardan hareketle bu konudaki tek hedefi, bilhassa kaybedilen topraklarda yaşayan Türklere adil ve dürüst davranılmasını temin etmekten ibarettir.

Halkçılık: Atatürk'ün milliyetçilik ve cumhuriyetçilik ilkelerinin tabiî sonucudur. Esasen, cumhuriyetimizin nitelikleri onun halkçı yönünü de or-

Levent Sahverdi Arşivi

taya koyar. Zira bu ilkenin düşünce gücü modern demokrasilere esas olan "millî hakimiyet, millet hakimiyeti" şuuruna dayanmaktadır. Dolayısıyla da halkçılık ilkesi, Atatürk'ün yaptığı millet tanımı ve onu izleyen millî benlik şuuru ile sıkı sıkıya bağlı olduğu kadar, onun demokrasi anlayışının da temelini oluşturmaktadır.

Osmanlı devletinin yıkılmaya yüz tuttuğu dönemlerde aydınlarımız ahaliye yabancılaşmış, halk bilgisiz bir sürü şeklinde düşünülürken adına kaba-saba, dağlı, taşralı vs. gibi alçaltıcı manâlar izafe edilmiştir. İdarenin de belirli bir zümrenin elinde olması bu durumun devamını sağlamıştır. Bu aydınların aynı zamanda hürriyet, eşitlik, adalet vs. gibi mefhumların da yegane savunucuları konumunda bulunması dikkat çekicidir. Atatürk'ü, bunlardan ayıran husus, onun kim için, ne için istendiği beli olmayan mefhumlar peşinden koşmamış olmasıdır. O, Türk töresinin millet hayatına mal ettiği eşitlikten hareketle *"şuna emin olabilirsiniz ki, dünya üzerinde yaşamış ve yaşayan milletler arasında ruhen demokrat doğan yegane millet Türklerdir. Eskiden beri cemiyetimizde birinden diğerine geçilmez bir sınıf asaleti ve zihniyeti asla mevzu-u bahis olmamıştır"* sözleriyle milletinin özelliklerini gayet iyi tespit etmekte ve yine tekrar onun hayatına mal ederek uygulamaya sokmaktadır.

Köy, şehir, ev halkı gibi belirli bir unsura, daha çok mekân unsuruna bağlı topluluklar ile belirli bir zamanda bir ülkede oturan ve o ülkeyi vatan bilen, kaderini o ülkeye bağlamış insan topluluğunu veya millet seviyesine ulaşamamış, ancak devletini kurmuş, geçmişteki bir kısım toplumlar ile zaman zaman belirli bir milletin herhangi bir bölümünü ifade eden halk kavramı Atatürk'ün ifadelerinde millet kavramına çok yakın bir şekilde, bazen de onun yerine kullanılmıştır.

Atatürk, halkçılık uygulamasını daha millî mücadelenin başında yürürlüğe sokmuş ve 1920'de başka milletlerdeki benzer uygulamalar ile farkını da, *"Bizim nokta-i nazarlarımız, bizim prensiplerimiz cümlece malûmdur ki, bolşevik prensipleri değildir ve bolşevik prensiplerini milletimize kabul ettirmek için de şimdiye kadar hiç düşünmedik ve teşebbüste bulun-*

Levent Sahverdi Arşivi

madık. Bizim itikadımıza göre, milletimizin temin-i hayat ve tealisi kendi kabiliyet-i hazmiyesiyle mütenasip olan nokta-i nazarlardır. Fakat esas itibariyle tedkik olunursa bizim nokta-i nazarlarımız ki halkçılıktır. Kuvvetin, kudretin, hakimiyetin, idarenin doğrudan doğruya halka verilmesidir, halkın elinde bulundurmasıdır" sözleriyle ortaya koymuştur. Yine O, Büyük Millet Meclisinin açılışının halkın genel isteği ve temayüllerine dayandığını "*Bugünkü mevcudiyetimizin mahiyet-i asliyesi, milletin temayülat-ı umumiyesini isbat etmiştir, o da halkçılıktır, halk hükümetidir*" sözleriyle ifade etmektedir.

1920 anayasasında da yer alan halkçılık ilkesi, "*siyaset-i dahiliyemizde şiarımız" ve "milleti bizzat kendi mukadderatına hakim kılmak*" şeklinde tarif edilmiştir. Bu tarif, halkçılığın, halkın bizzat halk tarafından halk için idaresinin ifadesidir. Bu idare Atatürk'ün sözleri ve uygulamalarından anlaşıldığına göre millet menfaatlerine en iyi cevap verebilen ve milletin katkısıyla hizmet gören hükümettir. O sebeple halkçılık ilkesi Atatürk'ün demokrasi görüşlerinin de ifadesidir. Onun, "*Bizim şekl-i hükümetimiz tam bir demokrat hükümettir ve lisanımızda bu hükümet halk hükümeti diye anılır*" şeklindeki sözleri bunu ortaya koyarken, demokrasi veya halkçılığın bir başka tarifini ve buna niçin lüzum duyduğunu da, "*Demokrasi esasına müstenid hükümetlerde, hakimiyet halka, halkın ekseriyetine aittir. Demokrasi prensibi hakimiyetin milletde olduğunu, başka yerde olamayacağını iltizam eder. Bu suretle, demokrasi prensibi siyasî kuvvetin, hakimiyetin menşeine ve meşruiyetine temas eder. Biz memleket halkı efrat ve muhtelif zümre mensuplarının yek diğerine yardımlarını aynı kıymet ve mahiyette görürüz. Hepsinin menfaatlerinin aynı derecede ve aynı musavatperverlik hissiyle teminine çalışmak isteriz. Bu tarzın, milletin umumi refahı, devlet bünyesinin tarsini için daha muvafık olduğu kanaatindeyiz*" sözleriyle açıklar.

Bütün bu ifadelerden anlaşıldığına göre, Halkçılık ilkesi: Türk toplumu içerisinde imtiyazlı bir sınıf yaratmamak, tanımamak, fertleri birbirine karşı saygılı, eşit haklara sahip dinamik bir kitle halinde bulundurmak, böylelikle de Türk milletini "imtiyazsız-sınıfsız kaynaşmış bir kitle" haline ge-

Levent Sahverdi Arşivi

tirmek amacına yöneliktir. Bu ilke doğrultusunda halk herkes demek olup, bütün vatandaşların dil, din, meslek, renk ve cinsiyet ayırımı gözetmeksizin aynı haklara malik olması ve kanunlar önünde eşit muamele görmesi esastır. Dolayısıyla halkçılık ilkesiyle, sınıf mücadeleleri yerine, sosyal adalet ve sosyal nizam, karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma kabul edilmekte, bir sınıf ahlakı yaratmak yerine, millî ahlak esas alınarak daima halka gitmek ve onu yükseltmek amaçlanmaktadır.

Lâiklik; Türk inkılâbında kademe kademe gerçekleştiren ve yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devletini medenî bir devlet niteliğine kavuşturabilmek için ortaya konulmuş bir ilkedir. Bilindiği gibi laiklik, Batı dünyasında kilise-derebeyler-krallık üçlüsünün yönetiminden, yani ortaçağ karanlığından imparatorlukların parçalanması ve mutlak monarşilerin kurulduğu bir ara rejim ile aydınlanmanın getirdiği fikirler üzerinde, 1789 Fransız inkılâbından sonra kilise ve ruhban sınıfının halk üzerindeki baskısı kırılarak gerçekleştirilmişti. İslâmiyette, böyle bir sınıf olmadığı gibi dinde de zorlama yoktur. İslâm öncesi Türk devletlerindeki din anlayışı ve uygulayışı da farklıdır.

Osmanlı devletinin son zamanlarında, bilhassa dini kendi çıkarlarına alet eden hatta onu, Atatürk ve arkadaşlarını imha etmek için politik ve Dürrizâde Abdullah Fetvası, Hilâfet ordusu vs. gibi daha çok düşmana yarayacak bir şekilde taktik olarak kullanmak isteyenler çıkmıştı. Bunun üzerine dinin siyasî gayelerle kullanılmasını önlemek için 29 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisinin çıkarttığı hıyanet-i vataniye kanunu daha sonraki laiklik uygulamasının da başlangıcını teşkil edecektir. Ancak Türk toplumunda laik düşüncenin temeli onun tarihinin çok eski zamanlarına kadar uzanmaktadır. Bu durumu ortaya koyup, bahse konu kelimenin izahını yaptıktan sonra Atatürk'ün laiklik ilkesini incelemeye geçmek daha uygun olur.

İslâm öncesi Türk devletlerinden Hunlar ve Göktürklerde devletin bir dini olması ve hükümdarın da aynı zamanda en büyük dini lider olmasına rağmen, devlet içerisinde yer alan Soğd, Çinli, Alan kavimleri, Moğollar

Levent Sahverdi Arşivi

vs. gibi diğer topluluklara ait başka dinlerin hiç bir çekişmeye mahal vermeyecek şekilde varlıklarını sürdürdüğü ve günümüze kadar ulaşan tesisler bıraktıkları bilinmektedir. Bu durum Türklerin İslâmiyeti kabul etmesinden sonra da devam etmiştir. Bengütaşlarda geçtiği şekilde, "Yukarıda gök, aşağıda yağız yer yaratıldıkta ikisi arasında kişi oğlu kılınmış kişi oğlunun üzerine atalarım Bumin ve İstemi Kağanlar tahta oturmuş " sözlerinden anlaşıldığına göre gök, yer ve insandan oluşan kâinatta insan cinsi bir olup soy, dil, din ayrılığı söz konusu değildir. Bu halde kağan olan kişinin de böyle ayrımlar yapmaya yetkisi yoktur ve hepsini töre gereği eşit idare etmekle mükelleftir. Bu hal Türk milliyetçiliği ve halkçılığının da temelini oluşturacaktır.

Osmanlılarda devlet ile din mümkün mertebe birbirine yardımcı olmuş, birinin diğerine müdahalesi düşünülmemiştir. Bu devletin teokratik bir devlet olarak gösterilmesi yanlıştır. Osmanlı'da örfi hukukun ve laik müesseselerin şeklen dahi olsa şer'îleşmek lüzumunu duymadan hükmettikleri saha bir çoklarının zannettiğinden çok daha geniş idi. Fatih ve Kanunî'nin yaptığı hukuki düzenlemeler ile aynı zamanda en büyük dinî lider olan hükümdarın gerek görüldüğü takdirde bir memur mesabesinde olan şeyhülislâm veya ulemadan fetva alması bunun delilidir. Ama, bu alan zamanla, bilhassa onsekizinci yüzyıldan sonra şer'î hukuk lehine daralmıştır.

Devletin çöküş sürecine girmesiyle, bilhassa isyan ve kargaşaların arttığı dönemlerde ilmiye sınıfının, bu arada şeyhülislâmın devlet idaresi üzerindeki tesiri açık bir şekilde artmaya başladı. Bir yerde bu durum, medrese mensuplarının öğrenmeyi ve ilmi bir kenara bırakarak günlük idari ve siyâsî hayatın içine girmesi, böylelikle de kısa zamanda cehaletin hakim olmasından kaynaklanmakta idi. Öyle ki, bu dönemde müspet ilimler medreselerden kovulmuş ve Osmanlı devleti en çok ihtiyaç duyduğu bir dönemde ilimden ve buna bağlı gelişmelerden mahrum kalmıştır. Bunu takip eden dönemlerde güçlü idarecilerin başa geçememiş olması veya yapılmak istenilen yeniliklerin önlenmesi yahut da etkisiz bırakılması yozlaşmayı sürekli hale getirmiştir. Neticede, Millî Mücadele sırasında ilmiye sınıfına mensup bir kısım yetkilinin Türk İstiklâl hareketini engelleme çabalan ile

Levent Sahverdi Arşivi

adeta düşman beşinci kolu gibi çalışmaları hatta, Yunan ordusunu hilâfet ordusu olarak ilan etmek serkeşliğinde bulunmaları ve bütün bu faaliyetlerinde tek silah olarak dini kullanmaları din ile devlet işlerinin birbirinden ayrılmasını gerektirmiştir.

Atatürk, diğerlerinde olduğu gibi din ile devlet işlerini birbirinden ayırırken de Türk tarihinin akışını göz önüne alarak meseleyi hal etmiştir. Dolayısıyla önce lâiklik ilkesiyle bağdaşmayacak, uygulamada bu anlayışa engel olabilecek müesseselerin ortadan kaldırılmasına yönelmiştir. Onun bu faaliyetleri aynı zamanda çağdaşlaşmanın bir başka deyişle Türk inkılâbında kastedilen asrileşmenin bir gereği şeklinde tezahür edecek ve laiklik ilkesi yeni devletin temel öğelerinden birisi olarak anayasada yerini alacaktır.

Atatürk'ün lâiklik anlayışına geçmeden önce bu kelime üzerinde biraz durmak gerekmektedir. Lâik kelimesi, Yunanca laikos, Lâtince /aicus kelimelerinden türeyen Fransızca laic, laigue kelimesinden gelmektedir. Türkiye'de ilk defa Atatürk'le birlikte kullanılmaya başlanmış bir kelime değildir. Aynı kelime meşrutiyet yıllarında kullanılmış ve dilimize "*ruhanî olmayan kimse, dinî olmayan şey, fikir, kurum, la dinî*" anlamlarında geçmiştir. Ancak bu ifadeler kelimenin sadece sözlük anlamlarını ortaya koymaktadır. Türk inkılâbında ifade ettiği mana tamamen "*dünya işlerini din işlerinden, dinî otoriteden ayrı olarak ele almaktır.*"

Atatürk'ün anlayışında lâiklik, dinin fertlerin vicdanına bırakılması, devletin vicdan hürriyetinin gerçekleşmesinde tarafsız kalması, buna karşılık da siyâsî işlerin devlet tarafından, din etkisi olmadan yürütülmesidir. Bir başka deyişle lâiklik, devletin Allâh ile kul arasından çekilmesi, dinin de devlet işlerine karışmaması yani akıl ile imanın yetki alanlarının birbirlerinden ayrılmasıdır. Bu cümleden olarak lâik idarelerde devletin vicdanlara karışma, onlara baskı yapma yoktur. Herkesin inanç ve düşünce tarzına, ibadetlerine saygı gösterilir ve vatandaşın dini inanışında ve ibadetinde hür olduğu kabul edilir. Atatürk bu durumu, "*her fert istediğini düşünmek, istediğine inanmak, kendine mahsus siyasal bir düşünceye sahip olmak,*

Levent Sahverdi Arşivi

mensup olduğu bir dinin gereklerini yapmak ve yapmamak hak ve hürriyetine sahiptir. Kimsenin düşüncesine ve vicdanına hakim olunamaz" sözleriyle gayet güzel açıklamaktadır. Ancak, vatandaşın hareketlerinin de devlet nizamını bozacak nitelikte olmaması esastır.

Geniş bir din bilgisine sahip, aynı zamanda İslâm dininin esaslarına ve inceliklerine de vakıf olduğunu bildiğimiz Atatürk, "*Türk milleti daha dindar olmalıdır. Yani, bütün sadeliği ile dindar olmalıdır demek istiyorum. Dinime, bizzat hakikate nasıl inanıyorsam, öyle inanıyorum. İslam akla mantığa aykırı, ilerlemeye engel hiç bir şey ihtiva etmiyor...*" "*Bizim dinimiz en makul ve en tabii bir dindir. Ancak bundan dolayıdır ki en son din olmuştur.*" "*Hangi şey ki akla, mantığa ve toplumun yararına uygundur, biliniz ki o bizim dinimize de uygundur*" sözleriyle İslâm anlayışında gerici ve tutuculuğa yer olmadığını en güzel şekilde ortaya koymaktadır. Aslında İslam dini ve faziletleri hakkında Atatürk'ün daha pek çok sözü vardır ki, bunların hepsini burada vermek mümkün değildir. Ayrıca onun bu düşünceleri hareketleriyle de tam bir uyum içindedir. Ancak bazı çevreler, cumhuriyetin ilanından ve laikliğin kabulünden sonra Atatürk'ün İslâmiyete karşı alâkasının azaldığını iddia ederken bazıları da, Atatürk'ün lâiklik ile "Türk-İslâm için çağdaş anlamda bir dinsel düşünce biçimini gerçekleştirmeyi amaçladığım" ileri sürmektedirler ki, her iki görüşe de katılmak mümkün değildir.

Atatürk'ü yanlış değerlendirenler ile onu dine karşıymış gibi gösterenlerin dayandığı nokta, onun Türk toplumunu çağdaş medenîyet seviyesine çıkarmak için verdiği mücadelede daha çok din ve dinî müesseseler ile uğraştığını varsaymalarıdır. Gerçekte Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti için İslâm medeniyeti ile İslâm dininin farklı şeyler olduğunu bilmektedir. O sebeple, "Osmanlı devletinin inkırazından sonra bir Türkiye Devleti teşekkül etmiştir. Bu devlet müstakil ve Müslüman'dır" derken, Osmanlı devletinin çöküş sebebi olarak İslamlığı görmediği gibi, "düşmanlarımız bizi dinin taht-ı tesirinde kalmış olmakla itham ve tevakkuf ve inhitatımızı buna atfediyorlar, bu hatadır"sözleriyle bu tür düşünceleri düşmanlarınızın yaydığına ve onların da bir hata içinde olduklarına işaret etmektedir.

Levent Sahverdi Arşivi

Atatürk'ün şiddetle karşı çıktığı şeylerden birisi İslâmın yüce ruhunu anlamayan veya anlamak imkanı bulamadan din görevlisi pozisyonunu kazanmış cahil kişilerin din adına gerçekleştirdiği faaliyetlerdir. "*Bizi yanlış yola sevk eden habisler bilirsiniz ki çoğunlukla din perdesine bürünmüşler saf ve nezih halkımızı hep şeriat sözleriyle aidata gelmişlerdir. Tarihimizi okuyunuz, dinleyiniz. Görürsünüz ki milleti mahveden, esir eden, harap eden fenalıklar hep din kisvesi altındaki küfür ve melanetten gelmiştir. Onlar her türlü hareketi dinle karıştırdılar. Halbuki elhamdülillah hepimiz Müslümanız, hepimiz dindarız*" sözleriyle ortaya koyduğu ve tavırlarını küfür ve melanet olarak değerlendirdiği bir kısım insanlar bir kaç asırdan beri, hiç de hakları olmadığı halde İslâmın temsilciliğini yapmaya kalkışmış ehliyetsiz ve yetersiz birer dinî lider konumundaydı.

Günümüzde dini eğitimi, hele bu eğitimi devletin yaptırmasıyla sadece İslam dininin ibadet ile hizmetlerinin devlet eliyle yürütülmesini laikliğe aykırı görenler vardır. Gerçekte bir çok laik devlette, devlet din işlerine karışmadığı gibi, din eğitimine de karışmaz. Bütün din işlerini devletten ayrı olarak kurulmuş cemiyetler yürütür. Her devlet, laiklik anlayışının icabı olarak din eğitimini kendi şartlarına göre düzenler. Nitekim Avrupa'da pek çok laik ülkede din dersleri devlet okullarında ve kilisenin iş birliği ile verilmektedir. Üstelik, bizim gibi dinî cemiyetlerin yasaklandığı topluluklarda böyle bir boşluğun devlet tarafından doldurulması da gayet tabiidir. Böylelikle dinin, ehliyetsiz kimselerin ellerinde devlete zararlı bir hale gelmesi de önlenmiş olur.

Lâiklikle ilgili olarak çok tartışılan bir başka husus da örtünme meselesidir. Atatürk bu konuda "dinimizin tavsiye ettiği tesettür hem hayata hem fazilete uygundur. Kadınlarımız şeriatın tavsiyesi, dinin emri mucibince tesettür etselerdi ne o kadar kapanacaklar ne o kadar açılacaklardı. Tesettür-ü şer'i kadınlar için mucib-i müşkilât olmayacak, kadınların hayat-ı içtimaiye de, hayat-ı iktisadiye de, hayat-ı maişette ve hayat-ı ilimde erkeklerle teşrik-i faaliyet etmesine mani bulunmayacak bir şekl-i basittedir. Bu şekl-i basit heyet-i içtimaiyemizin ahlâk ve adabına mugayir değildir." "eğer kadınlarımız şer'in tavsiye, dinin emrettiği bir kıyafetle, faziletin

Levent Sahverdi Arşivi

icap ettirdiği tavr-ı hareketle içimizde bulunur, milletin ilim, sanat hareketlerine iştirak ederse, bu hali emin olduğunuz milletin en mutaassıbı dahi takdirden men-i nefs edemez" demektedir.

Her şeye rağmen ülkemizde zarureti, millete yeterince anlatılamadığı için üzerinde en çok konuşulan ve tartışılan konulardan birisi hiç şüphesiz laikliktir. Atatürk'ün diğer ilkelerinde kısmen görülen bir husus, yani bu ilkeleri herkesin kendi işine geldiği, emellerine uygun olduğu şekilde anlamaya çalışması bilhassa lâiklik ilkesinde daha belirgin bir hal almaktadır. Çoğunluğu kasıtlı olan bu tür zihniyet sahiplerini, her ne sebeple olursa olsun dine karşı olanlar ve kutsal din duygularından menfaat temin edenler şeklinde iki grupta toplamak mümkündür. Her iki gurubun birleştiği nokta, daha Atatürk'ün çok önceleri *"lâik hükümet tabirinden dinsizlik manasını çıkarmaya yeltenen fesatçılara fırsat vermemek lazımdır"* sözleriyle işaret ettiği hususdur. Maalesef, lâikliği dinsizlik olarak değerlendiren fesat erbabı günümüzde de etkili olabilmektedir.

Atatürk'ün lâiklikten ve dinden anladığı açıktır. O, bu konudaki tavrını hem davranışları, hem de sözleriyle gayet güzel bir şekilde ortaya koymuştur. Onun "din ve vicdan meselesidir. Herkes vicdanının emrine uymakta serbesttir" şeklindeki lâiklik tarifi ile "*Biz dine saygı gösteririz. Düşünüşe ve düşünmeye muhalif değiliz. Biz sadece din işlerini devlet ve millet işleriyle karıştırmamaya çalışıyoruz. Kasta ve fiile dayanan taassupkâr hareketlerden sakınıyoruz.*" sözleri çok önemlidir. Aslında Mustafa Kemal, son hak dini olan İslâmı büyük bir heyecanla kabul eden Türk milletinin, yüce ve kutsal duygularla bağlandığı dinini günlük hayatın basit meselelerine karıştırmak istemediğinin ve bunu tarihte bir çok kereler ortaya koymuş olduğunun farkındaydı ve o doğrultuda da hareket etmiştir.

Devletçilik: İlk bakışta ekonomik bir kavram olarak görünen devletçilik sadece bu sahada değil, aynı zamanda Türk tarihine uygun bir şekilde sosyal ve kültürel kalkınmanın özelliklerini de gösteren politik bir uygulamadır. Bu uygulama ile Atatürk, Cumhuriyet yönetimini güçlendirip, milleti kısa sürede kalkındırarak çağdaş medenîyet seviyesine çıkarmak için

Levent Sahverdi Arşivi

izlenecek yolu çizmiş bulunmaktadır. Böylelikle ekonomik kalkınma ile ondan güç alan sosyal ve kültürel kalkınma arasındaki bağın önemi de ortaya konulmuş olmaktadır.

Sanayi inkılâbıyla ortaya çıkan gelişmelere ayak uyduramadığı için bazı Avrupa devletlerinin pazarı haline gelen Osmanlı devletinde, yetişmiş insan gücü olmadığı gibi bilgi ve sermaye gücü de yoktu. Ayrıca üretici nüfus cephelerde erirken salgın hastalıklar da halkı perişan etmişti. İşte bu şartlar altında adeta sömürge tipi geri kalmış bir ülke görünümünde olan Türkiye'de "millî ekonomi" esasına dayanan devletçilik ilkesinin uygulaması gerekli görülmüştür. Böylelikle, ülkemizin başkalarının pazarı olmaktan çıkarılması ve yeni kapitülasyon sistemlerinden kaçınabilmek için millî kaynakları değerlendirerek güçlü ve modern bir devlet haline gelme hususu hayati bir mesele olarak ele alınmış oluyordu.

Atatürk'e göre, "siyasî ve askeri zaferler ne kadar büyük olurlarsa olsunlar, ekonomik zaferlerle süslendirilip kuvvetlendirilmezler ise kazanılan zaferlerin yaşamasına ve ayakta durmasına imkan yoktur. O sebeple "ekonomik bakımdan zayıf bir millet fakirlik ve sefaletten kurtulamaz, kuvvetli bir uygarlığa, refah ve mutluluğa kavuşamaz, sosyal ve siyasi felaketlerden yakasını kurtaramaz" onun için "ülkemizin yönetimindeki başarı ekonomik alandaki başarının ölçüsüyle orantılı olacaktır." Zira "tarihimizi dolduran bunca muvaffakiyetler zaferler veyahut mağlubiyetler iktisadi durumumuzla yakından ilgilidir. Yeni Türkiye'mizi lâyık olduğu medeni seviyeye, ulaştırmak için zaman geçirmeden iktisadiyatımıza birinci derecede önem vermek mecburiyetindeyiz." Onun için devletçilik ilkesi en belirgin şekilde iktisadî sahada kendisini göstermiştir.

Atatürk'ün öngördüğü devletçilik uygulamasında "istiklâlin temeli iktisattır." Onun için, "millî hakimiyet iktisadî hakimiyetle pekiştirilmelidir." Bunu gerçekleştirirken hiçbir şekilde demokratik teamüllerden ayrılmamak esastır. Dolayısıyla, iktisadî sahada devlet, fertlerin başaramadığı işleri plânlı bir şekilde yapmakla mükelleftir. Devlet öncü görevi üstlenirken özel mülkiyet ile şahsî teşebbüs ve çalışmayı tanımakta, kendisine belirli

Levent Sahverdi Arşivi

bir düzenleyici rol biçmektedir. Bu noktayı Atatürk, "bizim takip ettiğimiz devletçilik ferdi mesai ve faaliyeti esas tutmakla birlikte, mümkün olduğu kadar az zaman içinde, milleti refaha ve mamuriyete eriştirmek için milletin umumi ve yüksek menfaatlerin icap ettiği işlere - bilhassa iktisadi sahada - devleti filen alakadar etmektir." sözleriyle ifade eder.

İnkılâpçılık; Atatürk; "Türk milletini son asırlarda geri bırakmış olan müesseseleri yıkarak yerlerine, milletin en yüksek medeni icaplara göre ilerlemesini temin edecek yeni müesseseleri koymuş olmaktır" şeklinde tanımladığı Türk inkılâbının gayesini de, "yaptığımız ve yapmakta olduğumuz inkılâpların gayesi Türkiye Cumhuriyeti halkını tamamen asri ve bütün mana ve şekilleriyle medeni bir heyet-i içtimaiye haline is 'al etmektir. İnkılâplarımızın umde-i asliyesi budur " sözleriyle açıklamaktadır.

Atatürk'ün inkılâp anlayışında milletin en yüksek medeni ihtiyaçlara göre ilerlemesini temin edecek yeni müesseseleri kurup, sadece savunmayı değil bunları daha da geliştirecek, her zaman çağın icaplarına uygun bir halde tutacak şartların oluşturulması da gerekli görülmüştür. Bu noktada inkılâpçılık ilkesi, devamlı değişen cemiyet hayatında ortaya çıkan ihtiyaçların giderilmesi böylelikle de kurucu ve yapıcı bir zihniyetle yeni ilerleme ve gelişmelere imkan hazırlayan, hatta diğer ilkeleri de içine alan bir umumî ve ana ilke olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca, Türk inkılâbının millet ve milliyete dönüş, çağdaş düşünce ve medeniyete yöneliş biçiminde yorumladığımız niteliğinin katı, durağan ve değişmez kalıplar arasında sıkışıp kalmasını engelleyerek ilmin ve medeniyetin yeniliklerine, ilerlemelerine açık bir duruma gelmesini sağlayan inkılâpçılık, bu özelliğiyle de Atatürk ilkelerinin ilmi yönünü ortaya koyan bir ilke olmaktadır.

"Medenîyet yolunda başarı yenileşmeye bağlıdır" diyen Atatürk, Türk inkılâbıyla tesis ettiği düzeni, şartların gerektirdiği ve devamlı bir şekilde ileri ölçülerde değişmeye açık tutmuştur. "Bu koyduğumuz prensipler, bu günün icaplarına göre milletimizin medeniyet yolunda gelişmesi için faydalı bulduklanmızdır. Ancak sosyal bünye daima gelişen ve tekamüle yönelmesi zaruri olan bir durumdadır, ilim ve teknik ise her an yeniliklere,

Levent Sahverdi Arşivi

icatlara açıktır, işe bu durum karşısında insanların istek ve ihtiyaçları hem maddî, hem manevî sahada daima çoğalan bir şekilde gelişir.

Tarihin seyri içinde hiç bir prensip dogmatik bünyesini muhafaza edemez. Onun için Türk milleti yaşadığı çağın medeniyet seviyesinin icaplarını yerine getirmek mecburiyetindedir.

Bu inkılâpçılık prensibine bağlı oldukça Türk topluluğu medeniyet aleminde geri kalmama yolunu bulacaktır. Ancak bunda da göz önünde tutulacak nokta, millî bütünlüğümüz ve millî menfaatlerimizi en titiz bir itina ile muhafazadır" sözleriyle izah etmek istediği budur. Yalnız, henüz yeni kurulan ve gelişme halinde bulunan bir devlet için devamlı yenileşmeye bağlılık, bunu bir ilke haline getirme önemli bir husustur. Bilindiği gibi kültürler dinamik bir yapıya sahiptir. Ancak Atatürk zamanındaki kültür antropolojisi ve etnoloji alanındaki çalışmalar ilerlemediğinden, bu durumu tespit etmeleri ve "yeni ihtiyaçların, topluma yeni bir düzen getireceği, bunun için de tarihî ve sosyal gelişmeler doğrultusunda toplumun ihtiyaçlarını kurallar koyarak, düzen kurarak karşılamak gerektiğini ortaya koymaları mümkün olmamıştır." Atatürk tarafından tespit edilerek bir ilke haline getirilmesinden sonra inkılâpçılık, kültür antropolojisi veya etnoloji de "bir kültür değişmesi süreci" yle birlikte kullanılmaya başlanmıştır. Ama, bu husus bazı ülkelerde, bilhassa Latin Amerika ülkelerinde uygulama alanı bulan sürekli ihtilalcilikle karıştırılmamalıdır.

Atatürk, Türk inkılâbının ortaya koyduğu değerlerin, çağdaş medeniyet seviyesine ulaşmada bir mertebe, bir vasıta olarak düşünülmesini, böylelikle de toplumun bunalmışız kargaşasız bir şekilde ve devamlı ilerleyebilecek bir yapıya kavuşmasını sağlamıştır. Burada önemle göz önüne aldığı husus medeniyet aleminde geri kalmama yolunu bulan Türk milletinin millî bütünlüğü ve millî menfaatlerini en titiz bir şekilde, itina ile muhafaza etmesinin şart olduğudur.

Baştan beri izah edilmeye çalışıldığı üzere Atatürkçü Düşünce Sistemi bir kimlik arayışının değil, mevcut bir kimliğin tekrar tescilinin, yani bir yabancının tespitiyle "Türkün yeniden Türkleştirilmesi" nin ifadesidir. Hal

Levent Şahverdi Arşivi

böyle iken, halihazırda en büyük meselelerden birisi Atatürk ve düşüncelerinin her seviyede istismar edilmesidir. Bu noktada Atatürk'ün, hiçbir zaman beceriksiz politikacı, yeteneksiz bürokrat, hırsız işadamı, yozlaşmış aydın, kabiliyetinin çok üstünde beklentileri olan hırslı memur vs. gibilerin arkasına sığındığı bir kavram haline getirilmesine fırsat verilmemelidir. Ayrıca, onun düşünceleri sadece ihtiyaç duyduğumuzda ve işimize geldiğinde söz konusu edilmekten kurtarılmalıdır. Bir başka deyişle anayasamızda yer almış, devletin unsurları, nitelikleri olarak değerlendirilmiş ve bir kısmı halen devlet politikalarına esas teşkil etmekte olan bu düşüncelerin taviz verilmeden, aşındırılmadan uygulanması gerekmektedir. O zaman Türkiye'de çözülemeyecek hiç bir problem kalmayacaktır.

Atatürk'ün bir de insan ve toplumu bütünüyle kavrayan ilkeleri vardır. Bunlardan,

İlmin ve aklın rehberliği,
İnsana ve insan haysiyetine saygı ile hoşgörü,
Yurtta ve dünyada barış,
Tarihimizden kaynaklanan hürriyet ve istiklâl düşüncesi,
Toplumu çağdaşlaştırma ve her bakımdan yüceltme,
Ülkemiz ve insanımızın kendisine mahsus gerçeklerine saygı,

gibi önemli ilkeler büyük ölçüde devlet ve cemiyet hayatına mal edilmiş, çağdaş medeniyet seviyesinin en ön saflarına ulaşmada önemli adımlar atılmıştır. Ancak, burada önemle üzerinde durulması gereken nokta varılmak istenilen çağdaş medeniyet seviyesinin, yani hedefin hareket halinde ve değişken oluşudur. Bir başka deyişle çağdaş medeniyet seviyesi bir noktada sabit olmayıp, sürekli gelişme halindedir. Ayrıca o seviyeye ulaşmak da, tam olarak çağı yakalamak manasına gelmez. Onun için sürekli gelişmek ve ulaşılan yeri koruyarak ilerlemek gerekir. Zira, çağdaş medeniyet, yapısı gereği yeni gelişmelerle yoluna devam etmektedir.

Günümüzde, Atatürkçü Düşünce Sistemi ile en üst düzeydeki medeniyet seviyesi arasında doğrudan bir bağ tesis edebilmek için bir an evvel;

Levent Sahverdi Arşivi

Tarihî birikimimize uygun bir temelde insana ve insan kişiliğine değer vermeye, İnsanımızın hür ve şerefli bir şekilde yaşaması idealinden hareketle milli duyguları zedeleyen, toplumun dayanma ve dayanışma gücünü zayıflatan her türlü akımdan kaçınmaya, Dengeli ve adaletli bir toplum ülküsünü gerçekleştirmeye,

Her türlü kavgadan uzak, sosyal adaleti gerçekleştirmiş bir devlet meydana getirmeye,

Yayılmacı, ütopik amaçlar peşinde koşmadan, milli sınırlarımız içerisinde, kendi kuvvetlerimizle varlığımızı koruyarak milletin mutluluğuna çalışmaya,

Dünyadan medenî ve insanî muamele ile karşılıklı dostluk beklemek şeklinde tezahür edecek bir millî siyaseti devlet hayatına hakim kılmaya,

Toplum olarak sosyal, ekonomik, kültürel ve manevi kalkınmayı gerçekleştirerek geri kalmışlık çilesini bir an evvel bitirmek gayesiyle millî dinamizmi bir an evvel yaratmaya,

Toplumun herhangi bir sınıf veya zümresine dayanmadan, devlet ve cemiyet hayatını bütünüyle içine alıp yeniden düzenlemeye,

Her türlü taklitçilik ile kendi özbenliğimize ters düşen hareketlerden uzak kalmaya, Çalışılmalıdır. Bu yalnız bizim için değil, gelecek kuşakların mutluluğu için de gereklidir. Aksi halde toplumumuz için olumlu işler göremez, halihazırda sürmekte olan kriz ortamının sorumlularının yaptığı gibi bocalamalar içerisinde boğulur gideriz. Tam ve şuurlu Türk aydını Atatürkçü Düşünce Sisteminin ortaya çıkışı ve gelişmesini iyi tanırsa, halihazırda mevcut ve geleceğe ait pek çok meselenin çözüm yolunu da bu sistem içerisinde bulacaktır.

Sonuç olarak, yakın tarihte Türk toplumu, Mustafa Kemal'in gösterdiği müsbet yolda yürüyerek kısa sürede güçlenmek ve tekrar medenî bir millet haline gelmek kararlılığını göstermiştir. Bugün bize düşen görev, O'nun işaret ettiği aydınlık ve müsbet yoldan sapmadan, birlik ve bütünlük

Levent Sahverdi Arşivi

içerisinde bir an evvel toplumu çağdaş medeniyet seviyesinin en ön saflarına taşımaktır. Böylelikle ihtiyaçlarımız çağın gerektirdiği şekilde karşılanırken, Türkiye'nin değişen şartlarını da isabetli bir şekilde yorumlamak mümkün olabilir.

Levent Sahverdi Arşivi

ATATÜRK İLKE VE İNKILÂPLARI IŞIĞINDA TÜRKİYE'NİN GELECEĞİ
BAŞÖĞRETMEN ATATÜRK VE TÜRK MİLLÎ EĞİTİMİ

Yrd.Doç.Dr Erol KÜRKÇÜOĞLU*

Asrımızın en büyük Türk'ü Mustafa Kemal'in aramızdan ayrılışının 64. yılında ve Türk Milletinin tarihî gerçekler üzerine kurduğu Türkiye Cumhuriyeti Devletinin 79. yılında O büyük devlet adamını tarihîsorumluluk şuuru içinde, onun bizlere en büyük emaneti olan Türkiye Cumhuriyeti Devletini ebed-müddet yaşatacağımızı ifade ederek sözlerime başlamak istiyorum.

Büyük Atatürk; *"Eğitimdir ki, bir milleti ya hür, müstakil, canlı, yüksek bir toplum halinde yaşatır; ya da o toplumu esaret ve sefalete sürükler"* tarihî ifadesinde görüldüğü üzere, Türk Gençliğini düşünen, okuyan, araştıran ve üreten, topluma yön veren, millî ve büyük hedefleri olan bir gençlik olarak görmek istemiştir. Atatürk'e göre iyi eğitim verilmiş, çağdaş bilgilerle donatılmış ve millî terbiye alabilen gençler yaratıcı, gelişmeci ve hem de millî varlığı güçlendirici olabilir. Atatürk gençlikten vatan sevgisi ve Türkiye'yi çağdaş medeniyet seviyesine çıkarabilmek için yoğun bir çalışma beklemektedir. O büyük devlet adamı; *"Gençler siz almakta olduğunuz terbiye ve irfan ile insanlık meziyetinin, vatan muhabbetinin, fikir hürriyetinin en kıymetli timsali olacaksınız"* diyerek Türk gençlerine izleyecekleri tarihî ve millî hedefleri işaret etmektedir.

---

* Atatürk Üniversitesi Türk-Ermeni İlişkilerini Araştırma Merkezi Müdürü.

Bu konferans, 23-34 Kasım 2002 tarihlerinde Atatürk Araştırma Merkezi Adına Adıyaman'da verilmiştir.

Levent Sahverdi Arşivi

Ülkemizin kalkınma ve gelişme hamlesini gerçekleştirebilecek. Türkiye Cumhuriyeti Devletini çağın muasır devletleri arasına sokabilecek, büyük ve çağdaş düşünebilen, millî hedefleri olan, bilgi ve fikir üreten Türk Gençleri yetiştirme zamanı gelmiştir. Coğrafyasının dikte ettiği önemi kavrayan, gelecek için plânlarını yapmış. duyarlı, şuurlu, heyecanlı, Türk Gençleri ile siyasî, sosyal, ekonomik problemlerimizi çözerek Türkiye'yi yarınlara, 21. yüzyıla taşımak mümkündür. Büyük Atatürk *"İşaret ettiğim prensipleri Türk Gençliği'nin beyninde ve Türk Milletinin bilincinde daima canlı tutulmasını"* millî bir hedef olarak göstermektedir.

İnsanlığın tarih boyunca yetiştirdiği en önemli şahsiyetlerden biri olan Atatürk askerî ve siyasî dehası, bilgisi, sevgisi, hoşgörüsü, ve barışa verdiği önemle büyük bir lider olarak tarihteki yerini almıştır. Atatürk'ün evrensel nitelik kazanan ilke ve fikirlerini, bilimsel düşünceye ve 21. yüzyılın yeni bir boyutta değerlendirilmesinin. Türkiye için olduğu kadar bütün dünya içinde büyük önem taşımaktadır. Onun başarısının temelini bilgi ve bilime olan sarsılmaz inanç oluşturuyordu.

Atatürk Anadolu'ya millî bir lider olarak çıktı, İstiklâl Savaşı'nda Milleti aynı ideal etrafında toplamak için millî ideolojiyi kullandı. Millî birliği sağlamak için tüm harekete millî damgasını vurdu. Mücadele, yani başlatılan savaş millîdir. Bu mücadelenin siyasî programı olan Misak-ı Millî ile varılmak istenen sınırlar da millîdir. Hareketin enerji merkezi olmak üzere kurulan Kuvay-ı Millîye, Temsil Heyeti. Türkiye Büyük Millet Meclisi gibi teşekküllerde millîdir.

Hiçbir insan zekâsı, Türklük gerçeğini Mustafa Kemal kadar yakından, Mustafa Kemal kadar içinden tanımış değildir. Hiçbir gönül Türk sevgisini bu kadar büyük olarak tanımamıştır ve yaşamamıştır. Mustafa Kemal düşünce adamları gibi, Türk'ün ne olduğunu düşünmekle, gönül adamları gibi, Türk'ü sevmekle işe başlamıştır. O bize kendimizi öğretti. Kendimizi tanıttı. Millî benliğimizi kazandırdı. Ceplerimize kimlik kartlarımızı koydu. Her düşüncenin üstünde millî çıkar ve yararlara yer vermenin millî bir görev olduğu gerçeğini gösterdi.

Levent Sahverdi Arşivi

Ona göre bütün bu hasletler Türk Milletinin doğuştan, getirdiği eşsiz niteliklerdi. Hiçbir bölücü düşünceye yer vermemesi de bundandır. Millî birlik ve beraberlik sağlanınca milletin aşamayacağı hiçbir engel kalmaz. Mustafa Kemal, *"Türk Milleti kendinin ve memleketinin yüksek menfaatlerinin aleyhine çalışmak isteyen bozguncu, vatansız ve millîyetsiz beyinlerin saçmalıklanndaki gizli ve kirli emellerini anlamayacak bir topluluk değildir"* diye tanımlıyordu.

Atatürk, vatanı ve milleti için yaptığı iyi şeyleri asla yeterli görmeyen bir ruh yüceliğine sahipti. Vatanını canından aziz bellemişti. Atatürk hakkında kitap yazan bir yabancı Büyükelçi bir gün ona Büyük İskender'le aynı bölgede doğduğunu hatırlatmıştı. Atatürk şu cevabı vermekte gecikmedi: *"Benzeyiş o noktada durur. İskender cihanı feth etti. Ben etmedim. İskender cihanı feth ederken kendi vatanını unuttu. Ama ben hiçbir zaman vatanımı, milletimi unutmadım."*

Eski Kadıaskerlerden biri Atatürk'ü şöyle tanımlamaktadır: *"Tarihîmizde bunun kadar büyük bir psikolog tanımıyorum. Milletinin ruhunu, avucunun içi gibi biliyor. Zira hiçbir fert mensup olduğu milletle onun kadar kaynaşıp birleşmemiştir. Milletin bütün ızdıraplarını, kendi vücudunda hissetmiş; milletin ne istediğini, neyi istemediğini, ne düşünüp, neden şikayet ettiğini kendi beyninin hareketlerinde ve kendi vicdanının feveranlarında keşfedip anlamıştır."*

Mustafa Kemal, 1935 yılı Ekim ayında Amerikalı General Mac Arthur'la yaptığı bir konuşmada; Avrupa'da meydana gelecek bir savaşın galibinin ne İngiltere, ne Fransa, ne de Almanya olmayacağını kaydediyor ve diyor ki: *"Uyanan Şark Milletlerinin zihniyetlerini mükemmelen istismar eden, onların millî ihtiraslarını okşayan ve tahrik etmesini bilen Bolşevikler yalnız Avrupa'yı değil, bütün Asya'yı tehdit eden başlıca kuvvet halini almışlardır."*

Atatürk'ün 1935 yılındaki bu tarihî değerlendirmesini göremeyen Batılı devletler II. Dünya Savaşı sonrasında Bolşevizm zırhına bürünen Rusları durdurmak için önce 17 Mart 1948'de Batı Avrupa Birliğini, sonra da 4 Nisan 1949 tarihînde de NATO'yu kurmak zorunda kalmışlardır. Gerçek-

Levent Sahverdi-Arşivi

ten de savaş öncesi Atatürk'ün bu tarihî uyarısı, Batılı devletler tarafından dikkate alınabilse idi, şüphesiz savaş sonrası Sovyet Rusya'nın emperyalist ve yayılmacı emellerini durdurmak için askerî ve siyasî tedbirler alma zorunluluğunda kalmayacaklardı.

II. Dünya Savaşı sonrası, Sovyet Rusya, Türkiye'ye karşı düşmanca tutumunu devam ettirmiş, 16 Mart 1921 tarihli Moskova Anlaşması'nı yenilemeyi reddederek. Türkiye'den Kars ve Ardahan'ı, Boğazlardan da üs talep etmişlerdir.

Türk Milleti dönemin Başbakanı Şükrü Saraçoğlu'nun ağzı ile bu isteklere şu cevabı vermiştir:

"Bu yerler Türk'ün kanı, canı pahasına elde edilmiş, yüzyıllar boyunca onun hakimiyeti altında kalmıştır. Böyle notalarla bu topraklar size verilemez. Bütün Türk tarihî boyunca da biz Türkler yazılı mektup ile hiçbir devlete bir karış toprak vermiş değiliz.

Kararınız kat'i ise gelip alınız. Savaşa her dakika hazırız."

Atatürk'ün Batılı emperyalist devletlere karşı giriştiği *"Kurtuluş Savaşı"* sonuçlarıyla yalnız Türk Milletini ilgilendirdiği halde gayesiyle bütün dünyayı, bütün insanlığı ilgilendirmektedir. Atatürk, Millî Mücadele'de yalnız, Türk Milletinin değil bütün mazlum milletlerinde bağımsızlık davasını üstlenmiştir, savunmuştur. Daha 1922 yılında bunu dile getiren Mustafa Kemal, bu davayı gerçekleştirmekle yeni bir tarih yapılacağını da duyurmuştur. Bu konuda diyor ki: *"Türkiye'nin bugünkü mücadelesi kendi nam ve hesabına olsaydı, belki daha kısa vadede, daha az kanlı olur ve daha çabuk bitebilirdi. Türkiye büyük ve mühim bir gayret sarfediyor. Çünkü müdafaa ettiği, bütün mazlum milletlerin, bütün Şarkın davasıdır ve bunu nihayete getirinceye kadar, Türkiye kendisiyle beraber olan Şark Milletleriyle yürüyeceğinden emindir."* Gerçekten de Atatürk'ü ve Türk Millî Mücadelesini örnek alan Orta Doğu, Asya ve Afrika Milletleri Ülkelerini işgal eden Devletlere karşı verdikleri Millî Mücadele'lerle bağımsızlıklarını kazanmışlardır.

Levent Şahverdi Arşivi

Ülkemize karşı bundan 84 yıl önce başlatılan Haçlı saldırılarına Mustafa Kemal, Türk Milleti gerçeği ile cevap vermiştir. Bugün de, O'nun bize gösterdiği hedefler doğrultusunda Devletimize karşı sürdürülen iç ve dış saldırıları, Türk Milleti ile bir arada yaşayarak, Milletin dertlerine hem dert olarak, onu tam manasıyla anlayarak ve son olarak da Milletin İdealine göre hareket ederek durdurmak mümkündür.

İçinde yaşadığımız 20. yüzyılda fikirleriyle, ilkeleriyle ve gerçekleştirdiği inkılâpları ile Türkiye'nin yolunu aydınlatmaya devam eden Atatürk'ün, 250 milyonluk Türk Dünyasına da fikirleriyle, ilkeleriyle yön verdiğini bizzat kendi yaşadığım bir hatırayı naklederek anlatmak istiyorum. 1991-1993 yılları arasında doktora çalışmalarımı yürütmek üzere; *"Yükselen bayrak bir daha inmez"* diyen Mehmet Emin Resulzade. Ali Merdan Topçubaşı ve Şehit Başbakan Fethali Han Hoylu'nun ülkesi ve Hazar sahillerinin Türklük bölgesi olan Azerbaycan Cumhuriyeiti'nde bulundum. 1992 yılının Temmuz ayında Vagif adlı Azerbaycanlı bir arkadaşımın daveti üzerine memleketi olan Cebrail'e gittim. Cebrail, Fuzuli, Zengilan, Kubatlı, bölgeleri Aran Karabağ'da (Aşağı Karabağ) olmasına rağmen o tarihlerde, bu bölgelerde de savaş devam ediyordu. Üzülerek belirtiyorum ki, bu tarihî Türk toprakları bugün Ermeni işgali altındadır. Cebrail'deki Hükümet Konağı'nın önünde Azerbaycan askerleri ile sohbet imkânı buldum. Sohbetin konusu Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki savaştı. Bu toprakların Azerbaycan Türklerine ait olduğunu, topraktan pay verilmeyeceğini, mutlaka kanları, canları pahasına vatan topraklarının müdafaa edilmesini söyledim. Bir Azerbaycan askerî bana cephede Rus ordusu ile savaştıklarını, onların ellerindeki silâhların daha güçlü olduğunu izah etmeye çalışıyordu. Ben de onlara, Türk Milletinin Millî Mücadele döneminde şartların çok daha olumsuz olduğunu, Türk ordusunun yedi ülkenin ordusuna karşı savaştığını, herhangi bir devletin yardımının söz konusu olmadığını anlattım. Beni büyük bir ilgi ile dinleyen Azerbaycan askerlerine 1919 yılında Sivas'ta M. Kemal'le Amerikalı General Harbord arasında geçen bir görüşmeden bahsettim. Bu görüşmede Harbord, M. Kemal'e şöyle bir soru yöneltir:

Levent Sahverdi Arşivi

- Memleketinizi kurtarmak için muazzam bir girişim içindesiniz, ama paranız var mı? silâhınız var mı?

- Hayır, şu anda bunların hiçbirisi yoktur.

- O halde girişiminiz, ümitsiz hatta tehlikeli bir macera değil mi?

- Hayır, bugün olmayan paramız olacak, bulunmayan silâhlar bulunacak, mevcut olmayan ordu kurulacaktır.

-Ama nasıl?

-Şöyle ki, bir millet topyekün kurtulmaya karar verir de harekete geçerse onun hürriyetini ve bağımsızlığını elde etmesini engelleyecek bir güç dünyada yoktur.

Atatürk'ün bu sözlerinden tatmin olan General Harbord *"Ben de Türk olsaydım ancak bu suretle hareket ederdim"* diye cevap verir.

Bu tarihî izahlarım karşısında içlerinden Azerbaycanlı bir komutan bana şöyle cevap verdi. *"Türk kardeş, sizin o zaman Mustafa Kemal Paşanız vardı. O, size rehberlik etti, Yunan'ı denize döktünüz. Ülkenizi azadlığa çıkardınız."* diye cevap verdi. Şüphesiz bu cevaptan büyük bir haz aldığımı, gurur duyduğumu ifade etmek istiyorum.

Bugün Nahçıvan'da Türk hakimiyeti varsa ve Azerbaycan'a bağlı muhtar bir bölge statüsünde ise bunun Atatürk'e borçlu olunduğunu belirtmek istiyorum. Millî Mücadele'nin Haricîye Nazırlarından Yusuf Kemal (Tengirşenk) Bey Ruslarla anlaşma yapmak üzere 13 Aralık 1920 günü Moskova'ya hareket etmeden önce Mustafa Kemal'le bir veda görüşmesi yapar. Bu görüşmede Yusuf Kemal Bey, Muştafa Kemal'e *"Paşam Ruslar, Nahcıvan üzerinde ısrar ederlerse ne yapalım"* diye bir soru yöneltir. M. Kemal Paşa'nın cevabı gayet açık ve nettir. *"Nahcıvan Türk kapısıdır. Bu hususu nazar-ı itibara alarak elinizden geleni yapınız"* diye buyurmuştur. M. Kemal'in ve Türk Hükümetinin diplomatik başarısı ile Nahçıvan ve Karabağ Azerbaycan'ın bünyesinde olmak şartı ile Muhtar Cumhuriyetler olarak tanınmıştır.

Levent Sahverdi Arşivi

Bu târihi hadisede de Atatürk'ün *"Kırk asırlık Türk Yurdu yabancı elinde bırakılamaz"* dediği Hatay'da cereyan etmiştir. Türkiye'nin imzaladığı Lozan Anlaşması'ndan sonra, Hatay Türkleri Fransız esaretinden kurtulmak için Millî Mücadele'ye başlamışlardı. Herkesin yıllarca kendi kendisine ve yakınlarına sorduğu soru şu idi. *"Ne zaman gelecekler?"* Aslında bu sorular 1990 tarihîne kadar işgal altındaki bütün Türklük bölgelerinde sık sık duyulan ve işitilen sözlerdi.

"Ey Türk! Çabuk sen gel, Sen."

Türkiye'de şapkanın kabulünden sonra Hatay'da ne zaman gelecekler? Sorusunu soran bir ihtiyara *"Amca Türkler buraya gelirlerse sana şapka giydirecekler"* dendiği vakit şu cevabı vermiştir: *"Oğul, onlar buraya gelsin de ben başıma işkembe bile geçirir, gezerim. Hem senin şapka dediğin şey nedir? İnsan cennete bile milletle gider. Ben dünyada esir olanın ahirette cennete gideceğine inanmam. Ben başkaları ile cennette ne yaparım. Onlar beni anlamaz, ben onları..."*

26 Ağustos 1071'de Alparslan *"Anadolu benim ve milletimin vatanı olacaktır. Onlara yeni bir yurdun kapısını açıyorum. Size öyle bir vatan aldım ki, ebediyyen sizin olacaktır"* idealiyle Bizans ordusunu mağlup etmiş ve zafere ulaşmıştır.

26 Ağustos 1922'de de Gazi M. Kemal Paşa *"Alparslanların milletimize hediye ettiği bu aziz vatanı Megalo-İdeacılara bırakamam, Anadolu benim vatanımdır"* diyerek Yunan ordusunu mağlup etmiştir.

Cumhuriyet, yıllarca süren savaşlar, kanlı boğuşmalar sonunda vatanı içten ve dıştan yıkmak isteyen istilâcı güçlere karşı, istiklâlini kazanarak ve millî hudutları içinde kurduğu Türk halkının kendisine en uygun gelen rejimdir. Milletin varoluş nedeni ile Türk devletinin ve cumhuriyetinin varoluş nedeni aynıdır.

Cumhuriyeti sokaktan satın almadık. Bir bedel ödeyip yeni Türk Devletini kurduk. Zor şartlar altında tahminleri altüst ederek Millî Mücadele'yi yaptık. Binlerce şehit Türkiye Cumhuriyetinin doğusunu kanıyla, canıyla

Levent Sahverdi Arşivi

destekledi. Devlet kurma geleneğini sürdüren Türk Milleti tarihî görevini sürdürdü. Devletli hayatımız 2200 yıllıktır.

Büyük Atatürk, *"Memleketin ve İnkılâbın içerden ve dışardan gelebilecek tehlikelere karşı korunması için, bütün millîyetçi ve Cumhuriyetçi kuvvetlerin bir yerde toplanması lâzımdır"* demek, suretiyle Cumhuriyet ve demokrasinin bizim vazgeçilmez, millî bir gayemiz olduğuna dikkati çekmektedir. Biz ne demokrasisiz bir Cumhuriyete talibiz, ne de Cumhuriyetsiz bir demokrasiye... Muasır medeniyet seviyesine ulaşmanın başka bir yöntemi de henüz keşfedilmemiştir. Türk'üm diyen herkes bu cumhuriyetten yana olmalı, bu cumhuriyeti ne pahasına olursa olsun savunmak ve yaşatmak azminde olması, şüphesiz Türk insanının öncelikli bir görevi olmalıdır.

- Cumhuriyete saygı, Türkiye'nin millî birlik ve bütünlüğüne saygıdır,

-Cumhuriyete saygı, millî menfaatlere, her alanda sıkı sıkıya sarılmak, Türk Kültürü ve Medeniyetinin bize sağladığı imkânları fark edebilmektir.

- Cumhuriyete saygı, Türkçe'ye saygıdır. Türkçeyi ilim dili olarak kullanmaktır.

- Cumhuriyete saygı, TBMM'ne saygıdır. Millî iradeye bağlılıktır.

- Cumhuriyete saygı, devlet ile milleti kaynaştırıcı mekanizmaları geliştirmektir.

- Cumhuriyete saygı, Türk tarihîne saygıdır ve onu bölmeden, ayırmadan bir bütün olarak düşünebilmektir.

- Cumhuriyete saygı, bizi biz yapan değerleri koruyarak geliştirmektir.

- Cumhuriyete saygı, onu bir türlü içine sindirememiş farklı unsurlarla akıllı, soğukkanlı ve ilim rehberliğinde mücadeledir.

- Cumhuriyete saygı, fert, cemaat, grup, zümre çıkarlarını millî menfaatlerinin üzerinde görmemektir.

- Cumhuriyete saygı, yabancıları iç işlerine karıştırmamaktır. Saygın, barışçı, millî bir dış politika izlemektir.

Levent Sahverdi Arşivi

- Cumhuriyete saygı, Millî ekonomiyi hayata geçirmektir. Türkiye'nin yer altı ve yer üstü kaynaklarını ülke çıkarları açısından olumlu olarak değerlendirmektir.

-Cumhuriyete saygı Türk kimliğine saygıdır. Hayatta gururla, onurla, taşıdığımız kimlik Türk kimliğidir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Atatürk'ün ifadesiyle, Türk Milletinin en muazzam eseridir. Bugün dünya coğrafyasının en önemli stratejik konumunda olan. Orta Doğu ve Kafkasya petrolleri arasında farklı medeniyetler ve milletler arasında gelecek yüzyılın kendine ait olmasını hedefleyen Türk Milleti, 79 yıllık Cumhuriyetiyle ve millî devletiyle bunu başaracak güce sahiptir.

Türk insanı şunu iyi bilmelidir ki, çok ama çok güçlü olduğu zaman hiçbir kuvvet kendisine düşmanlık yapmaya cüret edemeyecektir. O halde Türk insanı güçlü olmak zorundadır. Uyanık olmak zorundadır. Tedbirli olmak zorundadır. Türk insanı kimin Türk'den yana kimin Türk düşmanlarından yana olduğunu çok iyi öğrenmelidir. Güçlü olduğu zaman önünde secdeye kapanırcasına eğilenlerin asla dost olmayacaklarını hiçbir zaman hatırından çıkarmamalıdır. Onlar Türk Milletinin ve Türk Devleti'nin zor günlerini kollamaktadırlar. Mutlaka kuvvetli olmak durumundayız. Balkanları, Kafkasya'yı ve Orta Doğu'yu kontrol etmek ve buradaki hadiseleri Türkiye lehine yönlendirmek mecburiyetindeyiz. Millî birliğimizi ayakta ve canlı tutmak zorundayız. Jeopolitik ve jeostratejik durumumuz bizi her milletten daha fazla bu yolda gayret sarfetmeğe mecbur kılmaktadır. Büyük Atatürk'ün *"Şahsınız için değil, fakat mensup olduğunuz millet için, elbirliğiyle çalışalım, çalışmaların en büyüğü budur"* diyerek Türk insanının medeniyet ve insanlığa hikmetle görevlendirdiğini ifade etmiştir.

Bizler Atatürk nesli olarak; milletin ve devletin bekası, ilmin gelişmesi ve millete hizmet düşüncesiyle yola çıkarak, Cumhuriyetimize, Devletimize, Vatanımıza sahip çıkmak her Türk insanının millî görevidir. Cumhuriyetin geleceği ise 70 milyonluk Türk insanının millî birlik ve bütünlüğü ile sağlanır.

Levent Şahverdi Arşivi

Millî Mücadele'den bütün dünyayı şaşkına uğratan bir zaferle çıkan Türk Milleti, devletini yeniden inşa ederken, en çağdaş devlet biçimini tercih etmiş, gelişmelerin yeni çalkantılara işaret ettiği o kuruluş döneminde Türkiye Cumhuriyeti, bölgede ve dünyada bir denge unsuru olabilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti, bütünü ile Türklüğü yok etmek, dünya üzerinden silmek isteyenlere karşı yapılan Millet mücadelesinin, Türk İstiklâl Savaşı'nın eseridir. Cumhuriyetimizin dayanağı da 70 milyonluk yüce Türk Milletidir.

Sözlerimi benim hayat felsefemin tek ve değişmez gerçeği olarak kabul elliğim şu sözlerle tamamlamak istiyorum: *"Türkiye Cumhuriyeti Devletinin millî meselelerinde, cumhuriyet rejiminin korunması ve yaşatılmasında, devletimizin bütünlüğü ve bekası noktasında, mensubu olmakla gurur duyduğum, Türkiye Cumhuriyeti Devletinden yana olmak en büyük gururdur, şereftir ve erdemliliktir."*

Levent Sahverdi Arşivi

ATATÜRK VE BOLU**

Prof. Dr. Enver KONUKÇU*

Bolu Mustafa Kemal Paşa ilişkileri Erzurum Kongresi sırasında başladı. 23 Temmuz 1919'da Erzurum'da, 4 Eylül 1919'da Sivas'daki millî kongreler, bunlara ait metinler, telgraf yolu ile Bolu Mutasarraflığı'na ulaştırıldı. Heyet-i Temsiliye Başkanı olarak Sivas'tan bir çok talimat, Mutasarrıf Ali Haydar Beye, Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti'ne iletilmiştir. Damat Ferit Paşa hükümeti ile bağlantının kesilmesi de Mustafa Kemal Paşa'nın isteği üzerine gerçekleştirilmiştir. Ayrıca Dertli Gazetesi ve asayişle ilgili dilekler de Sivas'ta M. Kemal Paşaya duyurulmuştur. Bolu ile Adapazarı arasındaki Akyazı'da meydana gelen başkaldırma esnasında, İzmit, Adapazarı, Düzce ve Bolu yöneticilerinin sık sık dikkati çekilmiştir. Mutasarrıf Ali Haydar-M. Kemal Paşa görüşmeleri de, 1920 yılı içinde devam etmiştir. Sonraki Mutasarrıf Halil Beyde Bolu-Ankara ilişkilerini titizlikle ve zaman kaybetmeksizin devam ettirmiştir.

1921-1922 yılında, Bolu-M. Kemal teması yine telgraf görüşmeleri ile sürdürülmüştür. Türkoğlu Gazetesi'nde yer alan bu haberler şöyledir :

"Gazilik ve mareşallik unvanı ve rütbelerinin tevcihi üzerine, Bolu Gençler Birliği Riyaseti tarafından Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine hitaben çekilen tebrik telgrafnâmesine cevaben Müşarünileyh Hazretleri tarafından şeref-vârid telgrafnâme sureti ber-vech-i zir derc-i sütün mefâharet olunur.

---

* Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü. Öğretim Üyesi.

** Bu konferans, 30 Aralık 2002 Tarihinde Atatürk, Araştırma Merkezi Adına Bolu'da verilmiştir.

Levent Sahverdi Arşivi

Bolu Gençler Birliği Riyasetine,

Tebriklerinize samimâne teşekkür ederim. 28.9.1921

TBMM Reisi Başkumandan Mustafa Kemal"

"BMM Reisi Başkumandanlık Cânib-i Âlisine : Bugün Bolu Himaye-i Etfâl Cemiyeti (Çocuk Esirgeme Kurumu) tarafından vatan ve memleket yolunda hayatlarını feda eden şehitlerin bıraktıkları evlâtlarımızla cephede bulunan sevgili askerlerimizin yavrularından 186 çocuğun Memleket Hastanesinde sünnetleri yapılmıştır. Bu münâsebetle memleket donatılmış müzika ve davullarla çocuklar arabalarla gezdirilmiş ve hepsine de bir kat elbise ve ayakkabıları ve muhtelif hediyeler verilerek, gerekli bakımları ve dinlenmeleri sağlanmıştır. Arzederim.

Bolu Mutasarrıfı

Fahri (Fahreddin)"

M. Kemal Paşa, TBMM Reisi ve Başkumandan imzası ile şu karşılığı vermiştir;

"Bolu Mutasarrıflığına,

10 Eylül 1921 tarihli telgrafa cevap.

Bolu Himâye-i Etfal Cemiyeti tarafından şehitler ve mücahitler çocuklarından 186 kişinin sünnetlerinin yapılması ve kendilerine elbise ve hediyeler verilmesi, övünülecek şeylerdir. Teşekkür ederim. Bu gibi şeylerin devamı gereklidir. İlgililere bildirilmesini rica ederim."

Bolu Milletvekili Yusuf İzzed Paşanın ani ölümü üzerine ailesine, Bolu Belediye Başkanlığına, Müdâfaa-ı Hukuk Cemiyeti Başkanlığına ve Gençler Birliği Başkanlığına üzüntülerini bildiren telgraf yollanmıştır. Tarihi 19 Nisan 1921'dir.

"Yusuf İzzed Paşanın ölümünden dolayı müteessir olan Büyük Millet Meclisi, muhterem arkadaşları hakkında izhâr buyurulan hissiyat kadir-şinaslıkdan dolayı takdim-i teşekkürat eyler Efendim....

Levent Sahverdi Arşivi

BMM Reisi

Mustafa Kemal"

Bolu-M.Kemal ilgisi, sadece mutasarrıflıkta değil, Çorum'daki Bolulular arasında da yaygındı. Türkoğlu Gazetesi'nin 14 Mayıs 1922 tarihli nüshasında Ali Rıza Efendi ile ilgili olarak şu habere yer verilmektedir.

"Çorum'da bulunmakta olan millî sanatkârlarımızdan diş doktoru Bolulu Ali Rıza Efendi, Başkumandanımız Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin altından bir heykelini yaparak Paşay-ı müşarün-ileyhe takdim etmişlerdir. Ali Rıza Efendi, memleketimizin en fedakar ve vatanperver sanatkârlarındandır. Hemşehrimizin hareketini takdir ve kendisini tebrik ederiz."

Mustafa Kemal Paşa, Haziran 1922'de İzmit'de Fransız Yazarı Claude Farrer ve annesi Zübeyde Hanım ile görüşmek için Ankara'dan Adapazarı'na seyahat etmiştir. Öyle görünüyor ki gezi gizli tutulmuştur. Bu münasebetle Bolu Mutasarrıfı Fahreddin Bey ile M. Kemal Paşa arasında şu tel görüşmesi yapılmıştır:

"Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine;

TBMM Reisi Başkumandan Gazi M. Kemal Paşa Hazretlerinin livamız (Bolu) dahilinden geçerek İzmit'e teşrif buyuracakları evvelce haber alınmıştır. Biz de, zât-ı âlinizi Göynük'de karşılama ve Bolu adına hoş geldiniz diyecektik. Dönüşünüzde de, uğurlamak için özel bir heyet hazırlamıştık. Ancak, Başkumandan Paşa Hazretlerinin teşrifleri ani ve habersiz vuku bulmakla, karşılama grubu istikbâlinizden mahrum kalmıştır. 24 Haziran 1922"

M. Kemal Paşa da, Bolu Mutasarrıfına teşekkür etmek üzere aşağıdaki telgrafı göndermiştir. Tarihi 26 Haziran 1922'dir.

"Bolu Mutasarrıflığına,

24 Haziran 1922 tarihli telgrafınızı aldım. Hakkımda bütün Bolu halkının gösterdiği hissiyat ve tezahürat-ı samimâneden pek duygulandım. Teşekkürlerimin ilgililere bildirilmesini rica ederim.

Levent Sahverdi Arşivi

TBMM Reisi

Başkumandan M. Kemal"

Bolu Genel Meclisinin açılması nedeni ile Mutasarrıf ve M. Kemal Paşa arasında da şu tel görüşmeleri gerçekleştirilmiştir :

"BMM Riyâset-i Celîmlesine, 7 Ocak 1922

Hakimiyet-i Millîye'nin küçük bir örneği olan Liva Meclisi-i Umûmisi, bugün özel bir törenle açılmış ve millî yasal davamızın bütün dünya nazarında kabul edildiğinin ferdasında belli düşmanlarımızın kahr ü tedmiri arefesine rastlayan iş bu toplantıda millî hakimiyetimizin medar-ı istinadı olan TBMM'nin mesai ve başarısı hakkında meclisimiz tarafından en hararetli istekler içinde izhâr-ı teminat ve takdim-i ihtirama ve tazimata karar verilmiş olduğunuzu arz ile kesb-i fahr eylerim.

Bolu Meclis-i Umumî adına reis Mutasarrıf Fahreddin.

M. Kemal Paşa da TBMM Reisi imzası ile şu cevabı telgrafı göndermiştir:

"Bolu Mutasarrıflığına:

Bolu Genel Meclisinin açılması ve Büyük Meclise karşı hislerini içine alan telgrafnâmeleri Genel Heyetce okunmuştur.

Büyük Meclis, işbu sevgi dolu görüşlerden dolayı teşekkür eder ve Meclisinize başarılar temenni eylerim."

BMM'nin 1923'deki yasama yılı Bolu tarafından, diğer vilâyetlerle birlikte tebrik edilmiştir. Ayrıca, M. Kemal Paşayı Bolu'ya davet etmek için, yedi kişilik bir heyet teşkil edilmiş, Ankara'ya gönderilmiştir. Vakit Gazetesi, 21 Nisan 1923 tarihli sayısında.

"Bolu'dan Gazi Paşa Hazretlerine arz-ı tazimat ile kendilerini Bolu'ya davet etmek üzere geleceğini yazdığımız Heyet. Ankara'ya vasıl olmuş ve Çankaya'da Paşa Hazretleri tarafından kabul olunmuştur. Paşa Hazretleri ilk fırsatta arzularını gerçekleştirmeye söz vermiştir."

Levent Sahverdi Arşivi

Çeşitli nedenlerle, Bolu'yu şereflendirme, 1934 yılına kadar gerçekleştirilemedi.

Mustafa Kemal Paşanın ilk ve kapsamlı gezisi Cumhuriyet'in ilânından sonra 1934'de gerçekleşecektir. 1923-1934 devresinde, çeşitli vesilelerle, Çankaya'ya heyetler gönderilmiş, Bolulların içten ısrarlı davetleri tekrarlanmıştı. Dertli gazetesi sahibi, Bolu Meb'ûsu İlyaszâde Şükrü (Gülez) ve Tayyare Cemiyeti Başkanı Mustafa Kemal Paşanın Milli Mücâdele de; inkılâbların yapılmasında her zaman yanında bulunan Cevad Abbas (Gürer) Bolulların hislerine tercüman olmuşlardı.

Anadolu gezilerinde, Bolu ancak 1934'de programa alınabildi. Şimdiye kadar, Reis-i Cumhur, Ankara, Yabanâbâd (Kızılcahamam), Gerede, Reşadiye (Çağa), Bolu, Düzce ve Adapazarı güzergahını görmemişti, fırsatını da bulamamıştı.

Büyük Kurtarıcı'ya karşı bağlılık ve özlem duyan Bolulular, Temmuz 1934 de müjdeyi Mebus, Cevad Abbas Bey'den öğrendiler. Alışılagelmiş tetkiklerini yapmak için Bolu'ya gelen Mebus, Vali Ali Rıza (Üner) ve Belediye Başkanı, Baytar diye tanınan Reşad (Aker)le görüşerek Reis-i Cumhur'un Bolu'ya geleceği müjdesini verdi. Haber az sonra bütün Bolu'da duyuldu. Bu mutlu geziyi, iyi bir karşılama töreni ile başlatmak istediler. Vali ve Belediye Başkanı, "Tezyin ve Karşılama Heyeti" nin teşkili için emir verdiler. Yan komiteler de iki gruba yardımcı olacaktı. Öğretmen Kadriye Hanım (Atay), Faika Hanım (İnhisarlar Müdürü eşi), Hafız Murteza ve Muzaffer (Samur) Bolu'daki programı vilâyete arz ettiler.

Reis-i Cumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın ikamet edeceği yer olarak Fırka tespit edildi. Bolu Üçtepe üzerinde kurulmuştu. Bunlar; Karga, Hisar ve Hıdırlık tepeleri idi. 1930 yılı sonrası, Hıdırlık tepesinde fırka parkı düzenlenmiş ve Bolu'nun en modern binası Cumhuriyet Halk Fırkası inşâ edilmişti. Halk buraya kısaca Fırka binası diyordu. Halk evi/Fırka, bütün Bolu ovasına hakim ada vaziyetinde idi. Karacasu, Ilıcalar, Mudurnu, Düzce, Sünnice Dağları, Gerede ciheti emsalsiz manzarasıyla görülebilmekte idi. İşte böylesine seçkin mevki, Reis-i Cumhur'un ikametine ayrılmıştı.

Levent Sahverdi Arşivi

Mebus Cevad Abbas Bey, hazırlıkları yerinde görmek, ilgili emirleri vermek için Ankara'dan tekrar Bolu'ya geldi (15 Temmuz 1934).

Fırkaya çıkıldı tezyin ve karşılama heyetiyle konuştu. Salonda yığılı halıları görünce hayretini gizleyemedi. Tezyin Heyetinin bunları Reis-i Cumhurun geçeceği yollara serileceğini söylemesi üzerine, Cevad Abbas ;

-Efendiler! Gazi böyle şeyleri sevmiyor. Gösterişten uzak kalınmasını istiyor, demek zorunda kaldı ve O'nun "Ben Saltanat heveslisi değilim. Halktan biriyim. Cumhuriyet adamı olarak karşılanmak isterim". Sözlerini hatırlattı.

Reis-i Cumhur Gazi M. Kemal Paşa 17 Temmuz 1934'de, Bolu vilayeti sınırında karşılandı. Öğleye doğru sıcak, açık bir havada Gerede'de muhteşem bir karşılama yapıldı. Sonra, Arkot dağının mor koyu yeşil denizi andıran çamlıktaki Ramazan Dede Tepesine çıkıldı.

Gerede ve ovası, Erzurum ve Sivas yaylalarını hatırlatan serinlikte, seyredildi. Vali ve kaymakamın Belediye başkanının izahları dinlendi.. Mustafa Kemal'in hoşuna gitmiş olmalı ki, tepeye "Esen Tepe" denildi. Reis-i Cumhur ve beraberindekiler, son yılların en güzel yemeğini, Geredeli, Mengenli ve Bolulu aşçıların elinden yemişlerdi.

Öğleden sonra nefis manzarası ile insanı büyüleyen Reşadiye'ye hareket edildi. Gölün güneyindeki kasabada, köy halkı Mustafa Kemal'i candan karşılayarak bağrına bastı.

Reşadiye, eskiden Çağa ismini taşıyordu. Gölün Mengen tarafındaki asıl yeri yangınla harap olduğu için, tarihi kasaba, şimdiki yerine taşınmıştı. Sultan Mehmet Reşad'ın adı, yeni yerleşme yerine verilmiş, bu nedenle Reşadiye diye anılmıştı. Reis-i Cumhur "buraya Çağa denilsin" direktifini verdi. Diğerinden ayırmak için de Yeni Çağa şekli kabul edilmiştir.

Aynı gün öğle ile ikindi arası kafile Bolu'ya vardı. Telefonla, Gazi'nin nerede bulunduğu öğreniliyor ve halka da bilgi veriliyordu.

Reis-i Cumhur açık ve güneşli bir havada Bolu'ya ilerlerken, harman vakti olmasına rağmen hemen bütün köylüler , şehre dolmuş, kasabalılar Karga ve Hisar Tepeleri civarında büyük kalabalık teşkil etmişlerdi.

Levent Sahverdi Arşivi

Reis-i Cumhur, Bolu dışında yine resmen Vali Ali Rıza (Üner), Belediye Başkanı Baytar Reşad (Aker) Askeri Birlik Komutanı, subaylar, askerler, mülki erkanca karşılandı. Onu istikbal edenler arasında milletvekilleri Hasan Cemil Çambel, Salah Cimcoz, Şükrü Gülez, Cemal Sait Siren, Bolulu Tahir Hitit'de göze çarpmaktaydı.

Ankara kafilesindekiler;

Recep Peker, Şükrü Kaya, Afet İnan, İsmail Hakkı Uzbay, Salih Omurtag, Cevat Abbas Gürer, korumalar ve yaverlerdi.

Reis-i Cumhur şimdi Anıtkabir müzesindeki otomobilden inmiş ve Bolu toprağına Hisar altına ilk adımını atmıştır., Spor kıyafetliydi. Gömlek yakası açıktı. Ön cebinde beyaz mendil vardı. Siyah kuşaklı fötr ile halkı selamladı. Öğrencileri fark edince, Gazi :

"İşte Türkiye Cumhuriyetinin geleceği bunlardır. Bu gençlere değer vermeli ve en iyi biçimde yetişmeleri sağlanmalıdır. Çünkü Cumhuriyet bunların omuzlarından yükselecektir" diyerek, yanındakilerin dikkatini çekti.

Bolulular, aziz misafirini karşılarında görünce, hasret giderdiler, heyecan fırtınası dalga dalga yayılıyordu. Reis-i Cumhur hiç usanmadan fötrü ile halkı selamladı. Sonra Fırka'ya çıkıldı. Kendisine tahsis edilen odaya doğru ilerlerken merdivende bir an durakladı. Ilıca, Karasu taraflarına baktı. Recep Peker'e: "Bolu'yu Ankara'dan önce görmeliydim..." dedi. Bu söz, Bolulularca, sonraları değişik yorumlandı. "Yoksa, Gazi, Bolu'yu başkent yapmadığına mı hayıflanıyordu."

Fırkada üst düzeyde ve halkın temsilcileri ile fikir alışverişinde bulunuldu. Gazi, Bolu'ya ve inkılaplara dair bazı sorular yöneltti.

Akşam, Bolulların tertiplediği gece, öncekilerden farklı idi. Geleneksel Paşa Pilavı, bazılarını hayrete düşürmüştü. Çankaya'daki sofra, burada, daha farklı ve insanı imrendirecek sıcak havadaydı. Behire (Bahire) Hanım ile Gazi arasında kısa sohbette verilen cevaplar son derece ilgi çekici idi. Gazi, sonunda Bahire'ye "senin adın bundan sonra BEDİZ olsun. Seninle,

Levent Sahverdi Arşivi

Türk kadınının temsilcisi olarak BMM'de çalışmak isterim." dedi. Bediz Hanım, önerildiği gibi kadın mebus olarak BMM'ne girdi. Soyadı olarak da, Morova'yı aldı. (1935)

18 Temmuz 1934 günü, Ankara'dan Hariciye'nin ulaştırdığı, Kuşadası hadisesi, bir önceki gecenin neşesini kaçırmışa benziyordu. Zira, iki İngiliz subayının yaralanması, Türkiye ile siyasi gerginliğe sebep olabilirdi. Gazi çevresinin üzüntüsünü hissedince, Cevad Abbas'ı yanına davetle Türk askeri, kendisine düşen vazifeyi yapmıştır." Cevabi telgrafın, Ankara'ya gönderilmesi talimatını verdi.

Reis-i Cumhur'a Halk evinin hatıra defteri arz edildi.

"Bolu Halk evinde bir gece kaldım. Bolu'nun güzelliğinden, halkın coşkun sevinçlerinden çok mütehassis oldum. 18. VII. 1934

Gazi Mustafa Kemal"

Cümlelerini, mürekkep kalemi ile yazdı.

Mustafa Kemal, yine Bolulların coşkun kalabalığı ile Düzce'ye uğurlandı. Bütün ileri gelenler, vilayet ve belediye yetkililerince Borazanlar, Paşa Köyü, Berberler, Zincirlikuyu Ayrılık çeşmesine kadar, kafileyi takip ettiler.

1935 yılında yayınlanan kutlama kitabında, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Bolu ziyareti ve bıraktığı izler şöyledir.

"Yıllarca bekledikten, yolunu gözledikten sonra Bolulular Atatürk'ü 17 Temmuz 1934 de aralarında gördüler. Bolulular böyle bir günü o kadar çok beklemişlerdi ki, daha Atatürk Gerede'den çıkmadan Bolu doğu tarafı Hisar'ın altı binlerce insanla dolmuştu. O'nu ilk görmek kıvancını kimse ötekine vermek istemiyordu. Nihayet geldi. Aramıza girdi. Doya doya gördük. Güzel Bolumuzu beğendi. İki gün içinde O'nu aramızda o kadar benimsemiştik ki gidişi ile Bolu bomboş gibi oldu. Bolu O'nun Bolu'ya ayak bastığı günü 17 Temmuz gününü, bayram günü olarak kabul etti. Her yıl 17 Temmuz sonsuz bir coşkunlukla kutlanıyor. Şimdi her yıl tekrarlanan bu

Levent Sahverdi Arşivi

büyük günde bütün Bolulların aradığı, hasretle gözlediği bir çehre var. Bir kere aralarında gördükleri büyük Türk'ü bir daha aralarında görmek."

Bolu Urayı'nın yazısında da vurgulandığı gibi 17 Temmuz, Ata'nın Bolu topraklarına ayak basışı, bayram günü kabul edilmiştir. Her yıl aynı tarihte resmi törenle, 1934 yılının yıldönümü kutlanmaktadır. Şimdi, Türk ve dünya turizminin gözdesi Abant, 1935'ten beri her yıl bayram şenliklerine sahne olmuştur. 1947'da Mahfel civarında, Hükümet ve Kışla'nın yanında, Düzce şosesi üzerinde heykeli ve park düzenlemesi yapılmıştır. Heykeltıraş Nejat Sirel (1897-1959) Bursa'dan sonra, en görkemli anıtı, Bolulula ra kazandırmıştı. Bolu kültür hayatının mühim siması M. Karamanoğlu, 1934 yılı ile ilgili olarak "Gazi dolması" hikayesinden bahsetmektedir.

"Sene: 1934

Ebedi Şef Atatürk, Bolumuzu şereflendirmişti. Ne yazık ki, İzmir'de vurulan iki İngiliz subayı olayı, daha fazla kalmalarına mani olmuş, bizleri de hayli üzmüştü. Bolu Adapazarı yolu berbat bir durumda, Vali ve Nafıa Müdürü çukurları kum ve çakıllarla doldurtmakta. Yol çavuşları nezaretinde ekipler hummalı bir faaliyette. Bolumuz'dan ani olarak yola çıkan Atamız, kendisi ile beraber hareket eden maiyetini ve göndermeye gidenleri bir hayli geride bırakmıştı. Yolun sonlarına doğru bir çavuşun nezaretinde amelelerin acele acele bir çukur doldurmaya çalıştıklarını görünce dururlar. Yol çavuşuna ne yaptığını sorarlar. Atası'nın daha birkaç gün Bolu'da kalacağını bilen yol çavuşu Mehmed Çavuş, yolcunun yüzüne bakmadan "Gazi dolması Efendim" der ve yine işine devam eder.Atatürk, "O da ne demek" diye sorunca ; yolcunun yüzüne bakan ve Atasını karşısında gören Mehmed Çavuş safiyetle ; "Paşam. Sizin çukurlarda sarsılmamanız için çukurları dolduruyoruz" der. Ata o zamana kadar yetişen Valiye (Ali Rıza Üner) döner. Yol çavuşunun taltifini: Nafıa Müdürünün de iyi çalışmasını emreder."

Reis-i Cumhur Kemal Atatürk'ün 10 Kasım 1938 İstanbul Dolmabahçe Sarayı'nda vefatı bütün Bolulları kalben üzmüş ve vilâyette matem havası hakim olmuştur.

Levent Sahverdi Arşivi

Herkes birbirine küskün gibi göz yaşı dökmekten ağızlarını bıçak açmıyordu. Radyonun yayını tek nefes halinde dinleniyordu. Cenaze törenine katılmak için CHP'den, belediyeden, halktan temsilciler seçildi. Ayrıca büyük bir anma mitingi de yapılacaktı. Herkes buna hazırlanıyordu.

Devletin resmî yayın organı olan Ayın Tarihinde 20 Kasım 1938 günkü haberinde Bolu'daki etkinliklere temas edilerek, "Büyük ve ebedî kurtarıcıya, Ankara'da yapılan cenaze merasimini radyoda göz yaşlan ile dinleyen Bolu halkı, Halk evinde toplanarak verilen hitabeleri yine göz yaşları içinde dinlemiştir. Binlerce köylü ve şehirli saat 14.00'te Cumhuriyet Meydanı'nda toplandı. Halk evi bandosunun çaldığı İstiklaâ Marşı ve matem havaları tazimle dinlendikten sonra halkın Ulu Atası için hazırladığı çelenkler anıt önüne konuldu. Hep bir ağızdan yolunda hayatlarını feda edecekleri namus ve şeref üzerine ant içtikten sonra, Âbidenin önünde başta bir albay olduğu halde asker, talebe ve bütün halk baş eğerek tazim ve gözyaşlarıyla geçerek, merasime nihayet verildi."

Bolulular, Ata'sını hiç unutmadı. Her 17 Temmuz da O'nu hep andı.

NOTLAR

Ayın Tarihi, 20 Kasım 1938.

Bolu Gazetesi, No: 336, 17 Mart 1337, s.2.; 342, 28 Nisan 1337, s.l.; 351. 7 Temmuz 1337, s.l.; 352. 14 Temmuz 1337, s.1.

Bolu'da 17 Temmuz Atatürk Günü, 11/10 (Temmuz-Ağustos 1946), s.4 vd.

Bolu Orman İşletme T.A.Ş. Esas Mukavelename, İstanbul 1929.

Bolu Vilâyet-i Salnamesi, 1341, Bolu 1341, s.162-163, 184-203.

Cumhuriyetin 70.Yılında Bolu, İstanbul 1993, s.21-22, 130-131.

Derdli Gazetesi, no;53, 6 Nisan 1337, s.l.

M.Karamanoğlu, **Fıkra ve Geçmişten Anılar, Sesimiz Gazetesi,** 5 Mayıs 1970, s.2.

....., **Fıkra ve Geçmişten Hatıralar, Çele-Bolu,** sayı 4 (Haziran 1963), s. 14

Levent Sahverdi Arşivi

....., **Bolu'da İlk Şapka, Çele-Bolu,** sayı;9 (Kasım 1963), s.14-15.

....., **Fıkra ve Geçmişten Hatıralar Çele-Bolu,** sayı; 20 (Aralık 1964), s. 12-19.

....., **Fıkra ve Geçmişten Hatıralar, Çele-Bolu,** sayı:31, (Kasım 1965), s.20-27.

Enver Konukçu, "Bolu Bölgesine Ait Milli Mücadele Kronolojisi," **Atatürk Devrimleri Enstitüsü Dergisi**, 1/1 (Temmuz 1978), s.23-24.

Enver Konukçu, "Sine-i Millete İltica Eden Meclis-i Meb'ûsan-ı Osmâni Reisi Celâlleddin Arifin Ankara Yolculuğu," **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi** C. X, Sayı: 128, (Mart 1994), s.77-78.

Enver Konukçu, Sakarya, **Mütârekeden Cumhuriyet (1918-1923)**, Erzurum-1998 (Daktilo edilmiş nüsha), s.84-91.

Türkoğlu Gazetesi, no: 8, 2 Teşrin-i Evvel 1337, s.l; 37, 23 Nisan 1338, s.l ; 46, 2 Temmuz 1338, s.l.

Vakit Gazetesi, 21 Nisan 1923.

C.Yılmaz, **Milli Mücâdelede Derdli Gazetesi,** Ankara 1991, (DT), s.4-8.

Levent Sahverdi Arşivi

Levent Sahverdi Arsivi

ATATÜRK, BİLİM VE SANAT**

Prof. Dr. Muhteşem GİRAY*

"Atatürk' ün Bilim ve Güzel Sanatlar Konusundaki Düşünce ve Önerileri ve bunların uygulanış prensipleri.

Bu konuşmaların ana amacı Türkiye'nin doğuş ve kuruluşundaki Atatürk Devrimleri içindeki, Bilim, Kültür ve Güzel Sanatlar konularında ki, düşüncelerini ve bu hususta kurduğu kurum ve kuruluşların yeniden düzenlenmesindeki düşünce ve prensiplerini ortaya koymak ve genç nesillerimize o günleri yaşamış bir kişi olarak bu yeni kuruluşların hayata geçirilmesindeki zorluklar ve bu zorlukları aşmada büyük Atatürk'ün gösterdiği, ileri görüşlülüğü, azim ve iradeyi anlatmaktır.

Atatürk'e göre "Türk milletini son asırlarda geri bırakmış olan kurumları kaldırarak milletin en yüksek çağdaş gereklere göre ilerlemesini sağlamak, yeni ve çağdaş kurumlar koymuş olmak" devrimi ifade etmektedir. Esas amaç çağdaş, medenî bir toplum haline gelmektir.

Büyük zaferin kazanılmasından sonra yok olan, bozulan eski düzenin yerine yeni düzen kurulmaya başlanmış; sosyal hayatın ihtiyaçlarına göre topluma ve devlet hayatına yeni şekil ve düzen verilmiştir.

---

* Haliç Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürü.

** Bu konferans, 17 Aralık 2002 Tarihinde Atatürk Araştırma Merkezi Adına Edirne'de verilmiştir.

Levent Sahverdi Arşivi

"Çağdaşlık yolunda yürümek ve muvaffak olmak şart, hayatidir" diyen Atatürk, milletimizi çağdaş medeniyet seviyesinin üstüne çıkaracak ileri bir zihniyetin yerleşmesi çabası içinde idi. Bu amaçla devlet ve toplum hayatında yapılan kökten değişiklikler, inkılâplar (devrimler) birbirini izlemiştir.

Atatürk' ün en önemli inkılâpları (devrimleri) özetle şunlardır:

I- Siyasal Alanda Yapılan İnkılâplar

1. Saltanatın Kaldırılması (1 Kasım 1922),
2. Cumhuriyetin İlânı (29 Ekim 1923),
3. Halifeliğin Kaldırılması (3 Mart 1924),

II-Toplumsal Yaşamada Yapılan İnkılâplar:

1. Şapka Giyilmesi hakkında Kanun (25 Kasım 1925),
2. Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Kapatılmasına ve Türbedarlıklar ile birtakım ünvanların men ve ilgasına dair kanun (30 Kasım 1925),
3. Beynelmilel (Uluslararası) rakamların kabulü hakkında kanun (20 Mayıs 1928),
4. Beynelmilel (Uluslar arası) Saat ve Takvim hakkındaki kanunların kubulü (26 Aralık 1925),

Kabul edilen bu kanunlarla Hicri ve Rumi takvim uygulaması kaldırılarak yerine Miladi takvim, Alaturka saat yerine de Uluslar arası saat sistemi uygulaması benimsenmiştir.

5. Ölçüler Kanunu (26 Mart 1931). Bu kanunla ölçü birimi olarak medeni milletlerin kullandıkları metre, kilogram ve litre kabul edilmiştir.
6. Lakap ve Ünvanların kaldırıldığına dair kanun (26 Kasım 1934),
7. Bazı kisvelerin (kıyafetlerin) giyilmeyeceğine dair kanun (26 Kasım 1934)
8. Soyadı Kanunu (21 Haziran 1934),
9. Gazi Mustafa Kemal adı Cumhurbaşkanımıza(Atatürk) soyadı verilmesi hakkında kanun. (24 Kasım 1934),
10. Kadınların medeni ve siyasiî haklara kavuşması:

a-) Medeni Kanunla Sağlanan Haklar,

Levent Sahverdi Arşivi

b-) Belediye seçimlerinde kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanıyan, kanunun kabulü (3 Nisan 1930),

c-) Anayasada yapılan değişiklikle kadınlara millet vekili seçme ve seçilme hakkını tanınması (5 Aralık 1934),

III- Hukuk alanında Yapılan İnkılâplar:

1. Şeriye Mahkemelerinin Kaldırılması ve yeni Mahkemeler Teşkilâtının kurulması kanunun (8 Nisan 1924),

2. Türk Medenî Kanunun (17 Şubat 1926),

Dini Hukuk sisteminden ayrılarak lâik çağdaş hukuk sisteminin uygulanmasına başlanmıştır.

IV- Eğitim ve Kültür Alanında Yapılan İnkılâplar:

1. Tevhid-i Tedrisat Kanunu (3 Mart 1924),

Bu kanunla Türkiye dahilindeki bütün bilim ve öğretim kurumları Milli Eğitim Bakanlığına bağlanmıştır.

2. Yeni Türk Harflerinin Kabul ve Uygulanması hakkında kanun (1 Kasım 1928),

3. Türk Tarihi Tetkik Cemiyetinin kuruluşu (12 Nisan 1931). Cemiyet dana sonra Türk Tarih Kurumu adını almıştır (3 Ekim 1935).

Kültür alanında yeni bir tarih görüşünü ifade eden kurumun kuruluşu ile Ümmet tarihi anlayışından millet tarihi anlayışına geçilmiştir.

4. Türk Dili Tetkik Cemiyetinin kuruluşu (12 Temmuz 1932). Cemiyet daha sonra TürkDil Kurumu adını almıştır (24 Ağustos 1936). Kurumun amacı: Türk dilinin öz güzelliğini ve zenginliğini meydana çıkarmak, onu dünya dilleri arasında değerine yaraşır yüksekliğe eriştirmektir.

Atatürk 1936 yılında;

"Türkiye Cumhuriyetinin temeli kültürdür ve Millî kültürümüzü çağdaş uygarlık seviyesinin üstüne çıkaracağız."

sözleriyle de bu konuya ne kadar önem verdiğini bir kere daha vurgulamıştır.

Levent Sahverdi Arşivi

Atatürk'ün kültür politikası, Türk vatandaşlarını tek bir kültür altında birleştirmek ve bu suretle diğer uygar ulusların kültürleri ile aynı seviyeye çıkarmak gayesini güdüyordu.

Atatürk, Türk gelenekleriyle, Batı çağdaşlığının uyum içinde kaynaşmasının mümkün olduğuna inanıyordu. Onun için öncelik Türk ulusunun modernleşmesiydi. Atatürk'e göre devletin sağlam bir temele dayanabilmesi için toplumun düşünce, duygular, Cumhuriyet ve Cumhuriyetin ilerici hedeflerine paralel olmalıydı. 1923 yılında Cumhuriyetin ilân ve daha sonra yukarıda saydığımız reformlardan hemen sonra Atatürk'ün önderliğinde Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Türkiye'nin kültürel gelişimini desteklemeye başladı. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Atatürk'ün dil devrimine katkısı iki türlü olmuştur:

Bunlardan birincisi 1928 de yeni Türk Alfabesinin getirilmesi, ikincisi konuşmaların çoğunu anlayamayan Türkler için anlaşılamaz olan sözcüklerin değiştirilmesidir. Yeni Türk Alfabesinin getirilmesi, ikincisi sözcüklerin değiştirilmesidir. Yeni Türk Alfabesi Türkçe yazılımlarda kullanılan alfabelerin en uygunuydu. Bu süretle Okuma-Yazma Bilenlerin oranı 1924 yılında % 9 iken 1975 yılında % 60 yükselmiştir.

Bu yükselmedeki tek neden, yeni Türk Alfabesinin, sadeliği, basitliği ve Atatürk'ün başlattığı eğitim seferberliğidir. Türk toplumunun kaderini değiştirerek, bir milleti yok oluş sınırından aydınlığa taşıyan büyük önder Atatürk'e saygı ve hayranlık duymamız gereken en önemli nedenlerden biri de budur. Temmuz 1932'deki Türk Dili Tetkik Cemiyetinin kuruluşundan hemen sonra "Bölgesini ve onurlu bağımsızlığını korumayı bilen Türk Milleti, dilini de yabancı dillerin esaretinden kurtarılmalıdır" sözleriyle dil devrimini özgürleştiren Atatürk'ün gayesi, millî varlığımızın temel öğelerinden biri olan Türk Dilinin kuşaklar arasında birleştirici ve bütünleştirici özelliklerini göz önünde bulundurarak yeni kuşaklarda Türk dil sevgisini ve bilincini kökleştirecek geliştirecek ve yaygın hale getirecek önlemlerin alınmasını ve bu konuya yönelik çalışmaların yapılmasını önemle öngörmüştür.

Levent Sahverdi Arşivi

Alfabe değişiminden hemen sonra Mustafa Kemal Atatürk, ilgisini tarihe yöneltmiştir. Türk ulusunun büyüklüğüne ve üstün uygarlık yeteneklerine içten inanan Atatürk, Türk milletinin en uygar milletler düzeyine çıkması için öncelikle tarihini bilmesi ve bunun içinde tarihini ilk kaynaklardan araştırarak öğrenmesi gerekliliğine inanıyordu. Bu doğrultuda Atatürk, Türk tarihiyle ilgili konular, incelemek ve sonuçlarını millete yaymak amacıyla yukarıda belirtildiği üzere Türk Tarih Kurumunu kurmuştur.

Atatürk tüm bilim ve sanat kollarını ülkenin en ücra köylerine kadar yaymak istiyordu.

Bu amaca ulaşmakta en önemli araç halk evleri ve halk odalarıydı. Halk evleri; insanları fiziksel, zihinsel ve entellektüel anlamda yükseltmek ve boş zamanlarını eğlence ve kültürel faaliyetlerle doldurmak amacıyla tasarlanmıştır. Halk evleri çeşitli gösteri sanatlarının sergilenmesi ve Türk halkının bunlardan faydalanması için önemli bir yer haline geldi.

Halk evlerinde konferanslar, dersler, oyunlar, toplantılar, kütüphaneler, yayınlar, spor faaliyetleri, konserler ve sergilerin yanı sıra çeşitli konularda rehberlik sağlanıyordu.

Türkiye'de bir Devlet Tiyatrosunun kurulmasının temelleri, ülkenin modernleşmesinde tiyatroyu önemli öğe olarak gören Atatürk'ün zamanında atılmıştır.

Bu konu doğrulutsundaki en önemli adım kadınların tiyatro mesleğine girmeleridir. Bu konu ile ilgili olarak Atatürk Türk kadınının özgürce sahneye çıkabileceği konusunda güvence vermiştir. Türk kadınları ilk kez, 1923 yılında Vedat Orfi'nin müzikal komedisi "Balo Kaçakları" adlı oyunda sahne almış ve o tarihten itibaren yetenekli sayısız Türk kadın oyuncu, yapımcı ve yönetmenin yolu açılmıştır.

1 Kasım 1936 tarihinde Atatürk Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılışında şöyle demiştir:

Levent Sahverdi Arşivi

"Güzel sanatlara da ilginizi yeniden canlandırmak isterim. Ankara'da bir konservatuar ve bir tiyatro akademisinin açılmış olduğunu hatırlatmak benim için büyük bir zevktir. Güzel sanatların her kurumu için Kamutayın göstereceği ilgi ve emek, milletin insanca ve uygar yaşamın ve ulusal üretimin artmasını etkileyecektir.

Atatürk özellikle müzik alanındaki fikirlerini açıkça ortaya koymuştur. Müzikle ilgili bu fikirlerden aynı zamanda diğer alanlardaki sanatçılara bilgi vermek ve yol göstermek amacıyla da yararlanılmıştır..

Atatürk, 1 Kasım 1934 tarihinde Millet Meclisinde yaptığı konuşmada bir ülkenin ne kadar değiştiğinin müzikteki aldığı derece ile ölçülebileceğini vurgulamıştır. Çağdaş Türkiye'nin müzik tarihi ile ilgili bazı dönüm noktaları aşağıda belirtildiğ gibi sıralanabilir.

1. 1924 - Saray Bandosu Devlet Orkestrası olarak adlandırıldı ve Ankara'ya taşındı.

2. 1924- Müzik Öğretmenleri Eğitim Okulu kuruldu. Bu okul sonraları Devlet Konservatuarı'na dönüştü.

3. 1926- Genç Müzisyenler geleneksel kaynaklardan halk besteleri toplamaya başladılar. Bunun temelleri, Adnan Saygun, Ulvi Cemal Erkin ve Halil Bedif Yönetken gibi derlemeciler tarafından oluşturuldu.

4. 1927 de Devlet genç yetenekleri yurt dışında devlet bursu ile okumaları için seçmeye başladı.

5. 1932 - Yabancı Müzisyenler, öğretmenler, orkestra şefleri ve besteciler Türkiye'ye çağrıldı. Bunların arasında Joseph Marx.,Paulttin de Mith, Bela Bartok ve Eduward Zuekmayer gibi ustalar bulunmaktaydı.

Yine 1934 yılında Atatürk'ün girişimiyle İran Şahı'nın Türkiye'yi ziyaretlerini onurlandırmak amacıyla, İran -Türk dostluğunu bir masal olarak simgeleyen "Özsoy" oyununun Adnan Saygun tarafından "Feridun" adı ile opera olarak bestelenmesi, Türk operasının kuruluşundaki ilk ve en önemli adım olmuştur.

Levent Sahverdi Arşivi

16 Mart 1923 tarihinde Adana'da sanatçılara seslenen Atatürk şöyle söylemiştir;

"Bir milleti yaşatmak için bir takım temel işlere ihtiyaç vardır ve biliniz ki bu temel işlerin en önemlilerinden biri sanattır. Bir millet sanattan ve sanatkârdan yoksunsa tam bir hayat yok demektir. Böyle bir millet bir ayağı topal, bir kolu çolak, sakat, aksayan biri gibidir.

Hatta söylediklerimi söylemek istediklerimi belirtmeye yeterli bile değildir. Sanatsız kalan bir milletin hayat damarlarından biri kopmuş demektir.

Atatürk 1935 yılında yapmış olduğu bir konuşmada "Bir ulus ki resim yapamaz, bir ulus ki bilimin gerektirdiği şeyleri yapmaz, itiraf etmeli ki o ulusun ilerleme yolunda yeri yoktur. Oysa bizim ulusumuz gerçek nitelikleriyle ilerleyecektir." sözleriyle Türkiye'de resim ve heykel sanatlarına verdiği önemi belirtmiş ve bu sanatların Türkiye'nin uzak köşelerine kadar girerek büyük kitlelere yayılmasını mümkün kılmıştır. Osmanlılar zamanında 1883 de "Sanayi Nefise Mektebi Alisi" olarak kurulan yüksekokul 1926 da Atatürk'ün emriyle "Güzel Sanatlar Akademisi" ne dönüştürülmüş ve Fındıklıda çifte Saraylardan önce birine , sonra ikisine taşınmıştır. 10 Eylül 1937 de Atatürk tarafından açılışı yapılan Dolmabahçe Sarayı Veliaht Dairesindeki İstanbul Resim ve Heykel Müzesi, 1939 yılında başlayan yıllık Devlet Resim ve Heykel Sergisi geleneği devam ederek bügun de Türk sanat ve başyapıtları büyük bir gururla sunulmaktadır.

Cumhuriyet devrinde Anıt ve Heykeller yaptırma hareketi 1925 de başlamıştır. O dönemde, Türkiye'de Türk heykeltraşlar bulunmadığından yabancı heykeltraşlar çalışmışlardır. 1925 Ankara Ulus Meydanında bir zafer anıtı yaptırılması girişiminde bulunulmuş. Ankara Belediyesi'nce bir yarışma açılmıştır. Birinciliği Viyanalı Heykeltraş H.Krippel kazanır. Ankara'dan sonra aynı heykeltraşa İstanbul'da Sarayburnu Parkı'nda bir Atatürk heykeli daha yaptırılmıştır. Krippel bundan sonra Konya'da ve Samsun'da ki Atatürk heykellerini yapmıştır. Sarayburnu'nda ki Atatürk anıtı 3 Ekim

Levent Sahverdi Arşivi

1926 da açılır. İstanbul'da, Taksim'de ve İzmir'de ki 9 Eylül Atatürk anıtların'da İtalyan Heykeltraş Canomika yapmıştır.

Bu ilk Anıt-heykellerden sonra Türk Heykeltraşlarda Anıtlar ve Heykeller dikmeye başlayacaklardır. Bu heykeltraşlarımız:

- Zühtü Müridoğlu
- Ali Hadi Bara
- Nusret Suman
- Yavuz Görey
- Hüseyin Gezer
- Tamer Başoğlu
- Namık Denizhan
- Nejat Sürel
- Hüseyin Ankaözkan
- Sadi Çalık
- İlhan Koman
- Teoman Germaner
- Ferit Özşen

Atatürk Döneminde Türkiye'de Şehircilik ve Mimarlık:

Cumhuriyetin ilân günlerinde, ülkemizdeki şehircilik ve mimari çalışmalar tamamiyle durgun bir halde idi. Tek mimarlık okulu olan Sanayi Nefise Mektebi Alisi 1883 yılında Ressam Osman Hamdi Bey tarafından kurulmuştu. Büyük Atatürk 1923 de şöyle diyordu:

"Bir Millet sanattan ve sanatçıdan yoksunsa tam bir hayata malik olamaz. Böyle bir millet bir ayağı topal, bir kolu çolak, sakat ve hasta bir kimse gibidir. Hatta kastetttiğim anlamı bu söz bile belirtmeye yeterli değildir. Sanatsız kalan bir milletin hayat damarlarından biri kopmuş olur."

1925'te Milli Eğitim Bakanlığı görevine başlayan Mustafa Necati Bey 1926'da yaptığı konuşmada:

"Güzel sanatlar üzerinde de önlemler almak gereğini duydum. Sanayi Nefise Alisi Mektebi Güzel Sanatlar Akademisi'ne dönüştürülmüştür.

1926 yılında "Güzel Sanatlar Akademisi" olarak adlandırılan yüksekokul Fındıklı'daki Hatice Sultan Sarayı'na taşınmış ve daha sonraları yanın-

Levent Sahverdi Arşivi

daki diğer sarayda (eski Edebiyat Fakültesi) eklenerek ve aralar birleştirilerek oldukça büyük bir Güzel Sanatlar Akademisine dönüşmüş, 1982 yılında da Mimar Sinan Üniversitesi'ne geçmiş bulunmaktadır.

Ressam Namık İsmail, 1927 Haziranında Güzel Sanatlar Akademisi'ne müdür olmuştur. Prof. Egli de 1930 da Akademi Mimarlık Bölümü Başkanlığına getirilmiştir. Bu arada Mühendis Mektebi Alisi, Yüksek Mühendis Mektebine dönüşmüş ve 1943 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi olmuştur.

Yıldız Şimendifer Teknisyenleri okulu önce Yıldız Mühendislik ve Mimarlık Akademisi'ne 1982 de ise Yıldız Teknik Üniversitesi'ne dönüşmüştür.

Ankara, Atatürk' ün döneminde başkent olduktan sonra Alman Şehircilik Uzmanı Jansen Ankara'nın şehircilik projelerini düzenledi ve bu proje Ankara'ya uygulandı. Bu arada Avusturalyalı Mimar Clemense Holz Meister Ankarada da Atatürk'ün Çankaya'da ki Cumhurbaşkanlığı köşkü ile Türkiye Büyük Millet Meclisi binasını ve pek çok bakanlığı projelendirmiştir. Alman Mimar Prof. Paul Bonatz ise, Ankara'da Şükrü Saraçoğlu mahallesini ve Devlet Opera Binasını inşa etmiştir. 1933 de Almanya'dan Nazi rejiminden kaçan Brunıo Taut ise Ankara'da Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi Binasını inşa etmiş ve sonrada İstanbul Güzel Sanatlar Akademisine Profesör olarak gelmiştir. Anlattıklarımdan anlaşılacağı üzere Atatürk döneminde, Ankara ve İstanbul'da gerek şehircilik gerekse Mimari konularında Avrupa'dan özellikle Almanya, Avusturya ve Fransa'dan uzmanlar getirilmiştir.

İstanbul'da ise, Fransız Şehircilik Uzmanı Henry Prost getirilmiştir.

Atatürk döneminden evvel İstanbul'da Balyan'lar, Mimari Vallaury (Duyunu Umumiye binası) sonraları İstanbul Lisesine dönüşmüştür.

Türk Mimarlarından ise; Prof. Sedat Hakkı Eldem; Prof. Emin Onat; Prof. Seyfi Arkan; Prof. Kemal Ahmet Aru.

Levent Sahverdi Arşivi

Şöhrete erişmiş Mimar nesillerini yaşatmışlardır.

Prof. Eldem ve Prof. Onat İstanbul'da İstanbul Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi ve İstanbul Adalet Sarayı Binalarını, Prof. Onat, Doçent Orhan Arda ile Atatürk Anıtkabir yapısını yaparak, Prof. Seyfi Arkan ise İstanbul'da Atatürk'e Florya Deniz Köşkünı, Ankara'da ise İller Bankası yapıları ile Prof. Kemal Ahmet Aru'da İst.'da Levent I, II, III ve IV. cü Mahalleleri, Etiler ve arkadaşları mimarlar ile, Sheraton Otelini yapmışlardır.

Atatürk döneminde Avrupa'ya gönderilmiş olan ve orada yetişen mimarlar, Güzel Sanatlar Akademisine, İstanbul Teknik Üniversitesine ve Yıldız Akademisi'ne öğretim üyesi olarak tayin edilmişler ve Türkiye'ye büyük hizmetlerde bulunmuşlardır.

Sonuç olarak: Ulusal bağımsızlık ve devrim tarihimiz üç aşamadan oluşmaktadır.

Birincisi: "Kurtuluş" İkincisi "Kuruluş", üçüncüsü de bugüne kadar süregelen "Kalkınma" dönemleridir.

Birinci Dönem: Atatürk'ün asker yönü, kumandan yönüdür. Bu yönü ile Atatürk kurtuluş savaşını başlatarak yurdu işgal etmiş olan o zaman ki düşmanların hepsini teker teker yenerek Türkiye'yi istilacılardan kurtarmıştır.

İkinci Dönem: Atatürk'ün devlet adamlığı yönüdür. Titizlikle yasalara saygılıydı. TBMM'nin kuruluşu ile ve Cumhuriyetin ilânı ile sonuçlanmıştır.

Üçüncü dönem: Devrimci, önder, sanatçı ve bilimci kişiliği ile.

"Türkiye Cumhuriyetinin temeli kültürdür."

"Millî kültürümüzü çağdaş uygarlık seviyesinin üzerine çıkaracağız"

"Türk çocuğu atalarını tanıdıkça daha büyük işler yapmak için kendinde kuvvet bulacaktır."

Levent Sahverdi Arşivi

"Türk Milletinin tarihi vasıflarından biri Güzel Sanatları sevmek ve onda yükselmektir."

"Dünyada herşey için, maddîyat için, manevîyat için, hayat için, başkaları için en gerçek yol gösterici ilimdir, fendir."

"Dünyanın her tarafında öğretmenler insan topluluğunun en fedakâr ve muhterem unsurlarıdır."

Vecizelerini söyleyen Atatürk 1938 yılı 10 Kasımda vefat etmiştir.

Atatürk'ün Ankara'daki Anıt Kabri bir yarışma sonucu Prof. Emin Onat ve Orhan Arda tarafından kazanılmış ve 1943 de sonuçlanan projelerinin 1944 'de inşaasına başlanmış ve 10 Kasım 1953 de Anıtkabir bitirilerek, Atatürk geçici kabri olan Ankara Etnoğrafya müzesinden alınarak, Ebedi Kabri Anıt Kabir'e nakledilmiştir.

Atatürk döneminden evvelki Osmanlı döneminin ilk zamanlarında resim yerine Minyatür yapılmaktaydı. Osmanlılar döneminde dış ülkelere giderek (bilhassa Fransa'ya) resim eğitimi görenlerden Osman Hamdi Bey 1883 de Sanayi Nefise Mektebi Alisi'ni kurmuştur.

Osman Hamdi Bey ve arkadaşları, Hüseyin Zekai Şeker, Ahmet Paşa, Süleyman Seyit, Hoca Ali Rıza, Şevket Dağ gibi natüralist ressamlar, Fransa'daki hocaları Leon Gerome'un Kat Natüralizmini sürdürmüşlerdir.

Bundan sonraki dönemde Emperyonist akımın hâkim olduğunu ve Çallı İbrahim, Nazmi Ziya, Avni Lifij gibi değerli ressamların bir bölüm yaşamı Atatürk döneminde geçer. Bundan sonraki dönemde:

- Şerer Akdik
- Nurullah Berk
- Şefik Bursalı
- İbrahim Çallı
- Cevat Dereli
- Avni Arbaş
- Sabri Berkel
- Mahmut Cuda
- Şevket Dağ
- Halil Dikmen

Levent Sahverdi Arşivi

- Feyhaman Duran
- Dinçer Erimez
- Bedri Rahmi Eyüboğlu
- Neşet Günal
- Zeki Faik İzer
- Avni
- Hikmet Onat
- Cemal Tollu
- Devrim Erbil
- Turan Erol
- Eren Eyüboğlu
- Namık İsmail
- Edip Hakkı Köseoğlu
- Fikret Mualla
- Ayetullah Sümer
- Eşref Üren

gibi şöhret sahibi olmuş ressamlarımız Atatürk'ün Güzel Sanatlar'da yapmış olduğu reform sayesinde yetişmişler ve ünlenmişlerdir.

İbrahim Çallı, Feyhaman Duran, Namık İsmail, Edip Hakkı Köseoğlu'nun Atatürk portleri ünlüdür.

Atatürk'ün Anıt Kabrinin inşaatında çalışan mimarlar, heykeltraşlar ve diğer sanatçılar Atatürk'ün yönlendirmesi ile yetişmişlerdir. Bu da gösteriyor ki Büyük Atatürk Anıt Kabrini de kendisi fikirleriyle inşa etmiştir.

Levent Sahverdi Arşivi

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİNDEN HABERLER

Levent Sahverdi Arşivi

Levent Sahverdi Arşivi

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ KÜTÜPHANESİ'NE 2002 YILINDA GELEN KİTAPLAR

Hazırlayan Sema ATABAY*

AFETİNAN, AYŞE: Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi. /Ayşe Afetinan. -3. baskı-Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991. 222s. res.

AFETİNAN, AYŞE: M. Kemal Atatürk'ün Karlsbard Hatıraları. /Ayşe Afetinan. -Ankara: Türk Tarih Kurumu Başkanlığı Basımevi, 1983. 76 s.

AKAR, HASAN: Milli Mücadele Yıllarında Niksar. /Hasan Akar, Müjdat Özbay-Niksar: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Matbaası, 1998. 298 s.

AKAL, EMEL: Mustafa Kemal, İttihat Terakki ve Bolşevizm "Milli Mücadelenin Başlangıcında". /Emel Akal. -İstanbul: TÜSTAV, 2002. 423 s.

AKSİN, SİNA: İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele. /Sina Aksin. -Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998. II C. İçindekiler: I. cilt: Mutlakiyete Dönüş (1918-1919). II. cilt: Son Meşrutiyet (1919-1920).

AKYOL, TAHA: Osmanlı Mirasından Cumhuriyet Türkiye'sine "İlber Ortaylı ile Konuşmalar". /Taha Akyol. -2. baskı. -İstanbul: Ufuk Kitapları, 2002. 158 s.

ALDAN, MEHMET: Ulusal Kurtuluşumuzda Atatürk Yolunda Yöneticiler. /Mehmet Aldan. -Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, 2001. XIV+53 8s.

* Atatürk Araştırma Merkezi Kütüphane Şefi.

Levent Sahverdi Arşivi

ALTAN, AHMET: Birinci Cumhuriyet Üzerine Notlar 2. baskı. -İstanbul: Birey Yayıncılık, 2001. 204 s.

Anıtkabir Rehberi. /Haz.: Anıtkabir Komutanlığı. -y. y. : Anıtkabir Komutanlığı, t. y. 44 s.

Anıtkabir Özel Defteri. /Haz.: Anıtkabir Başkanlığı. -Ankara: Pelin Matbaası, 2001. 20 C.

APAK, RAHMİ: İstiklâl Savaşı'nda Garp Cephesi Nasıl Kuruldu?. /Rahmi Apak. -Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1990. 230 s.

ARAZ, NEZİHE Mustafa Kemal'in Ankara'sı. /Nezihe Araz. -3. baskı. -İstanbul Dünya Yayınları, 1998. 206 s.

ARIBURNU, KEMAL: Milli Mücadelede İstanbul Mitingleri. -2. baskı. -Ankara: Yeni Desen Matbaası, 1975. 78 s.

ARMSTRONG, H. C. : Bozkurt. /H. C. Armstrong: Çev. : Ahmet Çuhadır. -İstanbul Kum Saati Yayınları, 2001. 253 s.

ASLAN, YAVUZ: Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin Kuruluşu, Evreleri, Yetki ve Sorumluluğu (23 Nisan 1920 - 30 Ekim 1923). /Yavuz Aslan. -Ankara: Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, 2001. 206 s.

Atatürk. /Haz.: Mehmet Özel. -Ankara: Ajans-Türk Publishing and Printing co. mc. , 1999. 351 s. (Albüm)

Atatürk. /Haz.: Mehmet Özel. -Genişletilmiş 3. baskı. -Ankara: Kültür Bakanlığı, 1992. 351 s. (Albüm)

Atatürk. /Haz.: Mehmet Özel. -3 baskı. -Ankara: Kültür Bakanlığı, 2001. 276 s. (Albüm)

Atatürk; Ben Mustafa Kemal. /Der. : İlhan Akşit. -İstanbul: Akşit Kültür ve Turizm Ticaret Ltd. Şti. , 1996. 191 s. res.

Atatürk; Belgeler, El Yazısıyla Notlar, Yazışmalar. /Haz.: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık. -İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 1998. 303 s.

Levent Sahverdi Arşivi

Atatürk'ün Bütün Eserleri (1920). /Haz.: Kaynak Yayınları. -İstanbul: Analız Basım Yayın Tasarım Uygulama Ltd. Şti. , 2002. 7. C.

Atatürk'ün Bütün Eserleri (1920). /Haz.: Kaynak Yayınları. -İstanbul: Analız Basım Yayın Tasarım Uygulama Ltd. Şti. , 2002. 8. C.

ATATÜRK, GAZİ MUSTAFA KEMAL: : Nutuk. /Gazi Mustafa Kemal Atatürk. -İstanbul: Devlet Basımevi, 1938. 658 s.

ATATÜRK, GAZİ MUSTAFA KEMAL: Nutuk-Kep (Cangı Turkıyanın Colu) 1919-1927. /Haz.: Kalembekova Baktıgıl. -Ankara: Turkıya Respublikasının Tışkı İfter Ministerliği Tarabınan Basıldı, 2001. 597 s.

ATATÜRK, MUSTAFA KEMAL: Osmanlıca Nutuk. /Mustafa Kemal Atatürk. -Ankara: Türk Teyyare Cemiyeti, 1927. 2 C.

Atatürk Haftası Armağanı; 10 Kasım 2001. /Haz.: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları. -Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2001. 331 s.

Atatürk ve Trabzon; Fotoğraflar-Belgeler-Demeçler. /Haz.: Veysel Usta. -Trabzon: Serander Yayınları, 1999. 200 s. res.

Atatürk ve Yabancı Devlet Adamları. /Haz.: Bilâl N. Şimşir. -Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993-2001. IV C. İçindekiler: I. cilt: Afganistan-Çin. II. cilt: Danimarka-İran. III. cilt: İspanya-Polonya. IV. cilt: Romanya-Yunanistan.

Atatürkçü Düşüncede İnsan Hakları, İşbirliği ve Bölgesel Barış: Ruşçuk-Şummu, 10-13 Temmuz 2000. /Yay. Haz.: Berna Türkdoğan. -Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, 2001. 110 s.

Atatürk'ün Milli Ekonomi Üzerindeki Düşünceleri. /Der. : Kemal Arıburnu. -Ankara: Ziraat Bankası Matbaası, 1973. 60 s.

Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar. /Haz.: Anıtkabir Derneği Başkanlığı. -Ankara: Pelin Matbaası, 2001. 24 C.

Levent Sahverdi Arşivi

Auf der Spuren der Osmanenen in der Österreichischen Geschichte. /Yay. Haz. ıInanc Feigh vd. -Frankfurt: Peter Lang, 2002. 179 s.

Avrupa Birliği'ne Geçiş Sürecinde Türkiye'nin Siyasal ve Ekonomik Sorunları Sempozyumu. Denizli, 13 Nisan 2001. /Haz.: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları. -Ankara: TBMM Basımevi, t. y. 111 s.

AYBARS, ERGÜN: İstiklâl Mahkemeleri 1923-1927. /Ergün Aybars. -Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1982. 434 s.

AYDINEL, SITKI: Güneybatı Anadolu'da Kuvâ-yı Milliye Harekâtı. /Sıtkı Aydınel. -Ankara: Kültür Bakanlığı, 1990. 434 s.

AYDOĞAN, METİN: Türkiye'yi Bekleyen Tehlikeler; Bitmeyen Oyun. /Metin Aydoğan. -l 1. basım. -İstanbul: Kum Saati Yayınları, 2002. 372 s.

AYDOĞAN, METİN: Yeni Dünya Düzeni Kemalizm ve Türkiye. /Metin Aydoğan. -4. basım. -İstanbul: Kum Saati Yayınları, 2002. 2 C.

AYDOĞAN, NAŞİT BORA: Çanakkale. /Naşit Bora Aydoğan. -KırklareliÇanakkale Valiliği Yayını, 1989. 96 s.

Azerbaycan Belgelerinde Ermeni Sorunu (1918-1920). /Hazl. : Abuzer Tayfur v. d. -Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2001. 682 s.

BEKTAŞ, HAMZA: Ermeni Soykırım İddiaları ve Gerçekler. /Hamza Bektaş. -Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi, 2001. 1818 s.

BELEN, FAHRİ: Türk Kurtuluş Savaşı; Askeri, Siyasi ve Sosyal Yönleriyle. /Fahri Belen. -Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1983. 559 s.

Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk-Bulgar İlişkileri (1913-1938). /Haz.: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü. -Ankara: Başbakanlık Basımevi, 2002. 957 s. (Kitap Türkçe ve Bulgarca olarak hazırlanmıştır).

BERZAG, SEFER E. : Türkiye Kurtuluş Savaşı'nda Çerkeş Göçmenleri (Il)VSefer E. Berzag. -İstanbul: Nart Yayıncılık, 1990. 99 s.

BIYIKLIOĞLU, TEVFİK: Trakya'da Milli Mücadele. /Tevfık Bıyıklıoğlu. -3. baskı. -Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1992. II C. I. ciltTrak-

Levent Sahverdi Arşivi

ya'da Milli Mücadele. II. cilt: Trakya'da Milli Mücadele; Vesikalar, Resimler, Plan ve Haritalar.

BİNARK, İSMET: Asılsız Ermeni İddiaları ve Ermenilerin Yaptıkları Mezâlim; Yazılı Arşiv Belgeleri ve Fotoğraflar. /İsmet Binark. -Ankara: Ankara Ticaret Odası Yayını, 2001. 228 s.

1923-1993 Türkiye'nin 70 Yılı Gün Gün Cumhuriyet Tarihi I. C (1923-1972). /Yay. Hazl. : Mürşit Balabanlılar vd. -İstanbul: Hürriyet Ofset Matbaacılık, 1994. 255 s.

Bir Zamanlar Ankara. /Haz.: Ankara Büyükşehir Belediyesi. -Ankara: Pan Ofset, t. y. 136 s. res.

BİRCAN, OSMAN: Belge ve Fotoğraflarla Atatürk'ün Hayatı. /Osman Bircan. -İstanbul Milli Eğitim Basımevi, 1993. 226 s.

BİRİNCİ, ERGİN M. : M. Necati Özkan (1899-1970). /Engin M. Birinci. -İstanbul: Umut Matbaası, 2001. 4 C.

BORAK, SADİ: Atatürk'ün Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev, Demeç ve Söyleşileri. /Sadi Borak. -3. basım. -İstanbul: Kaynak Yayınları, 1998. 448 s. 21

Büyük Taarruz Harp Tarihi Broşürü. /Haz.: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı. -Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1997. 65 s.

CANGIZBAY, KADİR: Çok-Hukukluluk, Laiklik ve Laikrasi. /Kadir Cangızbay. -Ankara: Liberte Yayınları, 2002. 163 s.

Cephelerden Kurtuluş Savaşı'na. /Haz.: Mehmet Özel. -5. baskı. -Ankara: Ankara Ticaret Odası, t. y. II. C. res. İçindekiler: I. cilt: Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşı, I. Dünya Savaşı, Çanakkale Cephesi. II. cilt Türk Kurtuluş Savaşı.

Cepheden Mektuplar. /Haz.: Milli Savunma Bakanlığı. -Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999. 207 s. res.

Levent Şahverdi Arşivi

CHP Grup Toplantısı Tutanakları 1923-1924. /Yay. Hazl. : Yücel Demirci, Osman Zeki Konur. -İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2002. 631 s.

Cumhuriyet Ansiklopedisi (1923-2000). /Haz.: Yapı Kredi Yayınlan. -3. baskı. -İstanbul: Acar Matbaacılık, 2002. IV C.

Cumhuriyet Dönemi Türk Kâğıt Paraları (1923-1924). /Hazl. : Bünyamin Kaynar, Sabahattin Topşahin. -İstanbul Kadıköy Nümismatik, 1994. 112 s. "Kitap Türkçe ve İngilizce olarak hazırlanmıştır".

ÇALIK, RAM AZ AN: Atatürk ve 1900 Sonrası. Türkiye Hakkında Yazılmış Almanca Eserler Bibliyografyası. /Ramazan Çalık. -Manisa: Celal Bayar Üniversitesi, 2001. 208 s.

Çanakkale-1915. /Haz.: Milli Savunma Bakanlığı. -Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999. 258 s. res.

Çanakkale Muharebeleri Harp Tarihi Broşürü. /Haz.: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı. -Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1997. 55 s.

ÇAY, ABDULHALÛK M. : Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Kuvay-ı Milliye Hareketleri. /Abdulhalûk M. Çay, Yaşar Kalafat. -Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1990. 132 s.

ÇAYCI, ABDURRAHMAN: Gazi Mustafa Kemal Atatürk; Milli Bağımsızlık ve Çağdaşlaşma Önderi (Hayatı ve Eseri). /Abdurrahman Çaycı. -Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, 2002. 538 s.

ÇAVDAR, TEVFİK: Talât Paşa "Bir Örgüt Ustasının Yaşam Öyküsü". /Tevfik Çavdar. -4. basım. -Ankara: İmge Kitabevi, 2001. 592 s.

ÇELEBİ, MEVLÜT: Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri. /Mevlüt Çelebi. -Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, 2002. 491 s.

ÇİLOĞLU, FAHRETTİN: Kurtuluş Savaşı Sözlüğü. /Fahrettin Çiloğlu. -İstanbul: Doğan Kitapçılık, 1999. 240 s.

Levent Şahverdi Arşivi

COŞKUN, ALEV: Kuvayı Milliye'nin Kuruluşu; En Uzun 15 Gün Ödemiş Direnişi. /Alev Çoşkun. -3. basım. -İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 1998. 391 s.

DOĞANAY, RAHMİ: Milli Mücadele'de Karadeniz (1919-1922). /Rahmi Doğanay. -Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, 2001. 356 s.

DAVİSON, ANDRE W: Türkiye'de Sekülarizm ve Modernlik. /Andrew Davison: Çev. : Tuncay Birkan. -İstanbul İletişim Yayınları, 2002. 343 s.

Erzurum Kongresi ve Mustafa Kemal Atatürk. /Haz.: Atatürk ve Erzurum Kongresi Anıtı Yaptırma Derneği. -y. y. : Harita Matbaası, t. y. 175 s.

ESKİ, MUSTAFA: Atatürk'ün Kastamonu Gezisi. /Mustafa Eski. -Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, 2002. 100 s.

EYYUPOĞLU, İSMAİL: Mudanya Mütarekesi. /İsmail Eyyupoğlu. - Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, 2002. 332 s.

FEIGHL, ERİCH: A Myth of Terror, Europe, Turkey and Public Opinion. /Erich Feighl. -München: Amalthea, 1999. 194 s.

Fotoğraflarla Atatürk. /Haz.: Ankara Büyükşehir belediyesi, 1998. 1 C. (Albüm)

GARAN, MUVAFFAK İHSAN: Milletlerin Sevgilisi Atatürk. /Muvaffak İhsan Garan. -Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1982. 179 s.

GÖKDEMİR, OKTAY: Kurtuluş Savaşı'nda Akhisar. -Oktay Gökdemir. - Akhisar: Akhisar Belediyesi, 1990. 65 s.

GÖKSEL, BURHAN: Atatürk'ün Soykütüğü Üzerine Bir Çalışma. /Burhan Göksel-2. basım. -Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, 1994. 42 s.

GÖRGÜLÜ, İSMET: On Yıllık Harbin Kadrosu (1912-1922); Balkan-Birinci Dünya ve İstiklâl Harbi. /Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993. 359 s.

Levent Sahverdi Arşivi

GÜLER, ALİ: Atatürk'ün Soyu; Karaman'dan Kocacık'a Kızıl Oğuzlar. /Ali Güler. -Ankara: Gök İletişim, 2001. 147 s.

GÜLER, ALİ: Askeri Öğrenci Mustafa Kemal'in Notları; Arşiv Belgelerinin Işığında. /Ali Güler. -Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, 2001. 82 s.

GÜNER, AGÂH OKTA Y: Türkiye'nin Jeopolitiği ve Ermeni Propagandası. /Agâh Oktay Güner. -y. y. : Türkiye Ekonomi ve Sosyal Araştırma Vakfı, t. y. 104 s.

GÜREL, ZİYA: Kurtuluş Savaşında Demiryolculuk. /Ziya Gürel. -Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989. 154 s. res.

GÜNEŞ, İHSAN: Türk Parlamento Tarihi TBMM-V. Dönem (1935-1939) II. cilt. /İhsan Güneş. -Ankara: TBMM Basımevi Müdürlüğü, 2001. 847 s.

GÜRKAN, NİLGÜN: Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın (1945-1950). /Nilgün Gürkan. -İstanbul İletişim yayınları, 1998. 481 s.

GÜZEL, ABDURRAHMAN: Türk Edebiyatında Çanakkale Zaferi. /Abdurrahman Güzel. -Ankara: Semih Ofset, 1996. 118 s.

HAFIZOĞULLARI, ZEKİ: Türkiye Cumhuriyeti Devletinin Fikri Temelleri. /Zeki Hafızoğulları. -Ankara: Atatürk Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2001. XXI+100s.

HATİPOĞLU, SÜLEYMAN: Türk-Fransız Mücadelesi; Orta Toros Geçitleri (1915-1921). /Süleyman Hatipoğlu. - Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, 2001. 167 s.

HALAÇOĞLU, YUSUF: Ermeni Tehciri ve Gerçekler (1914-1918). /Yusuf Halaçoğlu. -Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2001. 106 s.

Hilafet Sevdası Karşısında Milli Hâkimiyet Mücadelesi. /Yay. Haz.: M. Akif Tural. -Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, 2001. IV+280 s.

Levent Sahverdi Arşivi

HÜSEYİN, KADRİYE: Mukaddes Ankara'dan Mektuplar. /Kadriye Hüseyin: Çev. : Cemile Necmeddin Sahir Sılan. -Ankara: Gaye Matbaacılık, 1987. 132 s. res.

ILGAR, İHSAN: Çanakkale Savaşları 1915. /İhsan Ilgar. -Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1982. 269 s.

The Importance Atatürk Placed on Global Place and Turkey's Membership in Nato. /Yay. Hazl. : Berna Türkdoğan, Şevket Numanoğlu. -Ankara Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, 2001. 60 s.

İĞDEMİR, ULUĞ: Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Tarih Kurumu. /Uluğ İğdemir. -Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1973. 154 s. res.

İĞDEMİR, ULUĞ: Sivas Kongresi Tutanakları. /Uluğ İğdemir. -2. basım. -Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1986. 120 s.

JAESCHKE, GOTTHARD: Türkiye Kronolojisi (1938-1945). /Gotthard Jaeschke: Çev. : Gülayşe Koçak. -Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1990. 150 s.

KALE, NAZMİ: Atatürk'le Yaşadıklarını Anlattılar. "Anı-Söyleşi". /Nazmi Kal. -Ankara: Bilgi Yayınevi, 2001. 206 s.

KAPTAN, EYÜP: Lozan Konferansı'nda Azınlıklar Sorunu. /Eyüp Kaptan. -İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 2002. 191 s.

KARACAKAYA, RECEP: Kaynakçalı Ermeni Meselesi Kronolojisi (1878-1923). /Recep Karacakaya. -İstanbul Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel müdürlüğü, 2001. 261 s.

KARAMAN, SAMİ SABİT: İstiklâl Mücadelesi ve Enver Paşa "Trabzon ve Kars Hatıraları 1921-1922". /Sami Sabit Karaman. -2. basım. -İstanbul: Arma Yayınları, 2002. 148 s.

KEMAL, MUSTAFA: Anafartalar Muharebatı'na Ait Tarihçe. /Mustafa Kemal: Yayl. : Uluğ İğdemir. -2. baskı. -Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1990. 88 s. har.

Levent Sahverdi Arşivi

KİRK, JAMES: Atatürk. /James Kirk. -Newburg: Express Publishing, 2002. 64 s.

KOCATÜRK, UTKAN: Atatürk. /Utkan Kocatürk. -Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1987. 252 s.

KOLOĞLU, ORHAN: İttihatçılar ve Masonlar. /Orhan Koloğlu. -Genişletilmiş 2. basım. -İstanbul: Eylül Yayınları, 2002. 337 s.

KOZAN, DİLEK: Atatürk's Kindheit. /Dilek Kozan, Meral Uyamkoğlu. -Ankara: A. C. Verlag, t. y. 24 s.

Kurtuluş, Kuruluş, Cumhuriyet. /Haz. Mehmet Özel. -Ankara: Kültür Bakanlığı, 1999. 548 s. (Albüm)

LÜTEM, İRFAN: Mustafa Kemal Atatürk 57 Yılın Öyküsü Kendisi (l. Kitap). /İrfan Lütem. -Ankara: Avrasya-Bir Vakfı Yayınları, 2002. 330 s.

Milli Mücadele Albümü. /Yay. Haz.: Necdet Sakaoğlu. -İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A. Ş. , 1998. 111 s.

Milli Mücadele Dönemi Beyânnameleri ve Basını. /Hazl. : Zekâi Güner, Orhan Kabataş. -Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 1990. 427 s.

Milli Mücadele'de Devleşen İl Balıkesir. /Yay. Haz.: Zekeriya Özdemir. -Ankara: Kanomat Basım Sanayi Ltd. Şti. , t. y. 1 C.

MÜDERRİSOĞLU, ALPTEKİN: Kurtuluş Savaşında Ankara. /Alptekin Müderrisoğlu. -y. y. : Ajans Türk Matbaacılık, 1993. 232 s. res.

MÜDERRİSOĞLU, ALPTEKİN: Sakarya; Ankara Önlerindeki Uzun Savaşma (2. C). /Alptekin Müderrisoğlu. -İstanbul Binbirdirek Matbaacılık Sanayii A. Ş. , 1982. 366 s.

MÜNİR SÜREYYA BEY: Ermeni Meselesinin Siyasi Tarihçesi (1877-1914). /Münir Süreyya Bey. -Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2001. XVII+1097 s.

Nevruz. /Der. : H. Vedat Demirbaş. -Ankara Atatürk Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 1998. VI+88 s.

Levent Sahverdi Arşivi

Nutuk;Bir Devletin Doğuşu Mustafa Kemal Atatürk. /Yay. Haz.: İrfan Soyalp. -y. y. : Özenir Matbaası, 2002. 2 C.

ONAR, MUSTAFA: Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları. /Mustafa Onar. -Ankara: Kültür Bakanlığı, 1995. 425 s.

XII. Milli Egemenlik Sempozyumu;Ulusal Egemenlik İlkesi Işığında Dış Politikamız. Kars, 20 Nisan 2001. /Haz.: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları. -Ankara: TBMM Basımevi, t. y. 136 s.

ORHAN, GÜLSEREN: Kemal Atatürk. /Gülseren Orhan. -Ankara: Georgian Press Limited, 1991. 96 res.

Osmanlı Arşivinde Bulunan Muâhedenâmelerden Örnekler. /Haz.: Başbakanlık Basımevi, 2000. 256 s. res. "Kitap Türkçe ve İngilizce olarak hazırlanmıştır".

Osmanlının Son Döneminde Ermeniler. /Haz.: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Başkanlığı. -Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2002. 343 s.

ÖNDER, MEHMET: Milli Mücadelenin Yanında ve Safında Öğüd Gazetesi (Bilgiler-Belgeler). /Mehmet Önder. -Ankara: Güven Matbaası, 1986. 40 s.

ÖZALP, Y ALÇIN: Gazilerin Dilinden Milli Mücadelemiz. /Yalçın Özalp. -Ankara Semih Ofset, 1986. 661 s,

ÖZALP, YALÇIN: Mustafa Kemal ve Milli Mücadele'nin İlk Zaferi. /Yalçın Özalp. -Ankara: Kahramanmaraş Belediyesi Yayınları, 1984. 358 s.

ÖZALP, KÂZIM: Milli Mücadele 1919-1922 (I. C.). /Kâzım Özalp. -4. basım. -Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998. 268 s.

ÖZALP, KÂZIM: Milli Mücadele 1919-1922. Belgeler (II. C.). /2. basım. -Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 211 s.

ÖZDEMİR (TECİROĞLU), DURMUŞ: Atatürk'ün Penceresinden Atatürk'ün Milli Mücadele ve Cumhuriyet (1919-1938) Dönemlerine ait Açık-

Levent Sahverdi Arşivi

lamalar ve 150 Belge. /Durmuş Özdemir (Teciroğlu). -Ankara: Barış Yayınları, 2001. 592 s.

ÖZKAYA, YÜCEL: Milli Mücadelede Ege Çevresi. /Yücel Özkaya. -Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, 1994. 151 s.

ÖZSEZGİN, KAYA: Cumhuriyetin 75. Yılında Türk Resmi. /Kaya Özsezgin. -y. y. : Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, t. y. 158 s.

ÖZTÜRK, KÂZIM: Türk Parlamento Tarihi TBMM-X. Dönem (1954-1957) II. cilt. /Kâzım Öztürk. -Ankara: TBMM Basımevi Müdürlüğü, 2000. 1038 s.

ÖZTÜRK, KÂZIM: Türk Parlamento Tarihi TBMM-IX. Dönem (1950-1954) VII. C (Özgeçmiş). /Kâzım Öztürk. -Ankara: TBMM Basımevi Müdürlüğü, 1998. 1237 s.

PALAZOĞLU, AHMET BEKİR: Atatürk İlkeleri. /Ahmet Bekir Palazoğlu. -Ankara: Türk Hava Kurumu Basımevi, 1996. 496 s. res.

POLAT, NÂZIM H. : Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti. /Nâzım H. Polat. -Ankara: Sevinç Matbaası, 1991. 311 s.

Polis Şehitler Albümü (1923-2002). /Haz.: İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü. -y. y. : Desen Ofset, t. y. 475 s.

Romanya Köstence Ovidius Üniversitesi Uluslararası Atatürk Romen-Türk Araştırma Merkezi Faaliyetleri ve Panel Bildirileri. /Yay. Hazl. : Namık Kemal Yıldız, Berna Türkdoğan. -Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, 2001. IV+255 s.

RAMSOUR, ERNEST EDMONDSON: Genç Türkler ve İttihât-Terakki "1908 İhtilâlinin Hazırlık Dönemi". /Ernest Edmondson Ramsour: Tercüme: Hacasan Yüncü. -İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2001. 196 s.

Sakarya Meydan Muharebesi Harp Tarihi Broşürü. /Haz.: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı. -Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1997. 66 s.

Levent Sahverdi Arşivi

SARIHAN, ZEKİ: Kurtuluş Savaşı Günlüğü (Açıklamalı Kronoloji). /Zeki Sarıhan. -Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993-1996. IV. C. İçindekiler: I. cilt Mondros'tan Erzurum Kongresi'ne (30 Ekim 1918-22 Temmuz 1919). II. cilt: Erzurum Kongresi'nden TBMM'ye(23 Temmuz 1919-22 Nisan 1920). III. cilt: TBMM'den Sakarya Savaşı'na (23 Nisan 1920-22 Ağustos 1921). IV. cilt: Sakarya Savaşı'ndan Lozan'ın Açılışına (23 Ağustos 1921-20 Kasım 1922).

SARIKOYUNCU, ALİ: Atatürk Din ve Din Adamları. /Ali Sarıkoyuncu. -Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002. 294 s.

SAYILI, AYDIN: Hayatta En Hakiki Mürşit İlimdir. /Aydın Sayılı. -Ankara: Kültür Bakanlığı, 2001. 243 s.

SERDAR, MEHMET TÖREHAN: Bitlis'te Ermeni Mezalimi. /Mehmet Törehan Serdar. -2. basım. -Bitlis: Bitlis Valiliği Yayınları, 2002. 53 s.

SEREZ, MEHMET: Atatürk ve Milli Mücadelede Tekirdağ. /Mehmet Serez. -İstanbul: Tekirdağ Valiliği, 1988. 166 s.

SEVÜK, İSMAİL HABİB: O Zamanlar 1920-/1923. /İsmail Habib Sevük -2. basım. -Ankara: Kültür Bakanlığı, 2001. 293 s.

Sivas Basınında Harf İnkılâbı. /Haz.: Burhan Paçacıoğlu. -Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 1990. 131 s.

SONYEL, SALAHİ R.: Atatürk the Grand Turk. /Salahi R. Sonyel. -London: Printed and Bound in Great Britain by Biddles Ltd., 2002. 164 s.

STEİNHAUS, KURT: Türk Devrimi. /Kurt Steinhaus. -2. basım -İstanbul: Örgün Yayınevi, 2002. 238 s.

SORGUN, TAYLAN: İttihat ve Terakki "Devlet Kavgası'/Taylan Sorgun. -İstanbul: Beyaz Balina Yayınları, 2001. 439 s.

TANSEL, FEVZİYE ABDULLAH: İstiklâl Harbi'nde Mücâhit Kadınlarımız. /Fevziye Abdullah Tansel: Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 191. 91 s.

Levent Sahverdi Arşivi

TARTANOĞLU, ALİ: "Ulusal Savaşa Birlikte Başlayan Yolcular" ve Yalnız Adam Mustafa Kemal. /Ali Tartanoğlu. -Ankara: Öncü Kitap, 2002. 454 s.

TBMM Gizli Celse Zabıtları/Yay. Haz.: Mürşit Balabanlılar. -3. basım. -İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1999. IV C. İçindekiler: I. cilt: 24 Nisan 1336(1920)-21 Şubat 1336 (1921). II. cilt: 17 Mart 1337(1921)-25 Şubat 1337 (1922). III. cilt: 6 Mart 1338 (1922)-27 Şubat 1338 (1923). IV. cilt: 2 Mart 1339 (1923)-25 Teşrinievvel 1934.

TEVETOĞLU, FETHİ: Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar. /Fethi Tevetoğlu. -2. baskı. -Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1991. 284 s.

Tite-A6 Katalogu. /Haz.: Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü. -Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2001. 200 s.

TOPUZ, HIFZI Gazi ve Fikriye. /Hıfzı Topuz. -8. basım. -İstanbul Remzi Kitabevi, 2002. 286 s.

TOROS, TAHA: Kurtuluş Savaşında Çukurova. /Taha Toros. -Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2001. 417 s.

Traite de Paix. /Haz.: Dışişleri Bakanlığı. -Ankara: Dışişleri Bakanlığı, 2001. 55 s.

TUNA'YA, TARIK ZAFER: Türkiye'de Siyasal Gelişmeler (1876-1938). /Tarık Zafer Tunaya. -İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2001-2002. 2 c.

TUNCOKU, METE: Çanakkale 1915 Buzdağının Altı. /Mete Tuncoku. -Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2002. 180 s.

TUZCUOĞULLARI, CEMAL: Atatürk ve Spor. /Cemal Tuzcuoğulları, E. Barbaros Tuzcuoğulları, Ö. Tarkan Tuzcuoğulları. -Ankara: TAKAV Matbaacılık Yayıncılık A. Ş. , 2001. 143 s.

Türk Dünyasında Nevruz Uluslararası Bilgi Şöleni. Sivas, 21-23 Mart 2001, Bildiriler. /Haz.: Şebnem Ercebeci. -Ankara: Atatürk Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2001. 194 s.

Levent Sahverdi Arşivi

Türk-Ermeni İlişkileri, Efsane ve Gerçekler. /Yay. Hazl. : Azmi Süslü v. d. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, 2001. 158 s.

Türk İstiklâl Harbi II. cilt Batı Cephesi V. Kısım I. Kitap; Sakarya Meydan Muharebesinin Başlangıç Dönemindeki Olaylar ve Harekât (25 Temmuz-22 Ağustos 1921). /Haz.: Genelkurmay Başkanlığı. -2. baskı. -Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1995. 352 s.

Türk İstiklâl Harbi II. cilt Batı Cephesi 3. Kısım;Birinci, İkinci İnönü, Aslıhanlar ve Dumlupınar Muharebeleri (9 Kasım 1920-15 Nisan 1921). /Haz.: Genelkurmay Başkanlığı. -Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1994. 612 s.

Türk İstiklâl Harbi II. cilt Batı Cephesi 6. Kısım I. Kitap;Büyük Taarruza Hazırlık ve Büyük Taarruz (10 Ekim 1921-31 Temmuz 1922). /Haz.: Genelkurmay Başkanlığı. -Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1994. 424 s.

Türk İstiklâl Harbi II. cilt Batı Cephesi 6. Kısım 4. Kitap İstiklâl Harbi'nin Son Safhası. /Haz.: Genelkurmay Başkanlığı. -Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1995. 425 s.

Türk İstiklâl Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri. /Haz.: Genelkurmay Başkanlığı. -2. baskı. -Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1989. 259 s.

Türkiye-Avrupa Birliği İlişkiler Bibliyografyası=A Bibliography of Turkey-European Union Relations. /Haz.: Erol Çelik. -Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2001. 808 s.

Türkiye'de Kadının Eğitimi. /Yay. Hazl. Erhan Erkan vd. -Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği, 1998. 122 s.

Türkiye'nin Dönüşümü ve Amerikan Politikası. /Ed. : Morton Abramowıtz: Çevl. : Faruk Çakır, Nasuh Uslu. -Ankara: Liberte Yayınları, 2001. X+405 s.

Levent Sahverdi Arşivi

TÜRKMEN, ZEKERİ YA: Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920). /Zekeriya Türkmen. -Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2001. 385 s.

ULUĞ, NAŞİT HAKKI: Hemşehrimiz Atatürk. /Naşit Hakkı Uluğ. -2. baskı. -İstanbul: Yenilik Basımevi, 1973.

Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda Biga. /Haz.: Biga Belediyesi. -Çanakkale: İleri Ofset, t. y. 24 s.

Uluslararası Dördüncü Türk Kültürü Kongresi Bildirileri. Ankara, 4-7 Kasım 1997. IV. Bildiriler. /Yay. Haz.: Azize Aktaş Yasa, Alim Yanık, Ömer Çakır. -Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 2000. 606 s.

UZUNER, BUKET: Gelibolu Uzun Beyaz Bulut. /Buket Uzuner. -14 basım. -İstanbul: Everest Yayınları, 2002. 323 s.

Üç Kuşak Cumhuriyet. /Haz.: Türkiye Ekonomik Toplumsal Tarih Vakfı. -İstanbul: Ana Basım, 1998. 223 s.

ÜLGER, S. ERİŞ: Alman Basınında Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti (1910-1914). /S. Eriş Ülger. -Ankara: TBMM Basımevi Müdürlüğü, 1995. 345.

ÜLGER, S. ERİŞ: Mustafa Kemal Atatürk. /S. Eriş Ülger. -Ministeriums für Kültür und deş Verlags Anadolu, 1994. 2 C. Res.

ÜNVER, SÜHEYL: Sivas Tıp Sitesi (H. 614-M. 1217). /Süheyl Ünver. -Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, 1980. 47 s.

VELİDEDEOĞLU, HIFZI VELDET: İlk Meclis ve Milli Mücadele'de Anadolu. -Hıfzı Veldet Velidedeoğlu. -2. basım. -İstanbul: Çağdaş Yayınları, t. y.

YALÇIN, E. SEMİH: Atatürk; Hayatı Düşünceleri ve Kişiliği. /E. Semih Yalçın, Ali Güler. -Ankara: Berikan Yayınları, 2000. 3 C.

YALÇIN, E. SEMİH: Atatürk'ün Milli Dış Siyaseti. /E. Semih Yalçın. -Ankara: Berikan Yayınları, 2000. 390 s.

Levent Sahverdi Arşivi

Yaşanmış Olaylarla Atatürk ve Müzik;Riyâset-i Cumhur İnce Saz Hey'eti Şefi Binbaşı Hafız Yaşar Okur'un Anıları (1924-1938). /Haz.: Halil Erdoğan Cengiz. -Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları, 1993. 150 s.

75 Yılda Çarklardan Chip'lere. /Haz.: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı. -İstanbul: Numune Matbaası, 1999. 301 s.

75 Yılda Çarkları Döndürenler. /Haz.: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı. -İstanbul: Numune Matbaası, 1999. 327 s.

75 Yılda Kadınlar ve Erkekler. /Haz.: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı. -İstanbul: Numune Matbaası, 1998. 375 s.

75 Yılda Köylerden Şehirlere. /Haz.: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı. -İstanbul: Numune Matbaası, 1999. 359 s.

75 Yılda Tebaa'dan Yurtaş'a Doğru. /Haz.: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Kalkınma Vakfı. -İstanbul: Numune Matbaası, 1998. 255 s.

YILMAZ, FARUK: Kurtuluş Savaşı ve Sonrasında Niğde. /Faruk Yılmaz. -Niğde: Hamle Matbaası, 1998. 174 s.

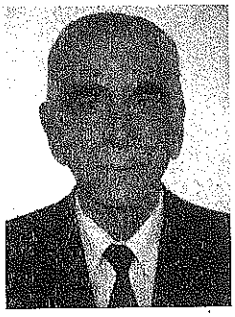
YILMAZ, MUSTAFA İngiliz Basını ve Atatürk'ün Türkiye'si. /Mustafa Yılmaz. -Ankara: Phoenix Yayınevi, 2002. 244 s.

100. Doğum Yıldönümünde Hasan-Âli Yücel Paneli. Ankara, 18 Şubat 1998. /Yay. Haz.: Songül Boybeyi. -Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi, 1998. 176 s.

Levent Sahverdi-Arşivi

Levent Sahverdi Arşivi

KAYBIMIZ

VEHBİ TANFER
(1917-20 KASIM 2002)

20 Kasım 2002 günü kaybettiğimiz, Merkezimiz Asli Üyesi, değerli asker, bürokrat ve bilim adamı Vehbi TANFER 1917'de Çömlekköy-Balıkesir'de doğmuştur. İlkokulu Ayvalık'ta, Ortaokulu Erzincan Askeri Ortaokulunda, Liseyi ise Bursa Işıklar Lisesinde tamamlamıştır. Daha sonra Ankara Kara Harp Okulundan mezun olmuştur.

Sayın TANFER, Milli İstihbarat Teşkilatı Bölge Müfettişlikleri, muhtelif illerde Emniyet Müdürlükleri, Milli Eğitim Bakanlığı Bakanlık Müşavirliği, Ege Bölgesi Gümrük Muhafaza Baş Müdürlüğü, Emniyet Genel Müdür Yardımcılığı ve Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim dalında Öğretim Görevlisi olarak görev yapmıştır.

Vehbi TANFER, yaşamı boyunca Atatürkçülüğü benimseyerek kendisine rehber edinmiş, onu savunmuş ve verdiği konferanslar ile Atatürkçülüğün bir fikir sistemi olarak yerleşmesine, bir dünya görüşü olarak benimsenmesine çaba sarf etmiş ve okuduğu şiirler ile kitleleri bu yolda heyecanlandırmaya çalışmıştır.

En son Merkezimiz ile Sivas Valiliğinin ortaklaşa olarak düzenlemiş olduğu Sivas Kongresi I.Uluslar Arası Sempozyumu'na hasta olmasına rağmen "Kurtuluş Savaşı'nda Atatürk ve Sivas" konulu bildiri ile katılmıştır.

Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı olarak kendisine Tanrıdan rahmet, kederli ailesine baş sağlığı dilivoruz.

Levent Sahverdi Arşivi

Levent Sahverdi Arşivi